

Maurikiosz

SZTRATÉGIKON



LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Maurikiosz

SZTRATÉGIKON



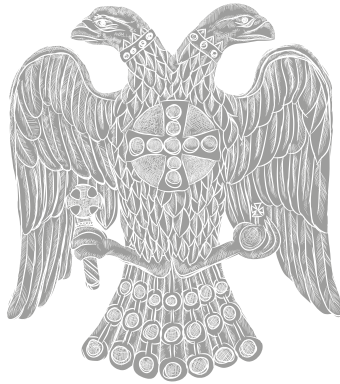
A Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Római Állam- és Tartományigazgatás Kutatóműhely
kiadványai

1.

Maurikiosz

SZTRATÉGIKON

HADVEZÉREK KÉZIKÖNYVE



LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2023

A fordítás alapjául szolgáló kiadás
Das Strategikon des Maurikios
(Corpus Fontium Historiae Byzantinae 18)
Szerk. George T. Dennis, ford. Ernst Gamillscheg
Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981

Fordította
Kató Péter és Kákóczki Balázs

A fordítást az eredetivel egybevetette
Forisek Péter

Szakmai lektorok
Rózsa Márton és Szabó Ádám

Utószó, jegyzetek
Kákóczki Balázs

Szerkesztette
Szabó Ádám

A borítón Maurikiosz császár érméjének részlete látható.
(Forrás: Magyar Nemzeti Múzeum Éremtár;
előlap: MNM ET 88/1860.2e,
hátlap: MNM ET 88/1860.2h.
Fotó: Gedai Csaba)

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt
Olvasószerkesztő: György László
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt
Korrektor: Szabó Ilse

ISBN 978-963-531-866-7

Hungarian translation © Kató Péter, Kákóczki Balázs, 2023
Utószó, jegyzetek © Kákóczki Balázs, 2023
© A kiadó, 2023

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Előszó a magyar fordításához</i>	7
SZTRATÉGIKON	11
Tartalom	13
Előszó	19
Első könyv: Bevezetés	23
Második könyv: A lovasság csatarendje	37
Harmadik könyv: A tagmák elrendezése	53
Negyedik könyv: A rajtaütés	79
Ötödik könyv: A málha	89
Hatodik könyv: Egyéb csatarendek és hadgyakorlatok	95
Hetedik könyv: A stratégia	101
Nyolcadik könyv: [Általános tanácsok, bölcsességek]	123
Kilencedik könyv: [A váratlan támadások]	141
Tizedik könyv: [Az ostromok]	157
Tizenegyedik könyv: [A különféle népek szokásai és taktikája]	167
Tizenkettedik könyv: [Vegyes csatarendek, gyalogság, táborok és vadászat]	183
 <i>Utószó</i>	 235
MELLÉKLETEK	253
<i>Fogalomtár</i>	261
<i>Rövidítések jegyzéke</i>	269
<i>Felhasznált irodalom</i>	271

ELŐSZÓ

A MAGYAR FORDÍTÁSHOZ



A Magyar Tudományos Akadémia Római–Magyar Történeti Intézeti Bizottsága 1915-ben kérte fel dr. Vári Rezső bizantinológust és klasszika-filológust, hogy készítse el Urbikiosz–Maurikiosz *Sztratégikon*, illetve VI. (Bölcs) León császár *Taktika* című művének kritikai szövegkiadását, hozzávéve azokat a görög taktikai értekezéseket, amelyek az előbb említett írások forrásaként szolgáltak: Onoszandroszt, Aszklépidotoszt, Ailianoszt Taktikoszt és Arrhianoszt. A gyűjteményben még olyan írók is helyet kaptak volna, akik munkásságukat részben vagy egészben a had- és technikatudományoknak szentelték: Sextus Iulius Africanus, Anonymus Byzantinus, Niképhorosz Phókasz, Marcus Graecus és Leonardus Portius. Ez a hatalmas vállalkozás, amely a *Sylloge Tacticorum Graecorum* nevet kapta, csak részben valósult meg. A kéziratok vizsgálata Olaszországba szólította Várit, aki azonban az olaszok hadba lépése miatt nem tudott kiutazni, így a munka félbeszakadt. Végül csak VI. (Bölcs) León *Taktikájának* I–XI., illetve XII–XIV. utasításai, továbbá Onoszandrosz *Sztratégikosa* került nyomtatásba görög nyelven.

Ezzel a könyvvel arra vállalkoztunk, hogy – ha csak részben is – eleget tegyünk annak az igénynek, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia Római–Magyar Történeti Intézeti Bizottsága 1915-ben meghatározott. Nem lehetett az a célunk, hogy a *Sylloge Tacticorum Graecorumot* kritikai kiadások egész sorában befejezzük, hiszen ez hosszú éveket venne igénybe, ugyanakkor a görög szövegkiadás iránti igény napjainkra már megcsappant. Ehelyett úgy döntöttünk, hogy magyar fordításban közreadjuk a keletrómai taktikai irodalom gyöngyszemét, a Maurikiosz császárnak tulajdonított *Sztratégikont*. Döntésünkben több ok is vezérelt minket. Egyrészt ez a legértékesebb és legnépszerűbb keletrómai taktikai munka, amely – noha elég korlátozottan – nyugaton is

ismert volt. Jelentősége abban áll, hogy megbízható képet fest a Keletrómai Birodalom 6. századi hadviseléséről és ellenségeiről, valamint elsődleges forrása lett a későbbi, bizánci korszak taktikai munkáinak. Reményeink szerint tehát jelen fordítás hasznos segítséget nyújt majd az olvasónak ahhoz, hogy elmerülhessen a keletrómai hadművészet rejtelmeiben.

A *Sztratégikon* egyszerű görögséggel megírt, színtiszta katonai szöveg, amely mentes a klasszikus ékesszólástól vagy a költői és írói fordulatoktól. Bár jellegéből és tárgyából adódóan hemzseg a katonai szakszavaktól és a technikai kifejezésektől, a szerző az esetek többségében jól érthetően elmagyarázza a jelentésüket. A bizonytalanabb szavak, szakaszok értelmezését lábjegyzetekkel segítjük. Bizonyos esetekben indokoltnak találtuk a latin szavak használatát is, hiszen a katonai terminus technicusok néhány kivételtől eltekintve latin eredetűek voltak, amelyeket a *Sztratégikon* írója egyszerűen csak görögösített, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a keletrómai hadsereg nyelve akkoriban még mindig a latin volt, ahogy azt a vezényszavak is bizonyítják. A *Sztratégikon* ábráihoz G. T. Dennis kritikai kiadását vettük alapul. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek nem minden esetben állnak összhangban a szöveggel, mivel az ábrák még az egyes kéziratcsaládokon belül is komoly eltéréseket mutatnak. A szögletes zárójelben [...] található szavak a magyar értelmezést segítik, és nem részei az eredeti szövegnek. A görög szavak átírásánál a Magyarországon a szépirodalmi és ismeretterjesztő művekben szokásos rendszert követtük.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Agócs Nándornak a rajzok, illetve Lehrer Nándornak a térkép elkészítésében nyújtott segítségével. Külön köszönetünket fejezzük ki Bárány Attilának, aki a fordítás előkészítésében szerzett elévülhetetlen érdemeket. Hálásak vagyunk Veszprémy Lászlónak, hogy számos javaslataival segítette munkánkat.

A fordítás a Debreceni Egyetem – Magyar Tudományos Akadémia „Lendület” Magyarország a középkori Európában kutatócsoportja (2014–2019), illetve az Innovációs és Technológiai Minisztérium által meghirdetett Tématerületi Kiválósági Program (TKP2020-IKA-04) támogatásával (2019–2021) valósult meg.

A szakmai és nyelvi lektorálás, a szerkesztés és a kiadásra előkészítés a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Római Állam- és Tartományigazgatás Kutatóműhely keretében valósult meg, a kiadást a Ludovika Egyetemi Kiadónak köszönjük.

Budapest, 2022 márciusa

A fordítók

SZTRATÉGIKON

TARTALOM



Első könyv: Bevezetés

Előszó

1. A katonák egyenkénti kiképzése és gyakorlatoztatása
2. A lovaskatonák fegyverzete és a szükséges alapvető felszerelésük
3. A tisztek és a közkatonák különféle elnevezései
4. A hadsereg szervezete és a tisztek kinevezése
5. Hogyan választják ki a tagma parancsnokai az altisztjeiket, a harcolók tisztjeit, és miként sorolják a tagmát sátorközösségekbe
6. Előírások a büntetésekről a katonák számára
7. Előírások a büntetésekről az egységparancsnokok részére
8. Katonai büntetések
9. Az átvonulás rendje a saját országunkon, ha az ellenség nem fenyeget

Második könyv: A lovasság csatarendje

1. A sereg kettős vonalba szervezésének haszna és szükségessége
2. A tagmák elrendezése a csatarendben
3. A támadó és a védekező csapatok
4. Az oldalvédek és az átkarolók
5. Rajtaütés az ellenség vonalának hátában vagy szárnyainál
6. A mélység
7. A sátorközösségek
8. A fegyverzet
9. A felcserek
10. A kopjazászlócskák
11. A kémek vagy járőrök
12. A földmérők és a beszállásolók

13. A meroszok és a hadrészek közötti távolság
14. A zászlók különféle fajtái és méretei
15. A zászlók védelme
16. A tisztek pozíciója
17. A kürtök
18. Az esetenként használt csatakiáltás
19. A kikiáltók
20. A kettős zászló

Harmadik könyv: A tagmák elrendezése

1. A tagma elrendezésének bemutatásához használt szimbólumok
2. A tagma elrendezése 310 fő esetén
3. Ugyanennek a tagmának az elrendezése, ha a szárnyai zártak
4. Ugyanennek a tagmának az elrendezése, ha a két szárny és a felzárkóztató zárt csatarendben vannak
5. A tagma gyakorlatoztatása
6. A merosz csatarendje. A merosz csatarendjét és személyzetét jelölő szimbólumok jelentése
7. A csatarend első és második vonalait jelölő szimbólumok jelentése
8. A teljes csatarend felsorakozása, ha a málhát is egyesíteni kell vele
9. Önálló merosz
10. Közepesen erős hadsereg felállása
11. Általános előírások
12. Az első vonalban álló csapatoknak adandó utasítások
13. Az oldalvédeknek adandó utasítások
14. Az átkarolóknak adandó utasítások
15. A második vonal egységeinek adandó utasítások
16. A rajtaütésre kijelölt csapatoknak adandó utasítások

Negyedik könyv: A rajtaütés

1. A rajtaütés és a megtévesztés, ha az ellenség létszámfőlényben van
2. A szkíták rajtaütése

3. Mindkét oldal rajtaütése
4. A rajtaütés időzítése
5. A rajtaütésre és meglepetésszerű támadásokra kijelölt egységek rendezetlen felállása

Ötödik könyv: A málha

1. Arról az előírásról, hogy a málha ne legyen a csatatér közelében
2. A tartalék lovak
3. A szükségtelen málha
4. Az átmeneti táborok
5. A málha menet közbeni őrzése

Hatodik könyv: Egyéb csatarendek és hadgyakorlatok

1. A szkíta csatarend gyakorlása
2. Az alán csatarend gyakorlása
3. Az afrikai csatarend gyakorlása
4. Az itáliai csatarend gyakorlása és annak haszna
5. Az oldalvédek és az átkarolók gyakorlatoztatása

Hetedik könyv: A stratégia

A. Mire legyen tekintettel a hadvezér a csata előtti napon

1. A zászlók megáldása
2. A sátorközösségek felállítása
3. Hírszerzés az ellenségről
4. A katonák lelkesítésére tartott beszédek
5. Az őrzéstartók által elfogott ellenséges katonák
6. A vétkesek megbüntetése
7. A katonák, a lovak és a táborok ellátása
8. Tanácskozás a merarkhészekkel a csata helyszínéről
9. A lovak itatása
10. A nyeregtáskákban szállítandó élelem
11. Ha ismeretlen nép ellen harcolunk

12. Ha az ellenség vonulás közben váratlanul megtámad minket
13. A táborok, és a bennük tárolt takarmány
14. Csata alatt ne fosztogassuk az ellenséget
15. Az ellenséggel rokon népek

B. Mire legyen tekintettel a hadvezér a csata napján

1. A hadvezér ne vegyen túl sok terhet a vállára a csata napján
2. Az íjászok elleni harc
3. Ne csapjunk össze az ellenséggel, és ne fedjük fel előtte a csapatainkat addig, amíg nem vagyunk tisztában a szándékaival
4. Ha a második vonal nem tud elrejtőzni, közvetlenül az első mögött vonuljon, ami által a két vonal egynek tűnik majd
5. Az ellenség időben felderített támadása; hogyan kell ellene védekezni
6. A sebesültek
7. A felbukkanó ellenség létszáma
8. Miként akadályozzuk meg a vonalunk felderítését
9. A tábor őrizete
10. A takarmány összegyűjtése
11. A szerencsétlen kimenetelű harc
12. A csata kedvező kimenetele
13. A felderítés
14. Ne fedjük fel túl korán a második vonalunkat
15. Csata előtt ne mutassuk a fegyverek csillogását
16. A merarkhészekre vonatkozó utasítások foglalata
17. Hasonlóképpen a tagmák parancsnokaira, a moirarkhészekre és a merarkhészekre vonatkozó utasítások foglalata, hogy mindegyikük tudja, hogy mire kell ügyelnie

Nyolcadik könyv: [Általános tanácsok, bölcsességek]

1. Általános tanácsok a hadvezér számára
2. Bölcsességek

Kilencedik könyv: [A váratlan támadások]

1. A váratlan támadások
2. Az éjszakai rajtaütések
3. Hogyan törjünk be az ellenség területére, hogyan meneteljünk ott biztonságban, és hogyan fosszuk ki anélkül, hogy veszteség érne minket
4. Átkelés szorosokon és nehezen megközelíthető terepeken
5. Hogyan leplezzük le a soraink közé befurakodott felderítőket és kémeket

Tizedik könyv: [Az ostromok]

1. Hogyan ostromoljuk meg az ellenség erődjait, ha alkalom nyílik rá
2. Hogyan verjük vissza az országunkba betörő ellenséget
3. Hogyan készüljünk fel időben az ostromra
4. Hogyan építsünk határ menti helyőrséget észrevétlenül, amikor nincs hadiállapot

Tizenegyedik könyv: [A különféle népek szokásai és taktikája]

1. Hogyan harcoljunk a perzsákkal
2. Hogyan harcoljunk a szkítákkal, vagyis az avarokkal, a türkökkel és a többi hasonló életmódú hun néppel
3. Hogyan harcoljunk a szőke hajú népekkel, úgymint a frankokkal, a longobárdokkal és a többi hasonló életmódú néppel
4. Hogyan harcoljunk a szlávokkal, az antokkal és a hozzájuk hasonlókkal

Tizenkettedik könyv: [Vegyes csatarendek, gyalogság, táborok és vadászat]

A. Vegyes csatarendek

1. A vegyes csatarend elrendezése. A vegyes haderő egységeit mutató jelek
2. Az úgynevezett vegyes csatarend
3. A lovasság első csatarendje
4. Másik csatarend
5. Az úgynevezett oldalsó csatarend
6. Felállítás egyenes vonalban
7. Az úgynevezett hátrahajló csatarend

B. A gyalogsági csatarend

1. Milyen ruhát viseljenek a gyalogosok
2. Hogyan képezzük ki egyenként a nehézgyalogosokat
3. Hogyan képezzük ki a könnyűgyalogos katonákat vagy íjászokat
4. A fegyverzet. Milyen fegyverei legyenek a nehézgyalogos katonának
5. Milyen fegyverei legyenek a könnyűgyalogos katonának
6. Milyen egyéb felszerelésről kell még gondoskodni és előkészíteni
7. Mely katonákat válasszuk ki az arithmoszból a különleges posztok betöltésére
8. A gyalogosok hadszervezete és tisztjei
9. Hogyan történik a gyalogsági tagma legénységének kiválasztása, illetve megszervezése
10. Milyen büntetések szabhatók ki a gyalogosokra
11. Hogyan állítsuk fel a nehézgyalogos tagma csatarendjét
12. Miként tudjuk egy csatarendbe sorolni a könnyű- és nehézgyalogságot a lovassággal
13. Miként soroljuk egy csatarendbe a lovasságot a nehézgyalogsággal
14. Milyen manővereket gyakoroltassunk a gyalogosainkkal
15. Másik hadgyakorlat
16. Miért kell elvégezni az említett hadgyakorlatokat
17. Hogyan álljon fel a gyalogság csatarendje, és miként védje ki az ellenség támadásait
18. Hogyan kell felsorakoztatni a szekereket és a málhát
19. Hogyan vonuljunk az ellenség közelében
20. Hogyan vonuljon a gyalogságunk erdős területeken, nehezen járható terepeken és szűk szorosokban
21. Hogyan keljünk át a folyókon az ellenség jelenlétében
22. Hogyan kell erődített tábort építeni
23. Mire legyen tekintettel a gyalogság parancsnoka a csata napján
24. Összefoglalás azokról a manőverekről, amelyekkel a gyalogsági tagmák tribunusainak vagy parancsnokainak tisztában kell lenniük

*C. Az erődített tábor ábrája**D. A vadászatról. Hogyan vadászunk vadállatokra veszteség, baleset és sérülés nélkül*

ELŐSZÓ



Beszédünket és tetteinket a Szentháromság, Urunk és Megváltónk, az állhatatos remény és az isteni segítségbe vetett hit vezérelje, amely a nagy horderejű és hasznos vállalkozásokat kedvező befejezésre vezet. És amit csak gyöngé emberként, pusztán az állam iránti buzgalmunktól mozgatva, hiányosan írtunk meg, azt a [Szentháromság] hasznossá teszi, és majd útmutatóul szolgál az olvasóknak, a mi Úrnőnk, a szeplőtlen, örök szűz isteni anya, Mária, és az összes szent közbenjárásával. Áldott legyen az Urunk mindörökké, Ámen.

A hadtudomány rendszerezését már régóta elhanyagolják, és úgyszólván teljes feledésbe merült, mivel azok, akik magukra vállalták a hadseregek irányítását, még a legalapvetőbb dolgokkal sincsenek tisztában, és mindenféle nehézséggel kell szembesülniük. Mivel a katonákat gyakran azzal vádolják, hogy hiányos a kiképzésük, a hadvezéreket pedig azzal, hogy tapasztalatlanok, elhatároztuk, hogy amit a régiek tudásából és saját szerény tapasztalatunkból meríteni tudunk, azt lehetőség szerint rövid és egyszerű írásban összefoglaljuk, amelynek a haszna inkább a tartalmában, mintsem a stílusában áll majd. Ezzel nem az a célunk, hogy gyökeresen felforgassuk a hadügyeket, vagy túlszárnyaljuk a régieket. Inkább arról van szó, hogy ők, akik rátermett és tapasztalt katonáknak címezték az írásaikat, olyan fogalmakat használtak, amelyeket ma a laikusok nem értenek meg azonnal, és átsiklottak olyan alapvető és a tárgyhoz tartozó dolgok fölött, amelyek napjainkban kiváltképp hasznosak lehetnek. Mivel azonban szükségesnek tartottuk áttekinteni azokat a legnyilvánvalóbb dolgokat, amelyek sarkalatosak a sikeres hadviseléshez, ezért az alapvető ismeretekből szerkesztettünk egy szerény bevezetést azoknak, akik hadvezetésre adják a fejüket. Ennek segítségével, aki kíván, alaposabb és mélyebb tudásra tehet szert a régi taktikai elméletekben. Ezen oknál fogva, ahogy már korábban utaltunk rá, nem arra helyezzük a hangsúlyt, hogy a megfogalmazás elegáns,

a szavak pedig jól csengőek legyenek, hiszen ez nem valami magasztos tartalmú írás. Ehelyett a gyakorlati haszonra és a tömörségre törekedtünk. Ezt szem előtt tartva jó pár, a katonai közbeszédben meghonosodott latin szót vagy kifejezést fogunk használni annak érdekében, hogy tárgyunkat érthetőbbé tegyük. Ha lesz, ami hasznosnak bizonyul ebben az írásban, azért legyen hála a mindenható Istennek, aki ezen a területen szakértelemmel áldott meg minket. És ha egy hadvezér a saját tapasztalatából vagy szorgalmából kifolyólag még több tudásra tenne szert a témában, megint csak Istennek adjon hálát, aki minden jó dolog forrása, nekünk pedig bocsásson meg buzgalmunkért.

Mindenekelőtt arra buzdítjuk a hadvezért, hogy legyen gondja az Isten iránti szeretetre és az igazságosságra, és ezt szem előtt tartva törekedjen arra, hogy elnyerje Isten jóindulatát, amely nélkül semmilyen haditervet nem lehet végrehajtani, akármilyen jól is ki van az gondolva, és semmilyen ellenséget nem lehet legyőzni, akármilyen gyengének is számít. Mert mindent, beleértve a madarak és a halak életét is, az isteni előrelátás határoz meg. Akár egy kormányos, aki legyen bár a legjobb, tudása kedvező széljárás nélkül fabatkát sem ér, de a szél segítségével és a tudásával biztonságban megkettőzheti hajója útját, éppúgy a rátermett hadvezér Isten jóindulatával felvértezve, a stratégia és taktika gondos felhasználásával képes a rábízott sereget vezetni, alkalmazkodni az ellenség különféle szándékaihoz, miközben Isten jóindulatát hasznára fordítja, és terveit sikerre viszi. Mindezekén túl a hadvezér a környezete előtt mutatkozzon nyugodtnak és rendíthetetlennek; életmódja és ruházata legyen egyszerű és hétköznapi; ne legyen cifra és felfuvalkodottan önimádó. Legyen fáradhatatlan, és lelkiismeretesen álljon hozzá feladatai elvégzéséhez, ne pedig könnyelműen vagy gondatlanul, mert a figyelem és az állhatatosság az, ami átsegít a legnehezebb helyzeteken is. Aki semmibe veszi a feladatot, azt a feladat is semmibe fogja venni.

A legkomolyabb problémákat alaposan át kell gondolnia, döntését pedig a legkevesebb késsedelemmel és kockázattal kell végrehajtania: a kellő pillanat a problémák orvosa. Alárendeltjeivel bánjon elfogulatlanul. Ne legyen kíméletes azokkal szemben, akik gyávaságból vagy nemtörődomségből hibáztak, csak azért, hogy jóságosnak tartsák, mivel nem jó bátorítani a gyávaságot

és a lustaságot. De ne büntessen elhamarkodottan, alapos vizsgálat nélkül sem, csak azért, hogy erejét fitogtassa. Az első megvetéshez és engedetlenséghez, a másik jogos utálathoz vezet, annak minden következményével. Mivel mindkettő a mértéktelenségben gyökerezik, ezért a legjobb az, ha az elrettentést igazságossággal ötvözi: a mulasztás felfedezése után a bűnösök kapjanak méltó büntetést, ami az értelmes emberek számára nem egyszerű fenyítés, hanem a jobbá válás eszköze, és segít fenntartani a rendet és a fegyelmet.

ELSŐ KÖNYV



BEVEZETÉS

Az első könyv fejezetei

1. A katonák egyenkénti kiképzése és gyakorlatoztatása
2. A lovaskatonák fegyverzete és a szükséges alapvető felszerelésük
3. A tisztek és a közkatonák különféle elnevezései
4. A hadsereg szervezete és a tisztek kinevezése
5. Hogyan választják ki a tagma parancsnokai az altisztjeiket, a harcolók tisztjeit, és miként sorolják a tagmát sátorközösségekbe
6. Előírások a büntetésekről a katonák számára
7. Előírások a büntetésekről az egységparancsnokok részére
8. Katonai büntetések
9. Az átvonulás rendje a saját országunkon, ha az ellenség nem fenyeget

I. A KATONÁK EGYENKÉNTI KIKÉPZÉSE ÉS GYAKORLATOZTATÁSA

Képezzük ki őket arra, hogy gyalogosan miként lehet széleseben lőni, akár római, akár perzsa módra¹ teszik ezt, mert a gyorsaság segít messzire hordani a nyilat, és hogy erővel csapódjon be. Ez elengedhetetlen, és a lovas katonáknak is fontos. A lassú nyilazás ugyanis haszontalan, hiába talál célba a nyíl. Gyakorolni kell a gyors nyilazást gyalogosan távolról, kopjára vagy más célpontra. Lovon ülve pedig vágta közben is gyakorolni kell a sebes lövést előre, hátra, jobbra és balra. Gyakorolni kell a felugrást a lóra. Tudnia kell lovon ülve, vágta közben egy vagy két nyílvesszőt sebesen kilőni, a felajzott íjat a tegezébe tenni, ha az elég nagy ehhez, vagy egy másfajta, erre szolgáló tartóba, majd pedig megragadni a kopját, amelyet a hátára csatolva hord. Gyakorolni kell továbbá, hogy a felajzott íjat a tegezben tartja, a kopját pedig a kezében, majd a kopját gyorsan visszateszi és megragadja az íjat. Úgy előnyös, ha a katonák mindezt lovon ülve gyakorolják, miközben a saját területükön vonulnak, mert így könnyen megteszik az utat anélkül, hogy kimerítenék a lovakat.

2. A LOVASKATONÁK FEGYVERZETE ÉS A SZÜKSÉGES ALAPVETŐ FELSZERELÉSÜK

Miközben a katonák gyakorlatoztatása az egyéni kiképzés révén megfelelő mederben zajlik, a parancsnokaik fegyverezték fel őket. A hadjáratához szükséges felszerelést a téli táborokban töltött idő alatt kell előkészíteni. A katonáknak a következő felszereléssel kell rendelkezniük, rangjuknak és vagyoni helyzetüknek megfelelően, kiváltképp a merosz, a moira és a tagma parancsnokai, továbbá a hekatontarkhészek, a dekarkhészek, a pentarkhészek,

¹ A rómaiak úgynevezett mediterrán módon húzták fel az ijaikat, azaz a gyűrűs-, a középső és a mutatóujj segítségével. Ezzel szemben a perzsák és más nomád népek a mongol technikát követték, vagyis hüvelykujjal „kapaszzkodtak bele” a húrba, majd a szilárdabb tartás végett ráhajtották a hüvelykujjukra a mutató- és gyűrűsujjukat.

a tetrarkhészek, valamint az elit és a szövetséges csapatok esetében: csuklyával ellátott, bokáig érő páncélköpeny,² amelyet szíjjakkal és gyűrűkkel kapcsoljanak össze;³ sisak, csúcsán kis tollforgókkal; az egyes katonák erejéhez megfelelő íj, semmiképpen sem erősebb, hanem inkább gyengébb, széles tegezekkel, hogy az íjakat, ha a szükség úgy hozza, felajzva is bele lehessen tenni; számos tartalék ideg a nyeregtáskában; fedéllel ellátott tegezek 30–40 nyílvesző számára; a tegez száján kis reszelők és árak;⁴ avar típusú lovassági kopja szíjjal a közepén, rajta kopjazászlócskák; kard; avar fajtájú kerek nyakvédő, kívül vászonnal, belül gyapjúval. Azok az ifjú idegenek, akik járatlanok az íj kezelésében, kopjával és pajzzsal harcoljanak. Az elit csapatok számára nem haszontalan, ha páncélkesztyűt viselnek, és ha kis bojtok csüngenek a lovaik hátulsó és elülső hevederein, továbbá, ha kis jelzőszalagok lógnak rá a páncélköpeny vállrészére. Minél pompázatosabb a katona a fegyverzetében, annál nagyobb az önbizalma, és annál nagyobb félelmet kelt az ellenségben.

Az idegenek kivételével az összes római fiattól kezdve 40 éves korig bezárólag mindenképpen megkövetelendő, hogy legyen náluk íj és tegez, akár tapasztalt, akár átlagos íjászról van szó. Legyen náluk két-két kopja is, hogy kéznél legyen egy másik, ha az elsővel hibáznának. A tapasztalatlanabbak használjanak könnyebb íjakat, és ha nem ismerik a használatukat, idővel megtanulják, amire mindenképpen szükség van.

A lovak, kiváltképp a tisztéké, a többi válogatott katonáé, de legfőképpen a csatarend első soraiban harcolóké, viseljenek homlokpáncélt, a szügyükön pedig vaspáncélt vagy nemezt, vagy más szügy- és nyakvédőt, amelyet az avarok is használnak.

² Páncélköpeny (*zaba*): valószínűleg arab eredetű, bokáig érő, gyűrűkkel és szíjjakkal összefogatható, köpenyszerű láncing volt. Hagyományosan a lovasok viselték, és később erre vették rá a *klibaniont*. A *zaba* kinézetével és interpretálásával kapcsolatban a szakirodalom megosztott. Bővebben: Piotr L. Grotowski: *Arms and Armour of the Warrior Saints. Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261)*. Leiden, Brill, 2010. 126. A Maur. *Strat.* X. 1. caput szerint a csuklya (*szkapliá*, lat.: *scapula, cuculliones*) nem volt a *zaba* része, hanem külön lehetett rácsatolni.

³ A szíjak és a gyűrűk a páncélköpeny rögzítését, kényelmesebb viselését segítették elő.

⁴ A reszelő és az ár az íj karbantartásához kellett.

A nyergekhez legyenek nagy és vastag nyeregtakarók, a kantárok pedig jó minőségűek. A nyereghez csatlakozzon két vaskengyel,⁵ egy pányva szíjjal, egy béklyó⁶ és egy nyeregtáska, amely elég nagy ahhoz, hogy a katona ebben szükség esetén három-négy napra való élelmet vihessen magával. Négy bojt legyen a ló farhámján, továbbá egy a ló homlokán, egy pedig az álla alatt.

A katonák öltözéke, kiváltképp a tunikájuk, készüljön avar módra vászonból, kecskebőrrel, vagy durva gyapjúból, és legyen széles és megfelelő méretű, hogy fedje a térdeket lovaglás közben, és jó megjelentést adjon a lovasoknak.

A katonák hordjanak széles palástot vagy széles ujjú csuklyás nemez-köpenyt, amely elég nagy ahhoz, hogy felfegyverkezve is felhúzhassák, még a páncélköpenyre és az újra is. Így, ha esik az eső, vagy lecsapódik a harmat, és ezt az öltözetet hordják a páncélköpeny és az új fölött, megvédik a fegyverzetüket, és nem lesznek akadályozva az új vagy a kopja használata közben. Ezeknek a köpenyeknek a felderítő csapatok is hasznát vehetik, mivel ha ráterítik a páncélköpenyükre, akkor az ellenség a távolból nem fogja látni a páncélköpeny csillogását, és a nyilaktól is megvédi őket.

Mindegyik sátorközösségnek legyen egy-egy sátra, valamint szükség esetére sárlói és csákányai. A legjobb, ha avar típusú sátraik vannak, amelyek egyszerre szépek és hasznosak.⁷

⁵ Kengyel (*szkala*): a *Sztratégikon* említi először a kengyelt mint a nyereg egyik tartozékát. A Maurikiosz által használt *szkala* szó („lépcső”) nem sokat árul el az eredetéről, és csak annyit tudunk meg, hogy vasból készült, oldalanként egy-egy volt belőle, illetve a felcserek lovain plusz egy volt a bal oldalon. Az igen szerteágazó régészeti és történelmi szakirodalom már konszenzusra jutott abban, hogy a bizánciak a 6. század végén, az avarok révén ismerkedtek meg a kengyellel. Pontosabb eredetét azonban mindmáig homály fedi, ugyanis az eredeti avar megnevezést nem ismerjük. Bár a kengyel átalakította a lóra szállást és a lovaglás technikáját, ma már nem tartjuk olyan forradalmi eszköznek, amely nagyban hozzájárult volna a bizánci és a nyugati nehézlóvasság kialakulásához. Bővebben: Edward N. Luttwak: *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*. Cambridge–London, Harvard University Press, 2009. 275–276.; Carroll Gillmor: Stirrups and Stirrup Thesis. In Clifford J. Rogers (szerk.): *Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. III. Oxford, Oxford University Press, 2010. 312–314.

⁶ A béklyó az állatok lábának összebilincselésre szolgált, nehogy elkóboroljanak. Vö. Maur. *Strat.* XII. B. 22.

⁷ A sztyepei népek sátrainak formája kerek volt, amelyek szeles időben nem voltak annyira borulékonyak, mint a szögletes sátrak.

Rá kell szorítani a katonákat, különösen azokat, akik erre támogatást kapnak, hogy mindenben viseljék gondját a szolgálóknak, akár rabszolgák, akár szabadok szerepüknek megfelelően, és zsoldfizetéskor, csakúgy mint a katonákat, a szolgálókat és a fegyvereiket is pontosan lajstromba kell venni, hogy tudni lehessen, milyen jogcímen kapják a zsoldjukat. Mert ha ezt elhanyagolva nincsenek szolgálók, akkor a csatában arra lesz szükség, hogy magukat a katonákat osszák be a málhasorba, és emiatt kevesebben vesznek részt a harcban. Ha vannak olyan katonák, akiknek nem áll módjukban szolgát tartani, ami könnyen megeshet, akkor három-négy alacsonyabb rangú katonát kell utasítani arra, hogy fogjanak össze egy szolga eltartásáért. Hasonlóan kell eljárni a málhás állatok esetében is, amelyek a páncélköpenyeket és a sátrakat szállítják.

Minden egyes merosz zászlajának csúcsa legyen egyszínű, és a moirák lobogói is rendelkezzenek saját színnel, hogy a tagmák könnyen felismerjék a saját zászlójukat. Más, a katonák által ismert megkülönböztető jelzéseket is használni kell a zászlókon minden merosz, moira és tagma számára, hogy könnyen fel lehessen őket ismerni. A merarkhészek jelvényének mindenképpen egyedinek és szembetűnőnek kell lennie, hogy a csapataik nagy távolságból is felismerjék azokat.

A hadvezérnek gondoskodnia kell arról, hogy a málhasor tartalék fegyvereket is szállítson, főleg íjakat és nyilakat, amelyekkel az elveszett darabokat pótolják.

Miközben a téli szállásukon tartózkodnak, mindegyik tagma parancsnokának jelentenie kell, ha valami szükségeset nem tudnak a területükön megvásárolni. Ezután tájékoztatniuk kell a merarkhészeket arról, hogy az alájuk beosztott egységeknek mennyi lóra, milyen felszerelésre és fegyverre van szükségük, hogy a hadvezér még időben lépéseket tehessen annak érdekében, hogy a szükséges utánpótlást a katonák megkapják.

A páncélköpeny bőrzsákjai mellett legyen vesszőből font tárolójuk is. Csatában vagy rajtaütések idején ezt a hátsó nyeregkápa mögött, a ló farán szállítsák: így egy esetleges visszavonuláskor, ha a szolga és a tartalék lovak egy egész napra eltűnnek, akkor a páncélköpeny nem marad védtelenül és nem megy tönkre, ugyanakkor a katonák sem merülnek ki a páncélköpeny folyamatos viselésétől.

3. A TISZTEK ÉS A KÖZKATONÁK KÜLÖNFÉLE ELNEVEZÉSEI

Most, hogy szóltunk a katona kiképzéséről és fegyverzetéről, úgy látjuk jónak, ha megmagyarázzuk a tisztek, az egységek és a többi katona nevének és címének jelentését, amely a teljes taktikaismeret részét képezi. Az a célunk ezzel, hogy alapos rálátást adjunk az olvasóinknak a témáról, hogy azok, akik először hallják ezeket a neveket, ne legyenek tanácstalanok a jelentésüket illetően.

Először is az egész hadsereg fejét hadvezérnek nevezik, a rangban mögötte álló második az alvezér. A merarkhész az a személy, akit egy merosz vezetésével bíztak meg. A moirarkhész egy moira parancsnoka, és duxnak is nevezik. A merosz három moirából álló egység vagy csapattest. A moira tagmákból, arithmoszokból vagy bandonokból áll össze. A tagma, arithmosz vagy bandon parancsnoka a comes, tribunus. Ilarkhésznek nevezik az első hekatontarkhészt, aki második a comes vagy tribunus mögött. A hekatontarkhész 100 embernek parancsol, ahogy a dekarkhész 10-nek, a pentarkhész pedig 5-nek. A tetrarkhész, aki örként is ismert, és akit felzárkóztatónak is neveznek, utolsó a sorban. A jelvényhordozó a bandon jelvényét viszi, őt pedig a helyettese, a köpenyhordozó követi a sorban. Az optimates közül kikerült moirarkhészeket taxiarkhosznak is nevezik. Fegyverhordozónak nevezik azt, aki együtt harcol az optimatossal, vagy őt segíti.

Támadóknak nevezik azokat, akik az első sorok előtt lovagolnak, és üldözőbe veszik a menekülő ellenséget, míg a védekezők azok, akik követik őket, akik nem támadnak, és nem nyomulnak be a sorokba, hanem rendezetten a támadók nyomában járnak, és kiségitik őket, ha azokat visszavernék. Felcsereknek nevezik azokat, akik a sorokat követik, hogy kimenekítsék és ellássák azokat, akik megsebesültek a csatában. A beszállásolók azok a csapatok, amelyek meneteléskor az első oszlop előtt mennek, hogy felderítsék és megkeressék a vonulásra alkalmas utakat és a megfelelő táborhelyet. Földmérők azok, akik kimérik és felállítják a tábort. A kémeket felderítőknak nevezik. Oldalvédek azok, akiket az első sor szárnyainak védelmére rendelnek ki, míg az átkarolók azok, akiket az ellenség szárnyainak bekerítésével bíznak meg. A málhásor viszi a katonák felszerelését. Idetartoznak a szolgák, a málhás állatok és az egyéb jószágok.

4. A HADSEREG SZERVEZETE ÉS A TISZTEK KINEVEZÉSE

Miután az előírásoknak megfelelően felszerelték a katonákat és elrendezték a sereg számára szükséges utánpótlást, továbbá tisztázták azokat a megnevezéseket, amelyekkel a tiszteket és a katonákat illetik, a sereget különböző hadrészekre és egységekre kell felosztani, amelyek élére értelmes és hozzáértő tiszteket kell kinevezni.

A tagmák legfeljebb 300-400 főből álljanak, az élükre pedig comesnek (vagy tribunusnak) nevezett, bölcs és rátermett tiszteket kell állítani. A sereg létszámának megfelelően a tagmákat 2000-3000 fős moirátkba (vagy khiliarkhiákba) kell összevonni, amelyeket egy alkalmas moirarkhész (vagy ahogy másképpen nevezik, dux vagy khiliarkhész) irányítása alá kell helyezni, aki legyen megfontolt és fegyelmezett személy. Ezeket a moirákat ezután három egyenlő nagyságú merosszá vonják össze, amelyek élére kerüljenek fegyelmezett és harcedzett merarkhészek (vagy sztratélatészek), akik, ha van rá mód, tudjanak írni és olvasni. Ez leginkább a középső merosz parancsnoka szempontjából fontos, akit alvezérnek is neveznek, mivel szükség esetén neki kell átvennie a hadvezér feladatait.

A csatarend a következőképpen néz ki. Elsőként a lovasokat sorolják be különböző tagmákba, majd a tagmákat moirátkba (vagy khiliarkhiákba), a moirákat pedig három azonos nagyságú meroszba; ezek pedig a középső, a jobb és a bal. Ezek alkotják a hadvezér irányította csatarendet. A tagma létszáma ne legyen több 400 főnél, kivéve az optimates bandonjait, ugyanakkor a moira se lépje túl a 3000, a merosz pedig a 6000-7000 főt. Abban az esetben, ha a hadsereg létszáma nagyobb ennél, ajánlatos a fennmaradó csapatokat a meroszon kívül elhelyezni, hogy segítsék a második vonalat, őrizzék a merosz oldalait és hátát, vagy hogy meglepjék és bekerítsék az ellenséget. A merosz vagy a moira ne legyen ennél nagyobb, mert ha megnöveljük a létszámukat és elnyújtjuk őket, akkor rendezetlenné válnak és összekuszálódnak.

A tagmák semmiképpen se legyenek azonos nagyságúak, hogy az ellenség ne tudja a jelvények száma alapján könnyen megbecsülni a sereg létszámát. Ezért ügyelni kell arra, hogy ahogyan mondtuk, a tagma ne legyen nagyobb 400 főnél, és ne legyen kevesebb 200 főnél.

5. HOGYAN VÁLASZTJÁK KI A TAGMA PARANCSNOKAI AZ ALTISZTJEIKET, A HARCOLÓK TISZTJEIT, ÉS MIKÉNT SOROLJÁK A TAGMÁT SÁTORKÖZÖSSÉGEKBE

A hadsereg megszervezését követően mindegyik parancsnoknak össze kell állítania a saját tagmáját, és sátorközösségekre kell azt felosztania. A hekatontarkhészeknek elsőként józan ítélőképességű és bátor embereket kell kiválasztaniuk a tagmából, miközben különös tekintettel kell lenniük az ilarkhész személyére, aki a tagma másodparancsnoka lesz. Ezt követően válassza ki a dearkhészeket, akik legyenek tetterősek, ügyesek a közelharcban, és ha lehet, bánjanak jól az íjjal. Ezt kövesse a pentarkhészek és tetrarkhészek kinevezése, akik hasonló képességekkel rendelkezzenek. Végül sátorközösségenként legyen két-két ór, öt-öt válogatott embert adva így mindegyik oszlophoz.⁸ A többieket, vagyis a veteránokat és az újoncokat egyaránt sátorközösségbe kell sorolni. Miután minderről gondoskodott, a parancsnoknak ki kell jelölnie az elit csapatokat a képességeknek megfelelően, elsőként az optimatest, majd a többieket a viszonylagos sorrendnek megfelelően.

Két éber és értelmes embert válasszunk meg hírvivőnek, további kettőt jelvényhordozónak. A kiválasztást és a kinevezést a sátorközösségen, vagyis az egységeken belül kell elvégezni. Ha nincsenek szolgák, akkor a szegényebb katonákra kell bízni a málhás állatokat; egy emberre három-négy állat jusson. Ezeken túl egy másik hozzáértő embert kell kiválasztani a közkatonák közül, akinek jelvényt adnak, amit követ a teljes málhasor és a málhás állatok. Végül a parancsnok döntse el, hogy mennyi és mely egységek álljanak fel a jelvény jobb oldalán, és melyek a bal oldalon.

6. ELŐÍRÁSOK A BÜNTETÉSEKRŐL A KATONÁK SZÁMÁRA

Rögtön azután, hogy a csapatokat megszervezték, és sátorközösségek szerint felosztották, a tagmákat dearkhíák szerint össze kell hívni. Jó, ha az emberek

⁸ E két mondat azt sugallja, hogy a *tetrarkhész* és az *ór* más-más személy volt. Valójában a *tetrarkhész*, az *ór* és a *felzárkóztató* ugyanazt a tisztséget jelentette. Vö. Maur. *Strat.* I. 3.

már tisztában vannak a törvények által előírt, katonákat sújtó büntetésekkel. Másrészről a parancsnokaiknak a szabad időben a következőket kell írásban a tudomásukra hozniuk:

1. Ha egy katona nem engedelmeskedik a pentarkhészének vagy a tetrarkhészének, fenyítsék meg. Ha a pentarkhész vagy tetrarkhész nem engedelmeskedik a dekarthészének, az pedig a hekatontarkhésznek, szintén meg kell büntetni.

2. Ha a tagma bármely katonája ezt merészeli tenni a beosztott parancsnokával, a tagma comesével (vagy tribunusával) szemben, akkor életével kell felelnie érte.

3. Ha egy katonával szemben valaki jogsértést követ el, akkor a katonának jelentenie kell az esetet a tagma beosztott tisztjének. Ha viszont maga a beosztott tiszt volt ez a személy, akkor a katonának a következő szinten álló tiszthez kell fordulnia.

4. Ha bárki is túllépi az eltávozásra kiszabott idejét, akkor el kell bocsátani az illetőt a hadsereg kötelékéből, és mint polgári személyt át kell adni a polgári hatóságoknak.

5. Ha a katonák, akármilyen okból kifolyólag összeesküvésre, lázadásra vagy zendülésre vetemednek az előjárójukkal szemben, akkor az életükkel feleljenek érte, és különösen az ilyen összeesküvések vagy zendülések főkolomposait sújtásuk ezzel.

6. Ha bárki, akit egy város vagy erőd védelmével bíztak meg, elárulja ezeket, vagy felettese utasítása ellenére elhagyja állomáshelyét, azt a legsúlyosabb büntetés illesse.

7. Ha bebizonyosodik, hogy valaki át akart szökni az ellenséghez, azt a legsúlyosabb büntetéssel kell megbüntetni, és rajta kívül azt is, akinek tudomása volt a szándékról, de mégsem jelentette a felettésének.

8. Ha valaki a dekarthészt parancsait meghallva nem hajtja azonnal végre azokat, fenyítsék meg. De ha azért nem hajtotta végre a parancsot, mert nem tudott arról, akkor a dekarthészt kell megfenyíteni, mert az illetőt nem tájékoztatta előre.

9. Aki talál egy elkóborolt állatot vagy bármilyen más tárgyat, kicsit vagy nagyot, és nem jelenti azt az előjárójának, fenyítsék meg, és rajta kívül bárki mást is, aki tudott a dologról, mivel mindketten tolvajok.

10. Ha bárki kárt okoz egy adófizetőnek, és nem hajlandó ezért kártalanítani az illetőt, akkor az okozott kár dupláját köteles visszafizetni.

11. Ha valaki szabadságot kap és elhanyagolja a fegyvereit, és a dekarkhész nem kényszeríti, hogy szerezzen be újakat, vagy nem jelenti az előjárójának, akkor a katonát és a dekarkhészt is meg kell fenyíteni.

7. ELŐÍRÁSOK A BÜNTETÉSEKRŐL AZ EGYSÉGPARANCSNOKOK RÉSZÉRE

12. Ha valaki nem engedelmeskedik az előjárójának, azt a törvények szerint meg kell fenyíteni.

13. Ha valaki kárt okoz egy katonának, az okozott kár kétszeresét fizesse meg az illetőnek. Hasonló kártérítés illesse az adófizetőt is. Ha téli táborban, rendes táborban vagy menetelés közben egy tiszt vagy katona kárt okoz egy adófizetőnek anélkül, hogy megfelelően kárpótolták volna, akkor az összeg kétszeresét kötelesek megfizetni.

14. Aki háború idején egy katonát eltávozásra mer küldeni, az fizessen 30 nomiszma bírságot. Téli pihenő idején két-három hónap eltávozás megengedett; békében az eltávozás a tartomány határain belül engedélyezett.

15. Ha valakit város vagy erőd védelmével bíztak meg, és feladja vagy elhagyja a helyet, miközben az még védhető, még ha az életét is menti, akkor is az életével fizessen tettéért.

Miután felolvasták ezeket az előírásokat, a tagmákat csatarendbe kell állítani, és ismertetni kell velük a csatában elkövetett vétségekért járó büntetéseket.

8. KATONAI BÜNTETÉSEK

A tagmák felállítását követően az alábbi büntetéseket tartalmazó listát kell felolvasni latinul és görögül:

16. Ha a csatarend kialakítása közben vagy a csata során a katona elhagyja a helyét vagy a jelvényét, és menekülőre fogja, vagy előretör arról a helyről, amelyet kijelöltek számára, vagy ha kifosztja a halottakat, vagy gyorsan előre megy

az ellenség üldözésére, vagy megtámadja az ellenség málfasorát vagy táborát, akkor azt parancsoljuk, hogy végezzék ki, és az összes zsákmányát foglalják le, amit aztán tegyenek be a tagma közös alapjába, mert felbomlasztotta a sorokat és elárulta a bajtársait.

17. Ha általános támadáskor vagy szabályos ütközetben a harcba küldött csapatok visszafordulnak – amitől Isten óvjon – alapos és kézenfekvő ok nélkül, megparancsoljuk, hogy abból a tagmából, amely elsőként fogta menekülőre és hagyta el a csatarendet, azaz a saját meroszát, minden tizedik katonát állítsák elő, és a többi tagma nyilazza le őket, mert felbomlasztották a hadsorokat, és mert ők vétkesek az egész merosz megfutásában. Ha viszont úgy esik, hogy néhányuk megsebesül magában a csatában, akkor fel kell őket menteni ez alól a vád alól.

18. Ha az ellenség érthető és nyilvánvaló ok nélkül megszerez egy hadijelvényt – amitől Isten óvjon –, akkor megparancsoljuk, hogy azokat, akiket a hadijelvény őrzésével bíztak meg, fenyítsék meg, és helyezték őket azok alá, akiknek ők parancsoltak, azaz kerüljenek egységükben a legalacsonyabb rangba. Ha viszont néhányan megsebesülnének közülük a csatában, akkor mentesüljenek az ilyesféle ítélet alól.

19. Ha egy merosz vagy az egész csatarend megfutamodik – amitől Isten óvjon –, amikor a tábor a közelben van, és a katonák nem vonulnak vissza a védekezőkhöz, vagy nem keresnek menedéket magában a táborban, hanem gondatlanul szanaszét szaladnak, akkor megparancsoljuk, hogy azokat, akik ezt merték tenni, büntessék meg a bajtársaik semmibevételéért.

20. Ha egy katona eldobja a fegyvereit a csatában, akkor megparancsoljuk, hogy büntessék meg azért, mert lefegyverezte magát, és felfegyverezte az ellenséget.

9. AZ ÁTVONULÁS RENDJE A SAJÁT ORSZÁGUNKON, HA AZ ELLENSÉG NEM FENYEGET

Nem szabad nagyobb méretű sereget összevonni olyan helyen, ahol nincs ellenséges fenyegetés, mert ha alkalmat hagyunk rá, akkor a katonák átadják magukat a lázongásnak és a helytelen tervek szövögetésének.

Ha háború várható, akkor a seregnek alakzatban kell vonulnia vagy moirák, vagy meroszok szerint. A katonák számára ugyanis sokkal biztonságosabb, ha csatarendben vonulnak, akár saját, akár ellenséges területen teszik ezt. Nagyon fontos, hogy mindegyik moira hozzászokjon ahhoz, hogy a saját málhasora követi, a jelvényük mögött felsorakozva, ahogy valahol már szó volt róla, és ne keveredjen össze más csapatokkal. Ha nincs ellenség a közelben, akkor a menetet moirák vagy meroszok szerint állítsuk fel, és ne vonjuk össze a teljes haderőt egy helyen, mivel az emberek között gyorsan felüti fejét az éhség, ugyanakkor az ellenség könnyebben meg tudja becsülni csapataink létszámát, és takarmányhoz is nehezebb így hozzájutni. Ha az ellenség hat-hét vagy akár csak tíz napi járásra megközelít minket, vonjuk össze a csapatokat, és verjünk közös táborot, ahogyan azt a táborokról szóló részben majd elmagyarázzuk.

Ha a menetelés ismeretlen területeken vagy helyeken történik, akkor egy nappal korábban földmérőket kell kiküldeni, hogy megvizsgálják a táborverésre kiszemelt helyet és annak környékét, és hogy a körleteket megfelelő arányban felosszák a meroszok között. A beszállásolásért felelős csapatok ugyancsak egy nappal korábban lovagoljanak előre, hogy vizet és takarmányt keressenek.

Amikor a csapatok a hadjárat során nagyon nehezen járható, meredek, sűrűn benőtt vagy más nehéz tereppel kerülnek szembe, néhány katonát előre kell küldeni, hogy lehetőség szerint tisztítsák meg és egyengessék el a terepet, nehogy a lovak megsérüljenek. Az erre kijelölt katonák ne végezzenek se hírszerzői, se másmilyen feladatot.

A sereg vonulásakor a hadvezér legyen elől a saját válogatott egységeivel, az elit csapatokkal, mellettük pedig a saját tartalék lovaikkal és az elit csapat zászlóival. Közvetlenül a hadvezér után jöjjenek tehát a kardhordozók, az elit csapatok, végül az ő málhasoruk. A meroszok és moirák parancsnokai is hasonló módon rendezék el a saját vonalukat, akár egyedül, akár egy nagyobb sereg részeként vonulnak.

Folyókon való átkelésnél vagy egy ismeretlen terület körülményes helyein a beszállásolásért felelős csapatok lovagoljanak előre, és miután átvizsgálták a területet, tájékoztassák a hadvezért a terület jellegéről, majd az illetékes tisztek tegyenek intézkedéseket az átkelés biztosítására. Ha ezek a helyek nagyon nehezen átjárhatóak, akkor a hadvezér álljon ki a menetoszlopból,

és addig maradjon az adott helyen, amíg mindenki biztonságosan át nem jutott. A hadvezér csak akkor cselekedjen így, ha nincs ellenség a közelben. Ha ez az eshetőség fennáll, akkor ebben az esetben a meroszok parancsnokainak kell ellátniuk ezt a feladatot addig, amíg az emberek biztonságosan át nem keltek, mert máskülönben mindenki egyszerre próbálna meg átmenni, ami zűrzavarhoz és sérülésekhez vezethet.

A művelés alatt álló területeket meg kell kímélni, és a csapatoknak nem szabad átvonulni rajtuk, hogy az adófizetőket ne érje kár. Ha mindenképpen ilyen területen kell átkelni, akkor mindegyik moira és merosz parancsnokának utasításba kell adni, hogy a helyszínen várják meg, amíg a vezetésük alatt álló tagmák át nem jutottak. Ezután sértetlen állapotban adják át a területet a következő egységnek, és menjenek tovább. Ezután minden parancsnok cselekedjen hasonlóképpen. Ezáltal a hadsereg rendje és a földműves biztonsága egyaránt megmarad.

Ha a csata küszöbön áll, és vonulás közben vadállatokba botlunk, nem szabad utánuk eredni, mert az zajt és zűrzavart kelt, és a lovakat is feleslegesen kimeríti. Békében viszont a vadászat hasznos elfoglaltság.

Ha a sereg kicsi, akkor törekedjünk a lakott területek elkerülésére, akár barátságos, akár ellenséges területről van szó. Így a kémek nem figyelhetnek meg minket, és nem jut értesülésekhez az ellenség, noha így más útvonalakon kell előrenyomulnunk.

MÁSODIK KÖNYV



A LOVASSÁG
CSATARENDJE

A második könyv fejezetei

1. A sereg kettős vonalba szervezésének haszna és szükségessége
2. A tagmák elrendezése a csatarendben
3. A támadó és a védekező csapatok
4. Az oldalvédek és az átkarolók
5. Rajtaütés az ellenség vonalának hátában vagy szárnyainál
6. A mélység
7. A sátorközösségek
8. A fegyverzet
9. A felcserek
10. A kopjazászlócskák
11. A kémek vagy járőrök
12. A földmérők és a beszállásolók
13. A meroszok és a hadrészek közötti távolság
14. A zászlók különféle fajtái és méretei
15. A zászlók védelme
16. A tisztek pozíciója
17. A kürtök
18. Az esetenként használt csatakiáltás
19. A kikiáltók
20. A kettős zászló

I. A SEREG KETTŐS VONALBA SZERVEZÉSÉNEK HASZNA ÉS SZÜKSÉGESSÉGE

A tapasztalatlan és vakmerő hadvezér jele, ha általános lovascsatában a teljes sereget az ellenséggel szemben, egy vonalba rendezi el, és nem képez tartalékot minden eshetőségre. A laikusok ezt nem tartják kockázatosnak, mert szerintük a csapatok létszáma, a vakmerő bátorság és a nyílt roham viszik döntésre a csatát. A csatát azonban Isten segedelme után a stratégia és a taktika dönti el. A stratégia nem más, mint az időpont, a helyszín, a meglepetés és a különféle hadicselek felhasználása az ellenség megtévesztésére: így nyílt ütközet nélkül is célt lehet érni. A stratégia a győzelem záloga, ami a kiváló és bátor hadvezér legfőbb ismérve. A taktika pedig azt teszi lehetővé, hogy a sereg fenntartsa a fegyelmet és az összhangot, ugyanakkor a saját biztonságát is, miközben változtatva a különféle csataformációkat vagy támadástípusokat, nemcsak meghiúsítja az ellenség cseleit, hanem ellene is ilyeneket vet be. Ezt szem előtt tartva, a korábbi katonai írók úgy szervezték meg a különböző funkciójú drungoszokat, meroszokat és moirákat a szükségnek megfelelően, ahogyan azt napjainkban az avarok és a türkök teszik a saját csatarendjükben, és így gyorsan a segítségére lehetnek azoknak az egységeknek, amelyek megfutottak. Ők nem csak egy vonalban sorakoznak fel, ahogy azt a rómaiak és a perzsák teszik, akik egy dobással lovasok tízezreit teszik kockára. E helyett két, néha pedig még három vonalat is kialakítanak, mélységben tagolva az egységeket, kiváltképp akkor, ha nagyszámú csapatok fölött rendelkeznek, és könnyen vállalkozhatnak bármilyen manőverre. A sereg felállítása egy vonalban, különösen ha az kopjásokból áll, véleményünk szerint végzetes következményekkel jár. Ha nagy seregünk van, és nagy távolságra elnyúlnak a sorok, a terep pedig egyenetlen, akkor a vonal hossza miatt a sereg irányíthatatlan részekre esik szét, az összhang az egységek között megszakad, és már az első pengeváltás előtt felbomlanak. Ezután az ellenség, ha bekeríti őket, vagy váratlanul rájuk támad, és nem kapnak segítséget sem hátulról, sem pedig a szárnyakról, vagyis védekező és tartalék egységek híján vannak, akkor teljes menekülésre kényszerülnek.

Ugyanakkor a harc hevében senki sem látja át az egész csatát, ha a vonalak messzire elnyúlnak, amit kihasználva egyes csapatok észrevétlenül meg tudnak szökni, okot adva így a többieknek a visszavonulásra. Ha ők megfutnak, akkor már nincs mód a visszafordításukra, vagy hogy ellenőrzésünk alatt tartsuk a menekülést, és senki sem képes arra, hogy visszavezesse őket, mivel ahogy mondtuk, a teljes sereg megfutott. Ha az egy vonalba felállított egységek győznek a csatában, és visszaverik az ellenséget, de az ütközetben a csatarendjük teljesen felbomlik, és a katonák rendezetlenül látnak neki az üldözésnek, akkor megeshet, hogy a menekülő ellenség megfordul, és ráveti magát az üldözőkre, ahogy azt a szkíták gyakorta megteszik. Ha pedig egy másik csapat a leshelyéből hirtelen előbukkan, akkor az üldözők bizonyosan menekülni lesznek kénytelenek, mivel, ahogy az előbb említettük, senki sincs, aki felfogná a váratlan [vissza]támadást. Úgy tűnik, hogy az egyvonalas csatarendnek csak egy előnye van, ami azonban csak látszólagos: a távolból az ilyen vonal nagyon hosszúnak és impozánsnak, de egyben bekerítésre alkalmasnak is tűnik az ehhez a harcmodorhoz alkalmazkodó népeknek, amit könnyű megtenni, ahogy azt majd később kifejtjük. Véleményünk és az emberi számítás szerint számos nyomós indok szól amellett, hogy két vonalra van szükség, amely közül egyik a tartalék vonal, ahogy azt a lenti rajz is mutatja.⁹ Először is az első vonalban harcolók sokkal bátrabban fognak harcolni, ha tudják, hogy a hátukat védi a második vonal, a szárnyaikat pedig az oldalvéd. Másodsorban, ha az első vonal mögött egy második vonal katonái is fel vannak állítva, és szemmel tartják azokat, akik esetleg dezertálnak, akkor senki sem tud futásnak eredni, ha a kedve úgy tartja. A harc során ez különösen fontos lehet. Ha pedig esetleg az első vonal megfut vagy viaszorítják, akkor ott lesz a második vonal, hogy a segítségére keljen, vagy hogy menedéket adjon. Ez lehetőséget teremt arra, hogy a csapataink rendezzék soraikat, és újra felvegyék a harcot az ellenséggel. Ha mi üldözzük az ellenséget, akkor a támadásunkat úgy tehetjük biztonságossá – mivel az ellenség egy része ellentámadásba mehet át, vagy egy másik irányból érhet minket váratlan támadás –, hogy a második vonal

⁹ Vö. Maur. *Strat.* III. 8., illetve I. melléklet: *A keletrómai hadsereg általános csatarendje.*

[először] tartja az állását, majd bekapcsolódik a harcba, és kiséget az elsőt. Ha úgy esne, hogy az első vonal megfut, és nem tud ellenállni az ellenség támadásainak, akkor a második vonal még mindig felveheti a harcot az ellenséggel, hiába futamították meg az első vonalat, ahogy azt fentebb említettük. Az ellenség csatarendje szükségszerűen fel fog bomlani és rendezetlenné fog válni, ha olyan rendezett erővel csap össze, amilyen a második vonal. Mind közül a legnyomósabb érv az, hogy a kettős vonal nemcsak arra jó, hogy – ahogy szoltunk róla – létszámban azonos nagyságú ellenséggel szemben alkalmazzuk, hanem létszámfölényben lévő ellenséggel szemben is előnyünkre válhat, amely ezen okfejtésből, illetve a rajz tanulmányozása után belátható.

Közbe lehetne vetni, hogy ha az első vonalban zavar keletkezett vagy megfutott, akkor a második is könnyen megfuthat az elsővel együtt. Erre az a válaszuk, hogy ha a győzelem kétségesnek tűnik két vonallal, akkor miben reménykedhetünk egyetlen vonal esetében, amely szintén felbomlik. Ha valaki azt is felvetné, hogy a kétvonalas csatarend csapataink támadóerejét gyengítené meg, akkor elismerjük, hogy ez az érv megállja a helyét, de csak abban az esetben, ha a csapatokat úgy osztjuk ténylegesen ketté, hogy az egyik részt nem vetjük be az ütközetben. Mi viszont valójában nem osztottuk ketté az erőnket, csupán a felállást változtattuk meg. Mindössze annyi történt, hogy a sereget, amely korábban hosszú és vékony vonalban volt elrendezve, most két vonalba sorakoztattuk fel. Egyiket sem vontuk ki a harcból, mivel csak az elrendezést változtattuk meg, és a fent kifejtett eljárással növeltük meg az ütőképességét.

2. A TAGMÁK ELRENDEZÉSE A CSATARENDBEN

A fenti okokból kifolyólag minden lovas sereget, akár nagyról, akár átlagos méretűről beszélünk, különböző nagyságú moirákra, meroszokra vagy úgynevezett drungoszokra kell felosztanunk. Értelemszerűen a hadvezérnek lehetőség szerint arra kell törekednie, hogy elkerülje az összeütközést olyan sereggel, amely létszámban jóval túlsz az övé, különösen, ha olyan népek

ellen visel hadat, amelyek szervezeten harcolnak. Ha gyalogosokból álló sereg is jelen van, akkor úgy állítsa fel őket, ahogy azt e tárgyval kapcsolatban majd kifejtjük. Ha azonban a teljes haderő lovasokból áll, és szintén lovas egységekkel kell összecsapnia, akkor a lovasságot három vonalban sorakoztassa fel. Az első vonalból, amelyet promakhosznak hívnak, három azonos nagyságú meroszt alakítson ki, amelyek álljanak három-három moirából. Az alvezér a középső merosznál vegye fel a posztját, a másik két merarkhész pedig a két szélső merosznál, a vezetése alatt álló moirarkhészek közötti centrumban.¹⁰

3. A TÁMADÓ ÉS A VÉDEKEZŐ CSAPATOK

A támadó és védekező csapatok aránya ezekben a meroszokban olyan legyen, hogy mindegyik merosz harmadrészben tartalmazzon támadó csapatokat, lehetőleg íjászokat, akik kerüljenek a szárnyakra. A másik két harmadot védekező csapatok alkossák, és a meroszok centrumában álljanak fel.¹¹

4. AZ OLDALVÉDEK ÉS AZ ÁTKAROLÓK

Eme első vonal balszárnyán, ahol az ellenség átkarolása és bekerítése a legvalószínűbb, két-három bandonnyi oldalvédet kell felállítani, amelyeknek az arcvonala essen egybe a meroszok arcvonalával. A jobb oldali merosz oldalában állítsunk fel egy-két bandonnyi íjászt, más néven átkarolókat. A második vonalat, más néven tartalékot, amely nagyjából a teljes sereg harmadát tegye ki

¹⁰ Vö. a következő lábjegyzettel.

¹¹ Ha a merosz egyharmadát alkotó támadók a merosz szárnyain álltak, akkor ez azt jelenti, hogy ott a széleken egyhatod-egyhatod arányban álltak, és a két belső egyhatodban, illetve a középső egyharmadban voltak a védekezők. Viszont sokkal valószínűbb, hogy a gyakorlatban az elosztás moirák szerint történt, ahogy azt a Maur. *Strat.* VII. B. 16. caputban is olvashatjuk, vagyis a középső moirába védekezők, a két szélső moirába pedig támadók kerültek (esetenként fordítva, például Maur. *Strat.* VI. 3.).

négy meroszra felosztva, ahogy a lenti ábra is mutatja, egymástól nyíllövésnyi távolságra¹² állítsuk fel. Ezeket a meroszokat tegyük kettős arcvonalúvá, hogy a hátulról jövő támadásokat is felfogják. E vonal szélső meroszaitól egy nyíllövésnyire sorakoztassunk fel egy vagy két bandonnyi hátvédet, amely majd a harmadik vonalat fogja alkotni.¹³ Hogy a második vonal meroszai között három megfelelő térköz jöjjön létre,¹⁴ és hogy a teljes második vonal egyetlen egységes csapattestnek tűnjön, és mozgás közben ne veszítsék el az összhangot, ezekben a hézagokban egy vagy több bandont kell felállítani az arcvonal teljes szélességében. Mélységük két vagy több lovasnyi legyen, de még jobb, ha négy vonal mélységben sorakoztatjuk fel őket a sereg méretének megfelelően. Így, ha sor kerül arra, hogy az első vonal visszavonuló egységeinek menedéket kell nyújtani, akkor ez a három bandon visszavonul a hátvéddekhez, szabadon hagyva a visszavonulók előtt az üres térközöket. Így, mint mondtuk, az üres térközöket menedékké teszik a visszavert csapatok számára, és egyúttal visszaterelhetik azokat a katonákat, akik jobban szét akarnak szóródni. Továbbá, amikor a hátvéddekkel harmadik vonalat alkotnak, segíthetnek visszaverni bármilyen ellenséges erőt, amely a második vonal zavarása végett tűnt fel hátul, és megvédi a felbomlástól. Természetesen, ha a sereg közepes méretű, azaz létszáma 5000-tól 10-12 ezer főig terjed, akkor a második vonalat négy helyett két merosz alkossa, hogy egyetlen megfelelő méretű térközt hagyjon a visszavonuló csapatok befohadására. Ha a sereg létszáma kevesebb mint 5000 fő, akkor a második vonal mindössze egy meroszból álljon.

¹² A modern becslésekhez lásd: Erich Schilbach: *Byzantinische Metrologie*. (Handbuch der Altertumswissenschaft, XII, 4.) München, C.H. Beck, 1970. 42; Taxiarchis G. Kolias: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung*. Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988. 220; John F. Haldon: *Constantine Porphyrogenitus. Three Treatises on Imperial Military Expeditions*. Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990. 170.

¹³ A csatolt ábrán (Maur. *Strat.* III. 8.: A második vonal vagy tartalék csatarendje) jelölt hátvéddekről van szó.

¹⁴ Maurikiosz itt már ismét a második sor meroszai közötti távolságról beszél, és nem az előző gondolatmenetben kifejtett második és harmadik vonal közötti távolságról. A meroszok közötti távolságot az előző lábjegyzetben hivatkozott ábra „tagma” feliratai jelölik.

5. RAJTAÜTÉS AZ ELLENSÉG VONALÁNAK HÁTÁBAN VAGY SZÁRNYAINÁL

Kiegészítve a fentieket, három-négy bandonnyi, rajtaütő egységeknek hívott csapatokat kell sorolni az [első] vonal két végére úgy, ahogyan erről már másutt szó volt. Ők akadályozzák meg az ellenséget abban, hogy lesből támadva csapjanak le a balunkra, és ők maguk is lesből tudják megtámadni az ellenség jobbját, ha a terep erre alkalmas. Megjegyzendő, hogy az ellenség szárnyai és háta ellen indított, jól időzített rajtaütések sokkal hatásosabbak és szükségesebbek is lehetnek, mint a közvetlen frontális támadások. Ha az ellenség hadereje kisebb, és ilyen támadásokkal meglepetésszerűen be lehet keríteni őket, nagyobb kárt szenvednek el, mivel a visszavert csapatok nehezen jutnak biztonságba. Ha az ellenséges haderő nagysága egyenlő a miénkkel, esetleg felülmúlja azt, akkor nagy félelem fogja majd el, mert azt hiszi, hogy a támadók sokan vannak. Következésképpen, ha nincs rá szükség, kis haderő ne kerüljön szembe és ne bocsátkozzon nyílt csatába szervezettebb és sokkal nagyobb haderővel. Ha azonban a szükség így hozza, ne támadjon minden csapat szemből, és még ha az ellenség létszámfölényben is van, a hadműveleteidet vezesd inkább a háta és a szárnyai ellen. Minden körülmény között, bárki ellen veszélyes és bizonytalan lehet a közvetlen frontális támadás, még akkor is, ha az ellenség kisebb létszámú csapatokat állomásoztat elöl.

Összegezve, az összes lovassági tagmát egy-egy első és második vonalra osszuk fel oly módon, ahogy leírtuk, a hadsereg méretének megfelelően. Az egységek lehetnek védekezők, támadók, oldalvédek, átkarolók, rajtaütő csapatok és hátvédek.

6. A MÉLYSÉG

Minden tagmának elegendő a hagyományos elrendezés szerint, ahogyan a régiek írják, négy sor mélységgel rendelkeznie: ennél több szükségtelen és haszontalan. Az állatokon keresztül ugyanis nem lehet a gyalogsághoz hasonlóan olyan

nyomást gyakorolni az első sorban állókra, hogy akaratuk ellenére is előre-törjenek, mert a lovak természetükénél fogva alkalmatlanok arra, hogy az elülső felükkel, mint a gyalogos katonák, összhangban elöretolják az előttük állókat. Az elől álló oszlopvezetők sem kapnak így támogatást a további soroktól, legyenek ők kopjások vagy íjászok. A negyedik sor mögötti kopjások már nem nyúlnak túl az első soron, az íjászok pedig az előttük állók miatt arra kényszerülnek, hogy magasra lőjenek, ezáltal azonban nyilaik hatástalanná válnak a csatában az ellenséggel szemben. Aki ezt kétségbe vonja, győződjön meg erről a gyakorlat alapján. Elegendő tehát, ahogy említettük, a négylovasnyi mélység.

Mivel azonban gyakran mesélik, hogy a tagmákban maroknyian vannak a vitéz katonák, akiknek oszlopvezetőként a kézitusát kell megnyitniuk, ezért az alakzat mélységét a tagmák erejéhez kell szabni. A szövetségeselek tagmáit az első vonal centrumában hét emberből és egy fegyveres kíségetőből kell kialakítani, ha vannak ilyenek a seregben: a dearkhiáikat is így kell megszervezni. Balra álljanak a különítményesek numeroszai, minden dearkhiában hét ember, az illürikanoszoknál a jobb oldalon pedig nyolc főből álló dearkhiák. A többi, gyengébb tagmát nyolc- vagy tízfős dearkhiákba szervezzük. Ha úgy esik, hogy e hagyományos tagmák közül néhányat az első vonalba kell besorolni, akkor tegyél nyolc vagy tíz katonát az oszlopokba, mivel ezek a tagmák gyengébbek. Az optimates tagmaiban viszont, mivel ebben válogatott csapatok vannak, és rendszerint a második vonalban állnak, nagyjából öt rendes katonát kövessen két fegyveres kíségető, mert a dearkhiának hét főből kell állnia. Az imént előírt mélységek akkor is maradjanak meg, ha ezeknek a tagmáknak az első vonalhoz kell felsorakozniuk. Az idegen kontingenseket, ha önmagukban állnak, a saját szokásaik szerint kell felsorakoztatni. Az a legjobb, ha támadó és rajtaütő csapatokként alkalmazzuk őket.

Nem jó, ha a vonal mélységét nyolcnál vagy legfeljebb tíznél több főből állítjuk fel, még akkor se, ha gyengék a tagmaink, viszont öt főnél se legyen kisebb a mélységük, még a legjobb tagmák esetében se. A vonalak mélysége vagy tömörsége a fent közölt módon és arányban helytálló és kielégítő. Az első vonal hosszát, amely az első sor katonáinak számából áll, ne kurtítsuk meg. Még napjainkban is az a megfontolatlan gyakorlat jellemző, hogy a tagmákat

egyenlően, tízfős mélységben alakítják ki, ami azt eredményezi, hogy amikor felsorakoznak a szemléhez, akkor a kémekek könnyen és gyorsan meg tudják becsülni a teljes sereg létszámát azzal, hogy megszámlolják az oszlopvezetőket, amelyből azt a következtetést vonják le, hogy ez a rendes mélység, és az arányok is ehhez vannak igazítva, mivel a mélység adott volt, és ezt az arányt mindvégig betartották. A második vonalat a megmaradt emberekből állítsuk össze. Nyilvánvaló, ahogy azt fentebb már kifejtettük, hogy az optimates tagmáihoz fegyveres kíségetőket kell beosztani, a szövetségesekhez pedig azokat a fegyveres kíségetőket, akik alkalmasak feladatuk elvégzésére.

7. A SÁTORKÖZÖSSÉGEK

A sátorközösségeket arányosan elosztva idős és fiatal katonák alkossák, mivel ha csak veteránok vannak benne, akkor gyengék lehetnek, ha pedig csak fiatalok, akkor a tapasztalatlanságuk miatt fegyelmetlenné válnak.

8. A FEGYVERZET

Ami a fegyverzetbeli különbségeket illeti, az első vonalban az oszlopvezető, a mögötte lévő második az oszlopban, továbbá az utolsó ember kopjával harcoljon. Mindenki más, aki középre van felállítva, és tud nyilazni, íjász legyen pajzs nélkül, hiszen lovon ülve lehetetlen hatékonyan felhúzni az íjat úgy, hogy közben pajzsot is tartanak a bal kezükben.

9. A FELCSEREK

Ezenkívül minden tagmából 8 vagy 10 kevésbé képzett katonát kell kijelölni felcsernek a bandonokhoz a legelső vonalba. A felcserek legyenek éberek, gyorsak, könnyű ruházatúak és fegyvertelenek. A feladatuk az, hogy a saját tagmájukat

körülbelül 100 lábra kövessék, összeszedjék és ellássák azt, aki súlyosan megsebesült a csatában vagy leesett a lováról, vagy bármi más miatt kiesett a harcból, nehogy a második vonal eltapossa, vagy ápolás híján meghaljon. A felcser a zsoldján felül minden megmentett emberért kapjon egy nomiszmat a kincstárból. Amikor a második vonal elhaladt és visszaverte az ellenséget, ők gyűjtik össze a fegyvereket a halottaktól az első összecsapás helyszínén, amelyeket aztán átadnak a tagma dekarkhészeinek (vagy oszlopvezetőinek), amelyből aztán jutalmul részesedést kapnak a dekarkhésztől. Úgy véljük, ez az oszlopvezetők igazságos és méltó előjoga a sikerben, mert ők mindenki másnál jobban kiveszik részüket az első összecsapásból, de nincs lehetőségük arra, hogy a sorból kiválva leszálljanak a lovukról, és zsákmányt szerezzenek maguknak.

Hogy a felcserek a sebesültekkel vagy a lovukról leestekkel könnyebben lóra tudjanak szállni, mindkét kengyelt a nyereg bal oldalán kell elhelyezni; egyet előre, ahogy az lenni szokott, a másikat pedig az első mögé. Amikor ketten akarnak felszállni a lóra (a felcser, és az, aki kiesett a harcból), az első lépjen fel az elől lévő rendes kengyelre, a másik pedig a hátul lévőre. Szintén fontos, hogy legyen náluk egy kulacs víz azok számára, akik a fájdalmaik miatt eszméletüket veszítik.

IO. A KOPJAZÁSZLÓCSKÁK

Nem javasoljuk, hogy a csatában a kopjákon zászlócskák legyenek. A harcban fölöslegesek, hiszen csak arra szolgálnak, hogy a szemléken és az ostromoknál erőt és szépséget sugározzanak. Akár eldobják a kopját, akár szúrnak vele, a zászlócskák a pontosságot és a hatótávolságot is egyaránt rontják, ráadásul, ha az íjászokra kerül sor, akkor a zászlócskák akadályozzák a hátsó sorokat a tüzelésben, ezenfelül támadáskor, visszavonuláskor és megforduláskor is rendkívül zavarók, ennél fogva csatában nem ajánlatos a használatuk. Lehetséges azonban megőrizni a csatarend pompás megjelenését a távolból és a hasznosságát is. A zászlócskák loboghatnak addig, amíg az ellenség egy mérföld közelségbe nem ér, de ezután össze kell őket csavarni, és be kell tenni a tartójukba.

II. A KÉMEK VAGY JÁRŐRÖK

Mindezekon túl kémeket vagy járőröket kell kijelölni az optimates és a szövetségesek tagjaiban, és a rendes csapatok meroszaiiban, tagmáinként 2-t, meroszonként pedig 8-at vagy 12-t. Legyenek higgadtak, éberek, egészségesek és jó megjelenésűek. A terepviszonyoktól függően maradjanak a térközökben, és a csata előtt vagy annak végén tartsák szemmel az ellenséget és a saját csapataikat is, hogy megelőzzék a lesből indított támadásokat vagy az ellenséges hadicseleket.

12. A FÖLDMÉRŐK ÉS A BESZÁLLÁSOLÓK

Ezekon túl legyenek a seregben hasonló számban földmérők, akiknek a beszállásolókkal együtt kell előremenni, hogy kijelöljék a tábor helyét. Hozzájuk előkészítő csapatot kell vezényelni, amely előttük járva felderíti az utakat, és a sereget a táborba vezeti.

13. A MEROSZOK ÉS A HADRÉSZEK KÖZÖTTI TÁVOLSÁG

Miután kialakítottuk a csatarendet és felállítottuk a csapatokat, szükséges, hogy az első vonal meroszai megfelelő közelségbe kerüljenek egymáshoz. Így ugyan az egyes meroszok közötti távolság vagy térköz nem lesz nagy, de elegendő lesz ahhoz, hogy vonulás közben ne tömörüljenek össze, és hogy könnyen meg lehessen különböztetni őket egymástól. Az oldalvédek addig nyomuljanak előre, amíg az ellenség közelébe nem érnek, majd pedig térjenek ki oldalra, a bal oldali merosztól nagyjából egy nyíllövésnyi távolságra, és ne többre, különösen akkor, ha az ellenség vonala hosszabb a miénkénél. Az átkarolók is vegyenek fel hasonló pozíciót a jobb oldalon, ahogy a helyzet éppen megköveteli. A második vonal meroszai körülbelül egy nyíllövésnyi távolságra

legyenek egymás oldalától. Amíg az ellenség a közelbe nem ér, addig ez a vonal, a tereptől függően, egy vagy több mérföld távolságra kövesse az első vonalat, így, már amennyire ez lehetséges, az ellenség számára láthatatlanul vonulva akadályozza őt abban, hogy az a távolból kifigyelje, és ehhez igazíthassa a taktikáját. Így amikor az ellenség a közelbe ér, és meglátja a második vonalat, már nem lesz ideje arra, hogy megváltoztassa a terveit. Ekkor a második vonal vonuljon föl körülbelül négy nyíllövésnyi távolságra az első vonalhoz, és a mozgását ahhoz igazítva korrigálja. A csata során ne legyenek túl messze az első vonaltól, mivel így nem tudnak majd segítséget adni, viszont túl közel se, mert a csatában összekeveredhetnek, különösen akkor, ha sok port kavarnak fel. Ha túl közel kerülnek hozzájuk, akkor a második vonal támadásba lendülhet, még mielőtt az ellenség sorai felbomlanak az első vonal üldözése során, amely továbbra is rendezetlen lesz, és nem tud majd együttműködni a másodikkal. A második vonal szárnyai mögött felállított tagmákat a szárnyaktól körülbelül egy nyíllövésnyi távolságra kell felsorakoztatni, hogy védjék a szárnyak hátát, ugyanakkor ezt a távolságot tartva kell követniük a szárnyat.¹⁵

14. A ZÁSZLÓK KÜLÖNFÉLE FAJTÁI ÉS MÉRETEI

A meroszokban a tagmák zászlói vagy jelvényei legyenek kicsik és könnyen szállíthatók. Nem látjuk értelmét annak, hogy nagyok és nehezek legyenek, hiszen egyetlen különbség a lobogójukban van. A moirarkhészek zászlóinak nagyobbak és más jellegűnek kell lennie. Hasonló módon az alattuk szolgáló merarkhészek zászlaja is legyen különböző. Az alvezér zászlaja is térjen el a merarkhészekétől. Végül a hadvezéré is legyen tisztán elkülöníthető, sokkal szembetűnőbb, mint a többieké, és mindenki előtt ismert, mivel ha a csapatok visszavonulására kerül sor, akkor azt látva, ahogy mondtuk, könnyebben összegyűlnek és újrendeződnek.

¹⁵ Vö. Maur. *Strat.* III. 8., illetve I. Melléklet: *A keletrómai hadsereg általános csatarendje.*

15. A ZÁSZLÓK VÉDELME

Miután a vonal mentén mindegyik zászlót felsorakoztatták, ahogy az ábra is mutatja, mindegyik egységből a legjobb 15, vagy inkább 20 embert kell megbízni a zászlók őrzésével és védelmével.

16. A TISZTEK POZÍCIÓJA

A főtiszteknek biztonságos helyeken kell tartózkodniuk, hogy ne rontsanak előre, és ne essenek el a csatában, elbátortalanítva ezzel a katonákat. Ha egy alacsonyabb rangú tiszt esik el, akkor azt senki sem veszi észre a saját tagmájának katonáin kívül. Ha viszont a főtisztek közül esik el egy, azt mindenki, vagy legalábbis a csapatok nagy része megtudja, tanácsalanságot szülve ezzel az egész seregben. Így amikor a sereg egy-két nyíllövésnyi távolságra van az ellenség vonalától, az alvezér és a merarkhészek a zászlóikkal az arcvonalba megyék fel az állásukat, és onnan felügyeljük és irányítják a csatarendet. Mielőtt a roham megindul, a legjobb emberek lépjenek eléjük és fedezzék őket, és ők csapjanak össze közelharcban [az ellenséggel]. Maga a hadvezér a támadás pillanatáig elrendezi a csatarendet, továbbá megfigyeli az ellenség hadmozdulatait, és reagál azokra. Amikor eljött a támadás pillanata, csatlakozzon a saját tagmájához, amely nem csatához, hanem az első és második vonalak számára egyfajta határvonalaként és iránymutatóként van felsorakoztatva a második vonal centrumában.

17. A KÜRTÖK

Nem tartjuk kívánatosnak, hogy a kürtök sokat szóljanak a csatában, mivel csak zavart és rendetlenséget okoznak, továbbá elnyomják a parancsszavakat. Ha a terep sík, akkor elég egy kürt, amely mindegyik vonal középső meroszánál szólal meg. Ha a terep egyenetlen, vagy ha erős szél vagy eső nehezíti a kürtjelek meghallását, akkor ajánlatos a meroszok kürtjeinek együttes megszólaltatása:

így a teljes vonalban három kürt fog megszólalni egyszerre. Minél nagyobb a csend, annál kevesebb zavaró hatás éri a tapasztalatlan katonákat, és annál kevésbé lesznek izgatottak a lovak, továbbá annál félelmetesebben fog hatni a csatarendünk az ellenség szemében, és a parancsokat is könnyebben meg lehet majd érteni. Ennélfogva nincs helye semmiféle kúrthangnak, miután a vonalak támadásba lendültek.

18. AZ ESETENKÉNT HASZNÁLT CSATAKIÁLTÁS

A támadás kezdetekor rendszeresen elhangzó csatakiáltás, a „Velünk!”¹⁶ véleményünk szerint nagyon veszélyes és ártalmas, sőt ez a kiáltás a támadás pillanatában akár a sorok felbomlását is eredményezheti. A kiáltás miatt a félénkebb katonák, ahogy közeledik a közelharc, elbizonytalanodnak az összecsapás pillanatában, miközben a bátrabbak a dühtől felbátorodva vehemensebben nyomulnak előre és törnek be az ellenség sorai közé. Ugyanez a gond a lovakkal is, amelyek szintén eltérő vérmérsékletűek. Mindez azt eredményezi, hogy a vonalunk egyenetlen és széttartó lesz, és így a sorok még a roham előtt felbomlanak, ami nagyon veszélyes.

Az összecsapás napján kiáltás helyett imádságot kell tartani a táborban, még mielőtt bárki is a kapukon kívülre lép. A papok, a hadvezér és a többi tiszte vezetésével mindenki hosszan imádkozza, hogy: „Uram, irgalmazz!”¹⁷ Ezután a tábor elhagyásakor a siker reményében mindegyik merosz kiáltja háromszor, hogy: „Isten velünk van!”¹⁸ Miután a sereg elhagyta a tábort, hogy felsorakozzon a csatához, teljes csendnek kell lennie, és egy felesleges szónak sem szabad elhangzania. Ez rendben tartja a sereget, és a tisztek parancsait is jobban ki lehet majd venni. A roham erejét és jellegét a körülmények, a sorok zártsága és az ellenség jelenléte szabja meg, amelyhez nem szükséges harci kiáltás. Viszont amikor a sereg összecsap az ellenséggel, nem elvetendő, ha az emberek

¹⁶ „Nobiscum.”

¹⁷ „Kürrie eleészon!”

¹⁸ „Nobiscum Deus.” Vö. Veg. *Epit.* III. 5.

harci kiáltásokat hallatnak és lelkesítenek, különösen a hátsó sorokban állók, hogy elbátortalanítsák az ellenséget és feltüzeljék a saját bajtársaikat.

19. A KIKIÁLTÓK

Véleményünk szerint a kikiáltók szerepe hasznos, mivel a csata előtt bátorságot öntenek a csapatokba, és emlékeztetik őket a korábbi győzelmeikre. Ezek elmondása után kell kialakítani és kiképezni a tagmákat.

20. A KETTŐS ZÁSZLÓ

Mivel tudjuk, hogy az ellenség a haderő nagyságát általában a zászlók száma alapján becsüli meg, ezért szükségesnek véljük, hogy mindegyik tagma két ugyanolyan zászlóval rendelkezzen. Az egyik legyen a rendes zászló a tagma comesének (vagy tribunusának) neve alatt, míg a másik a hekatontarkhész (akit ilarkhosznak is neveznek) neve alatt. A tagmáknak mindkettőt ugyanúgy magukkal kell vinniük, és a csata napjáig hordozniuk. Az összecsapás napján azonban már csak a rendeset kell felmutatni, mivel a sok zászló csak zűrzavart eredményezne, és a katonák nem ismernék fel a sajátjukat. Így lehetséges, hogy a sereg a zászlók száma alapján erősnek tűnjön, és a csata napján a rendes zászlót is könnyen felismerjék. Ne hagyjuk, hogy azok a tagmák, amelyeknek létszáma megfogyatkozott, a saját zászlójuk alatt vonuljanak. Álljanak be inkább egy másikhoz, hiszen kevesebben vannak, és nem képesek megvédeni a sajátjukat, ugyanakkor több zászló felmutatása zavart kelt a meroszban. Viszont, ahogy korábban már szó volt róla, úgy kell rendezni a dolgokat, hogy a bandonok létszáma ne legyen 200 főnél kevesebb és 400 főnél több.

HARMADIK KÖNYV



A TAGMÁK
ELRENDEZÉSE

A harmadik könyv fejezetei

1. A tagma elrendezésének bemutatásához használt szimbólumok
2. A tagma elrendezése 310 fő esetén
3. Ugyanennek a tagmának az elrendezése, ha a szárnyai zártak
4. Ugyanennek a tagmának az elrendezése, ha a két szárny és a felzárkóztató zárt csatarendben vannak
5. A tagma gyakorlatoztatása
6. A merosz csatarendje. A merosz csatarendjét és személyzetét jelölő szimbólumok jelentése
7. A csatarend első és második vonalait jelölő szimbólumok jelentése
8. A teljes csatarend felsorakozása, ha a málhát is egyésíteni kell vele
9. Önálló merosz
10. Közepesen erős hadsereg felállása
11. Általános előírások
12. Az első vonalban álló csapatoknak adandó utasítások
13. Az oldalvédeknek adandó utasítások
14. Az átkarolóknak adandó utasítások
15. A második vonal egységeinek adandó utasítások
16. A rajtaütésre kijelölt csapatoknak adandó utasítások

I. A TAGMA ELRENDEZÉSÉNEK
BEMUTATÁSÁHOZ HASZNÁLT SZIMBÓLUMOK

†	zászló
X	A tagma parancsnoka
b	kürtös
Ā	köpenyhordozó
Ḑ	hekatontarkhész (vagy ilarkhész)
Í	dekarkhész kopjával és pajzssal
Ķ	pentarkhész kopjával és pajzssal
ĸ	harmadik az oszlopban íjjal, pajzs nélkül
Ķ̂	negyedik az oszlopban, felzárkóztató íjjal és pajzssal ¹⁹
Ķ̄	ötödik az oszlopban íjjal, pajzs nélkül
K	lovas vagy katona valamilyen fegyverrel

¹⁹ Alapfelállásban a negyedik lovas nem lehetett az űr (tetrarkhész), ráadásul az oszlopban senki sem harcolt íjjal és pajzssal (vö. Maur. *Strat.* II. 8., illetve 56. oldal, 21. lábjegyzet).

2. A TAGMA ELRENDEZÉSE 3IO FŐ ESETÉN

Ez a csatarendbe sorakoztatott tagma ábrája, amint csatába indul. Mindenképpen úgy vonuljon, hogy távolságot tart az egységek között, mivel így nem szorulnak össze és nem merülnek ki a harc előtt, ugyanakkor elég távol lesznek egymástól ahhoz, hogy könnyedén elfordítsák a lovukat, ha úgy akarják. Ekkor a következő parancs hangzik el: „Nytított csatarendbe!”,²⁰ majd nyugodtan lovalgolvva megindulnak az ellenség felé, ahogy azt az ábra is mutatja.²¹

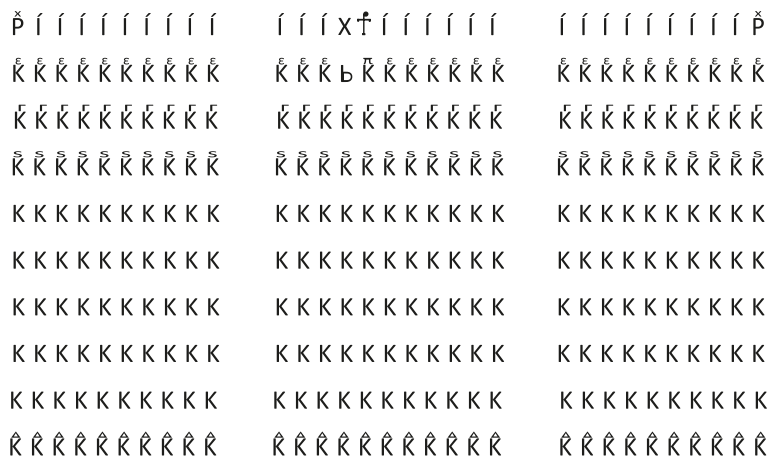
Ā ī ī ī ī ī ī ī ī	ī ī ī ī χ † ī ī ī ī ī	ī ī ī ī ī ī ī ī ī Ā
Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ъ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ
Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ
Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ
K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K	K K K K K K K K K K
Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ	Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ Ķ

²⁰ „Largiter ambula.”

²¹ Az ábrák változatairól: George T. Dennis (szerk.): *Das Strategikon des Maurikios (Mauricii Strategicon)* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Vindobonensis 17.). Ford. Ernst Gamillscheg. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981. 502–509. Figyelembe véve a Maur. *Strat.* II. 8. caputot, a dearkhia alapfelállása és fegyverzete a következő volt: 1. lovas (dearkhész): kopja, pajzs; 2. lovas (pentarkhész): kopja, pajzs; 3–9. lovas: íj, pajzs nélkül; 10. lovas (tetrarkhész): kopja, pajzs. Taktikától függően a 3–9. lovas fegyverzetét variálták.

3. UGYANENNEK A TAGMÁNAK AZ ELRENDEZÉSE, HA A SZÁRNYAI ZÁRTAK

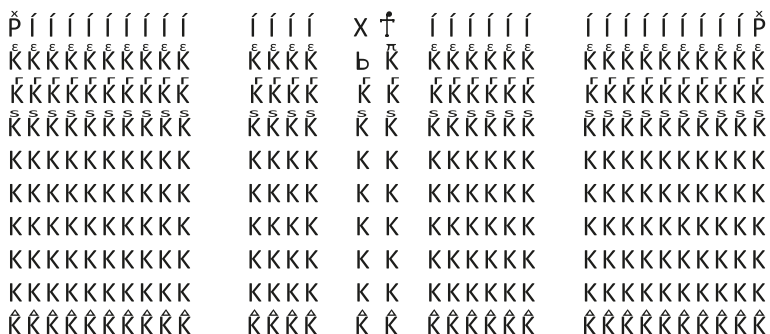
Amikor nagyjából egy mérfölddel az ellenségtől az a parancs, hogy zárják be a szárnyakat, akkor kiadják a „Szárnyakat zárni!”²² utasítást. Ekkor a lovasok oszlopai közelebb zárkóznak egymáshoz, miközben folytatják az előrenyomulást az ellenség felé, ahogy azt az ábra is mutatja.



²² „Ad latus stringe.”

4. UGYANENNEK A TAGMÁNAK AZ ELRENDEZÉSE,
 HA A KÉT SZÁRNY ÉS A FELZÁRKÓZTATÓ
 ZÁRT CSATARENDBEN VANNAK

Amikor három-négy nyíllövésnyire az ellenségtől az a döntés születik, hogy a szárnyak és a felzárkóztató zárkózzon fel, akkor, ahogyan szükséges is, a parancs a következő: „Sorokat zárni!”²³ Ők ekkor valamelyest felzárkóznak, majd az íjászok tüzet nyitnak, és az egész vonal zárt rendben elkezdi roharni, ahogy azt az ábra is mutatja.



²³ „Lunge.”

5. A TAGMA GYAKORLATOZTATÁSA

Miután a bandont megfelelően felsorakoztatták, a hírvívó a következő utasításokat adja ki: „Csendet! Ne hátrálj! Ne előzd meg a zászlódat! Tartsd a lépést az első sorral! Tartsd a szemed a zászlón! Kövesd azt a társaiddal együtt, katona! Így viselkedik egy bátor katona! Ha elhagyod a zászlódat, nem leszel győztes! Katona, tartsd a kijelölt helyed! Zászlóvivő, tartsd a helyed! Akár harcolsz, akár az ellenséget üldözöd, akár az első sorokban vagy, ne rohamozz féktelenül és ne ziláld szét a soraidat!”²⁴

A tagmára szabott gyakorlatozás így néz ki: elindulás és megállás adott jelre, csatarendben vagy menetben. Ha a parancsnok azt akarja, hogy meginduljanak, azt kiáltja: „Indulj!”,²⁵ ami görögül kinészon. Ezt a parancsot kürttel vagy a kopjazászlócska mozgásával is ki lehet adni. Erre a tagma elindul. Ha azt akarja, hogy megálljanak, akkor azt kiáltja: „Állj!”²⁶ Ezt a parancsot úgy is ki lehet adni, hogy rácsap egy pajzsra, int a kezével vagy megfúvatja a harsonát, amire a tagma megáll.

Ha a hadvezér azt akarja, hogy nyitott rendben haladjanak, a következő parancsot adja ki: „Vonalban menetelj!”²⁷ Ahhoz, hogy a szárnyak és a felzárkóztató a legnagyobb gonddal zárják be az oszlopokat, ahogy azt a fenti ábra is mutatja, a következő parancsot kell kiadni: „Szárnnyakat záрни!”; a dekarkhészeknek: „A dekarkhészekhez!”, a pentarkhészeknek: „A pentarkhészekhez!”²⁸ Ekkor minden egység összezár, azaz egymás mellé sorolnak, de nemcsak a szárnynál, hanem mindkét oldalról középre, vagyis a zászlóvivőkhöz zárnak fel. Ennek a meroszoknál is meg kell történnie, mivel a soraik így zárhatnak össze gyorsan és rendezetten. Ahogy

²⁴ „Silentium, nemo demittat, nemo antecedit bandum, si venias e recta linea faciei, bandum capta, ipsos seque cum bando miles, qualis et quomodo miles barbatus, si vero bandum demittes, eo modo non vero vices, serva miles ordinem positum, ipsum serve et tu bandifer, sive pugnas sive seques inimicum sive aequalis facies, non forte minare ut ne sparges tu suum ordinem.”

²⁵ „Move.”

²⁶ „Sta.”

²⁷ „Aequaliter ambula.”

²⁸ „Ad latus stringe, ad decarchas, ad pentarchas.”

a dekarkhészek felsorakoztak, úgy álljanak rendbe a tetrarkhészek (vagy örök) is. Ha megfelelően felzárkóznak, akkor a csata során hiába futnának meg az elől állók, ők megakadályozzák, hogy hátrameneküljenek.

A „Sorokat zárni!”²⁹ parancsra a katonák hátul összeczárják a soraikat a rohamhoz. Miután az egységek vonulás közben oldalt szorosan összezárnak, a nyilazás kezdetekor kiadják a parancsot: „Roham!”³⁰ A dekarkhészek és a pentarkhészek ekkor előredőlnek, a pajzsukkal eltakarják a fejüket és a lovuk nyakát, a vállukhoz emelik a kopjájukat, ahogy azt a szőke hajú népek teszik, majd a pajzsuk fedezékében rendezetten lovagolnak előre, de nem gyorsan, hanem inkább ügetve, hogy a rohamuk lendülete ne törje meg a soraikat azelőtt, mielőtt összecsapnának az ellenséggel, ami komoly bajok forrása lehet. Ezután a hátul lévő íjászok elkezdhetnek tüzelni.

Az ellenséget a támadók vágatva, a védekezők zárt alakzatban üldözzék. Támadók esetében a „Támadás vágásban!”³¹ parancs hangzik el, és így kell haladniuk, amíg jelet nem kapnak. Védekező csapatok esetében a parancs: „Sorokat zárni!”³² mire azok zárt alakzatban haladnak.

Rövid visszavonulás, majd megfordulás: amikor a parancsnok vissza akarja vonni a támadókat, így kiált: „Fogd vissza magad!”³³ Ekkor a vágótámadó csapatok egy-két nyíllövésnyire visszahúzódnak a védekezőkhöz. Ha azt kiáltja, hogy: „Fordulj! Támadj!”³⁴ akkor megint sarkon fordulnak, mintha az ellenségre támadnának. Ezt a manővert sűrűn kell gyakorolniuk, és nemcsak akkor, amikor előrenyomulnak, hanem akkor is, amikor jobbra vagy balra támadnak, vagy megint a második vonalhoz kell visszahúzódnia. Néha e vonal hézagai-ban, néha a vonalak közötti térközökben egyesüljenek újra, majd drungoszokra oszolva vessék rá magukat az ellenségre. A kiképzés ideje alatt tartsák felfelé a kopjájukat, és ne oldalt leengedve, hogy ne akadályozzák a lovak mozgását.

²⁹ „Junge.”

³⁰ „Percute.”

³¹ „Cursu mina.”

³² „Cum ordine seque.”

³³ „Cursor festina.”

³⁴ „Torna mina.”

Hogy az arcvonalat rendezetten balra vagy jobbra tudják váltani, amely az oldalvédek és az átkarolók számára szükséges manőver, ahhoz az első parancs így szól: „Balra válts!”,³⁵ amire átváltak. Ha jobbra, akkor pedig: „Jobbra válts!”³⁶ Ha egy bandonról van szó, akkor csak annak kell arcvonalat váltania, de ha többről, akkor az egyik váltson át, a többi pedig igazodjon hozzá.

A bandon kétféleképpen válthat arcvonalat; egy helyben fordulással, vagy pedig úgy, hogy az arcvonalat is megváltoztatja. Ha egy kisebb ellenséges csapat váratlanul hátulról támad, akkor a „Hátra arc!”³⁷ parancsot kell kiadni. Ekkor a katonák a helyükön maradván megfordulnak, és csak a tisztek és a zászlóvivők mennek át hátra az új arcvonalhoz. Ha nagyobb sereg bukkan fel a hátukban, akkor a parancs: „Átváltás!”³⁸ amire bandononként fordulnak meg.³⁹

A tagma gyakorlatoztatását nem szabad azokra az ábrák által mutatott vonalas csatarendekre korlátozni, amelyek az alaptámadásra vonatkoznak. Rendezetlen felállásokat is gyakorolni kell egyszerű rohamok vagy átkaroló manőverek esetére, elsőként úgy, hogy meghátrálnak és sarkon fordulnak, majd meglepetésszerű támadást indítanak az ellenség ellen, végül úgy, hogy azonnal segítségére sietnek azoknak az egységeknek, amelyek bajba kerültek. Ha a tagmák begyakorolják ezeket a manővereket, akkor egyaránt képesek lesznek védekezésre és támadásra, és minden harci feladathoz felvenni a megfelelő alakzatot. Ha pontosan elvégzik ezeket a gyakorlatokat, akkor mindegyikben otthonosan fognak mozogni, és e kilenc manőver révén minden feladatra készen állnak majd, akár támadóként vagy védekezőként, akár oldalvédként vagy átkarolóként kell harcolniuk, hiszen mindegyik felállásban járatosak lesznek.

Ezenkívül az is elengedhetetlen, hogy a bandonok megszokják, hogy egy másik bandonnal együtt álljanak fel és dolgozzanak össze, mintha csatarendben

³⁵ „Depone sinistra.”

³⁶ „Depone dextra.”

³⁷ „Transforma.”

³⁸ „Transmuta.”

³⁹ A „Transmuta” valójában a gyalogság „Muta locum” parancsa, vagyis amikor az oszlopvezető és oszlopa ellenmenetben hátravonult, új arcvonalat képezve így. Vö. 212. oldal, 130. lábjegyzet. Úgy tűnik, hogy ez a parancsszó csakis a lovasságra vonatkozott, ellentétben a „Transforma” parancsal (180°-os fordulat), amelyet a lovasoknak és a gyalogosoknak is kiadtak.

lennének, de úgy, hogy a teljes felállást ne mutassák meg az ellenségnek. Ezért a csata előtt, csak a gyakorlatozás kedvéért, sosem szabad felsorakoztatni a sereget teljes csatarendbe, vagyis az első és a második vonalat az oldalvédekkel, az átkarolókkal, vagy rendezetlen alakzatban, vagy lesvetésben rejtve el őket. Ezek az elrendezések inkább a stratégiához, mint a taktikához tartoznak, és a gyakorlatozás során nem szabad idő előtt felfedni, hanem csak szükség esetén végrehajtani őket.

Akár egyetlen bandont gyakorlatoztatunk, akár egy moirát, meroszt vagy az első vonalat, mindegyiket három részre felosztva kell felsorakoztatni. Ha egy bandont önmagában gyakorlatoztatunk, akkor a katonák többségét támadó csapatokban állítsuk fel. Velük egy vonalban 10 lovast kell besorolni védekező csapatként, a szárnyakon viszont néhány lovas, legfeljebb 10, szemközt vegye fel a harcállását, akik az ellenség szerepét játsszák majd. Amikor ezek megindulnak, a támadó csapatok gyorsan törjenek előre, elválva a védőktől, mintha csatában lennének. Miután egy-két mérföldön keresztül óvatosan előrelovagoltak, húzódjanak vissza a táv feléig, háromszor-négyszer támadjanak ki jobbra és balra, majd kört leírva újra lovagoljanak vissza. Ezt követően ügessenek az eredeti harcállásukba két védekező egység közé, majd velük kiegészülve lovagoljanak tovább úgy, mintha az őket üldöző ellenséggel csapnának össze.

Ugyanezt a gyakorlatot kell elvégeztetni a moirákkal is; néhány bandon támadó, néhány pedig zárt védekező alakzatban gyakoroljon, majd cseréljenek: akik eddig támadtak, azok védekezzenek, akik pedig védekeztek, támadjanak; így alkalmasak lesznek bármilyen szerep betöltésére. Ugyanígy kell eljárni a merosz, az első és második vonalak kiképzésénél is. Ha támadó csapatok körkörös manővereinél több bandon is részt vesz, és két csapatra felosztva egymás ellen lovagolnak úgy, hogy az egyik bandon kívülről, míg a másik belülről kerüljön, akkor ügyelni kell arra, hogy a lovasok elkerüljék az összeütközést.

Az oldalvédeket és az átkarolókat, azokkal a drungoszokkal együtt, amelyeket mögöttük rejtettünk el, külön kell gyakorlatoztatni. Ha az ellenség vonalai mindkét oldalon túlnyúlnak a mi vonalainkon, akkor nekik kell

azokat egyenesen tartaniuk, és az ellenség bekerítését kivédeniük. Arra is képezzük ki őket, hogy megfelelő bekerítő és átkaroló manővereket hajtsanak végre az olyan ellenséges vonalak ellen, amelyek a mieinknél rövidebbek vagy azokkal megegyező hosszúságúak. Ehhez néhány lovasnak, legfeljebb egy-két bandonnyinak úgy kell felállnia, hogy az ellenség szerepét játszva szemközt egyetlen vonalban sorakozzanak fel, mintha az ellenség állna ott, így az átkarolók, megszokva az ellenség vonalának kiterjedését, először körbeveszik őket, majd a mögöttük rejtőző drungoszok hirtelen és gyorsan előretörve támadhatják hátba az ellenséget.

Ezek a gyakorlatok egyszerűek, és egyetlen vagy több egyesített tagma is könnyedén gyakorolni tudja anélkül, hogy a csatarendünket felfednénk az ellenség előtt. A lent közölt többi manőver nem annyira életbevágó. Van még számos további gyakorlat. Ezeket a gyakorlatokat papírra kell vetni, és másolatban kell átadni a merarkhészeknek és a moirarkhészeknek. Ne csak sík területen, hanem nehezen járható, például dombos vagy egyenetlen terepen is gyakorolják ezeket a gyakorlatokat. Még nagy melegben is ajánlatos a gyakorlatozás, hiszen senki sem tudhatja, hogy mit hoz a jövő.

**6. A MEROSZ CSATARENDJE.
A MEROSZ CSATARENDJÉT ÉS SZEMÉLYZETÉT
JELÖLŐ SZIMBÓLUMOK JELENTÉSE**

♁	merarkhész
♂	moirarkhész
†	bandon támadó állásban
‡	bandon védekező állásban
Ⓚ	szövetséges tisztiszolga, ha szükség van rá

A szövetséges csapatok meroszának csatarendje

moira nyitott állásban	moira zárt állásban	moira nyitott állásban
† ♂ †	‡ ‡ ‡ ‡ ‡ ‡ ‡ ‡ ‡ ‡	† ♂ †
Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'	Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'	Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'
Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'	Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'	Ⓚ' Ⓚ' Ⓚ'
Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄	Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄	Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄
Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ
Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ
Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ Ⓚ	Ⓚ Ⓚ Ⓚ
Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄	Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄	Ⓚ̄ Ⓚ̄ Ⓚ̄

7. A CSATAREND ELSŐ
ÉS MÁSODIK VONALAIT JELÖLŐ
SZIMBÓLUMOK JELENTÉSE

Φ	alvezér
∫	felcser
κ	oldalvéd
Ū	átkaroló
Ķ	az optimates katonái
λ	tartalék lovak, ha vannak
T	málha, ha jelen van
Ḡ	a málha őrzőjének zászlaja, ha a málha jelen van
Ñ	az optimates taxiarkhosza
Ⓒ	hadvezér

8. A TELJES CSATAREND FELSORAKOZÁSA, HA A MÁLHÁT IS EGYESÍTENI KELL VELE

Az első vonal csatarendje⁴⁰

1-3 bandonnyi oldalvéd	különlítményesek merosza	szövetségesek merosza	illürikianoszok merosza	1-2 bandonnyi átkaroló
KKK	†Λ†đđđđđđđđđđđđ†	†Λ†đđđđđđΦđđđđđđ†	†Λ†đđđđđđđđđđđđ†	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
KKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	KK
đ	đ đ đ đ đ đ	đ đ đ đ đ đ	KKKKKKKKKKKKKKKKKK	đ
			đ đ đ đ đ đ	

⁴⁰ *Megjegyzés:* a szöveg szerint az „1-2 bandonnyi átkaroló” alatti K szimbólumok helyett Ū szimbólumoknak kellene állnia.

A második vonal vagy tartalék csatarendje

merosz	tagma	merosz	tagma	merosz	tagma	merosz
††††††††††††	KKKKKKKK	††††††††††††	KKKKKKKK	††††††††††††	KKKKKKKK	††††††††††††
KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK
KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK
KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK
KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK
KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK	KKKKKKKKKKKK
hátvéd	málha	tartalék lovak 1				hátvéd
KdK	9 TTTTTT	λλλλλλ				KdK
KKK	TTTTTT	λλλλλλ				KKK
KKK	TTTTTT	λλλλλλ				KKK
KKK	TTTTTT	λλλλλλ				KKK
KKK	TTTTTT	λλλλλλ				KKK
		tartalék lovak 2				
		λλλλλλ				
		λλλλλλ				
		λλλλλλ				

Ha úgy adódik, hogy a sereg 15 ezer főnél nagyobb, akkor megengedhető, sőt ajánlatos, hogy a második vonalat négy meroszra bontsuk, köztük három térközzel, ahogy az ábra is mutatja, hogy az első vonal mindegyik meroszának meglegyen a maga térköze. Ha a sereg közepes erősségű, azaz 5-6 és 15 ezer fő közötti, akkor a második vonalnak legyen két merosza és egyetlen nyitott térköze, ahogy a következő, második, önálló meroszt mutató ábra szemlélteti. Ha a haderő kisebb, 5000 fős, vagy még annál is kevesebb, akkor egy merosz alkossa a második vonalat. A második vonalban, a meroszok között található térközök kiterjedésének arányban kell lennie az első vonalban felállított egységek számával, vagyis minden egyes térköz [a meroszok] szélességének egynegyede legyen. Így, ha az első vonal egy merosza 600 lovasból áll, akkor a térköznek a második vonalban nagyjából 150 lovas

szélesnek kell lennie. Ahogy fentebb említettük, a szabad térközökben felsorakoztatott tagmák mélysége általában négy sor, így ha szükség van rá, a támadó hadmozdulatoknál is be lehet őket vetni. Ha a sereg közepes nagyságú, akkor elég, ha harc helyett a helyükön maradnak, és a második vonal épségét biztosítják.

9. ÖNÁLLÓ MEROSZ

```

K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K K K K

```

Második vonal

```

K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K K K K K K

```

K K K K K K K K K K

K K K K K K K K K K

Itt a példa az önálló merosz felsorakozására, ahogy arról fentebb írtunk. Ha a meroszt visszaverték, akkor a második vonalban lehet menedékre.

Visszavonulás esetén középre álljanak be, a tagma zászlóvivője vagy a parancsnoka pedig adja ki a következő parancsot: „Befogadás!”⁴¹

IO. KÖZEPESEN ERŐS HADSEREG FELÁLLÁSA

K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K K

Második vonal

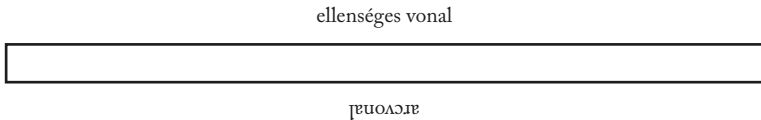
K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K
 K K K K K K K K K K K K

A második vonal ábrája egy és nem több meroszt mutat, amely akkor hasznos, ha a sereg közepes nagyságú, amely 2000-től 5000-6000 főig terjed, vagy annál kisebb. Szükség esetén az első vonalnak a második vonal végeihez

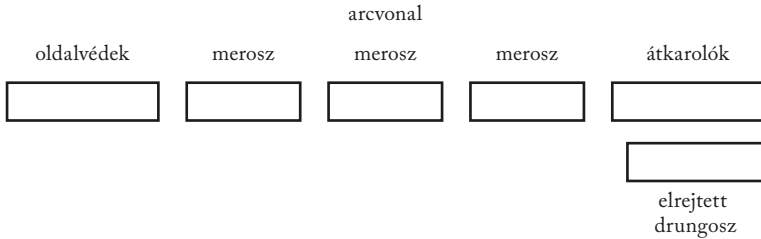
⁴¹ „Suscipe.”

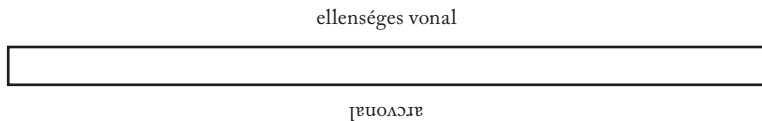
vagy szárnyaihoz kell vágtatnia, nem pedig az első sorok elé. Ha a sereg létszáma 5000-tól 10-12 ezer főig terjed, akkor a második vonalat két részre kell osztani térközökkel elválasztva, ahogy azt már korábban kifejtettük az önálló merosz ábrája révén, és ha visszavernék őket, akkor ott lelhetnek menedékre. Ha 15-20 ezer fős vagy még nagyobb hadsereget kell irányítani, akkor a második vonalat négy részre osszuk fel három térközzel elválasztva úgy, ahogy ezt az erre vonatkozó fejezetben már elmagyaráztuk. A vonal ilyesfajta elrendezése különösen akkor szükséges, ha a sereg kiváltképp nagy.

Az oldalvédek és az átkarolók felállása, amikor az ellenség vonala hosszabb vagy rövidebb a miénknél:

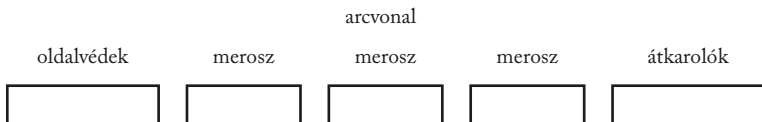


Az első vonal felállása az átkarolókkal, elrejtve az összecsapás pillanatáig:



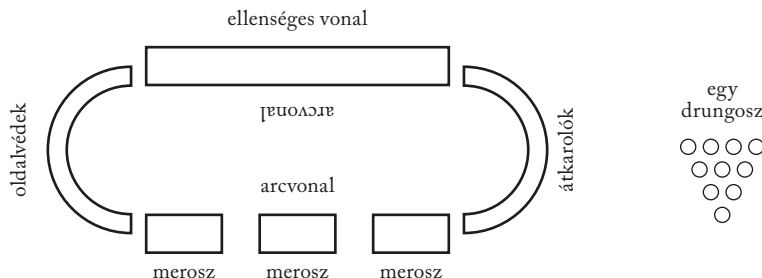


Az első vonal felállása, ha az ellenség vonala hosszabb, mint a miénk, és nincs időnk arra, hogy kiegyenlítsük:



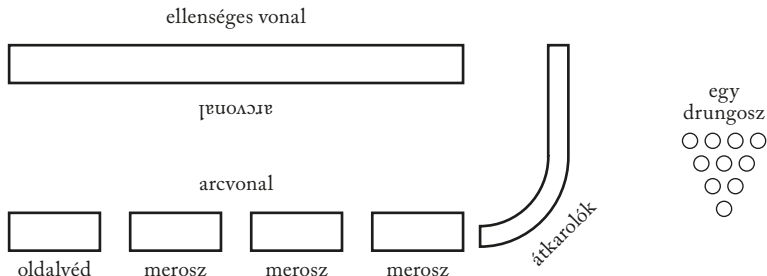
Ha úgy találjuk, hogy az ellenség vonala mindkét oldalon sokkal szélesebb a miénkénél, akkor a többi csapat élén a derékhadunk nyomuljon előre, és ne a szárnyaink.

Az ellenség bekerítése, ha a vonala mindkét végén rövidebb, és ha a két vonal egymás felé közelít:



A bekerítésre vagy átkarolásra készülő egységek kissé lassítsanak le, hogy a szárnyak azelőtt vehessék körbe az ellenség vonalát, mielőtt még érintkezésbe lépnének vele. Másrésztől viszont, ha a mi vonalunk rövidebb, és éppen átkarolják, akkor a második vonalunk egységeinek – akik mögöttük jönnek – kell hátba támadniuk az átkarolókat.

Átkaroló manőver, ha a vonalak hossza megegyezik:



II. ÁLTALÁNOS ELŐÍRÁSOK

Miután a római csapatokat felállították és kiképezték, először tagmanként, majd meroszonként a meroszok tisztjeit össze kell hívni, és a következő alapvető utasításokat kell nekik írásban kiadni. Mert ahogy a nyulak vagy más kisebb állatok sem adják át magukat a fejvesztett menekülésnek, amikor vadászat közben üldözik őket, hanem hátranznek, és megszemlélik, hogy üldözőik mekkora elánnal hajtják őket, és ehhez mérten futnak tovább, úgy mennyivel kell okosabbnak és harcosabbnak lennie az embernek, hogy a csatában körültekintően üldözhesse ellenségét, vagy hogy rendezetten visszavonulhasson üldözője elől? Mint ahogy a tenger, amely néha előre, néha visszafelé áramlik, úgy az embereknek sem szabad az ellenség által adott vagy a maguk által kicsikart minden kis előny hatására fejüket veszteni és szükségtelen kockázatot vállalni. E helyett legyenek állhatatosak, és minden elképzelhető módon törekedjenek arra, hogy legyőzzék az ellenséget. Mert ha csak rövid távon üldözzük az ellenséget, és hagyjuk megszökni, akkor az nem jelenti sem a döntő győzelmünket, sem pedig az ő vereségét, ha némileg visszavonulunk, majd ismét megindulunk ellenük. Csakis a háború végeztével, a győzelem és a vereség kinyilvánításakor beszélhetünk erről, és ezért e cél eléréséig folytatni kell a harcot. Hogy a tiszték biztosan megértsék a fenti alakzatok és hadgyakorlatok törvényszerűségeit, amelyek hozzájárulnak ezen manőverek kivitelezéséhez, az egységek egyéni kiképzését

követően az egész csatarend sorakozzon fel egyszer vagy legfeljebb kétszer, hogy a manőverek révén megismerhessék ezeket a törvényszerűségeket.

12. AZ ELSŐ VONALBAN ÁLLÓ CSAPATOKNAK ADANDÓ UTASÍTÁSOK

Parancsot kell adni az első vonal (vagy harc vonal) tisztjeinek, hogy a hadmozdulataikat igazítsák a középső meroszhoz, ahol az alvezér szokta felvenni az állását. Tartsák a lépést ezzel a merossal, és a rohamot velük egy időben indítsák meg. Ha a támadás visszaverte az ellenséget, akkor a támadó csapatoknak kell a nyomukba eredni és folytatni az üldözést egészen az ellenség táboráig. A védekezők rendezetten és a hadsoraik megállítása nélkül kövessék őket. Ezután abban az esetben, ha az ellenség megfordul, és a támadó csapatok nem tudják az előretörésüket feltartóztatni, menedékre lelhetnek a védekezők között, ahol rendezhetik soraikat. Ha viszont úgy esik, hogy a csatában az egyik vagy az összes meroszt visszaverték, akkor vonuljanak vissza a második vonal felé egy-két nyíllövésnyi távolságra, majd a szokásos és megfelelő parancsok kiadása után ismét támadjanak az ellenségre. Ezt követően, ha képesek rá, futamítsák meg az ellenséget, ha pedig ez nem történik meg, akkor egy kicsit húzódjanak vissza, majd újra forduljanak meg. Ha egy-két próbálkozást követően sem sikerül az ellenséget visszaverniük, akkor a második vonalnak kell előrenyomulnia, miközben az első menedéket lelmögötte azzal, hogy a hézagai között visszaszivárog, majd a második és a harmadik vonal közötti területen újrendeződik, és a második vonalhoz rendezetlenül csatlakozva támadja meg az ellenséget. Ha az ellenség erre visszavonul, nagy lendülettel üldözőbe kell venni.

13. AZ OLDALVÉDEKNEK ADANDÓ UTASÍTÁSOK

Parancsold meg az oldalvédeknek, hogy ha az ellenség szárnya túlnyúlik a miénken, akkor mindent tegyenek meg annak érdekében, hogy a szárny, azaz a „pajzs”

felé fordulva megnyújták a szárnyukat, hogy egyenlő hosszú legyen az ellenségével, megakadályozandó így a merosz bekerítését. Ha viszont rövidebb, akkor félhold alakzatban⁴² előrenyomulva karolják át az ellenség szárnyát, még a merosz támadása előtt, azaz mielőtt még kiadják a parancsot a roham megindítására. Ha a vonalak egyenlő hosszúságúak, akkor zárt rendben maradjanak a helyükön, és a többi meroszhoz csatlakozva vegyenek részt a támadásban.

14. AZ ÁTKAROLÓKNAK ADANDÓ UTASÍTÁSOK

Hagyd meg az átkarolóknak, hogy még mielőtt az ellenség két-három nyíllövésnyi távolságba ér a vonalunktól, addig – ahogy elmagyaráztuk – maradjanak rejtve a jobbszárny mögött. Ha egy tagma dekarkhészei és pentarkhészei a legelső sorban vannak, elegendő öt sor mélység, ha jó csapatokról van szó. A másik tagmának rendezetlen formában az első mögött kell vonulnia. A zászlókat, vagyis a „fejeiket” nem szabad állítva vinni; inkább ledöntve, hogy az ellenség ne lássa meg, és ne vegye észre a hadmozdulat megindításáig. Ha az ellenség szárnya túlnyúlik a miénken, akkor először a szárny, azaz a „kopja” felé kell törekedniük, miközben a jobb oldali merosz fogja kicsit vissza a lépteit, és körülbelül fél nyíllövésnyire nyújtsa el a sorait addig, amíg át nem karolja az ellenséges szárnyat. A „Kitörés!”⁴³ parancsra forduljanak szembe, és kerítsék be az ellenséget, majd a hátul elrejtett csapattestek hirtelen és nagy lendülettel törjenek előre. Ha az ellenség megfutott, akkor ne vegyék őket üldözőbe, hanem csatlakozzanak a másik tagmához, és azon nyomban támadják hátba a megmaradt ellenséges csapatokat. Ha viszont az ellenség vonala rövidebb, akkor azonnal váljanak ki a meroszból, és sarló alakzatban kerítsék be őket. Ha a vonalak egyenlő hosszúak, akkor az ellenséges szárny átkarolása végett nyújták meg egy kicsit a soraikat, majd ezután – ahogy mondtuk – támadjanak. Ha, miközben az átkarolóink megnyújtják a soraikat, az ellenség ugyanígy meg akarja nyújtani a saját sorait, akkor rögvest támadjanak rájuk, mielőtt rendeznék a soraikat.

⁴² „[F]élhold alakzatban”: ebben a kontextusban „sarlóban”.

⁴³ „Exi.”

Azzal, hogy az ellenség szárnya elkanyarodik, védtelenül marad a jobbjára, és fellazul a csatarendje. Nemcsak az átkarolóknak muszáj ezeknél az átkaroló hadmozdulatoknál figyelniük arra, hogy ne legyenek se túl lassúak, se túl vehemensek, hanem az egész merosz parancsnokának is úgy kell időzítetnie a rohamot, hogy az átkarolók végrehajthassák a támadásukat, és zavart kelthessenek az ellenség soraiban. Törekedjen arra, hogy a legjobb tudása szerint kerítse be az ellenséges meroszt, mivel ő a legutolsó, aki a vonalának megnyújtásával ki tudja egyenlíteni a hosszt. Ha az ellenség vonala hosszabb, akkor ő törekedjen arra, hogy lehetővé tegye az átkarolóknak feladatuk pontos végrehajtását. Megjegyzendő, hogy az átkarolók azért szükségesek – ahogy mondtuk –, mert ők intézhetnek szabadon meglepetésszerű támadásokat, még nyílt terepen is.

15. A MÁSODIK VONAL EGYSÉGEINEK ADANDÓ UTASÍTÁSOK

Hagyd meg a második vonalnak, hogy kövessék és igazodjanak azon középső egység hadmozdulataihoz, ahol a hadvezér vette fel az állását. Abban a pillanatban, amikor az első vonal érintkezésbe lép az ellenséggel, a második vonalnak körülbelül három-négy nyíllövésnyire kell mögötte lennie. Ha az ellenség mögött, akkor védekező csapatként rendezetten követniük kell az első vonalat, és nem maradhatnak le. Ha viszont az első vonalunk vereséget szenvedett, akkor hagyni kell, hogy a visszavetett csapatok átvágjanak a harmadik vonal tagmáin, és biztos helyre jussanak. A második vonalnak ekkor az első vonallal együtt kell folytatnia a rendezett előrenyomulást,⁴⁴ az alakzatot pedig nem bonthatják meg a csata végkifejletéig, továbbá a táborba való visszatérésig. Mindig meg kell tartaniuk az alakzatot, és nem szóródhatnak szét az ellenség üldözése közben.

⁴⁴ „A második vonalnak ekkor az első vonallal együtt kell folytatnia a rendezett előrenyomulást”: a szerző ezt az első vonal azon tagmáira értheti, amelyeket nem futamítottak meg és nem vonultak vissza a harmadik vonalon túlra.

Ha az ütközet sorsa az első vonal harca alatt még eldöntetlen, és egyszer az egyik oldal kerekedik felül, másszor a másik, akkor a második vonal, miközben várja és figyelemmel kíséri a helyzet alakulását, tegyen két-három buzdító éljenzést a csapataink bátorítására, és az ellenség megrémítésére két-három alkalommal hallasson csatakiáltást. Ügyeljenek arra, hogy idő előtt ne avatkozzanak be, és ne kerüljenek túl közel az első vonalhoz, mert ez zavarhoz vagy kedvezőtlen fordulathoz vezet.

Ha viszont úgy esik, hogy a második vonal megfutott, akkor a háttvédekig, vagyis a harmadik vonalig vonuljanak vissza, hogy ott rendezzék újjá a soraikat.

Mi történne akkor, ha azt hallanák, hogy az ellenség lesből hátba támadta őket? Ha csak kis csapatról van szó, akkor a harmadik vonal egységei tudják kezelni a helyzetet, és ki lehet küldeni őket ellenük. Ha viszont ezek önmagukban nem elég erősek, akkor a második vonal katonái forduljanak meg, a tisztek a zászlóval vonuljanak hátra, így kettős arcvonalat képezve már könnyedén támadásba lendülhetnek.⁴⁵ Ha az ellenség erre visszavonul, akkor a háttvédektől egy-két bandon odaküldésével támadjuk meg őket. Ha az ellenségről azt jelentették, hogy számottevő, akkor add ki az „Átváltás!”⁴⁶ parancsot. Erre minden tagmában a dekarkhész hátravonul, vagyis a hátból új arcvonal formálódik. Az összes egységednek általánosan meg kell parancsolni, hogy senki se törjön előre a második vonal előtt, még akkor se, ha az első vonalat megfutamították.

I6. A RAJTAÜTÉSRE KIJELÖLT CSAPATOKNAK ADANDÓ UTASÍTÁSOK

Az ellenség vonalának lesből való megtámadására vagy a rajtaütésre kijelölt csapatoknak meg kell parancsolni, hogy mindenekelőtt járőröket küldjenek előre, hogy a különítmény ne találkozzon össze váratlanul ellenséges erőkkel, vagy ne fusson bele az ellenséges vonal szárnya vagy háttvédje által állított csapdába. Mivel az ellenség gyakran állítja fel az erőit két vonalban, ezért ha

⁴⁵ Vö. Maur. *Strat.* XII. B. 24.

⁴⁶ „Transmuta.”

óvatlanul támadjuk meg első vonalukat, csapataink könnyen csapdába kerülhetnek. Ha tehát az ellenség szintén két vonalba sorakozott fel, akkor ne támadj rá rajtaütésszerűen az első vonalára, hanem inkább az oldalát vagy szárnyát vedd célba, akár egy – ahogy írtuk –, akár mindkét oldalról történik a rajtaütés. Az akciót a legmegfelelőbb pillanatra időzítsük, így sem idejekorán, sem pedig később nem fogják meglepni a vonalunkat. Ha viszont a két vonal két-három nyíllövésnyire van egymástól, akkor a rajtaütésre kiküldött különítmény támadja meg az ellenséget. Ha azonban a katonák megfelelő kiképzést kaptak – ahogy azt fentebb kifejtettük –, akkor nem szükséges időt pazarolni ezekre az utasításokra, mivel tudni fogják, hogy miként kezeljék azokat a helyzeteket, amelyekkel szembekerülnek.

NEGYEDIK KÖNYV



A RAJTAÜTÉS

A negyedik könyv fejezetei

1. A rajtaütés és a megtévesztés, ha az ellenség létszámfölényben van
2. A szkíták rajtaütése
3. Mindkét oldal rajtaütése
4. A rajtaütés időzítése
5. A rajtaütésre és meglepetésszerű támadásokra kijelölt egységek rendezetlen felállása

I. A RAJTAÜTÉS ÉS A MEGTÉVESZTÉS, HA AZ ELLENSÉG LÉTSZÁMFÖLÉNYBEN VAN

A jól megtervezett rajtaütés a legbecsesebb a hadviselésben. Ennek segítségével a régi hadvezérek többször, rövid idő leforgása alatt hatalmas haderők fölött győzedelmeskedtek még azelőtt, mielőtt azoknak alkalmuk lett volna az összes vonalukat bevetni. Többen a terep adta előnyöket aknázták ki, mint például az olyan sűrű erdőket, völgyeket, meredek lejtőket, hegyszorosokat vagy magaslatokat, amelyek csaknem az ellenség vonaláig értek. Ezeket arra használták, hogy elrejtsek a csapataikat, vagy hogy elejét vegyék a korai lelepleződésüknek vagy megtámadásuknak. Ezután hirtelen az ellenség hátában tűntek föl, és még azelőtt szétverték és megfutamtították őket, hogy a csata elkezdődött volna. Más hadvezérek, amikor a terep kedvezőtlen volt számukra, nem az ellenség vonalának közelében állítottak fel csapdát, hanem a szárnyon, az ellenség és a saját vonalak között, de még a szárnyai mögött is. Néha az is előfordult, hogy lesbe állították a nagyobbik erőt, a kisebbiket pedig az ellenséggel szemben sorakoztatták fel. Ez kiváltképp hasznos a szőke hajú és más szervezetlen népek ellen.

2. A SZKÍTÁK RAJTAÜTÉSE

Néhány szkíta hadvezér nagyszámú csapattegek helyett seregének csak kisebbik részét sorakoztatja fel. Amikor megindul a roham, és a vonalak összecsapnak, ezek gyorsan menekülőre fogják, mire az ellenség rendezetlenül üldözőbe veszi őket. Miután az üldözők elhaladtak a csapda mellett, a katonák előtörnek rejtekükből, és hátba támadják az ellenséget. A menekülők ekkor megfordulnak, és az ellenséges sereg két tűz közé szorul. Ezt a taktikát szinte minden szkíta nép alkalmazza.

3. MINDKÉT OLDAL RAJTAÜTÉSE

Mások 8-10 láb mély és 50-60 láb széles, jól elnyújtott árkot ásnak. Ezt könnyű faanyaggal, szalmával és földdel fedik be, amely ennél fogva pontosan úgy néz ki, mint a körülötte lévő talaj, és a kettőt nem lehet megkülönböztetni egymástól; a kiásott földet pedig elviszik onnan, hogy a terület ne keltsen gyanút. Az árok közepén több helyen szilárd talajú átjárókat hagynak, amelyeket megjelölnek, és időben tudatják ezek helyét a saját csapataikkal. Ezután az árok két szélén titokban csapatokat rejtenek el, akik meglapulva várakoznak, amíg a sereg maradékát az árok előtt sorakoztatják fel. Amikor megindul az összecsapás, az árok előtt felsorakoztatott egységek vereséget színlelnek, és biztonságban visszavonulnak azokon a szilárd talajú átjárókon, amelyeket tudattak velük. Az ellenség erre féltelen és elhamarkodott rohamot indít, és beleesik az árokba, amire a lesben állók hirtelen előretörnek, a visszavonulást színlelő egységek pedig visszafordulnak. Az ellenség többségét ekkor lemészárolják, mások belezuhannak az árokba, míg megint mások rendezetlenül menekülőre fogják a váratlan katasztrófa miatt. Ezzel a hadicsellel győzedelmeskedtek a heftaliták Péroz, a perzsák királya felett.⁴⁷

Ez a fajta rajtaütés azonban jó időzítést és sok munkáskezet igényel, és a dezertőrök vagy a kémek révén könnyen tudomást szerezhet róla az ellenség. Más hadvezérek az ilyen csapdákat mocsaras helyeken állítják fel. Előre keresnek két-három szilárd és járható talajú átjárót, amelyeket megmutatnak a seregüknek, amikor azok alakzatba rendeződnek. A csapatok a mocsár előtt sorakoznak fel, majd amikor megkezdődik az ütközet, menekülést színlelnek, átszaladnak az átjárókon, és egyenesen belevezetik az ellenséget a mocsárba. Ezt követően a szárnyaknál rejtőző lesben állók hirtelen rájuk törnek, a félelmet színlelők pedig új erőre kapnak, és megsemmisítik az ellenséget. Így tettek a gótok szkíta törzsei Decius római császár ellen, amikor a Dunán át betörték Thrákiába, és nyílt háborút kezdtek ellene Mysiában, hiába kerülte Decius addig sikeresen a harcot az erősebb ellenfél ellen, és ölte meg sokukat.⁴⁸

⁴⁷ A herati csata (Kr. u. 484) a heftaliták és a szászánidák között: Procop. *Bell. Pers.* I. 4.

⁴⁸ Az abritusi (vagy terebroni) csata (Kr. u. 251) a rómaiak és a gótok között: Zos. *Hist. nov.* I. 23. A szövegben tévesen szerepel Mysia, amely Kis-Ázsia egyik tartománya volt. A csata Moesiában volt, a mai Razgrad (Bulgária) közelében.

Hasonló csapdát állíthatunk az ellenségnek árkok vagy mocsarak nélkül is. Abban az esetben, ha az ellenség nem veszi észre, szórjunk szét vasból készült lábtöviseket, de össze is láncolhatjuk őket, hogy használat után majd könnyebb legyen az összegyűjtésük. A vonal teljes hosszában, 100 láb mélységben szórjuk szét a földön ezeket a lábtöviseket. Hagyjunk középen négy-öt átjárót, egyenként körülbelül 300–400 láb széleset, amelyekről tudjon a seregünk, és amelyeket vastag faágakkal, feltűnő dárdahegyekkel, föld- vagy kőhalmokkal, vagy egyéb nyilvánvaló módon, jól láthatóan jelöljünk meg. Ezeket a jelzéseket nemcsak az átjárók bejárataihoz vagy a lábtövissel befedett terület elejére kell kitenni, hanem a mélységi vonalakhoz is, hogy miután megindult az összecsapás, és a menekülést színlelő csapatok átvágnak az átjárókon, a jelzéseket az erre kijelölt lovasok kivehessék vagy elfordíthassák. A két oldalon lesben álló katonák aztán törjenek elő, miközben az ellenség felbotlik a lábtövisekben, és egykönnyen nem tud sem előre-, sem hátravonulni.

Ugyanez a csel lehetséges lábtövisek nélkül is. Elszórtan ássunk kerek gödröket, olyanokat, amelyeket „lócsapdának” hívunk.⁴⁹ Az átmérőjük legyen egy láb, a mélységük két-három láb, az aljukba pedig állítsunk éles karókat. A gödröket ne egyenes vonalban, hanem összevissza, egymástól mintegy három láb távolságra ássuk ki, és fogjanak le 150 láb nagyságú területet, olyan hosszút, mint a csatarendünk. A csatában állítsuk fel az első vonalunkat a gödrök elé, azoktól egy mérföldnyire, a második vonalat pedig a gödrök mögé, azoktól körülbelül két-három nyíllövésnyire, de ne a csatarendünk teljes szélességében, hanem a gödrök közötti hézagok és átjárók vonalában. Vészhelyzet esetén, ha az első vonal csapatait visszaverik, biztonságosan vissza tudnak majd vonulni ezeken a hézagokon keresztül, és ha szükséges, akkor a második vonal is biztonságosan előre tud majd vonulni, hogy megtámadja az ellenséget. Ha a teljes csatarendet a gödrök mögött állítottuk fel, vagyis elől nem tartózkodik egységünk, akkor a vonalunknak nagyjából három nyíllövésnyire kell a gödrök mögött sorakoznia. Amint az ellenség rohama elérte a gödröket, indulj meg ellenük, mivel a lovasaik beleesnek a gödrökbe, és így

⁴⁹ A rómaiak ezeket a kis üregeket *lilián*nak nevezték. Vö. Caes. *Bell. Gall.* VII. 73.

már könnyedén fel lehet őket számolni. Ha a vonalainkat a gödrök mögött alakítjuk ki, akkor a gödrök közötti hézagok ne legyenek túl szélesek, mivel így túl sok ellenséges katona tud majd harcba bonyolódni anélkül, hogy valamilyen sérülés érné.

Ezeket a csapdákat és cseleket egy kicsi, megbízható emberekből álló csapatnak titokban kell előkészítenie, mégpedig vagy magának a csatának a napján, vagy az előző nap délutánján, természetesen azon a helyen, ahol az összecsapásra számítani lehet, és ott kell várni az ellenségre. Előre szóljunk ezekről a katonáknak, különösen a zászlóvivőknek, akik így tudnak majd a tervről, és figyelnek rá. A visszavonulás során csatarend helyett a bandonok kötetlenebb rendben, egymás mögött kövessék egymást, ahogyan a hézagokban elférnek. A katonákat utasítani kell, hogy kövessék a saját zászlójukat, nehogy visszavonuláskor összezavarodjanak, és ne adj Isten, maguk essenek a csapdába.

A fent leírt hadicselek közül véleményünk szerint a lábtövises cselet lehet mindenféle terepen a legkönnyebben észrevétlenül alkalmazni. Természetesen a csatarend felállítását a terepviszonyokkal is összhangba kell hozni. Ha döntés születik az ellenség vonalának megtámadásáról, ahogy azt az előző könyvben kifejtettük, akkor nagyjából egy-két bandont, vagy a sereg méretétől függően akár többet is meg kell bízni a [feladattal], akik jó katonáknak számítanak, és akiket bátor és értelmes tisztek vezetnek. A terepviszonyoktól függően az egyik egységnek a csapdát jobbról, a másiknak pedig balról kell az ellenséges vonallal szemben felállítania. Ha az ellenség próbál csapdát állítani, akkor ezeknek az egységeknek kell visszaverniük őket, és nem szabad hagyniuk, hogy elérjék és megzavarják a mi vonalunkat. Ha az ellenség nem állít csapdát, akkor nekik maguknak kell támadásba lendülniük az adott részen, vagy csapjanak le az ellenség málhájára, ha van esély a közelébe férkőzni, vagy az ellenség vonalának hátában vagy szárnyaira. Abban az esetben, ha az ellenség két vonalat alakított ki, vagy pedig rajtaütőket tart a saját vonala mögött, hogy felfedje és megállítsa a mi rajtaütő csapatainkat, akkor a mi rajtaütésre kijelölt csapatainknak alapos felderítést kell végezniük, mivel az ellenség különféle hadmozdulataira csak így fognak tudni reagálni.

4. A RAJTAÜTÉS IDŐZÍTÉSE

Gondosan határozzuk meg a rajtaütés időzítését. Nem szabad, hogy a katonáink a támadást idejekorán, a fő seregtestünk megérkezése előtt indítsák el, mivel létszámhátrányban az ellenség szétverné őket. Túl sokáig sem szabad várniuk, mert ha az ütközet után tűnnek fel, akkor a hadicselnek nincs értelme. A rajtaütésre kijelölt egységeknek és a fő seregtestnek egy időben kell mozgásba lendülnie, akár egy rajtaütő egység van, akár kettő. Ugyanakkor jobb, ha a fő seregtest kicsit korábban indul meg, mint a rajtaütő egység, mivel így nyílt terepen haladva elterelik az ellenség figyelmét, amíg a csapat titokban felvonul. A mozgásukat hírvivők, jelek és becslések alapján kell összehangolni. Ha úgy esik, hogy az egyik egy kicsit előrébb került, akkor lassítson le, és várja be a másikat, és ha mód van rá, akkor mindkettőnek, azaz a rajtaütő egységnek és a fő seregtestnek is egyszerre kell összecsapnia az ellenséggel. De inkább a rajtaütők támadjanak egy kicsit korábban, hogy a fő seregtest akkor indíthasson közelről támadást, amikor az ellenség a váratlan rajtaütéstől rendezetlenné válik. Hasonló okból kifolyólag, ha a terep megengedi, akkor mindkét oldalról indítsunk rajtaütést, különösen akkor, ha nagy sereggel rendelkezünk. Ekkor az egyik csapat verje vissza az ellenség támadását, a másik pedig támadjon rájuk. Ezt követően, ha csak az egyik egység jár sikerrel, a másik pedig, amely harcba bocsátkozott, nem járt sikerrel, vagy ha ezalatt a fő seregtestet visszaverték, akkor ezek miatt ne hátráljanak meg az ellenség elől, ne vonuljanak vissza a második vonalhoz, és ne vegyüljenek a menekülők közé, hanem maradjanak távol tőlük, és támadják hátba az ellenséget, hogy ezzel feltartóztassák bajtársaik megfutamítását.

5. A RAJTAÜTÉSRE ÉS MEGLEPETÉSSZERŰ TÁMADÁSOKRA KIJELÖLT EGYSÉGEK RENDEZETLEN FELÁLLÁSA

Feltesszük, hogy a rajtaütésre, az ellenséges vonal hátának vagy szárnyainak megtámadására, a hát és a szárnyak vagy a málha őrizetére, továbbá a szorult

helyzetben lévők gyors megsegítésére vagy a kisebb felderítői feladatokra kijelölt egységek sokkal hatékonyabbak akkor, ha rendezetlen formát⁵⁰ vesznek fel, és nem széles alakzatban, dekarthiákba és pentarkhiákba sorolva rendezzük el őket. Igaz, hogy a vonal lenyűgözőbb látványt kelt, ütőképebb, szervezettebb, a csatában pedig sokkal nagyobb nyomást tud kifejteni, viszont mivel nem igazán rugalmas, ezért veszélyes helyzetekben lassabban és körülményesebben lehet vele manőverezni. A rendezetlen felállítás éppen ennek az ellenkezője: könnyen lesbe lehet állítani, nem igényel nagy helyet, és veszélyes körülmények között gyorsan manőverezhető. Szánjunk ezért elég időt a begyakorlására, és e tapasztalat alapján válasszuk ki azt, amire szükség van. Az alakzat az egység méretéhez és a terület jellegéhez igazodjon. Ha nagyobb létszámú vagy a nyíltan felállított egységekkel megegyező csapatot jelölünk ki rajtaütésre azzal a céllal, hogy egy meghatározott ponton támadjon, akkor dekarthiákba és pentarkhiákba kell szervezni. Ha viszont csak kisszámú egységet küldünk ki, vagy a támadás több pont ellen irányul, akkor az alakzat legyen rendezetlen. A két alakzat, mint említettük, a következőkben tér el egymástól: az első a nagyobb, de alacsony kockázatú hadmozdulatokhoz való, míg a másik a gyors támogatáshoz, az üldözéshez, a váratlan rohamokhoz és a zavarkeltéshez. Ezt az alakzatot, amely a lovasság számára testhezálló, folyamatos gyakorlással kell elsajátítani oly módon, ahogy azt a bandonok egyenkénti gyakorlatoztatásánál kifejtettük. Ha ebben jártassá válnak, akkor a későbbiekben sem instrukciókra, sem parancsokra nem lesz szükség. Maga a felsorakozás és a gyakorlatozás okítja az embert arra, hogy mit kell tennie.

Néhányan, a változásoktól ódzkodók és a tétovázók azzal érvelhetnek, hogy a rendezetlen felállítás bonyolult és ingatag, és ezért túl sok bajjal jár. Nekik tudniuk kell, hogy noha a versenyfutók, a kocsiversenyzők vagy más olyan emberek, akik csupán szórakoztatásból versenyeznek, a dolgukat csakis szerény anyagi sikerekért és jutalmakért teszik, és a sikertelenségük egyetlen büntetése a csalódás okozta szomorúság, mégis rengeteg nehézségnek és munkának vetik alá magukat. Szigorú étrendet követnek, és szüntelenül gyakorolnak, hogy

⁵⁰ Rendezetlen forma (*drungosz*): Vegetiusnál a *drungoszok* a csatatéren körbeportyázó különítmények, és *globusnak* (körülbelül: különítmény) hívja őket. Veg. *Epit.* III. 19.

megtanulják, miképp okozhatnak kárt az ellenfelüknek, hogy miképp védhetik ki az ellenség csapását, és hogyan vehetik el az időben felismert cselek élet. Ha ez így van, akkor nekünk mennyivel inkább kell gyakorolnunk fáradhatatlanul, sokféleképpen és agyafúrtan a csatarendet és a manővereket, amikor a bukás gyors halált vagy megfutást von maga után, ami még a halálnál is rosszabb, míg a siker elismerést, anyagi megbecsülést, tiszteletet és örök emlékezetet hoz? Nem szabad egyetlen felállásra bízni magunkat, mivel egy véletlen hiba sok ember életébe kerülhet. A felelős személye talán sosem derül ki, de a hibája miatt mindenkinek szenvednie kell. Bár a pontok, amelyekre ügyelni kell, nem számosak, az okok taglalása olyan hosszúvá tette a szöveget, hogy szinte nehezebb végigolvasni, mint a gyakorlatban kivitelezni.

ÖTÖDIK KÖNYV



A MÁLHA

Az ötödik könyv fejezetei

1. Arról az előírásról, hogy a málha ne legyen a csatatér közelében
2. A tartalék lovak
3. A szükségtelen málha
4. Az átmeneti táborok
5. A málha menet közbeni őrzése

I. ARRÓL AZ ELŐÍRÁSRÓL, HOGY A MÁLHA NE LEGYEN A CSATATÉR KÖZELÉBEN

A málhára tekintünk úgy, mint nélkülözhetetlen dologra; a felügyeletét sose hanyagoljuk el, továbbá ne hagyjuk hátra védelem nélkül, és ne vigyük óvatlanul a csatatérre. Megegyezik ugyanis, hogy a málhával tartanak a katonák szolgálói, gyerekei vagy más hozzátartozói, és ha ők nincsenek biztonságban, az eltereli a katonák figyelmét, és nem összpontosítanak minden idegszálukkal a harcra. A bölcs hadvezér arra törekszik, hogy az ellenség kárából húzzon hasznot anélkül, hogy magának ezzel bajt okozna. Elsőként azt tanácsoljuk, hogy ne vigyünk sok szolgát arra a területre, ahol a döntő összecsapás várható, akár saját földön harcolunk, akár az ellenségén; csakis észszerű számban, és ők is legyenek rátermettek. Jusson elég szolgál a tagmák sátorközösségeire, akik gondoskodnak a lovokról, számuk pedig legyen arányban az egységek rangsorával vagy a lovak számával, hogy megkíméljük a sátorközösségeket a sok zűrzavartól, a váratlan kiadásoktól és a nyugtalanságtól. Akár saját földön harcolunk, akár az ellenségén, ha csatára kerül sor, akkor a szolgálakat hagyjuk a táborban, és a málha őrzése végett csatlakozzon hozzájuk az éppen ott tartózkodó, ezzel megbízott gyalogos egység. Így biztonságban lesz a málha, ahogy azt majd előadjuk a táborokról szóló fejezetben.

2. A TARTALÉK LOVAK

A tartalék lovakat szintén hagyjuk a málhánál. Nem értjük, miért tartják azt helyesnek, ha a katonák a csata napján a szolgálikkal fölöslegesen magukkal hozzátják a tartalék lovakat. Hiszen akár győz, akár veszít a sereg, ki lenne képes a vészhelyzet, zűrzavar és felfordulás közepette egy ekkora tömegben felismerni és használatba venni a tartalék lovát? A rajtaütéseknél és a felderítő csapatokban fontos ugyan, hogy a katonáknál legyenek a tartalék lovak, de ezeket a csata napjáig kímélni kell, hogy jó erőben legyenek. Ha viszont a csata egyszer már kezdetét vette, akkor véleményünk szerint nem szabad a tartalék

lovakat a vonalak közelében tartani. Inkább maradjanak a táborban, mivel gyakran megesisik, hogy a lovak a fiatal szolgák keze alatt megbokrosodnak.

3. A SZÜKSÉGTELEN MÁLHA

A saját országunkban, egy szövetséges országban vagy a két ország határán, ha a gyalogság is jelen van, és küszöbön áll az összecsapás, az elhalasztása pedig esélytelen, akkor hagyjuk a málha legnagyobb, szükségtelen részét, továbbá a tartalék lovakat, az eszközöket, és a felszerelés többi részét, amelyek nem szükségesek a csatában, egy 30-50 mérföldre fekvő erődített helyen, amely rendelkezzen elegendő legelővel és ivóvízzel. Bízunk meg egy-két bandont a hely védelmével, és hagyjuk meg nekik, hogy gyűjtsenek négy-öt napra való takarmányt, és hogy addig őrizzék a lovakat az erődített helyen, amíg a csata véget nem ér. Jelöljük ki néhány rátermett és mindenki által ismert személyt, hogy a tábor és a csatater közötti úton járőrszolgálatot teljesítsenek. A csata állásától függően nekik kell közölniük a málhához beosztott csapatokkal, hogy a helyükön maradjanak-e, menjenek-e egy meghatározott helyre, vagy csatlakozzanak-e a fősereghez.

4. AZ ÁTMENETI TÁBOROK

A málhától harcba induló csapatok vigyék magukkal a tartalék lovakat, kisebb sátrakat vagy egy pár nehéz köpönyeget (az egyiket arra, hogy betakarják magukat, a másikat pedig sátor vagy fekhely⁵¹ gyanánt), továbbá 20-30 fontnyi kétszersültet, lisztet vagy más egyéb ilyesféle ellátmányt, különösen akkor,

⁵¹ Fekhely (*kamardan*, lat. *camaradum*): a *kamardan* szó használata katonai kontextusban egyedi. Mivel a latin *camara* szó „hálólhely”-et is jelenthetett, ezért itt valószínűleg egy katonai szlenggel van dolgunk, és a szó egyféle fekhelyre vagy „menedék”-re utalhat, de az is lehet, hogy a sátor szinonimájaként használták. A *kamardan* még a 10. században is hordozott jelentést, és a *Taktika* alapján (Leo *Takt.* XX. 194.) nagyobb, bővíthető sátor volt, amelybe szükség esetén két sátor-közösségnyi katonát is össze lehetett vonni.

ha a szkítákkal készülnek összecsapni. Egy átmeneti tábor is fel kell húzni az ellenség közelében, palánkokkal megerősítve még akkor is, ha a sereg csak egy napra marad ott. Mindegyik bandon tartson ott egy napra való takarmányt vagy szénát, hogy a csata szerencsétlen kimenetele esetén gyorsan vissza tudjanak vonulni, és a táborban maradhassanak, akár egy, akár kettő van belőle, és egynapi takarmány birtokában ne kelljen a zűrzavar kellős közepén legeltetniük vagy abrakot gyűjteniük. Így nem kell sebesüléseket kockáztatniuk azzal, hogy az ellenség közé merészkednek ellátmányt kutatni, sem ellátmány nélkül útra kelniük. Abban az esetben, ha a seregnek úgy kell továbbállnia, hogy nem használta fel az ellátmányát, akkor jelölj ki néhány embert, hogy gyűjtsák fel a takarmányt, mielőtt csatlakoznak a fősereghez.

5. A MÁLHA MENET KÖZBENI ŐRZÉSE

Ha vonuláskor az ellenség a közelben tartózkodik, akkor a málhának mindig középen kell haladnia, mivel védelem híján fosztogatásnak lenne kitéve. A menetelő csapatok tartsanak távolságot egymás között, és ne keveredjenek vagy torlódjanak össze a málhával. Külön vonuljon mindegyik málhasor a saját merosza mögött, a katonák pedig a csomagjaikat levéve.

HATODIK KÖNYV



EGYÉB CSATARENDEK
ÉS HADGYAKORLATOK

A hatodik könyv fejezetei

1. A szkíta csatarend gyakorlása
2. Az alán csatarend gyakorlása
3. Az afrikai csatarend gyakorlása
4. Az itáliai csatarend gyakorlása és annak haszna
5. Az oldalvédek és az átkarolók gyakorlatoztatása

A katona számára az állandó gyakorlás a legbecsesebb. Az ellenség azonban könnyen értesülést szerez a gyakorlatokról felderítők és dezertőrök útján, ami aztán minden gyakorlatot hiábavalóvá tesz. Elegendők ezért a korábban közölt hadgyakorlatok, mivel ezek olyan egyszerűek, hogy bármely egységgel könnyen meg tudjuk tanítani anélkül, hogy a teljes csatarendünket fel kellene fednünk. Mindazonáltal, ha módunkban áll sokkal kifinomultabb hadgyakorlatokat elvégezni, akkor a meroszok egyenként felsorakozva gyakorolják a különféle csatarendeket és manővereket, elsőként azt, amelyiket lent közlünk, és jelenleg is alkalmazunk, majd pedig azokat, amelyek nem feltétlenül szükségesek. Minden egyes csatarendet vagy hadgyakorlatot illessünk egyedi névvel, hogy a katonák, akiket kiképzünk ezen manőverek elsajátítására, különbséget tudjanak tenni közöttük, és ne zavarodjanak össze, nem tudván, a hadvezér melyik csatarendet kívánja követni a csatában. Három ilyen terv szerinti csatarend létezik: a szkíta, az alán és az afrikai, továbbá az, amelyiket ma használjuk: az itáliai.

I. A SZKÍTA CSATAREND GYAKORLÁSA

A szkíta csatarendben a tagmák megkülönböztetés nélkül sorakoznak fel, ahogy régebben, és nem úgy, hogy egy részük a támadó csapatokhoz, egy részük pedig a védekezőkhöz van besorolva. A csapatokat egyetlen vonalba kell felsorakoztatni, amely a szokásos három helyett két moirából áll. Így az átkaroló manővernél, amikor a két szárny, a jobb kívül, a bal belül szembefordul, egy megfelelő méretű teret fog közre, majd közelíteni kezd egymás felé. Ez a manőver régebben a lovassági játékok részét képezte, amelyeket márciusban tartottak meg a téli táborokban.

2. AZ ALÁN CSATAREND GYAKORLÁSA

Az alán rendszerben a csapatok, amelyek közül néhányan támadók, néhányan pedig védekezők, egyetlen vonalba kerülnek. Ezt moirákra tagolják, amelyek

nagyjából 200-400 lábnyira állnak egymástól. A manőver szerint a támadó egységek vágatva előretörnek, mintha üldöznék az ellenséget, majd visszafordulnak, és átszivárognak a vonalak hézagain és térközein keresztül. Ezután kiegészülve a védekezőkkel megfordulnak, és rátámadnak az ellenségre. Egy másik manőver szerint a támadó egységek megfordulnak a hézagokban, majd megrohanják az ellenséges egység szárnyait úgy, hogy a lovasok az eredeti pozíciójukban maradnak.

3. AZ AFRIKAI CSATAREND GYAKORLÁSA

Az afrikaiak csatarendjében a csapatokat egy vonalba állítják fel, ahogyan ez eddig szokásos volt, és a középső moirába a védekező, míg a szárnyakba a támadó egységeket sorolják. Üldözésnél a középső moira kissé lemarad, miközben fenntartja zárt rendjét, a szárnyakon elhelyezkedő támadó egységek pedig előretörnek. Visszavonuláskor az egyik szárny moirája megáll vagy lassít, a másik pedig megfordul, és visszatér a védekezőkhöz. Ha az a moira, amelyik megállt, szintén elkezdi visszavonulni, akkor a másik, már visszavonult moira gyorsan előremegy, hogy találkozzon vele, mégpedig úgy, hogy oldalra lovagol; vagyis a két szárny szemtől szembe kerül egymással anélkül, hogy összeütköznének. Van egy másik, ehhez hasonló csatarend is, amelyet viszont ellenkező módon kell felsorakoztatni; vagyis a középső moirába kerüljenek támadó egységek, a szárnyakba pedig védekezők. A manővereket ugyanúgy kell elvégezni. Ha a végrehajtására sor kerül, ezt illír csatarendnek hívják.

4. AZ ITÁLIAI CSATAREND GYAKORLÁSA ÉS ANNAK HASZNA

Véleményünk szerint a római csatarend és taktika bármely nép ellen bevethető. Két vonalból, vagyis egy első és egy tartalékvonalból áll, továbbá vannak benne támadó és védekező csapatok, oldalvédek, átkarolók, rajtaütő egységek

és hátvédek, egyszóval minden olyan seregrészt magában foglal, amelyet fent már ábrákkal szemléltettünk. A kiképzés során hozzá kell szoktatnunk a csapatainkat ezekhez a különbségekhez, nehogy a lényeges dolgok kitudódjanak. Ha az első vonalat gyakorlatoztatjuk, akkor ne legyen ott a második vonal, csakis az első, ráadásul az is az oldalvédei, az átkarolói és a rajtaütői nélkül. A második vonal helyére inkább sorakoztassunk fel néhány lovas, ezzel jelképezve a második vonalat, és így szoktatva hozzá az első vonal egységeit ahhoz a távolsághoz, amelyet akkor kell megtenniük, ha oltalmat keresnek a második vonal soraiban. Ehhez hasonlóan a második vonalat is önmagában kell gyakorlatoztatni, vagyis az első vonal helyére beállítunk néhány egységet, így szoktatva hozzá a másodikat ahhoz, hogy szükség esetén menedéket nyújtsanak az elsőnek.

5. AZ OLDALVÉDEK ÉS AZ ÁTKAROLÓK GYAKORLATOZTATÁSA

Az oldalvédeket és az átkarolókat külön-külön, a saját rendjük és manővereik szerint gyakorlatoztassuk a háború előtt, hogy megtanulják a manővereket, de ezek teljes egészükben ne váljanak ismertté. Elsőként az átkarolókat állítsuk fel a jobb szárny takarásába, de a szárnyaknál vagy a vonalban is felsorakozhatnak. Bekerítésnél térjenek ki jobbra, majd vágtsanak ki addig, ameddig csak szükséges. Ezután sebesen és a rendjüket megtartva igyekezzenek bekeríteni az ellenség vonalát. Ehhez hasonlóan az oldalvédek, amelyek a bal oldali merosz mellett sorakoznak, balra térjenek ki, majd vágtsanak el addig, ameddig kell, és igyekezzenek a vonalunkat kiegyenlíteni az ellenség vonalával.

HETEDIK KÖNYV



A STRATÉGIA

*A hetedik könyv fejezetei:*A. MIRE LEGYEN TEKINTETTEL
A HADVEZÉR A CSATA ELŐTTI NAPON

1. A zászlók megáldása
2. A sátorközösségek felállítása
3. Hírszerzés az ellenségről
4. A katonák lelkesítésére tartott beszédek
5. Az őrzérek által elfogott ellenséges katonák
6. A vétkesek megbüntetése
7. A katonák, a lovak és a táborok ellátása
8. Tanácskozás a merarkhészekkel a csata helyszínéről
9. A lovak itatása
10. A nyeregtáskákban szállítandó élelem
11. Ha ismeretlen nép ellen harcolunk
12. Ha az ellenség vonulás közben váratlanul megtámad minket
13. A táborok, és a bennük tárolt takarmány
14. Csata alatt ne fosztogassuk az ellenséget
15. Az ellenséggel rokon népek

B. MIRE LEGYEN TEKINTETTEL
A HADVEZÉR A CSATA NAPJÁN

1. A hadvezér ne vegyen túl sok terhet a vállára a csata napján
2. Az íjászok elleni harc
3. Ne csapjunk össze az ellenséggel, és ne fedjük fel előtte a csapatainkat addig, amíg nem vagyunk tisztában a szándékaival
4. Ha a második vonal nem tud elrejtőzni, közvetlenül az első mögött vonuljon, ami által a két vonal egynek tűnik majd
5. Az ellenség időben felderített támadása; hogyan kell ellene védekezni
6. A sebesültek

7. A felbukkanó ellenség létszáma
8. Miként akadályozzuk meg a vonalunk felderítését
9. A tábor őrizete
10. A takarmány összegyűjtése
11. A szerencsétlen kimenetelű harc
12. A csata kedvező kimenetele
13. A felderítés
14. Ne fedjük fel túl korán a második vonalunkat
15. Csata előtt ne mutassuk a fegyverek csillogását
16. A merarkhészekre vonatkozó utasítások foglalata
17. Hasonlóképpen a tagmák parancsnokaira, a moirarkhészekre és a merarkhészekre vonatkozó utasítások foglalata, hogy mindegyikük tudja, hogy mire kell ügyelnie

A. MIRE LEGYEN TEKINTETTEL A HADVEZÉR A CSATA ELŐTTI NAPON

Ahogy a hajó nem tudja átszelni a tengert kormányos nélkül, úgy az ellenséget sem lehet legyőzni taktika és stratégia nélkül. Ezekkel, és Isten segedelmével nemcsak olyan ellenséges sereget tudunk legyőzni, amely a miénkkel meg-egyező nagyságú, hanem olyat is, amely létszámával jóval felülmúlja a miénket. Mert nem igaz, ahogyan néhány gyakorlatlan kezdő tudni véli, hogy a háborúkat a vakmerőség és a katonák létszáma dönti el, hanem Isten kegye, a taktika és a stratégia, amelyekre sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani, mint egy nagy embertömeg összcsoportítására. Amíg az előbbieket biztosságot és előnyt nyújtanak azok számára, akik tudják, hogy miként használják ki ezeket, addig az utóbbiak csak veszélyességgel és fájdalmas kiadásokkal járnak.

A hadvezérnek a csatában az ellenség ellen megfelelő módon kell kihasználnia az időpont és a terep nyújtotta előnyöket, védekeznie kell a támadások ellen, amelyek képesek kárt okozni, és ezek ismeretében kell megtámadnia az ellenséget. Mindenekelőtt nagy létszámú és erős felderítőekkel puhatolja ki az ellenség által állított csapdákat a csatatér mind a négy oldalán, és tartózkodjon a rendezetlen és fejletlen üldözésektől. A hadvezér ne vegyen részt személyesen a rajtaütésekben vagy más vakmerő támadásokban. Az ilyeneket inkább a rátermett tisztokra kell bízni, mert ha egy alárendelt tiszt elesik vagy kudarcot vall, még lehet remény a helyzet gyorsabb fordulására; ha azonban a hadvezér esik el, a halála teljes zűrzavarhoz vezet.

A bölcs hadvezér, aki már a harcok előtt gondosan tanulmányozza ellenfelét, óvakodik annak erősségeitől, és a gyenge pontjain támadja meg. Például, ha az ellenség lovassága van fölényben, akkor pusztítsa el a legelőket. Ha az ellenség létszámfölényben van, vágja el az utánpótlási vonalait. Ha seregét több nép alkotja, veszteltesse meg a szövetségeseit ajándékokkal, adományokkal és ígéretekkel. Ha széthúzás van közöttük, játssza ki egymás ellen a vezéreiket. Ha a hadinép kopjával van felszerelve, csalja őket nehezen járható terepre. Ha újászok, csalja őket nyílt terepre, és kényszerítse közelharcra. A szkíták és hunok ellen februárban vagy márciusban indítson támadást, amikor a lovaik a tél megpróbáltatásai után le vannak gyengülve, és úgy induljon meg ellenük,

mint az íjászok ellen. Ha óvintézkedések nélkül menetelnek vagy vernek táborn, azonnal indítson ellenük váratlan támadást, éjjel vagy nappal. Ha meggondolatlanok és fegyelmezetlenek a harcban, és nincs tapasztalatuk a nehézségek elviselésében, színleljen támadást, majd késleltesse és halogassa a csatát, amíg a buzgalmuk alább nem hagy, és akkor csapjon le rájuk, amikor már kimerültek. Ha az ellenség gyalogsági fölényben van, csalja őket nyílt terepre, és semmiképpen se közelebről, hanem biztos távolból szórjon rájuk hajítódárdákat.

A háború olyan, mint a vadászat. Ahogy a vadállatokat inkább lopakodással, hálókka, meglapulással, becserkészéssel és ehhez hasonló trükkökkel, mintsem pusztá erővel lehet elejteni, úgy a háborúban is ezeket a módszereket kell alkalmazni, akár sok az ellenség, akár kevés. Nyíltan és szemből támadni az ellenségre, még győzelem esetén is súlyos veszélyt és veszteségeket hoz. Hacsak nem áll fenn a legnagyobb szükség, csak a balga hadvezér arat veszteségek árán győzelmet, amely csak üres hírnevet hoz.

I. A ZÁSZLÓK MEGÁLDÁSA

Egy-két nappal a csata előtt a merarkhészek ellenőrizték, hogy megáldották-e a zászlókat, majd adják át azokat a tagmák zászlóvivőinek.

2. A SÁTORKÖZÖSSÉGEK FELÁLLÍTÁSA

A tagmák parancsnokai állítsák fel jó előre a sátorközösségeket, a hiányzó katonákat pedig pótolják.

3. HÍRSZERZÉS AZ ELLENSÉGRŐL

Éles szemű járőrök rendszeres és folyamatos kiküldésével, továbbá kémek és felderítők bevetésével tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy értesüléseket

szerezzünk az ellenség hadmozdulatairól, létszámáról és csatarendjéről, így előzve meg a meglepetéseket.

4. A KATONÁK LELKESÍTÉSÉRE TARTOTT BESZÉDEK

Alkalmos időpontban hívjuk össze a csapatokat meroszok és moirák szerint, de ne mindenkit egy időben egy helyre. Lelkesítő beszéddel szítsuk fel a bátorságukat, emlékeztessük őket korábbi győzelmeikre, helyezzünk császári jutalmat kilátásba, illetve hogy a kitarító szolgálatukat az állam meghálálja. Ezután a tagmák illetékes parancsnokai hirdessék ki az írásban megkapott parancsokat.

5. AZ ŐRJÁRATOK ÁLTAL ELFOGOTT ELLENSÉGES KATONÁK

Ha járőreink ellenséges katonákat fognak el, vagy ilyenek szöknek át hozzánk, akkor ha szépen fel vannak fegyverezve és jó erőben vannak, ne tegyük őket közszemlére a sereg előtt, hanem titokban vitessük el őket máshová. Ha viszont a megjelenésük viseltes, akkor mindenképpen mutassuk be a szökevényeket a sereg előtt. Lefegyverezve kell őket körbehurcolni, és arra kényszeríteni, hogy könyörögjenek az életükért, hadd higgyék az embereink, hogy az ellenség összes katonája ilyen szánalmas.

6. A VÉTKESEK MEGBÜNTETÉSE

Ha közeledik az ellenség, és ütközet van kilátásban, akkor a tagmák tisztjei adjanak parancsot arra, hogy néhány napra függeszék fel azoknak a katonának a büntetését, akik valamilyen vétséget követtek el, és legfőképpen senkit se fenyítsenek meg; e helyett inkább foglalkozzanak olyanokkal, akik rossz hangulat keltésével gyanúsíthatók. Ha mégis engedetlennek mutatkoznak, alkalmas ürüggyel különítsük el őket addig, amíg véget nem ér a csata, hogy ne

szökhessenek át az ellenséghez, és ne adhassanak ki információkat, amelyekről az ellenségnek nem lehet tudomása. Az ellenség népének fiait jóval korábban el kell különíteni, és nem szabad őket bevetni a sajátjaik ellen.

7. A KATONÁK, A LOVAK ÉS A TÁBOROK ELLÁTÁSA

Ha közeleg az összecsapás, a hadvezérnek fel kell készülnie arra is, ha elhagyja a hadi szerencse, és be kell biztosítania magát. Különösen az emberek és a lovak számára kell beszerezni több napra való élelmet. Ehhez alkalmas helyeken erődített táborokat kell építeni oly módon, ahogy azt lentebb majd kifejtyük, és amelyekben veszély esetén biztonságosan lehet vizet tárolni.

8. TANÁCSKOZÁS A MERARKHÉSZEKSEL A CSATA HELYSZÍNÉRŐL

A hadvezér hívja össze a merarkhészeket, és vitassa meg velük a hadi ügyeket, és a legnagyobb figyelmet a csatátér kiválasztásának szentelje.

9. A LOVAK ITATÁSA

Előre meg kell hagyni a tiszteknek, hogy a csata előtti éjszakán megszólaló első kürtjelkor gondoskodjanak arról, hogy elvigyék megitatni a lovakat, mert ha ezt elfelejtik, a csata idejére legyengülnek.

10. A NYEREGTÁSKÁKBAN SZÁLLÍTANDÓ ÉLELEM

Parancsoljuk meg a katonáknak, hogy amikor csatarendbe sorakoznak, legyen a nyeregtáskájukban egy-két fontnyi kenyér vagy árpa vagy főtt étel

vagy hús, a tarsolyukban pedig egy kulacs víz, de ne bor. Kedvező körülmények között és vészhelyzetben egyaránt szükség lehet ezekre. Például megeshet, hogy a megvert ellenség erődített helyre veti be magát, és ott kell töltenünk az éjszakát, vagy az est beálltáig kell folytatnunk a harcot. Gondoskodni kell tehát élelemlről, hogy az élelmiszerhiány ne szakítsa félbe a hadműveleteket.

II. HA ISMERETLEN NÉP ELLEN HARCOLUNK

Ha idegen és erős nép ellen harcolunk, amelytől a seregünk valamilyen előítélet miatt fél, kerüljük az azonnali, nyílt mezei összecsapást. A csata előtti napon, kerülve a kockázatot, fűrgé és rátermett katonákkal meglepetésszerű támadást kell intézni az ellenséges csatarend egy része ellen. Ha sikerül megölni vagy elfogni néhányukat, azt az egész sereg a főlény jelének veszi, fellelkesül, és megszabadul a félelmeitől; így a sereg lassan hozzászokik, hogy ellenük harcoljon.

12. HA AZ ELLENSÉG VONULÁS KÖZBEN VÁRATLANUL MEGTÁMAD MINKET

Ha az ellenség meglepetésszerű támadást indít ellenünk, és a terep egyenetlen és sűrűn be van nőve, vagy az időpont nem alkalmas az összecsapásra, akkor ilyen körülmények között ne harcoljunk az ellenséggel. Inkább vonjuk össze a csapatainkat, vonuljunk egy táborverésre alkalmas helyre, és addig halogassuk az összecsapást, amíg a hely és az idő nem lesz megfelelő számunkra, és ne kényszerüljünk akaratunk ellenére harcba bocsátkozni. Ez nem jelenti azt, hogy elfutunk az ellenség elől, hanem azt, hogy elkerüljük a kedvezőtlen terepet.

13. A TÁBOROK, ÉS A BENNÜK TÁROLT TAKARMÁNY

Ha az ellenség a táborunk felé közelít, kiváltképp, ha szkíták ellen készülünk harcolni, és a seregünk már a táborban várja az ellenséget, akkor a lovak számára tartsunk készen és tegyünk el egy-két napra elegendő szénát vagy fűvet. De ha úgy döntünk, hogy kivonulunk, és egy másik táborba költözünk, hogy ott sorakozzunk fel csatához, akkor vigyünk magunkkal egy napra elegendő szénát és fűvet, és helyezzük el az új táborban. Előfordulhat ugyanis, hogy az ellenség nem engedi, hogy a szolgálaink aznap kimenjenek takarmányért, vagy lefelőre hajtásák a lovakat. Ha viszont az ellenség már nagyon közel jár, akkor érdemes az embereknek – ahogy mondtuk – a menet alatt összegyűjteniük a szükséges takarmányt, mivel gyakran megesik, hogy a szolgálak, miután felverték a sátrakat, már nem tudnak kimenni takarmányért, különösen akkor, ha az ellenség lovassága létszámban túltesz a miénken.

14. CSATA ALATT NE FOSZTOGASSUK AZ ELLENSÉGET

A halottak kifosztása vagy az ellenség málhájának vagy táborának kifosztása a csata lezárulta előtt káros dolog, és katasztrofális következményekkel járhat. A katonákat jó előre figyelmeztessük arra, ahogyan az a katonai törvénykönyvben szerepel, hogy mindenképpen tartózkodjanak az ilyesféle cselekedetektől. Gyakran megesett már ugyanis, hogy a győzteseket nemcsak legyőzték, hanem meg is semmisítették, amikor szétszóródtak, és az ellenség lecsapott rájuk.

15. AZ ELLENSÉGGEL ROKON NÉPEK

Jóval az összecsapás előtt távolítsuk el a sereg kötelékéből az ellenséggel rokon nép fiait, és küldjük el máshová, nehogy az összecsapás pillanatában átálljanak az ellenséghez.

B. MIRE LEGYEN TEKINTETTEL A HADVEZÉR A CSATA NAPJÁN

I. A HADVEZÉR NE VEGYEN TÚL SOK TERHET A VÁLLÁRA A CSATA NAPJÁN

Az összecsapás napján a hadvezér ne vállaljon magára sok feladatot, nehogy a sok munka és megerőltetés közepette elfelejtse, ami valóban fontos. Ne is hanyagolja el magát a rá nehezedő gondok miatt, hanem frissen lovagoljon végig a sorok előtt, és így buzdítsa a csapatokat. Ne vegyen részt a kézitusában, mert ez a katona feladata, nem pedig a hadvezéré. Miután megtett minden szükséges előkészületet, olyan helyen vegye fel a posztját, ahonnan láthatja, hogy mely csapatok fáradtak el, vagy hol lazultak fel a sorok. Ha szükséges, készen kell állnia arra, hogy segítséget küldjön a bajba került egységeknek a tartalék, azaz a szárny és a háttvédek felhasználásával.

2. AZ ÍJÁSZOK ELLENI HARC

Ha íjászok ellen harcolunk, akkor tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy a csapataink ne kerüljenek a magaslatok lejtőire vagy nehezen járható terepre. Ehelyett inkább sorakoztassuk fel őket magaslatokon, vagy vezényeljük le teljesen a hegyekről, és állítsuk fel őket sík, nyílt területen, nehogy a magasból váratlanul lecsapó ellenség szétzilálja a sorokat.

3. NE CSAPJUNK ÖSSZE AZ ELLENSÉGGEL, ÉS NE FEDJÜK FEL ELŐTTE A CSAPATAINKAT ADDIG, AMÍG NEM VAGYUNK TISZTÁBAN A SZÁNDÉKAIVAL

Ne csapjunk össze az ellenség főerőivel, és ne hagyjuk, hogy az ellenség tisztán kifürkészhesse a csatarendünket addig, amíg fel nem derítjük a vonalait, és amíg meg nem tudjuk, hogy állított-e nekünk csapdát, vagy sem.

4. HA A MÁSODIK VONAL NEM TUD ELREJTŐZNI, KÖZVETLENÜL AZ ELSŐ MÖGÖTT VONULJON, AMI ÁLTAL A KÉT VONAL EGYNEK TŰNIK MAJD

Ha a csatatér nyitott és akadályoktól mentes területen fekszik, ahol a második vonalat nem könnyű elrejtteni, akkor azért, hogy az ellenség ne vehesse észre, ahogy harcba indul, a második vonal nagyon szorosan kövesse az elsőt, így az ellenség szemében a kettő egynek tűnik majd. Ezután mintegy egy mérföldnyire az ellenségtől a második vonalunk lassítson le, fokozatosan maradjon le az első mögött a megszokott távolságra, majd vegye fel a saját csatarendjét. Ez megnehezíti az ellenség, de még a saját szövetségeseink dolgát is abban, hogy tisztza képet kapjanak a csapataink elrendezéséről.

5. AZ ELLENSÉG IDŐBEN FELDERÍTETT TÁMADÁSA; HOGYAN KELL ELLENE VÉDEKEZNI

Ha az oldalvédtől vagy a rajtaütőktől azt az értesülést kapjuk, hogy az ellenség támadást indít az arcvonalunk ellen, vezényeljünk néhány bandont a második vonal szárnyairól az első vonalba. Ha az ellenség egy oldalról támad, arra az oldalra állítsuk az erősítést, ha pedig mindkét oldalról, akkor mindkettőre. Hasonlóan cselekedjünk, ha az ellenség hátba támadja a második vonalat. Ha a hátvédek nem elég erősek ahhoz, hogy ezt felfogják, akkor mindkét szárny egységei segítsenek nekik. Így a többi csapat összpontosíthat az első vonal megsegítésére.

6. A SEBESŰLTEK

A csata után a hadvezérnek legyen gondja arra, hogy lelket öntsön a sebesültekbe, és az elesetteket méltó temetésben részesítse, mert a vallás így kívánja, az élőket pedig harcra lelkesíti.

7. A FELBUKKANÓ ELLENSÉG LÉTSZÁMA

Ha az ellenség serege nagy, és az emberek és lovak sokasága miatt félelmetesnek tűnik, seregünket ne állítsuk rögtön magaslatra, amikor az ellenség még a távolban van, mert a hatalmas haderő látványától a katonáink megijedhetnek. Ehelyett inkább alacsony fekvésű területen sorakoztassuk fel őket, ahonnan nem fogják látni az ellenséget, és ők sem fognak kivenni minket. Csak akkor vigyünk a seregünket magasabb helyre, ha az ellenség már egy vagy fél mérföldnyire van tőlünk, hogy a csata elkezdődjön, mielőtt a katonáinknak inába szállhatna a bátorsága. Ha viszont a terep ezt nem teszi lehetővé, és az ellenséget tisztán ki lehet venni a távolból, akkor előre terjesszük el azt a szóbeszédet a hadsorok között, hogy az ellenséges sereg nagyrészt lovakból és málhás szekerekből áll, nem katonákból.

8. MIKÉNT AKADÁLYOZZUK MEG A VONALUNK FELDERÍTÉSÉT

Mindig tartsunk egy-két bandont egy-két mérföldre a vonalunk előtt, mialatt seregünk alakzatba rendeződik, hogy az ellenség ne tudja a csata előtt felderíteni a csatarendünket, és cseleket kiszelni ellene.

9. A TÁBOR ŐRIZETE

Gyalogság híján a katonák szolgálit hagyjuk hátul a tábor teljes hosszában a belső árok mentén, és a kezükbe olyan fegyvert adjunk, amit kezelni tudnak, azaz íjat, dárdát vagy parittyát. Hagyjunk velük egy bandont a járőrözéshez és a kapuk védelméhez, és egy rátermett tisztet nevezzünk ki az egész tábor élére.

A málhát sohasem szabad kivinni a frontvonalba, mivel a csatában az ellenség könnyű prédájává válik. Ha mármost úgy esik, hogy az ellenség váratlanul csap le vonuló csapatainkra, és nincs idő arra, hogy tábort verjünk, és ahogy mondtunk, megóvjuk a málhánkat, akkor a helyét a második vonal

jobbszárnyának egységeinél kell kijelölni, és valamelyik beosztatlan csapatból egy-két bandont megbízni az őrizetével.

IO. A TAKARMÁNY ÖSSZEGYŰJTÉSE

Ha nem lehetséges előre összegyűjteni a takarmányt, ahogyan mondtuk, akkor az összecsapás napján, mivel a nehézfegyveres katonák a felsorakozással vannak elfoglalva, a katonák szolgálinak kell kimenni takarmányt gyűjteni a vonalak vagy a tábor mögötti területre. Tartson velük néhány ór is azokból a csapatokból, amelyeket a tábor őrizetére hagytunk hátra, és az ütközet idején gyűjtsenek össze elég takarmányt. A szolgálknak arra is fel kell hívni a figyelmét, hogy figyeljék azt a jelet, amelyet magas és feltűnő helyekről adnak ki azért, hogy tudassák velük az ellenség közeledtét. Ez lehet füstjel vagy kúrthang; ha kiadják a jelet, térjenek vissza, amilyen gyorsan csak tudnak, és meneküljenek be a táborba, nehogy kívül rekedjenek.

Mindez azért szükséges, mert a csata kimenetele bizonytalan. Vereség esetén, ha a katonáknak és a lovaknak lesz ellátmánya, tovább tudják tartani az állásaikat, újra felvehetik a harcot, vagy rendezett sorokban visszavonulhatnak, amíg lovaiknak még van erejük, és még azelőtt, hogy az emberek elveszítik a hitüket, a lovak pedig az erejüket. De ha nincs előkészített takarmány, akkor vereség után senki sem meri elhagyni a tábor, hogy takarmányt gyűjtsön, így a lovak legyengülnek, a katonák pedig elkedvetlenednek. Az éhség és a félelem aláás minden lépést a helyzet javítására. Kiváltképp fontos, hogy előre tervezzünk, és hogy kéznél legyen egy-két napi takarmány a lovak számára, de még több is lehet, ha megoldható, akkor is, ha a tábor közelében legelők vannak.

II. A SZERENCSÉTLÉN KIMENETELŰ HARC

Ha a csata első napja vereséggel ért véget, akkor véleményünk szerint teljesen felesleges és haszontalan rávenni a vereséget szenvedett csapatokat, hogy rögtön

ezután vagy az ezt követő napokban újra bele vessék magukat a harcokba. A hadvezéreknek az tanácsoljuk, hogy ne is gondoljanak erre: mert ez mindenkinek nagyon nehéz, és senki sincs hozzászokva, hogy egy vereség után újra felvegye a harcot, kivéve a szkítákat, a rómaiaktól pedig teljesen idegen. Még ha a hadvezér tudja is, hogy miben hibázott, és bízik abban, hogy a következő csatában jóvát teszi a hibáját, a katonák összességében képtelenek megérteni, hogy miért kell újra fegyvert fogniuk, mert a vereséget Isten akaratának tekintik, és inukba száll a bátorságuk. Ezért a vereséget követő néhány napban, hacsak nem feltétlenül szükséges, ne állítsuk őket újra csatarendbe, és ne folytassuk a támadást. Sokkal előnyösebb hadicselekkkel és megtévesztéssel a megfelelő pillanatra várni, rajtaütéseket vezetni és mindvégig kerülni a nyílt harcot, amíg a sereg túl nem teszi magát a rémületen, és újra össze nem szedi a bátorságát.

Ha helyreállt a sereg küzdőszelleme, és számos indokból kifolyólag, amelyeket nehéz lenne itt felsorolni, a hadvezér úgy látja, hogy egy újabb támadás az előnyére válna, akkor a megtépázott első vonalat tegye meg másodikkak, a másodikat pedig elsőnek, amelyet egészítsen ki az első néhány válogatott tagmájával, mivel a második kisebb, és önmagában túl gyenge.

Vereség után nem szabad céltalanul tétovázni, hacsak nincs remény szövetségesek vagy másféle segítség érkezésére, vagy ha az ellenség nem javasol békét, ahogy az megeshet. Mindezeket nem szabad azonnal közhírré tenni, hanem titokban kell tartani. Ha a feltételek kedvezők és azonnal teljesíthetők, akkor haladéktalanul fogadjuk el, túszok vagy eskü útján erősítsük meg őket. Ha a békefeltételek kemények, és az időnyerést vagy csapataink demoralizálását szolgálják, terjesszük el azt a szóbeszédet, hogy a feltételek rosszabbak, mint amilyenek valójában; ettől embereink feldühödnek, és sarokba szorítva elszántan küzdenek majd, és készségesen teljesítenek minden parancsot. Ahogy telik az idő, úgy nő a félelem a legyőzöttekben, és az önbizalom a győztesekben. Így a hadvezérnek, mielőtt a katonák végleg kétségbeesnek, össze kell hívnia a tagmák parancsnokait, a dekarkhészeket és a pentarkhészeket, hogy buzdító beszédet intézzon hozzájuk, amelyben ki kell emelnie, hogy nincs idő siránkozásra, és csakis az ellenség iránt táplált haragjuk és bátorságuk újraélesztése hozhatja helyre azt a hibát, amelyet egy maroknyi ember elkövetett. Ha van

remény nyílt összecsapásban helyrehozni a vereséget, akkor a korábban leírt csatarendeket kell alkalmazni. De ha ez nem is hoz sikert, akkor is bátran kell szembenézni a veszélyekkel. Ha a győztes ellenséget főleg gyalogosok alkotják, akkor azonnal lóháton, rendezett sorokban vonuljunk vissza, hogy biztonságos helyen tudjunk táborni. Ha a győzteseket lovasok alkotják, perzsák vagy szkíták, akkor például az a legjobb megoldás, ha megválnak a felesleges dolgainktól és a lomha lovaktól, és egy kisebb lovas különítmény kivételével mindenkit gyalogosan, két phalanxba vagy alakzatba sorakoztatunk fel, vagy egyetlen négyyszögbe, amelynek a közepére tesszük a lovakat és a málhát, a katonákat pedig az oldalak mentén vonjuk össze, ahogy arról korábban szoltunk, és eléjük állítjuk fel az íjászokat gyalogosan, mivel a sereg csak ebben a felállásban tudja biztonságosan áthelyezni a táborni és visszavonulni.

12. A CSATA KEDVEZŐ KIMENETELE

Hasonlóképpen, ha a csata kimenetele kedvezően alakul, senkinek sem szabad meglegednie azzal, hogy pusztán visszaveri az ellenséget. Ezt a hibát olyan zöldfülű hadvezérek szokták elkövetni, akik nem tudják, hogy miként aknázzák ki a győzelmet, és akik szeretik azt a mondást hallani, hogy: „Győzz, de ne túlságosan!”⁵² Ha nem ragadják meg a lehetőséget, akkor csak bajt hoznak a fejükre, és kétségessé teszik a végkimenetelt. Addig nem dőlhetünk hátra, amíg teljesen szét nem verjük az ellenséget. Ha a táborukban keresnek menedéket, akkor az egész seregeddel helyezd nyomás alá őket, vagy akadályozd meg, hogy az emberei vagy lovai ellátmányhoz jussanak egészen addig, amíg meg nem semmisítéd őket, vagy olyan béke nem születik, amely a te száz íze szerint köttetett. Nem szabad kiengedni még akkor sem, ha csak kicsit verted őket vissza, és akkor sem, ha rengeteg munkát fektettél bele, és vállaltad a harc veszélyeit, ugyanakkor az egész hadjárat sikerét sem szabad

⁵² A mondás eredetéről bővebben: Philip Rance: „Win But Do Not Overwin.” The History of a Proverb from the Sententiae Menandri, and a Classical Allusion in St. Paul’s Epistle to the Romans. *Philologus*, 152. (2008), 2. 191–204.

kockára tenni amiatt, mert hiányzik belőled a kitartás. A háborúban, akár csak a vadászatban, az éppen elvett cél olyan, mint a teljesen elvett. Kiváltképp győzelem után kell különös gondot fordítani arra, hogy megfelelő rend uralkodjon a katonák között. És bár a taktikával kapcsolatban szó volt már róla, megismétlem, hogy ez önmagában még mindig kevés ahhoz, hogy megvédjük magunkat, és kárt okozzunk az ellenségnek. De Isten segítségével után az első és legszükségesebb tényező ehhez a sereg megszervezése a hadvezér által. Maradéktalanul ki kell aknázni az idő és a hely adta előnyöket. Ha a vezér nyílt mezei ütközet mellett dönt, akkor mindenekelőtt nyílt és sík terepet kell keresnie a kopjásai számára. Őrjáratokat kell kiküldenie, hogy a csata végéig biztosítsák az arcvonaltól két-három mérföldre balra, jobbra és hátrafelé fekvő területeket, és azért is, hogy ellenőrizzék, nincsenek-e az arcvonal előtt árkok és egyéb csapdák.

13. A FELDERÍTÉS

Kora reggel az összecsapás napján, amikor az őrjáratokat megkettőzött csapatokban küldjük ki két-három mérföldre a csatától, ne csak azt hagyjuk meg nekik, hogy derítsék fel és jelentsék az ellenség mozgását, hanem azt is, hogy akadályozzák meg, ha valaki megpróbál átszökni az ellenséghez. Így könnyen elfogják azokat a szökevényeket, akik dezertálnak tőlünk. És ha az ellenség katonái a holmijukkal együtt át akarnak szökni hozzánk, gondoskodnak a biztonságos átjutásukról, és megóvják őket az arrafelé ólálkodó útonálló zaklatásaitól.

Megóvándó a mieinket a váratlan csapásoktól, az őrjáratok ellenőrizzék a csatarendünk előtt fekvő területet egy nyíllövésnyire az ellenséges vonal előtt, és figyeljék meg, hogy az ellenség nem ástott-e titokban árkokat, vagy nem állított-e valamilyen csapdát. Ha a terep és a helyzet megköveteli, ne csak egy, hanem két őrjáratot küldjünk ki ugyanarra a terepre, mert így, ha az első elfogják, akkor a mögötte érkező már tudni fog erről. Ha a vonalaink készen állnak, és a terep is megfelelő, akkor ne várjunk az ellenségre, hogy annak ne

legyen módja csatasorba rendeződnie és a csatarendjét a miénkhez igazítani. Az a legbiztonságosabb, ha ilyenkor haladéktalanul megindítjuk a támadást.

14. NE FEDJÜK FEL TÚL KORÁN A MÁSODIK VONALUNKAT

Ha az összecsapás valamilyen nyomós okból halasztást szenved, fontos, hogy a második vonal rejtve maradjon a fák között, már ha vannak fák, vagy egy mélyebben fekvő területen. Ha az ellenség túl korán észreveszi a második vonalat, akkor számol vele, és csapdák vagy más hadicselek révén semlegesíti.

15. CSATA ELŐTT NE MUTASSUK A FEGYVEREK CSILLOGÁSÁT

Úgy találjuk, hogy a rómaiak, csakúgy, mint a többi nép, mivel a távolból látják egymás hadrendjét, a csatában inkább az arcvonaluk, mint a fegyvereik csillogása miatt tűnnek félelmetesnek. Ez az általános vélemény azonban hibás, mivel a csata, Isten ítélete után, a hadvezér rátermettsége és a csapatok küzdőszellemé révén dől el. De a kémek miatt mégis fontos, így amennyiben a környéken vannak erdők, és dombos a terep, akkor a sereget ezekben kell elrejteni, hogy ne legyen sokáig kitéve az ellenség fürkésző szemének, és azok ne tudjanak majd ellenlépéseket tenni, csak amikor már egy-két mérföldre értek tőlünk. Ha a terület nyitott, a levegő pedig tiszta, a katonák ne viseljék a sisakjukat, hanem tartsák a kezükben addig, amíg az ellenség a közvetlen közelbe nem ér. Ha a pajzsuk kicsi, hordják a mellkasukon, hogy eltakarják vele a páncélköpenyüket, a csuklyájukat pedig, amíg el nem jön a kellő pillanat, dobják át a vállaikon, így fedve el páncélköpenyük ottani láncszemeit. A kopják hegyeit szintén takarják el. Így a fegyverek a távolból nézve egyáltalán nem csillognak majd. Végül pedig ezzel a megjelenéssel megrettentjük az ellenséget, amely így még a csata előtt el fogja veszíteni a bátorságát.

16. A MERARKHÉSZEKRE VONATKOZÓ UTASÍTÁSOK FOGLALATA

A meroszok egyharmada álljon támadó csapatokból, amelyek kerüljenek a meroszok szárnyaira, a centrumban fennmaradó kétharmadból pedig legyenek védekezők. A támadás alatt a kopjákon ne legyenek kopjazászlócskák. Ezeket vegyék le, és tegyék be a tartójukba, vagy addig maradhatnak a kopjákon, amíg az ellenség körülbelül egy mérföldre nem ér, és majd csak ekkor hajtsuk őket össze. A tagmák zászlói legyenek kisebbek, a merarkhészeké nagyobbak és eltérő mintázatúak, és ehhez hasonlóan a merarkhészek jól láthatóan tűnjenek ki a katonák közül. Roham közben ne kiáltssuk, hogy „Velünk!”, hanem csakis akkor, amikor csatarendbe állunk. Miután megindult a támadás, a csapatok, különösen a védekezők kiabáljanak és biztassanak, más jelre azonban nincs szükség. Csata közben ne szóljon sok kürt; elég, ha csak a merarkhészekét szólaltatják meg. A merarkhésznek a középső merosz centrumában, a védekezők között kell felvennie a posztját. A merarkhészeknek a két oldalsó merosz centrumában kell állniuk, a támadó csapatok bandonjai között. A moirák és a tagmák tisztjeinek a feladata annak ellenőrzése, hogy az alárendeltjeik betartják-e az itt felsorolt rendelkezéseket.

Amikor a vonalak felsorakoztak, a hírvivők derítsék fel a csatateret,⁵³ azaz a vonalaink és az ellenség között fekvő területet. Ellenőrizték, hogy nincsenek-e árkok, ingoványos részek, és az ellenség által állított csapdák. Ha ilyesmikre bukkannak, meg kell várni, amíg az ellenség áthalad ezeken a részeken, és csak biztos terepen szabad vele összecsapni.

A merarkhész zászlajának nemcsak el kell térnie a beosztottjai zászlajától, hogy a zászlóvivők könnyen ráismerhessenek a feljebbvalójuk zászlajára, hanem a sereg felállásakor feltűnő mozgásával is el kell ütnie a többitől: lehet magasan vagy alacsonyan tartani, jobbra és balra dönteni, a végét leereszteni, vagy magasan kintartani, fordítva megtartani, vagy sűrűn lengetni. Így a többi zászlótól még a csata zűrzavarában is könnyen meg lehet különböztetni. A merarkhészek

⁵³ A csatateret felderítése inkább az őrző csapatok feladatkörébe tartozott, ahogy azt a Maur. *Strat.* VII. B. 13. caputban olvashatjuk.

zászlóit nem szabad ugyanúgy mozgatni, hanem egymástól eltérően. Ezt a hadgyakorlatok alatt kell elsajátítani, hogy mindenki hozzászokhasson a látványukhoz. Ez nemcsak a merarkhészek irányította bandonokat segíti abban, hogy gyorsabban megtalálják a saját meroszukat, hanem a merosz zászlaja alapján az elkóboroltak is megtalálják a saját tagmájukat.

Az ellenséggel egyazon népből származó katonákat az összecsapás napja előtt el kell különíteni, és jól hangzó ürüggyel más helyre kell küldeni. Ahogy mondtuk, a merarkhészeknél írásban legyen meg az az útmutató, amely a meroszok tagmainak összevont hadgyakorlatáról szól.

17. HASONLÓKÉPPEN A TAGMÁK PARANCSNOKAIRA, A MOIRARKHÉSZEKRE ÉS A MERARKHÉSZEKRE VONATKOZÓ UTASÍTÁSOK FOGLALATA, HOGY MINDEGYIKÜK TUDJA, HOGY MIRE KELL ÜGYELNIE

A bandon vagy a tagma, akár együtt van a sereg többi részével, akár önálló hadműveletben vesz részt, korán reggel, még más feladatok elvégzése előtt, illetve este, a vacsorát és a takarodót követően is énekelje el a „Triszagion”-t,⁵⁴ és végezze a többi megszokott szertartást.

A sátorközösségeket, azaz a sorok mélységét az egységek jellegétől függően úgy kell felsorakoztatni, ahogy azt korábban az ábrán megadtuk, és azokban egyaránt legyenek idősebb és fiatalabb katonák. A sorok első két, illetve utolsó tagja kopjával szerelkezzen fel, a harmadik és negyedik íjjal, míg a többiek olyan fegyverrel, amit tudnak kezelni.

Az összecsapás alatt a kopjazászlócskák ne legyenek a kopjákon, hogy ne akadályozzák a mögöttük álló katonákat, akik szintén kopját hordanak.

A kevésbé harcképes emberekből nevezzünk ki hatot-nyolcat felcsernek, akik az összecsapás alatt majd gondoskodnak a sebesültekről.

⁵⁴ Triszagion (három szent): a bizánci szertartás liturgikus éneke. „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan, irgalmazz nekünk!”

Két tette kész, figyelmes és tetterős embert válasszunk ki kémnek vagy járőrnek, és kettőt hírvivőnek.

Két hozzáértő személyt nevezünk ki földmérőnek, akik a táborhelyet szokták kijelölni.

Szintén két katonát kell kiválasztani beszállásolónak, hogy felderítsék az útvonalakat.

A zászlóhoz felállított rátermett katonákat két sorba kell vezényelni, hogy őrizzék a zászlót a harcban.

Választani kell egy alkalmas kikiáltót is.

Egy tapasztalt, fegyelmezett katonát jelöljünk ki a málha őrzésének irányítására.

A nagyobb tagmákban két zászlónak kell lennie: a csata előtt egyet vigyen a tagma parancsnoka és egyet az első hekatontarkhész (akit ilarkhosznak is hívnak). Az újoncokat, illetve azok sorait egyenlő részben kell elosztani közöttük. A csata napján azonban ne emeljék mindkét zászlót a magasba, hanem csakis a tagma parancsnokáét.

A csata napján minden katona vigyen magával a nyeregtáskájában egy kulacs vizet, kétszersültet, és egy vagy két fontnyi árpalisztet.

Amíg a csata véget nem ér, vagyis miközben még folyik a harc, a katonáknak tilos fosztogatniuk az ellenséget, és erre a parancsra gyakran emlékeztessük őket.

A tagmákat a fent megadott ábrák és szimbólumok szerint kell felsorakoztatni.

A menet alatt a katonák ne vegyüljenek a málhasor közé, kiváltképp akkor, ha az ellenség támadása fenyeget. A bandonok haladjanak elöl, a málháik pedig legyenek tőlük elválasztva hátul, vagy úgy, ahogy azt az adott helyzet megköveteli.

A hadmozdulatokat a korábban elmagyarázott mozdulatok szerint kell betanulni, és ha valamelyik tiszt nincs ezekkel tisztában, akkor a kilenc mozdulatfajta részleteit írásban kell neki odaadni.

Fontos, hogy a lovak hozzá legyenek szokva a vágtahoz sík és lejtős terepen, csakúgy, mint magas, erdős és nehéz terepen, hogy gyorsan át tudjanak haladni rajta; hasonlóképpen legyenek hozzászokva a lejtőkhöz is, hogy azok se lóznak,

se katonának ne okozzanak meglepetést. Még nyáron sem kell a lovakat túl gyakran itatni, és ezért ajánlatos a folyóktól messzebb táboroznunk. A kiképzés során a lovakat nehéz terepre kell vezetni, és összegyűjteni, azaz nehéz terepen felállítani, és megparancsolni, hogy a bandon felállításának megfelelően vágásban előretörjenek, majd visszahúzódjanak. Aki azonban kímélni akarván a lovakat elhanyagolja a kiképzést, nagy veszélybe sodorja magát. Tanácsos lovat és katonát egyaránt hozzászoktatni a hőség megpróbáltatásaihoz, mert senki sem tudhatja, mit hoz a jövő.

NYOLCADIK KÖNYV



[ÁLTALÁNOS
TANÁCSOK,
BÖLCSESSÉGEK]

A nyolcadik könyv fejezetei:

1. Általános tanácsok a hadvezér számára
2. Bölcsességek

I. ÁLTALÁNOS TANÁCSOK A HADVEZÉR SZÁMÁRA

(1) Éles hadműveletekben a hadvezér ne vonja ki magát a munka dandárja alól magas tisztségére hivatkozva, hanem amennyire csak lehetséges, lásson munkához és osztozzon a fáradalmakban a katonáival. Ezáltal a katonák engedelmesek lesznek a tisztjeik iránt, szégyellik magukat a hibáikért, és legyőzik a megpróbáltatásokat.

(2) Ha a katonák nagy csoportban követnek el kihágást, a hadvezér tanúsítson önmérsékletet, és ne büntessen meg válogatás nélkül mindenkit, nehogy a közös fájdalom még inkább összekovácsolja őket a szolgálat megtagadására. Bölcsőbb, ha csak a főkolomposokat fenyíti meg.

(3) A hadvezér életmódja legyen olyan szerény és egyszerű, mint a katonáké. Mutasson feléjük atyai szeretetet, szelíden oktassa őket kötelességtudatra, és jóságos tanárként személyes beszélgetésben intse őket kötelességükre. Legyen gondja a nyugalmukra, az ellátásukra, és zsoldjukra, mert ezek nélkül lehetetlen fenntartani a fegyelmet a seregben. A vétkesek jogos megbüntetésében azonban legyen félelmetes. A fegyelmeztelenséget igyekezzen csírájában elfojtani, és ne halogassa addig, amíg a probléma komoly méreteket ölt. Nagy előny a hadvezérnek, ha emberei megingathatatlanak és igazságosnak tartják. Legyen arra is gondja, hogy az adófizetőket ne érje sérelem.

(4) Jó dolog mértékletesen élni, és éjszaka éberen átgondolni a fontos dolgokat. Éjszaka könnyen száll a gondolat, mert a lélek megszabadul a külvilág zűrzavarától.

(5) Fontos, hogy a hadvezér körültekintően és megfontoltan készítse el a haditervét, ha pedig döntésre jutott, hajtsa végre azonnal, habozás és félelem nélkül, mert a félelem nem jó tanácsadó, hanem a gondolat formájában megjelenő rossz.

(6) Nem válni elbizakodottá a sikerektől és nem esni kétségbe a nehézségektől: ezek a szilárd elme jelei.

(7) Biztosabb és előnyösebb az ellenséget haditervvel és stratégiával legyőzni, mint lendülettel és pusztá erővel; ez első esetében úgy érünk el sikert, hogy nem szenvedünk kárt, míg az utóbbinak mindig meg kell fizetni az árát.

(8) Elterjeszteni valamit az ellenség között, majd az ellenkezőjét cselekedni szükséges dolog.⁵⁵ A haditerveket ne oszd meg sokakkal, csak az arra érdemesek szűk körével.

(9) Ne alkalmazd mindig ugyanazokat a fogásokat az ellenséggel szemben, még akkor se, ha látszólag sikerre vezetnek, mert a sok ismétlésből az ellenség kiismeri ezeket, és alkalmazkodik hozzájuk, majd ránk mér csapást.

(10) A csapdáról vagy árulásról szóló híreket, akár az ellenséggel, akár a saját csapataiddal kapcsolatosak, nem szabad sem félvállról venni, sem túlbecsülni, hanem sietve lépj fel ellenük, és állítsd meg a rosszat, mielőtt kifejti hatását.

(11) Az ellenséget a terveinkről hamis jelentésekkel kell megtéveszteni, amelyeket a tőlünk elszökött dezertőrök vigyenek át.⁵⁶

(12) Katonáinkba öntsünk bátorságot azzal az álhírrrel, hogy a csapataink máshol legyőzték az ellenséget.⁵⁷

(13) Előnyös a rossz híreket titokban tartani, és az igazság ellenkezőjét elterjeszteni.⁵⁸

(14) Ne engedjük, hogy a vert sereg kétségbeessen; inkább a remény felbresztésével orvosoljuk a helyzetet.

(15) Harc közben hunyunk szemet a katonák kihágásai fölött, majd a kellő időben szabaduljunk meg a bűnösöktől.⁵⁹

(16) A saját halottainkat temessük el az éjszaka leple alatt, de az ellenségét hagyjuk temetetlenül, hogy ezzel aláássuk a bátorságukat.⁶⁰

(17) Amikor küldöttség érkezik az ellenségtől, tájékozódj a delegáció vezetőiről, az érkezésükkor pedig légy velük barátságos, így a sajátjaik majd gyanakvással tekintenek rájuk.⁶¹

⁵⁵ Poly. *Strat.* I. 14.

⁵⁶ Poly. *Strat.* I. 30. 3.

⁵⁷ Poly. *Strat.* I. 33.

⁵⁸ Poly. *Strat.* II. 1. 3.

⁵⁹ Poly. *Strat.* II. 1. 14.

⁶⁰ Poly. *Strat.* II. 1. 23.

⁶¹ Poly. *Strat.* II. 1. 33.

(18) A katonák gyávaságát előnyös eltitkolni, és eltekinteni az azonnali büntetéstől, hogy ne tűnjenek még száználmasabbnak, mint amilyenek.⁶²

(19) Hogy akadálytalanul kelj át egy folyón, áss egy mély árkot a folyóparton, rakd tele fával, a csapataid nagy részével kelj át a folyón, majd a hátramaradtak gyűjtsák fel az árokban lévő fát, és miközben az ég, addig ők gond nélkül át tudnak kelni.⁶³

(20) Viszályt és gyanakvást kelt az ellenség soraiban, ha csak az előkelők birtokait nem gyűjtöd fel és fosztod ki.⁶⁴

(21) Az ostromlottak meggyőzésének egyik módja az, ha nyílvezzzőkhöz csatolt leveleket lövünk át nekik, amelyekben szabadságot és sértetlenséget ígérünk. Ez foglyok szabadon engedésével szintén elérhető.⁶⁵

(22) Nagy óvatosságot kell tanúsítani akkor, amikor az ellenséget rajtaütésre alkalmas terepen üldözzük. A jó hadvezér kellő időben fordul meg, hogy aztán később annál eredményesebben támadjon vissza.⁶⁶

(23) Ne tévesszen meg az ellenség emberséges cselekedete vagy színlelt visszavonulása.⁶⁷

(24) A gyáva tiszt megismerszik a tétovaságáról és a sápadtságáról: ennek megfelelő parancsokat kell adni neki a csatában.⁶⁸

(25) Népes város elfoglalásakor hagyjuk nyitva a kapukat, hogy a lakosok így elmenekülhessenek, és ne essenek pánikba.⁶⁹ Tegyük ugyanígy, miután elfoglaltuk az ellenség táborát.

(26) Még a saját területünkön is sánccal megerősített tábort húzzunk fel; a hadvezérnek sosem szabad azt mondanía, hogy: „Erre nem számítottam!”⁷⁰

⁶² Poly. *Strat.* II. 3. 10.

⁶³ A tűz az ellenség feltartóztatására szolgált. Poly. *Strat.* II. 4. 2.

⁶⁴ Poly. *Strat.* II. 10. 3.

⁶⁵ Poly. *Strat.* II. 29. 1.

⁶⁶ Poly. *Strat.* II. 38. 2.

⁶⁷ Poly. *Strat.* III. 4. 1.

⁶⁸ Poly. *Strat.* III. 9. 10.

⁶⁹ Poly. *Strat.* III. 9. 3.

⁷⁰ Polüiainosz és Plutarkhosz Iphikratészhez köti ezt a mondást: Poly. *Strat.* III. 9. 17.; Plut. *Mor.* 187A. Vö. Polyb. *Hist.* X. 32. 11–12.

(27) A biztonságos visszavonuláshoz rakj tüzet az egyik helyen, majd csendben menj tovább egy másikra, így az ellenség a tűz felé fog tartani.⁷¹

(28) Az ellenséghez átszökött dezertőröknek úgy kell levelet küldeni, hogy az az ellenség kezére jusson. A levelekben emlékeztetni kell a dezertőröket az előre megbeszélt árulásukra, így az ellenség szemében gyanússá válnak, és így a dezertőröknek muszáj lesz kereket oldaniuk.⁷²

(29) Amikor veszélyes vagy meglepetésre épülő támadások következnek, akkor a gyávákat úgy lehet felismerni, ha megparancsoljuk a betegeknek vagy azoknak, akiknek gyengék a lovai, hogy álljanak félre. A gyávák ekkor arra panaszkodnak, hogy megbetegedtek, és félreállnak. Őket az erődök őrizetével, vagy egyéb, kevésbé veszélyes feladatokkal lehet megbízni.⁷³

(30) Akkor kell megindulnunk az ellenség ellen, amikor a gabona megérett, így a csapataink nem szenvednek hiányt ellátmányból, és a hadjárat nagyobb kárt okoz az ellenségnek.

(31) Ne fegyverezzük fel azokat, akik szövetségesül ajánlkoznak, mert valódi szándékaik nem világosak.

(32) Győzelem után ne legyünk könnyelműek, és minél inkább óvakodjunk a legyőzött meglepetésszerű támadásaitól.

(33) Ne bánjunk gögösen az ellenség követeivel, még akkor se, ha a csapataink sokkal erősebbek.

(34) Egy hadsereg, akármekkora is az, miközben várost ostromol, sose hagyja őrizetlenül a táborát, és ne gondolja azt, hogy az erődítések önmagukban elégségesek a tábor biztosítására; járőrök kiküldésére is szükség van.

(35) Árulógyanús személyeknek az ellenkezőjét kell mondani annak, amit tervezünk, hogy félrevezessék az ellenséget; béke vagy fegyverszünet idején is védekezzünk a rajtaütések ellen.

(36) Dezertőröknek, illetve hozzánk átszököknek ne higgyünk el mindent. Szavaikat portyákon fogságba esett foglyok révén ellenőrizzük, így fedve fel az igazságot.

⁷¹ Poly. *Strat.* III. 9. 8.

⁷² Poly. *Strat.* III. 9. 57.

⁷³ Poly. *Strat.* III. 11. 8.

(37) Az ellenségnek tett esküt soha ne szeged meg.

(38) Isten után elsőként a fegyvereinktől reméljük a győzelmet, ne az erődítményeinktől.

(39) Parancsba kell adni a katonáknak, hogy ünnepnapokon, esőben, éjjel s nappal menetkészek legyenek, és ezért sohase közöljük velük előre az indulás idejét vagy napját, így mindig készen fognak állni.

(40) Csak akkor vállaljunk kockázatot, ha előnyünk származik belőle, vagy ha rákényszerülünk. Aki mégis így tesz, az olyan, mint aki hagyja magát arannyal elcsábítani.

(41) Nem szabad korlátlanul befogadni a szökött szolgálkat, mert csalárd módon oltalomkérőként gyakran az ellenség küldi őket, hogy azok ellen forduljanak, akik befogadták őket.

(42) Óvakodni kell a dezertőröktől is, akik az ostromlott városokba kérnek bebocsátást. Az ellenség gyakran azért küldi őket, hogy gyűjtogassanak, és miközben a védők a tűzoltással vannak elfoglalva, addig az ellenség támadást indít.

(43) A nyílt csatában vereséget szenvedett csapatoknak nem szabad megengedni, még ha jónak is tűnik, hogy erődített táborban vagy más erődítményben keressenek menedéket. Ehelyett addig kell támadni, amíg még hat a félelem, hogy az ellenség az engedékenység miatt ne vesse magát még nagyobb önbizalommal a harcba.

(44) Ha a hadvezér úgy látja, készen áll az ellenséggel való összeütközésre, akkor a harcot ne a saját földjén, hanem az ellenségén kezdeményezze. Az emberek idegen földön sokkal derekabbul harcolnak, hiszen a háborút nemcsak az országukért, amely őket csatasorba állította, hanem a saját személyes biztonságukért is vívják. Ez nincs így akkor, ha a háborút saját területen vívják meg. Az erődök miatt a katonák nem vállalják a veszélyt, hiszen tudják, ha megfutnak, könnyen menedékre lelnek bennük.

2. BÖLCSESSÉGEK

(1) A hadvezér a veszélyek előtt fohászkodjon Istenhez. Így bátor lesz a veszélyben, hiszen az őt segítő Istenhez imádkozhat.

(2) Minél többet virraszt a hadvezér a seregével, és minél többet dolgozik együtt a katonáival a kiképzés során, annál kevesebb veszéllyel jár számára a harc.

(3) Sohase vezess csatába olyan katonákat, akiknek korábban próbára nem tette a bátorságát.⁷⁴

(4) Előnyösebb ártani az ellenségnek megtévesztéssel, rajtaütéssel, éhezéssel, mint nyílt csatával, ahol többet számít a szerencse, mint a bátorság.⁷⁵

(5) Csak az a haditerv vezet győzelemhez, amelyről az ellenség mit sem sejt addig, amíg meg nem valósítjuk.

(6) A fortély gyakran van segítségünkre a háborúban. Az ellenséges katona dezertálása, ha nem cselből történik, nagy hasznunkra válik, mert az ellenségnek jobban fájnak ezek, mint a csatában elesettek.⁷⁶

(7) Aki nem hasonlítja össze a saját és az ellensége haderejét, végzetes hibát követ el.

(8) A bátorság és a fegyelem többet ér, mint a harcosok száma. A terep gyakran segít abban, hogy a gyengébb sereg kerekedjen felül.

(9) Kevés férfit teremt bátornak a természet, többet tesz azzá jó kiképzéssel a serény igyekezet. A gyakorlástól a katonák a bátorságban is fejlődnek, a semmittevésben azonban elgyengülnek és ellustulnak. Ügyelni kell ezért arra, hogy ne legyenek tétlenek.⁷⁷

(10) A váratlan és hirtelen lépések megriasztják az ellenséget, a megszokotokról azt hiszi, hogy könnyen elbánik velük.⁷⁸

(11) Az a hadvezér, aki győzelem után ellenfelét szétszóródott és rendezetlen sereggel üldözi, győzelmét engedi át neki.⁷⁹

(12) A háborús oknak jogosnak kell lennie.

(13) A jó hadvezér az időpontnak és a harc jellegének megfelelő fogásokat vet be.

⁷⁴ Veg. *Epit.* III. 26.

⁷⁵ Veg. *Epit.* III. 26.

⁷⁶ Veg. *Epit.* III. 26.

⁷⁷ Veg. *Epit.* III. 26.

⁷⁸ Veg. *Epit.* III. 26.

⁷⁹ Veg. *Epit.* III. 26.

(14) Nem jó, ha tanácskozáásra az egész sereget összehívjuk, vagy a szolgáláton kívülieket folyton fegyverbe szólítjuk. Ezek a dolgok csak vizsályt szítanak a seregben.

(15) A katonáknak mindig legyen elfoglaltságuk, még akkor is, ha nem fenyeget háború. Az állandó semmittevés nyugtalanságot szül a seregben.

(16) Bölcs hadvezér nem vezeti a szövetséges csapatokat a saját országába akkor, ha azok többen vannak, mint a sajátjai, mert fellázadhatnak, hogy elűzzék a föld birtokosait, és átvegyék fölötté a hatalmat.

(17) Ha mód van rá, a szövetséges csapatokat különféle népekből válogassuk össze, csökkentve így a veszélyét annak, hogy gonosz célból összefognak egymással.

(18) Úgy kell felsorakoztatni az erőinket, ahogy az ellenség: gyalogsággal szemben a gyalogságot, és így tovább a könnyűgalogos csapatokkal, a lovas-sággal és a nehézgalogsággal.

(19) Az a parancsnok, aki nem tartalékol élelmet, és nem szereli fel magát a szükséges dolgokkal, saját magát győzeti le, még akkor is, ha nincs ellenség a közelben.⁸⁰

(20) Az a parancsnok, aki a lovasságában, különösen a kopjás lovasokban bízik, keressen nekik kedvező nyílt terepet, és ott kezdeményezzen csatát.⁸¹

(21) Másrészről viszont, ha a gyalogságban bízik, válasszon egyenetlen, erdős és zord terepet, és ott szálljon harcba.⁸²

(22) Ha tudomásunkra jutott, hogy haditervünket elárulták az ellenségnek, meg kell változtatnunk minden jelszót, a jelzéseket és a csatarendünket.⁸³

(23) Azt, hogy mit kell tenni, tárgyalj meg széles körben, de amit valójában teszel, azt csak néhány megbízható emberrel. Hogy mi a legjobb haditerv, tartsd meg magadnak, és ne áruld el senkinek.⁸⁴

(24) Vagy a hadsereget kell összevonni az utánpótlás közelében, vagy az utánpótlást kell közel vinni a hadsereghez.

⁸⁰ Veg. *Epit.* III. 26.

⁸¹ Veg. *Epit.* III. 26.

⁸² Veg. *Epit.* III. 26.

⁸³ Veg. *Epit.* III. 26.

⁸⁴ Veg. *Epit.* III. 26.

(25) A hadvezér ne csak a felderítőkkal nézesse át az utakat, hanem a saját szemével is gondosan vizsgálja meg azokat.

(26) Felderítőket olyanok közül válasszunk, akik gyorsak, megbízhatók, buzgóok, és többre becsülik a hírnevet, mint a pénzt; az ilyenek mondják az igazságot. Azok, akik könnyelműek, gyávák és pénzsóváarak, nem mondanak igazat, és gyakran veszélybe sodorják a hadvezért és a sereget.⁸⁵

(27) Békében a félelem és a büntetés fegyelmezi a katonákat, de a hadjáratok alatt a győzelem reménye és a jutalmak teszik őket még derekabbá.⁸⁶

(28) A hadvezér akkor éri el a legnagyobb sikert, ha az ellenséget kiéheztetéssel, nem a fegyver erejével győzi le.⁸⁷

(29) Ha ellenséges kémet fogunk, amint csapatainkat szemléli, engedjük el sértetlenül, ha a csapataink erősek és magabiztosak, mert jelentésével aláássa az ellenség önbizalmát. De ha vannak gyengéink, kínzással kényszerítsük az övéi titkainak felfedésére, és végül vagy öljük meg, vagy vitessük el máshová.

(30) Ha a katonákon a gyávaság jeleit látjuk, különféle fogásokkal állítsuk helyre a bátorságukat.

(31) „Mérlegelj lassan, de gyorsan hajtsd végre a döntésedet.”⁸⁸ Háborúban az alkalom mulandó, és pillanatnyi halasztást sem tűr.

(32) Ne mutakozz a sereg előtt se elbizakodottnak a sikerektől, se süggedtnek a kudarcoktól.

(33) Nem a kemény szavak, hanem a határozott cselekvés teszi a hadvezért félelmetessé az ellenség szemében.

(34) Fontold meg este, hogy mit kell tenned, és hajtsd végre másnap. Más a tanács és más a tett ideje.

(35) Az a hadvezér, amelyik túl szigorú a beosztottjaival, és az, amelyik túl elnéző, egyaránt alkalmatlan a posztjára. A rettegés gyűlöletet, a puhaság megvetést szül. Az a legjobb, ha a középutat választjuk.

⁸⁵ Veg. *Epit.* III. 6.

⁸⁶ Veg. *Epit.* III. 26.

⁸⁷ Veg. *Epit.* III. 26.

⁸⁸ Iszokr. *Demon.* I. 34.

(36) Miután békét vagy fegyverszünetet kötöttünk az ellenséggel, győzdünk meg arról, hogy a tábornok még jobban és még elszántabban őrzik, mivel ha az ellenség felrúgja a megállapodást, akkor a szőszegés bélyege és Isten haragja lesz a jutalmuk, nekünk pedig a biztonságunk és a szavahihetőségünk egyaránt megmarad. A hadvezér sohasem mondhatja azt, hogy „Erre nem számítottam!”

(37) Kisebb haderő számára válasszunk szűkebb terepet, amelynek a szélessége összhangban van seregünk méretével. Az ellenség létszámfölénye mit sem ér, ha nem férnek el a csataterén. Az ellenség táborhelyéből a hadvezér következtethet létszámukra, mert tapasztalatból tudja, mekkora helyen mennyi katona fér el.

(38) Ha elejét akarjuk venni, hogy a csapataink létszámát az ellenség kifürkéssze, akkor parancsoljuk meg nekik, hogy gyalogosan, zárt alakzatban vonuljanak. Ez megteveszti az ellenséget, és megakadályozza abban, hogy pontos képet kapjon a létszámunkról.

(39) A nap fénye, a szél és a por hátulról érje a mieinket, az ellenséget pedig szemből. Ezzel megnehezítjük számára a látást és a levegővételt, gyorsan megszerezve így a győzelmet.⁸⁹

(40) Csapatainkat az ellenséget megelőzve sorakoztassuk fel. Így azt tehetünk, amit csak akarunk, az ellenségnek pedig alig marad ideje, hogy felfegyverkezzen.

(41) Ha mi sorakoztunk fel elsőként támadáshoz, biztonságban csapunk össze az ellenséggel, felbátorítva a mieinket, megrémítve az ellenséget.

(42) A legfőbb szabály a csatarendben, hogy a katonák tartsák fenn az alakzatot és a vonalak közötti térközöket.

(43) Helyes dolog nagy gondot fordítani a sebesültek ápolására. Ha elhanyagoljuk őket, a sereg többi része szándékosan nem harcol majd teljes erőbedobással, és könnyelműen elveszítünk olyanokat, akiket az ápolás megmentett volna.

(44) Az ellenséget üldöző katonáink tartózkodjanak a fosztogatástól, mert ha közben szétszóródnak, az ellenség összeszedve magát rájuk támadhat.

⁸⁹ Veg. *Epit.* III. 14.

(45) A hadvezér hibája, ha a sereg nagy része egyetlen csatában elpusztul.

(46) Az a hadsereg, amely hangosan hallatja a csatakiáltásait, félelmet tud kelteni az ellenségben.

(47) Az a hadvezér, amelyik semmit sem vesz készpénznek, biztonságban van a harcok során.

(48) Ha az ellenség bővelkedik íjászokban, és az íjai miatt kerüli a párás levegőt, akkor ilyen időben kell rátámadni.

(49) Hadvezérünk a hadicseleit igazítsa az ellenség természetéhez. Ha az ellenség könnyelműségre hajlamos, készítse idő előtti és túlzott vakmerőségre. Ha bátortalan, akkor az állandó meglepetésszerű támadásokkal tartsa rettegésben.

(50) A hadvezérnek egyenlően kell bánnia a saját embereivel és a szövetségeseikkel, és mindkettőnek igazságos bírója kell hogy legyen. Ha ajándékokkal tesz a szövetségesei kedvére, akkor rendszeresen emelje a sajátjainak járó pénzjutalmakat.

(51) Háborúban a hadvezér nagyobb részt vegyen a fáradságokból és kisebbet a nyereségből, mint a katonái. Ezzel tesz szert hírnévre és jóindulatra katonái körében.

(52) A hadvezér még a győzelme után is készségesen hallgassa meg az ellenséget, ha előnyös békét ajánl, figyelembe véve a háború bizonytalan kimenetelét.

(53) A hadvezér minden eszköz közül a fegyverekre fordítsa a legnagyobb gondot, tudván, hogy a felszerelés egyéb részeit még ellenséges területen is be lehet szerezni, de fegyverek nélkül nem győzedelmeskedhet az ellenség fölött.

(54) A legjobb hadvezér nem előkelő származásával, hanem saját tetteivel tűnik ki.

(55) A hadvezérnek nemcsak a jelennel kell foglalkoznia, hanem a jövőre is gondolnia kell.

(56) Nem az a legjobb parancsnok, aki veszélyes csatában önként kockázatos támadást indít, és nem is az, aki tartózkodik a vakmerően harcoló, csodált hősök példájának követésétől, hanem az, aki miközben az ellenséget szorongatja, mindig biztonságosan hajtja végre a saját támadásait.

(57) A pénzsóvár hadvezér nemcsak az embereit dönti pusztulásba, hanem az ellenség megvetését is kiváltja.

(58) Az a hadvezér, aki a fényűzést kedveli, az egész hadsereg pusztulását okozhatja.

(59) Az a legjobb hadvezér, aki kellő pillanatban bátorságra tud ösztönözni, és a megrémült katonákat vissza tudja tartani a fejvesztett meneküléstől.

(60) Az a hadvezér, aki békére vágyik, álljon készen a háborúra; aki készen áll a háborúra, attól a barbárok is jobban félnek.⁹⁰

(61) A hétköznapiakban elkövetett hibákat gyorsan ki lehet javítani, de a háborúban elkövetett ballépések sokáig fájnak.⁹¹

(62) Ne bízz azokban, akik sokat hibáznak, még akkor sem, ha véletlenül valamit jól csinálnak.

(63) Az éles eszű hadvezér nemcsak a lehetséges veszélyt veszi számításba, hanem azt is, ami teljesen váratlan.

(64) Használd ki a béke idejét arra, hogy felkészülj a háborúra, a háborút pedig arra, hogy tanúságot tegyél a vitézségedről.

(65) A hadvezér ne hajtsa addig álmra a fejét, amíg nem töprengett azon, hogy mit mulasztott el megtenni, és hogy mit kell tennie másnap.

(66) Fontos, hogy a hadvezér mindig uralkodjon a vágyain, különösen háborúban.

(67) A hadvezér ne bízson meg gyorsan olyan emberekben, akik fogadkoznak, hogy valamit megtesznek; ha mégsem teszik meg, mindenki, aki látja, könnyelműnek fogja tartani.

(68) A megfontoltságból fakadó késlekedés nagy biztonságot ad a háborúban; a legtöbb hibát a meggondolatlan és vakmerő hadvezérek követik el.

(69) A hadvezér mutasson példát az alárendeltjeinek abból, hogy miként kell elvégezni a feladatokat, a lehető legjobban begyakorolva és teljesítve a kötelességeit, és óvakodva attól, amitől a katonáinak is óvakodniuk kell.

(70) A hadvezér esküvel biztosítsa csapatai hűségét.

⁹⁰ Veg. *Epit.* III. prol.

⁹¹ Veg. *Epit.* I. 23.

(71) Ha a hadvezér tisztában van azzal, hogy a tisztjei és a katonái mire alkalmasak és hajlandók, akkor azt is jobban fogja tudni, hogy kit milyen feladattal bízhat meg.

(72) Az a hadvezér, aki leplezni akarja a terveit az ellenség előtt, soha ne fedje fel azokat sok embere előtt.

(73) Ha mindkét oldal ugyanúgy van felfegyverezve, akkor az a hadvezér fog győzni, amelyik fortélyosabban állította fel a csatarendjét.

(74) Az a hadvezér, akinek van tehetsége a nyilvános beszédhez, gyakran képes harcra ösztönözni a gyávákat, és helyreállítani a megvert sereg önbizalmát.

(75) A hadvezérnek alaposan meg kell vizsgálnia, hogy a hadszíntér egészséges és biztonságos-e a csapatai számára, vagy egészségtelen és kietlen, van-e a közelében elegendő víz, tüzelő és legelő. Ha ezek messzire esnek tőle, akkor a beszerzésük nehéz és veszélyes, kiváltképp az ellenség közelében. Ajánlatos az is, hogy még azelőtt elfoglaljuk a környék magaslatait, mielőtt az ellenség teszi azt meg.

(76) A hadvezér által alkalmazott megtévesztő manőverek gyakran hoztak már nem csekély hasznot. Például, ha táborverést színlel, ezzel az ellenséget is erre ösztönzi, és miközben azok szétszóródnak, hogy előkészítsék a szükséges dolgokat, addig ő titokban támadáshoz sorakoztathatja a csapatait, vagy észrevétlenül visszavonhatja azokat, ha a terep kedvezőtlen számára.

(77) A hadvezér úgy hajtsa végre a manővereit, mint egy birkózó: indítson színlelt támadást az egyik irányba, hogy megtévesse ellenségét, majd a kedvező lehetőségek megragadásával győzze le az ellenséget.

(78) A jó és bölcs hadvezér mindig számol a hiba és a vereség lehetőségével, és óvintézkedéseket tesz a bekövetkeztükre.

(79) Az alárendeltek lelkiületükben a parancsnokokhoz igazodnak. Erről szól a régi mondás is, miszerint jobb, ha a szarvasokat egy oroszlán irányítja, mint ha az oroszlánokat egy szarvas.⁹²

(80) A szövetséges csapatok ne keveredjenek össze a saját csapatainkkal, hanem külön verjenek táborn, és külön vonuljanak. Az a legfontosabb, hogy

⁹² Plutarkhosz szerint ezt Khabriasz athéni hadvezér mondta: Plut. *Mor.* 187D.

eltitkoljuk előlük a csatarendünket és a stratégiánkat, mert ha egyszer szembeállnak velünk, akkor mindezt ellenünk fordíthatják.

(81) Háborúban ez bizonyult hasznosnak: ami neked hasznos, az az ellenfélnek káros, és ami őket segíti, az mindig a te csapataidnak árt. A mi érdekünk tehát, hogy sohasem tegyünk vagy mellőzzünk semmit az ő szándékaik szerint, hanem csak olyat tegyünk, amit a magunk számára hasznosnak tartunk. Önmagad ellenségévé válsz ugyanis, ha követed az ellenséget abban, amit a saját érdekében tett, és viszont: minden, amit a saját érdekedben teszel, kárára lesz annak, aki utánozni akarja.⁹³

(82) A csapatokat állítsuk fel több vonalba, és sűrűn rohamozzuk meg az ellenséget, követve a költő szavait: „És mi pihenten a megfáradtakat újra a várba könnyeden űzhetjük sátrunktól, görbe hajónktól.”⁹⁴

(83) Sok és nyomós okból kifolyólag veszélyes túlságosan széthúzni az arcvonalat.⁹⁵

(84) Ugyanakkora haderő szükséges, ha csak meg akarjuk verni az ellenséget, viszont nagyobb kell, ha meg is akarjuk szállni az elfoglalt területet.

(85) Jobb, ha a hadvezérnek több a lovasa, mint a gyalogosa. Míg az utóbbiak csak közelharcra alkalmasak, az előbbieket üldözésre és visszavonulásra is kiválóan használhatók; ha pedig leszállnak a nyeregből, gyalogosként harcolnak tovább.

(86) Bölcs hadvezér nem bocsátkozik nyílt ütközetbe, hacsak az időpont vagy a körülmények okozta legvégső veszély nem kényszeríti erre.⁹⁶

(87) Gyakran változtasd meg a külsődet, hogy másképp nézz ki, miközben csatarendbe állítod a csapataidat, támadás előtt, az ellenséggel való összecsapáskor, amikor eszel és amikor alszol. Így nem leszel könnyű célpont az ellenség vagy más összeesküvők számára. A karthágói Hannibal parókákat és álszakállat viselt, így a barbárok azt hitték, hogy természetfölötti lényel van dolguk.⁹⁷

⁹³ Veg. *Epit.* III. 26.

⁹⁴ Hom. *Il.* XVI. 44–45., XI. 802–803. (Devecseri Gábor fordítása.)

⁹⁵ Veg. *Epit.* III. 15.

⁹⁶ Veg. *Epit.* III. 26.

⁹⁷ Polyb. *Hist.* III. 78. 1–4.; Liv. Tit. *Ab urb. cond.* XXII. 1.

(88) A csatátér kiválasztásakor ne csak a fegyvereinkre gondolj, hanem a különféle népek [harci szokásaira] is. A párthusok és a gallok sík vidékeken ügyesek, a hispánok és a ligurok a hegyekben és a magaslatokon, a britonok az erdőkben, míg a germánok a mocsarakban mozognak otthonosan.

(89) Akármilyen jellegű terepre is esik a hadvezér választása, azt a csapatai tudtára kell hoznia, mert el tudják kerülni a nehezen járható részeket, és bátrabban csapnak össze az ellenséggel, ha ismerik a terepet.

(90) Amikor a hadvezér csatára vezeti ki az embereit, legyen jókedvű, és ne keltsen komor benyomást, mert a katonák gyakran a hadvezér megjelenéséből következtetnek a kilátásaikra.

(91) Győzelem után a hadvezér ne hagyja, hogy a csapatai azonnal szétoszoljanak, mivel ha az ellenség észreveszi, hogy a mieink örömeikben óvatlanul megbontották a csatarendjüket, akkor új erőre kapva visszatér a harcba, és a győzelmünket vereséggé változtatja.

(92) Ha az ellenséget körbevettük, tanácsos rést hagyva a soraink között lehetőséget adni nekik a menekülésre, mivel így úgy ítélik meg, hogy jobb megfutamodni, mint maradni, és vállalni a harccal járó veszélyt.⁹⁸

(93) A sereget a vezére viselkedése szerint ítélik meg. Ezt tudta a karthágói Hannibal is, aki miután arról értesült, hogy Scipio vezeti a rómaiakat, nagyban dicsérte seregük elrendezését. S amikor a szemére vetették, hogy túl lassan vonul fel azok ellen, akiket már többször legyőzött, védekezésül így felelt: „Szívesebben harcolnék egy szarvas vezette oroszlánfalka, mint egy oroszlán vezette szarvascsorda ellen.”⁹⁹

(94) Az államnak sokkal nagyobb hasznára van az a hadvezér, aki szerencsés, mint az, amelyik bátor. Az előbbi csekély fáradsággal ér el eredményt, míg az utóbbi sok kockázatvállalással.

(95) Jobb elkerülni a ravasz ellenfelet, mint az olyat, aki sosem adja fel. Utóbbi nem rejt véka alá a tetteit, míg az előbbinél nem egyszerű kitalálni, mit fog tenni.

⁹⁸ Veg. *Epit.* III. 21.

⁹⁹ Vö. Maur. *Strat.* VIII. B. 79.

(96) A hadvezér legyen szigorú és alapos katonái vétkeinek kivizsgálásában, de legyen könyörületes a büntetésükkel, mert ezzel fogja elnyerni a hűségüket.

(97) A hadvezér legyen hidegvérű vészhelyzetben, megfontolt a haditanácsban, és szelíd a bajtársaival. Akkor lesz igazán sikeres a csatában, ha körültekintően támadja meg az ellenségét, és nem egy vadállat haragjával.

(98) A hadvezér ismerjen mindent, ami a háborúban megeshet. Hisz ki tudna olyanra vállalkozni, amiről nincs tudomása, vagy ki tudna segíteni olyan helyzetben, amelynek veszélyeivel nincs tisztában?

(99) A hadvezérnek nemcsak fegyverrel kell ártania az ellenségnek, hanem az élelem és a víz révén is: a vizét ihatatlanná téve, az élelmét megmérgezve. Tudnia kell azonban védekeznie is ezek ellen, nehogy mi essünk ezek áldozatává.

(100) A hadvezér mindig tartson maga mellett válogatott csapattesteket, akiket szorult helyzetbe került seregrészek megsegítésére küldhet. Ne vonuljon túl vakmerően az ellenség ellen, mert ha valamilyen baj éri, az egész hadsereg vereséget szenvedhet.

(101) Amikor a hadvezér beszédet tart, az ellenségről is szóljon egy jó szót. Ez meggyőzi a mieinket arról, még akkor is, ha másokat dicsérsz, hogy sosem fogsz megfosztani minket attól a dicsérettől, amelyet másoktól kaphatunk, és amivel a becsületünket ékesíthetjük.

KILENCEDIK KÖNYV



[A VÁRATLAN
TÁMADÁSOK]

A kilencedik könyv fejezetei:

1. A váratlan támadások
2. Az éjszakai rajtaütések
3. Hogyan törjünk be az ellenség területére, hogyan meneteljünk ott biztonságban, és hogyan fosszuk ki anélkül, hogy veszteség érne minket
4. Átkelés szorosokon és nehezen megközelíthető terepeken
5. Hogyan leplezzük le a soraink közé befurakodott felderítőket és kémeket

I. A VÁRATLAN TÁMADÁSOK

Egy régi bölcsesség arra int minket, hogy úgy támadjuk meg az ellenséget, hogy mi magunk ne szenvedjünk kárt. A bölcs hadvezér megszívleli ezt, és mindig szem előtt tartja. Célunkat csak akkor érhetjük el, ha a támadásunkat gondosan megtervezzük és szélsébesen végrehajtjuk. Ezek a támadások nemcsak a miénkével megegyező, hanem a jóval nagyobb seregek ellen is hatékonyak lehetnek. Emiatt bölcs dolog folyamatosan ügyelni a megfelelő pillanatra, hogy azelőtt csapjunk le az ellenségre, mielőtt csatarendbe sorakozna, kiváltképp, ha okunk van feltételezni, hogy csapatai erősebbek a miénknél. Ahogy mondtuk, az ilyen esetekben jobb rajtaütésekkel és cselekkel próbálkozni, mint nyílt ütközettel, amely beláthatatlan veszélyeket rejt magában.

Néhány hadvezér, miután fogadta az ellenség küldöttségét, és illendően és nyájasan válaszolt, nagy tisztelettel bocsátja el őket, majd rögtön ezután váratlanul rájuk támad. Néhányan kedvező feltételekkel küldenek át követeket, majd ezután hirtelen támadást indítanak. Többen a táborába követik az ellenséget, ahol kifigyelik, gondosan építették-e fel a tábort, majd holdfénynél, két-három órával napfelkelte előtt támadnak. Az ilyen támadáshoz ijáaszokra van szükség. Néhány hadvezér, miután megtudta, hogy az ellenség rendezetlenül vonul, és hagyta, hogy a csapatai szétszóródjanak, ütközben rohanja meg őket, komoly kárt okozva nekik ezzel. Mások elrejtőznek, és váratlanul előbukkanva csapnak le az ellenségükre. Többen visszavonulást színlelnek, majd hirtelen sarkon fordulnak, és rávetik magukat az ellenségre. Megint mások nyájukat terelnek az ellenségük felé, felkínálva nekik, hogy elrabolják őket. Amikor pedig látják, hogy a nyájak körül szétszóródnak, lecsapnak rájuk.

Nyílt támadásra akkor is lehetőség nyílik, ha főként a lovasság számára nehezen átszelhető folyó van köztünk és az ellenség között. Ilyen esetekben gerendákból hidat lehet építeni, ahogyan azt sokan meg is teszik, vagy hajóhidat lehet ácsolni, miközben a partokra fából, kőből vagy földből tornyokat építenek. Ezután, ha úgy hozza a szükség, biztonságosan át lehet kelni és vissza lehet vonulni: a hadvezér dönti el, hogy helyben maradva támadást indít, vagy visszavonul, és lerombolja a hidat. Azonban az ilyen hadműveletek során, illetve amikor benyomulunk

az ellenség területére, ne égessük fel és ne pusztítsuk el az ellátmányt azokban a körzetekben, amelyeken keresztül később visszavonulhatunk, mert azzal csak a saját dolgunkat nehezítjük meg. Szerintünk ezek a hidak a nyílt ütközetek megvívásakor is hasznosak, ha a táborokat a folyó közelében építjük fel. Ha a folyón való átkelés a folyópart teljes szakaszán komoly nehézségbe ütközik, különösen olyan területen, ahol az ellenség a közelben állomásozik, akkor a csata napján vissza tudjuk rajta vezetni a csapatainkat anélkül, hogy bármiféle akadály vagy zsúfoltság hátráltatna minket. Visszavonuláskor a tábor biztonságában maradhatnak, és nem kell ellenséges tűz alatt átkelniük a hídon. Ezen okokból ajánlatos a tábort a folyó azon partján felverni, amelyet az ellenség tart ellenőrzése alatt.

2. AZ ÉJSZAKAI RAJTAÜTÉSEK

A hadvezérek különböző jellegű éjszakai támadásokat alkalmaznak. Néha-nyan tábort vernek egynapi menetre az ellenségtől, és egy-két küldöttséget menesztenek hozzájuk a békejavaslatokkal. Ha az ellenség bízik az egyezség megkötésében, és óvatlanná válik, akkor ezek a hadvezérek éjszaka a közelükbe vonulnak, és pirkadat előtt rájuk támadnak. Így tett a római Lusius is Traianus császár uralkodása idején.¹⁰⁰ Mások több napra csatarendbe állnak a táboruk közelében, mintha szabályos ütközetre készülnének, és úgy tesznek, mintha az ellenségtől tartva nem akarnának eltávolodni a táboruktól. Miután ezzel elaltatták az ellenség éberségét, éjszaka indítanak támadást. Ezt tette az avarok kagánja a római lovassággal szemben Hérakleianál, amely helyett, hogy biztonságban, a gyalogság mellett táborozott volna a sáncok között, kívül éjszakázott védtelenül.¹⁰¹ Megint mások áldezertről révén arról tájékoztatják az ellenséget, hogy a seregen a félelem lett úrrá. Ezután visszavonulást

¹⁰⁰ Az író Lusius Quietusra gondol, aki Traianus császár párthusok ellen indított hadjáratát (Kr. u. 115–116) után lett Iudaea kormányzója. A hadjáratról többek között Cassius Dio számol be: Dio Cass. *Hist. Rom.* LXVIII. 17–30.

¹⁰¹ 592-ben Maurikiosz személyesen vezette a csapatait a Balkánra, hogy összecsapjon az avarokkal. A hadjárat egyik első összecsapása Hérakleia közelében zajlott le, ahol Baján, az avarok kagánja megfutamította a keletrómaiak lovasságát. A hadjáratról bővebben: Theo. Sim. *Hist.* VI. 1–5.

színlelnek, valójában azonban csak kissé távolodnak el, és tábort vernek, majd éjszaka váratlanul rárontanak az ellenségre.

Az éjszakai rajtaütések végrehajtására leginkább az íjászok és a dárdások alkalmasak olyan gyalogos vagy lovas népek ellen, akik nem táborban és rendezetten töltik az éjszakát, hanem sátraikat védelem nélkül, szétszórva állítják fel. Olyan népek ellen is hatékony az éjszakai rajtaütés, akik nem az íj és a dárda kezelésében jeleskednek, hanem a közelharcban. Ezeket a rajtaütéseket időzítsük olyan éjszakákra, amikor a hold és a csillagok fénye elegendő az út megvilágításához, hogy a katonák ne ütközzenek össze egymással a sötétben, és ne tévedjenek el. A sereg mindig mozogjon fürgén és felszerelve, de ne vigyen magával semmi fölöslegeset; a távolságot úgy kell kiszámítani, hogy a sereg legfeljebb két órát menetel rendezetten napkelte előtt, nehogy kifáradjon, és egy vagy két mérföldre megközelíti az ellenség táborát. Itt a sereg elrejtőzve pihenőt tart, majd hajnalhasadtakor megtámadja az ellenséget.

Az éjszakai rajtaütések a terepet jól ismerő katonák vezetésével történjenek, nehogy eltévedjen a sereg. Közben teljes csendet kell tartani; ne szóljon kürt, és ne hangozzon fel semmilyen kiáltás. Ha mégis szükség van a sereg megállítására vagy éppen elindítására, azt síppal, a pajzs megütögetésével vagy parancsszavakkal kell jelezni. A zűrzavar elkerülésére és azért, hogy a hosszan elnyúló csatasorral járó káoszban ne kuszálódjanak össze a sorok, és ne legyen szükség hangos parancsszavakra, amelyek elárulják az ellenségnek a seregünk közeledtét, nem szemből, hanem oldalról kell felfejlődni, és a katonák egyetlen oszlopban, egymás mögé rendeződve meneteljenek, megőrizve a sereg mélységét, azaz a rendet. Ha a sereg az ellenség közelébe ért, elrejtőzve tartson pihenőt, rendezze sorait, majd a terepviszonyoktól függően két vagy három oldalról indítson támadást. Nem szabad mind a négy oldalról támadni, hogy az ellenség teljesen körülrá ne kényszerüljön sorait összezárni, hanem a menekülni akaróknak hagyjunk egéruat az egyik oldalon. Ha nagy sereg támad, egy vagy két kürtöt kell megfújni. Ha a sereg kicsi, több kürt szóljon, hogy a létszáma nagyobbak tűnjön.

A sereg néhány egységét mindig hagyjuk tartalékban, amely nem vesz részt a harcban, hanem védelmet nyújt azoknak, akik esetleg megfutnak. Az ilyen

rajtaütéseket, különösen ha lovasság ellen irányul, nagy gonddal és alapos előkészítés után hajtsuk végre, ahogyan az a szabályos ütközeteknél szokás, mivel ha a támadás nem a terveink szerint alakul, mert az ellenség észreveszi és csatarendbe áll, akkor a felkészültségünkből kifolyólag nem fogunk vereséget szenvedni az összecsapásban. Ha az ellenséget gyalogosok alkotják, mi pedig lovasokkal támadunk, akkor nyilvánvaló, hogy komoly károkat tudunk okozni az ellenségnek, vagy épségben vissza tudunk vonulni, mert a gyalogságuk nem tudja üldözőbe venni a lovasságunkat. Akár éjszaka támadjuk meg az ellenség erődített táborát, akár nappal, akár menet közben csapunk le rájuk, akár a málhájuk ellen indulunk meg, bizonyos egységeket mindenképpen jelöljünk ki az élelmiszerkészletek fosztogatására, mert ha sokan, vagy akár mindenki ezzel van elfoglalva, akkor az ellenség ellentámadása bajba sodorja az egész sereget.

3. HOGYAN TÖRJÜNK BE AZ ELLENSÉG TERÜLETÉRE, HOGYAN MENETELJÜNK OTT BIZTONSÁGBAN, ÉS HOGYAN FOSSZUK KI ANÉLKÜL, HOGY VESZTESÉG ÉRNE MINKET

Két feltétellel törhetünk be biztonsággal az ellenség területére: ha csatában megvertük az ellenséget, vagy ha tudjuk, hogy felkészületlenül érné őket egy váratlan támadás. Hiszen még ha az ellenség létszáma nagyobb is a miénknél, de híján vannak a rendnek és a fegyelemnek, mint a szlávok, az antok és más hasonló népek, vagy a mieink elfoglalnak egy hídfőállást, például egy folyóparton vagy egy hegyszorosnál, akkor onnan anélkül okozhatnak kárt az ellenségnek, hogy kárt szenvednének tőlük.

A hadvezérnek mindenekelőtt legyen gondja az élelemre, ha be akar nyomulni az ellenség területére. Továbbá gondoskodnia kell az élelem szállításáról állami tulajdonú málhás szekereken, a katonák által, esetleg valamilyen más módon, hogy a sereg ne szenvedjen hiányt az idegen terület kellős közepén, ha az ellenség elpusztítja a helyi élelemforrásokat. Az ellenség területén ne éjszaka vonuljunk, csak nagyon ritkán, ha a szükség úgy hozza: ha el akarjuk

kerülni az ellenséges őrjáratokat, ha az ellenséget megelőzve hirtelen el akarunk foglalni egy nehezen bevehető helyet, vagy ha észrevétlenül akarunk elhaladni az ellenség mellett. Csak az utak gondos felderítése után vágjunk bele ilyen menetbe.

Tegyünk meg mindent annak érdekében, hogy foglyul ejtsünk egy lakost az országukból, hogy értesülést szerezhessünk az ellenség erejéről és terveiről. A foglyok kikérdezését a hadvezér személyesen végezze, és ne bízza másra, mert gyakran fontos és meglepő információkra derül fény. Azonban készpénznek se vegyük a dezertőrök vagy szökevények elbeszélését, ahogy azokat sem, akiket rajtütés során ejtettünk fogságba, mert előfordul, hogy a dezertőrök és a szökevények révén hamis információkkal látnak el minket. Sohasem szabad olyan elbeszélésnek hinni, amit egy ember szájából hallunk, hacsak mások alá nem támasztják azt; leginkább igaz ez arra, amit a dezertőrök, vagy ahogy mondtunk, a rajtaütésben elfogottak mondanak. Azokat a dezertőröket, akik azt állítják, hogy titkos információkkal tudnak szolgálni, bilincsben kell őrizni, vagy valamilyen más módon elkülöníteni, és az igazmondásért jutalmat, a hazugságért halált ígérni nekik. Ha az ellenség az erődítésein kívül vonta össze az erőit, akkor ne hagyjuk, hogy a katonák raboljanak és fosztogassanak, hanem elsőként az ellenség ellen támadjanak. Ha a csata kimenetele kedvező számunkra, akkor nem szabad elszalasztanunk az alkalmat, hanem addig kell megtámadni az ellenséget, amíg az rémült és zavarodott, és addig kell üldözni, amíg a csapataik teljesen fel nem bomlanak és szét nem szóródnak, vagy amíg egyértelmű garanciákat tartalmazó békemegállapodás jön létre. Ha az ellenség felsorakozott, de vonakodik harcba bocsátkozni, akkor a csapataink továbbra is kötelékben maradvá lovagoljanak körbe, és dúlják fel a területet. Ha viszont ugyanazon az útvonalon akarunk visszatérni, és nincsen sok élelmünk meg takarmányunk, akkor kíméljük meg a környék forrásait, és csak visszafelé menet pusztítsuk el. Az elővédek tegyenek ki jelzéseket az utak elágazásaihoz és a többi olyan helyre, ahol el lehet tévedni. Ha erdős területen vonulunk, akkor a jelzéseket rátehetik a fákra, ha pusztaságban, akkor a kőrakások vagy földkupacok is megteszik. Ezek alapján fognak majd tájékozódni az elől vonuló csapatok, és ezeknek köszönhetően a sereg nem fog eltévedni.

A fosztogatásra kiküldött egységek közül ne mindegyik vegyen részt a rablásban, hanem váljanak szét két csapatra. Ezek közül az első fosztogasson, míg a másik, sokkal nagyobb egység haladjon a nyomukban, és védje őket, akár falu, katonai tábor, marhacsorda, málfasor vagy valami más ellen irányul a támadás. Ugyanígy járjunk el, ha az egész haderő zsákmányszerző hadjáratra indul el. Ne vegyen részt mindenki a fosztogatásban, és ha lehetőség nyílik ellátmány beszerzésére, akkor néhány embernek ezzel kell foglalkoznia, a többieknek pedig csatarendben kell utánuk vonulni. Ha ugyanis az összes katona a zsákmányszerzéssel és az ellátmány begyűjtésével van elfoglalva, egy hirtelen jött támadás vagy rajtaütés miatt csapdába kerülhetnek még azelőtt, mielőtt újra alakzatba rendeződnének.

Nem tartjuk hasznosnak, ha különböző egységekből válogatjuk össze az embereket és jelöljük ki őket egy rajtaütésre, egy felderítő csapatba vagy más katonai feladatra, hanem jobb, ha egy egész tagmát vagy bandont, vagy az egyik alegységet bízunk meg ezzel, amelyet vezessen az ilarkhosz vagy a dekarhész. Ha a helyzet mégis úgy kívánja, hogy különleges alakulatot hozzunk létre, például ha a katonák valamilyen okból vonakodnak teljesíteni a parancsot, vagy ha a lovak nincsenek megfelelő állapotban, akkor olyan embereket válogassunk össze, akiknek a küzdőszelleme erős, és a lovaik épek, noha általában veszélyes katonákat valamilyen feladat elvégzésére elválasztani a tagmáiktól. Egyrészt az így kiválasztott katonák nem tudnak hasznosulni, mert nélkülözniük kell a társaik segítségét, és nem ismerik egymást, másrészt a hátramaradt egységekből is hiányoznak majd a legjobb katonák.

Amikor a hadvezér egy erőd, magaslat vagy valamilyen más erődítés megtámadását tervezi, nem szabad elárulnia a katonáinak addig, amíg a célterületre nem érnek, és ki nem adja a parancsot a feladat végrehajtására. Ha a seregnek mindenképpen az ellenség erődítménye közelében kell letáboroznia vagy elhaladnia, akkor az egyik tiszt néhány könnyűfegyverzetű egységgel helyezkedjen el az erődítményhez vezető utak közelében, hogy megakadályozzák a bent lévőket kitörését. Ugyanezeket az óvintézkedéseket tegyük meg akkor is, ha szorosokon vonulunk keresztül. Ne állítsunk fel nyílt tábor vagy erődített tábor ellenséges erődítmény vagy erdő közelében. Ha elkerülhetetlen, hogy ilyen helyeken

táborozzunk, akkor mindenképpen hívjuk fel az őrhelyek figyelmét az ellenség éjszakai támadásának lehetőségére. Az a legjobb, ha táborhelyül nyitott, akadályoktól mentes, magasán fekvő és védhető helyet választunk.

Ha benyomulunk az ellenséges területre, a málha haladjon hátul, de ha az ellenség közelít, a sereg közepén kell elhelyezni. A szekerek és a foglyok, ha ilyenek is vannak, menet közben legyenek elválasztva a rendes csapatoktól, hogy ne akadályozzák egy váratlan ellenséges támadás visszaverését; erre nemcsak menet közben, hanem a táborban is ügyelni kell. Ellenséges területen ne küldjük előre a földmérőket és a beszállásolókat anélkül, hogy nem tettünk megfelelő óvintézkedéseket, és nem biztosítottunk számukra védelmet. Elég, ha a terepviszonyokról a foglyokat és a dezertőröket kérdezzük ki.

Táborveréskor a sereg meghatározott rendben vonuljon be az elzárt területre. Ha az ellenség a közelben tartózkodik, és seregünkben gyalogosok is vannak, először a szekereket kell felállítani, majd az előírt módon ássunk sáncárkot, miközben a könnyűfegyverzetű gyalogosok egy kicsit távolabb harcra készen álljanak őrt. Ezután a málhát a megfelelő rendben hozassuk be, és kezdjük meg a letáborozást. Egy felderítő csapat kiküldése után maguk a katonák is bevonulnak, és felállítják táborhelyeiket. Ha nincs ellenség a közelben, akkor elég, ha csak egyetlen csapatot vagy meroszt küldünk ki figyelőszolgálatba, amíg a többiek hozzálátnak a táborveréshez.

Ha az ellenség a közelben van, és zárt csatarendet vett fel, vagy ha a táborunk erdő vagy egyenetlen terep közelében fekszik, akkor ne hagyjuk, hogy a lovak szabadon legeljenek, hanem tartsuk őket benn a táborban, és küldjük ki őrzőjáratokat, és a földekről vagy a közeli falvakból kézzel gyűjtjük be az élelmet vagy a takarmányt; eközben tartsanak a szolgálkkal a meroszokból könnyűfegyverzetű katonák, és alakzatban menetelve védjék meg őket az ellenség váratlan támadásaitól. Ha a sereg az adott helyen hosszabban időzik, és van mód és hely a legeltetésre, akkor, miután megbizonyosodtunk arról, hogy az ellenség kellő távolságra van tőlünk, kiküldhetjük a lovakat legelni. Közben küldjük ki egymást váltva nagy távolságokra kétszeres vagy akár háromszoros számú őrzőjáratokat. Hogy elejét vegyük annak, hogy a katonák önhatalmúlag csatlakozzanak a fosztogatásra kijelöltekhez, parancsold meg, hogy a kiválasztottakon kívül senki más nem

mehet fosztogatni, különben büntetés kiszabásáért a parancsnoka elé kell állítani. Hiszen ha mindenki önkényesen fosztogatni kezdene, akkor a hadvezér katonák nélkül maradna, és az egész sereg veszélybe kerülne.

A hadjárat közben talált bort vagy gabonát nem szabad megkóstolni addig, amíg a foglyokkal meg nem kóstoltatták. A kutakból származó vizeket se igyák, mivel gyakran megmérgezik azokat. Mi magunk is emlékszünk arra, hogy a perzsa háborúkban még az árpát is megmérgezték, sok lovunkat pusztítva így el, mivel nem volt takarmány, és a lovasok arra kényszerültek, hogy helyben talált árpával etessék az állataikat.

A katonáknak meg kell parancsolni, hogy ha menet közben váratlanul zavar keletkezik valahol, akkor ne rohangáljanak összevissza, egymás elé vágva, hanem mindenki siessen arra a helyre, ahol a probléma felütötte a fejét. Ha így tesznek, akkor majd fel tudják venni a harcot, ha megjelenik az ellenség, könnyebben vissza tudnak rendeződni, és elkerülhetik a zűrzavart is. Ne csak az elővédnél, azaz az elől álló csapatoknál tartsunk mindig felderítőket, hanem hátul is legyen egy jelentős erőt képviselő, jól felfegyverzett és gyors egység, az úgynevezett utóvéd, egy rátermett tiszt vezetésével, 15-20 mérföldnyire a vonal végétől. Éles szemű járőröket is sorakoztassunk fel, mivel lehetnek olyanok, akik betegség miatt vagy valamilyen más okból lemaradtak a seregtől, illetve az ellenség hirtelen támadásai miatt. Ilyen támadásra akkor van a legnagyobb esély, amikor a menetelő csapatok nem tartanak támadástól, és az elől lévők nem tudnak könnyen a hátul lévők segítségére sietni. Saját területünkön vonulva is helyes így cselekedni, mert vannak olyan katonák, akik a parancsnokuk engedélye nélkül elkóborolnak, és fegyelmetlenül viselkednek, és hogy megismerjük azok kilétét, akik semmibe vették a kötelezettségeiket.

4. ÁTKELÉS SZOROSOKON ÉS NEHEZEN MEGKÖZELÍTHETŐ TEREPEKEN

Csak szükség esetén engedjük, hogy a lovasság körültekintés nélkül, az ellenség területén, nyáron, erdős, nehezen járható és hosszan elnyúló,

elsősorban a gyalogság számára nehézséget jelentő terepen keljen át. Ha a terep nehéz a gyalogság számára, és csak egy mérföld hosszan nyúlik el, a lovasok lovukról leszállva biztonságosan áthaladhatnak rajta. Szűk és nehéz terepről akkor beszélünk, ha a terepen csak egyetlen átjáró vezet keresztül. Ha több út is van, és meg is lehet őket találni, akkor a szoroson akadály nélkül kelhetünk át.

Ha tehát a seregünknek szűk hegyszorosokon kell átkelnie, és bízunk abban, hogy ugyanazon az útvonalon térhetünk vissza, továbbá ha a szoros erdős, és ahogy fentebb szóltunk róla, nem túl hosszú, akkor bevonuláskor vágjuk ki a fákat, szélesítsük ki az utat, és tisztítsuk meg. Ha a szoros szűk és annyira meredek, hogy nem lehet kiszélesíteni, akkor az ellenség előtt el kell foglalni, és a magaslatokon megfelelő létszámú egységet, lovas vagy gyalogost hátrahagyni, hogy a visszatértünkig őrizzék azokat. Szükség esetén mindkettőt megtehetjük: kivágjuk a fákat, megtisztítjuk a terepet, és őrséget hagyunk hátra. Ha a szoroson átkelő csapatokat ellátmányt vagy zsákmányt szállító szekerek is követik, akkor válasszuk szét őket két oszlopra (vagy phalanxra), és a szárnyakon kettős menetoszlopba fejlődve,¹⁰² gyalogosan vezessük őket, főleg, ha zsákmányt is visznek magukkal. Akkor is tegyenek így, ha a sereg gyalogosokból áll, akik a sűrű, egyenetlen vagy szűk terepeken könnyebben át tudnak hatolni. Ha seregünkben csak lovasok vannak, akkor szállítsuk le őket a lóról, a málhát és a felszerelést pedig küldjük középre. Ilyen helyzetekben és helyeken a málhát és a zsákmány őrzésével megbízott kettős oszlop mellett a derékhad könnyűgyalogosaiból erős egységet kell szervezni, és amennyire a terepviszonyok megengedik, a kettős oszlop négy oldalára állítani. Nekik az a feladatuk, hogy az oldalak mellett vonulva visszaverjék az ellenséges egységeket, amelyek esetleg megpróbálják szétzilálni a menetoszlopot. Ez esélyt kínál a derékhadnak arra, hogy megóvja a málháját, és elejét vegye a fosztogatásnak anélkül, hogy felbomlana és összekuszálódna, vagy hogy a tagjait a támadók elleni harchoz vonják vissza. Hiszen a kettős oszlopba szervezett egységek hogyan tudnák egyszerre rendezetten védeni a zsákmányt és visszaverni az ellenséges rajtaütéseket? Ezért kell minden nélkülözhető

¹⁰² „[A] szárnyakon kettős menetoszlopba fejlődve”, vagyis az arcvonalat valamelyik oldalra (szárny felé) váltják, új arcvonalat létrehozva.

katonát megbízni azzal, hogy kívül, a kettős oszlop négy oldalán, kiváltképp a hátában haladjanak. Ilyen módon mindig egyszerű lesz átjutni a veszélyes helyeken. Ha a seregben nincsenek gyalogosok, és a lovasok nyeregből leszállva gyalogosan menetelnek, akkor a lovaikat ne hagyjuk mellettük, hanem középben vezessük, nehogy a gyalog vonuló lovasok akár ok nélkül is megrémülve és összezavarodva fel tudjanak pattanni a közelben levő lovaikra, összezavarva ezzel a rendet, és komoly károkat okozva. Ha az oszlopban foglyokat és zsákmányt is viszünk, és ha ellenség bukkan fel a menetvonal egyik vagy mindkét oldalán, akkor a foglyokat hátrakötözött kezekkel sorakoztassuk fel az oszlop külső oldala mentén, és élő pajzsként használjuk őket. Akár úgy tüzel az ellenség, hogy nem foglalkozik velük, akár úgy, hogy igen, őket fogják legyilkolni a mi katonáink helyett. Ha kivonuláskor a sereg váratlan és veszélyes helyzetbe kerül, és megreked egy szűk szorosban, ahonnan komoly károkat nélkül nem tud visszavonulni, akkor jobb megegyezni az ellenséggel arról, hogy a szabad elvonulás fejében a zsákmányunk egy részét vagy az egészét átadjuk neki, mint felesleges kockázatot vállalni. Ha az ellenség nem akar egyezségre lépni, akkor a szemük előtt kell kivégezni a foglyokat. A sereg ezután vagy az ellenség területén marad, és könnyörtelenül feldúlja, vagy amennyire csak tőle telik, rendezetten a visszavonulásra összpontosít. Ne az legyen a hadvezér legfőbb célja az ilyen szorosban, különösen, ha az hosszan elnyúlik, hogy az ellenséges csapatok visszaverése vagy a magaslatok megszállása nélkül keresztülvágja magát és kitörjön, különösen nyáron, amikor a sűrű lombzat takarása lehetőséget ad az ellenségnek a komoly károkozásra.

5. HOGYAN LEPLEZZÜK LE A SORAINK KÖZÉ BEFURAKODOTT FELDERÍTŐKET ÉS KÉMEKET

A lovassági és gyalogsági csatarendek elrendezése, továbbá a többi egység felsorakozása nagy eltéréseket okoz a tényleges létszám megítélésében; mert ha egy tapasztalatlan személy pillant rájuk, hatalmas tévedésbe eshet. Vegyünk egy olyan lovassági formációt, amelynek arcvonala 600, mélysége pedig 500 főből

áll, és amely így egy 300 ezer fős egység lesz. Mivel mindegyik lovas 3 láb széles térközt foglal el, ezért a teljes vonal hossza 1800 láb lesz, és mivel az elfoglalt térközök egyenként 8 láb hosszúak, ezért az alakzat 4000 láb mély lesz. A négyszög 1800 láb hosszú és 4000 láb mély lesz, a kerülete pedig 11 600 láb, azaz 2 és $\frac{1}{4}$ mérföld, amelyben 30 ezer fő kap helyet. Ha viszont egyetlen vonalba sorakoztatjuk fel őket, meghagyva a lovankénti 3-3 láb szélességet, akkor ez 900 ezer láb hosszúságot fog eredményezni, amely 180 mérfölddel egyenlő. Ha rendezetlen csoportokban vonulnak, akkor be kell látnunk, hogy sokkal nagyobb területet fognak lefogni, és a megfigyelő sokkal népesebbnek fogja ítélni őket így, mint ha rendezett alakzatba állnának. Ha emelkedőn vagy dombos területen vonulnak, még népesebbnek tűnnek.

Ha tehát a hadvezér félelmetesebbnek szeretné feltüntetni a seregét, akkor felsorakoztatja a katonáit egyetlen vékony vonalba, hosszan elnyújtva őket, vagy hagyhat hézagokat a vonalban, így a megfigyelő sem a támadóerőt nem fogja tudni megbecsülni, sem pedig más egyebet. Ezzel összefüggésben más dolgokat is érdemes figyelembe venni. Ha a sereg jól felszerelt, az emberek és a lovak pedig jó megjelenést mutatnak, akkor ahelyett, hogy szorosan egymás mellé sorakoztatjuk őket, formázzunk belőlük keskeny, egyenlőtlen mélységű, egymástól nem messze eső vonalakat. Ha a sereg csupán a méretével tűnik ki, akkor táborozzon szétszórva, rendezetlen alakzatban vagy különböző helyeken. Mivel tehát az alakzatok és a csatarendek sok dologban különböznek egymástól, ezért a felderítést nem szabad tapasztalatlan katonákra bízni, vagy teljes hitelt adni az elbeszélésüknek. A legtöbb ember képtelen helyes becslést adni olyan hadseregről, amelynek a létszáma meghaladja a 20 vagy 30 ezer főt, különösen, ha szkítákról van szó, mert rengeteg lovat tartanak maguknál. Nem szabad ezért azonnal megijedni egy vékony, hosszan elnyúló arcvonalláttán, rengeteg katonát gyanítva; ha ugyanis a hosszúsághoz nem társul a megfelelő mélység, az arcvonálnak nem lesz nagy ereje. A mélységet illetően azt kell megtudni, hogy az arcvonal mögött a málhát állították-e fel, vagy csak katonák vannak-e ott. Az ellenség létszámát pontosabban meg lehet tudni a dezertőröktől, a foglyoktól, a szűk szorosokon való áthaladáskor, és a táborokról, ha a katonák együtt táboroznak.

Ha az ellenség nem sáncolta el a táborát, a felderítők száma a terepviszonyoktól függ; ha a táborhoz vezető utak keskenyek, csak pár embert küldj ki járőrszolgálatba. Akadályoktól mentes és nyitott terepen menjenek többen többfelé, és tartsák egymással a kapcsolatot, illetve a távolabb lévőkkel. Különösen éjszaka kell ébernek lenniük, amikor az ellenség könnyen, feltűnés nélkül csaphat le rájuk, ha kevesen vannak. Ezért a járőrök legyenek közel egymáshoz, és rendszeresen változtassák meg a helyzetüket.

A kémek gondosan és fáradhatatlanul figyeljék ki az ellenség helyzetét és mozgását. Fegyvereik legyenek könnyűek, lovaik gyorsak. A felderítők félelem nélkül járjanak-keljenek az ellenség között, mintha csak közülük valók lennének. Az őrző katonák legyenek megbízhatók, és tűnjenek ki a többi katona közül testi megjelenésükkel, fegyelmükkel és felszerelésükkel, így előkelő megjelenést sugároznak, amikor visszatérnek a harcból, és csodálatot keltenek az ellenségben is, ha elfogják őket. Az őrző vezetőjének egy fáradhatatlan, okos és tapasztalt katonát kell kiválasztani, és nem akárkit. Ehhez a feladathoz ugyanis sokkal inkább éles elmére és kitartásra van szükség, mintsem bátorságra. Amíg azt jelentik, hogy az ellenség messze van tőlünk, csak a kémeket küldjük ki, ha a hadvezér értesüléseket akar szerezni az ellenség mozgásáról, az utak elhelyezkedéséről vagy az erődített helyekről. Ha a rajtaütésünknek az a célja, hogy foglyokat szerezzünk, akkor hagyjuk meg a kémeknek, hogy csatlakozzanak az őrzőkhöz, viszont az előbbieket menjenek előre, és elrejtőzve derítsék fel az utakat. Az őrzőkhöz ezután kövessék őket azon az útvonalon, amelyet amazok már kijelöltek.

Éles helyzetben ne csak egy irányba küldj ki őrzőket, hanem többfelé is, és a terep jellegének megfelelően folyamatosan váltogasd őket. Legyenek elég távol is egymástól, mivel ha az ellenség kellő távolságban marad az embereinktől, és egy őrző elöl rejtve marad, akkor a többi őrző fut bele, így leplezve le magát. Az első őrzőkhöz nem kell sok ember. A következő őrzőkhöz legyen egy kicsivel több, a harmadikban pedig még több. Az őrzőket folyamatosan ellenőrizni kell: megbízható tiszteket kell kiküldeni, hogy szűrőpróbaszerűen vizsgálják meg, hogyan dolgoznak. Ha bárkit is hanyagságon kapunk, azt meg kell büntetni a hadsereg veszélyeztetése miatt. A tapasztalt járőr bizonyos

jelekből még az ellenség megpillantása előtt meg tudja becsülni az ellenség létszámát. Árulkodó jel lehet például a lovak által letaposott terület nagysága, a tábor mérete, az emberi és állati ürülék, és a patanyomok.

Ha a tábor árokkal és hagyományos kőfallal van elsáncolva, és a lovasoknak engedélyezték, hogy a táborban tartózkodjanak, akkor ne küldjük ki túl messzire az őrzásokat, nehogy kimerüljenek az állatok. Ha viszont a lovasság kívül táborozik, alapos gonddal szervezzük meg az őrzásokat.

Az őrzásra küldött katonáknak parancsoljuk meg, hogy szerezzenek foglyokat. Erre úgy tanítsuk be őket, mint a vadászatra, azaz láthatatlanul és észrevétlenül cserkészsék be a vadat; néhányuk hívja fel magára a figyelmet, majd húzódjanak vissza, miközben a többiek, már amennyire a terep ezt lehetővé teszi, láthatatlanul és elrejtőzve körözzenek. Néhány katona itt-ott mutassa meg magát, miközben a főcsapat előremegy egy másik helyre, ahol az éjszakát tölthetik. Erre akkor van a legnagyobb esély, amikor az ellenségről azt jelentik, hogy messze van tőlünk, és nem számítanak ilyesféle akcióra.

A járőröket nemcsak az ellenség, hanem a mi seregünk előtt is rejtve kell tartani. Erre azért van szükség, mert ha néhány egység át akar állni az ellenséghez, akkor váratlanul fognak belebotlani a járőrökbe.

A tagmák beosztott tisztjeinek legyen a feladata a felderítők és kémek elfogása. Mindegyik tiszt közölje az embereivel, hogy másnap a második vagy harmadik óra körül¹⁰³ meg fogják fűjni a kürtöt, amire mindenkinek, katonának és szolgának egyaránt azonnal a sátrába kell vonulnia. Ha valakit a sátrakon kívül találunk, azt azonnal büntessék meg. Miután mindenki bement, a tisztek maradjanak odakint, és nézzenek szét, majd vegyék őrizetbe azt, aki továbbra is odakint tartózkodik. Ha egy idegen belép a sátorba, a sátorközösség tagjai fogják le, és adják át a parancsnokuknak. Két dolog történhet: a kint álló idegen vagy nem tudja, hogy hová menjen, vagy veszi a bátorságot, és belép az egyik sátorközösség sátrába, de ott felismerik, hogy idegen, és átadják a parancsnoknak. Bárkit, akit így fognak el, vegyünk őrizetbe, akár rómainak látszik, akár idegennek, és vallassuk ki a személyazonosságáról. Ezt könnyen meg

¹⁰³ „[M]ásnap a második vagy harmadik óra körül”, azaz reggel vagy este 8 vagy 9 órakor.

lehet tenni olyan táborban, amelyben lovas és gyalogos sereg együtt táborozik, de olyan táborban is, amelyben csak egy merosz vagy tagma állomásozik. A felderítőket is különböző módokon és hasonló jelzésekkel lehet leleplezni. Adjunk ki különféle parancsokat vagy jeleket, amelyekre meghatározott módon kell cselekedni. Ezek a módszerek nemcsak leleplezik az ellenség felderítőit, hanem a katonáinkat engedelmességre és a parancsok teljesítésére szoktatják, különösen akkor, ha jogos büntetés jár annak, akik félvállról veszi ezeket a feladatokat. Ajánlatos többször kiadni az ilyen jellegű parancsokat, kiváltképp, ha a csapatok a szabadidejüket töltik, hogy próbára tegyük őket, és hogy hozzászokjanak a parancsok követéséhez.

TIZEDIK KÖNYV



[AZ OSTROMOK]

A tizedik könyv fejezetei:

1. Hogyan ostromoljuk meg az ellenség erődjait, ha alkalom nyílik rá
2. Hogyan verjük vissza az országunkba betörő ellenséget
3. Hogyan készülünk fel időben az ostromra
4. Hogyan építsünk határ menti helyőrséget észrevétlenül, amikor nincs hadiállapot

I. HOGYAN OSTROMOLJUK MEG AZ ELLENSÉG ERŐDJEIT, HA ALKALOM NYÍLIK RÁ

Alaposan sáncoljuk el a táborunkat, és küldjünk ki mindenféle nagyszámú felderítőt, még a legvalószínűtlenebb helyekre is, nehogy az ostromlottak vagy más csapatok kívülről nappal vagy éjszaka váratlanul ránk támadjanak, és veszélybe sodorják seregünket. Ez esett meg Arzanénénél, amikor is a mieink néhány parancsnokát egy erőd ostromára hátrahagyták.¹⁰⁴

Ha alkalom nyílik rá, elsősorban arra kell törekedni, hogy az ostromlottak az ellátáshoz szükséges dolgokban, úgymint vízben és élelemben hiányt szenvedjenek. Ha az ostromlottak ellátmánya bőséges, akkor az ostromgépekhez és a harchoz kell folyamodni. A magas termetű, szépen felszerszámozott lóval rendelkező katonákat küldjük olyan közel az ellenség sáncaihoz, amennyire csak biztonságosan lehetséges, hadd vegye őket szemügyre az ellenség. Ügyeljünk arra, hogy a gyengébb csapatokat a málha mellett lehessen látni, olyan távolról, hogy az ostromlottak ne tudják megkülönböztetni egymástól az embereket és az állatokat, és tartsanak mindenkit katonának, mégpedig olyan erősnek, mint amilyeneket a falak alatt láttak. Szintén előnyünkre válhat azt a benyomást kelteni az ellenségben, hogy sok páncélos katonánk van. Ehhez adjuk rá a páncélköpenyt nem viselőkre a páncélköpenyesek csuklyáját, ami a távolból úgy fog tűnni, mintha ők is páncélköpenyt viselnének. A táborunkat megfelelő távolságra verjük fel az ostromlottaktól, hogy mindent, amit ott megpillantának, katonának tartsanak.

Kezdetben ne ajánljunk az ostromlottaknak szigorú és kemény békefeltételeket, mert ha a feltételek kíméletlenek, a védők a harcot a kisebbik rossznak fogják gondolni, és még elszántabbá és összetartóbbá válnak. Ehelyett ajánljunk enyhébb és elfogadhatóbb feltételeket; például azt, hogy megtarthatják a lovaikat, a fegyvereiket, vagy más ingóságukat. Ha mértékletesen állunk hozzá ehhez a kérdéshez, akkor a túlélés reménye miatt meghasonlanak egymás között, és felpuhulnak. Hosszú ostrom esetén minden szükséges

¹⁰⁴ Arzanéné Armenia tartomány régiója volt, a Van-tótól nyugatra. Az író itt Akbasz 583-as ostromára gondolhat. Theo. Sim. *Hist.* I. 12.

dologról előre gondoskodni kell. Vegyük számba, hogy hány ember kell a különféle munkák és feladatok elvégzéséhez, és határozzuk meg, kinek milyen feladatot kell elvégeznie.

Nem szabad a teljes seregünkkel naponta megrohamozni a falakat, mert így minden katonánk egyszerre fárad el. Ehelyett inkább osszuk fel őket különféle egységekre, és határozzuk meg, melyiknek a nap melyik órájában kell harcolnia, és osszuk be, ki támad éjszaka, és ki nappal. Az ostromlottakat ugyanis nemcsak napközben kell zaklatni folyamatos támadásokkal, hanem az erre kijelölt egységekkel éjszaka is rettegésben kell tartani. Hogy a katonáinkat ne zavarja a kiáltozás és a fegyvercsattogás, a táborunkat az ellenség erődítéseitől egy-két mérföldre építsük fel, ahol már nem jut az emberek fülébe a csatazaj és az ostrommal járó hangzavar. Ne indítsunk rohamot vakmerően és megfontolatlanul, mert a veszteség elkedvetleníti a saját csapatainkat, és fel-tüzeli az ellenséget. Ha az ostromlott erőd kicsi, és a közvetlen roham sok kockázattal és áldozattal járna, és a megfelelő katonák is rendelkezésre állnak, akkor éjt nappallá téve lármával kell gyötörni őket, amíg meg nem törnek. Ha a falakon belül olyan házak is vannak, amelyeknek a teteje könnyen lángra kap, akkor többfelől lőjünk be tüzes nyilakat, különösen akkor, ha erős szél fúj. Hajítógépeket is használjunk az úgynevezett gyújtólövedékek kilövéséhez, és miközben az ellenség a tűz eloltásával van elfoglalva, ha a talaj alkalmas rá, állítsunk létrákat a falakhoz, és másszunk fel. A hajítógépeknek szinte minden ostromnál hasznát vehetjük, de különösen akkor, ha árokásással vagy a föld kiválásával nehezen jutunk előrébb, vagy ha a faltörő kost nem lehet felállítani.

2. HOGYAN VERJÜK VISSZA AZ ORSZÁGUNKBA BETÖRŐ ELLENSÉGET

Ha az ellenség a miénknél nagyobb vagy azzal egyenlő sereggel betör az országunkba, akkor főleg a támadás kezdetén igyekezzünk kerülni a nyílt összecsapást. Ehelyett inkább nappal és éjszaka lesből támadjunk rájuk, torlaszoljuk el az utakat, foglaljuk el előlük az erődöket, és pusztítsuk el az útjukba

kerülő élelmet. Ha támadni kell, jobb akkor lecsapni az ellenségre, amikor zsákmányszerzésből tér vissza, vagy amikor el akarják hagyni az országot, mert a fosztogatás miatt szétszóródtak, és a zsákmányt is nehéz cipelniük, különösen akkor, amikor már közelednek a saját országukhoz. Ha nyílt csatát akarunk velük vívni, akkor támadásunkat erre az időpontra időzítsük. Aki ugyanis otthon harcol, az kevésbé hajlik a harcra, hiszen számos egyéb módon is védheti magát, ha nem akarja vállalni a veszélyt. Aki viszont az ellenség földjén vonul, kétségbeesésből is a harcot választja, mert bármiféle menekülést veszélyesnek tart.

Az a legfontosabb, hogy minden körülmények közepette megőrizzük seregünk épségét és egységét: ha ez sikerül, az ellenség nem veszi ostrom alá az erődöket, és nem szóródik szét, hogy feldúlja az országot, mert minden lépését figyelik, és látja, hogy csapataink harcra készen állnak.

Még ha a hadvezér úgy is dönt, hogy nem kezd nyílt csatát, készítsen elő mindent, és tegyen úgy, mintha harcolni akarna, azt a látszatot keltve a csapatai előtt, hogy mindenképpen meg akarja támadni az ellenséget. Ez nyugtalanítani fogja az ellenséget, amikor tudomást szerez róla.

Ha az ellenség országának helyzete és terepviszonyai megengedik, elterelő hadművelet gyanánt küldjünk oda egy másik seregetestet. Természetesen, ahogy már korábban szó volt róla, fontos, hogy előre tanulmányozzuk a viszonyokat, és hogy tisztában legyünk a távolságokkal, hogy ha az ellenség értesül a támadásunkról, és megindul a csapataink ellen, egy másik útvonalon biztonságosan visszavonulhassunk, és elkerülhessük, hogy az ellenség manővere révén csapdába kerüljünk.

Minden élelmet megerősített helyeken kell összegyűjteni, és az állatokat is ide kell összeterelni. Ha az ellenség az egyik erősített helyünket ostrom alá veszi, pusztítsuk el a környék összes élelemforrását, és küldjünk ki rajtaütőket az ellátmány begyűjtésére, és így szorongassuk az ellenséget.

A természet által meg nem erősített helyeket lássuk el védművekkel, és a harcok menetétől függően küldjünk csapatokat a megvédésükre. Gondoskodjunk arról is, hogy a kevésbé védhető helyek lakosai a jól elsáncolt erősségekben keressenek menedéket.

3. HOGYAN KÉSZÜLJÜNK FEL IDŐBEN AZ OSTROMRA

Derítsük ki, hogy az ellenség mennyi időt fog az ostromra szánni, majd ehhez igazítva számítsuk ki, hogy mennyi élelemre lesz szükségünk. Jó, ha a szükséges élelem a rendelkezésünkre áll. Ha ez nincs így, az ellenség megérkezése előtt meg kell válnunk minden harcképtelen személytől, azaz a nőktől, az idősektől, a betegetől és a gyerekektől, hogy elegendő élelem jusson a harcolóknak. Gondoskodjunk olyan védelmi eszközökről, amelyek a kőhajítók ellen hasznosak. Hogy kivédjük az ütéseiket, a pártázat mentén lógassunk le a falakra nehéz matracokat, rőzsekötegeket, kötéltekerceket vagy rönköket, de téglafalakkal is meg lehet erősíteni a védelmet. A faltörő kosok ellen hatásosak lehetnek a gabonapelyvával vagy homokkal kitömött párnák vagy zsákok. Hogy kivédjük a belengő vagy horgas faltörő kosok ütéseit, használjunk csákllyákat, továbbá szurokkal bekent égő vagy élesre faragott nehéz köveket, amelyek fentről kötelek vagy láncok révén lógnak le, és amelyeket, miután a fenti kőhajítók ledobták őket, az ellensúlyukkal ismét vissza lehet húzni.

Ha az ellenség ostromtornyokkal közelít, gyújtólövedékekkel vagy kőhajítókkal célozzunk rájuk. Ha ez nem állítaná meg őket, akkor mi is építsünk tornyokat az ostromtornyokkal szembeni falszakaszokon. Fontos, hogy a falakon felépített tornyokon, amelyek leginkább ki vannak téve a támadásnak, ne legyen tető, mivel az a fent küzdőket akadályozza a harcban, ugyanakkor így könnyebb lesz felállítani és működtetni a kőhajítókat. A tornyok oldalába vágjunk kicsi és keskeny ajtókat, amelyek nyílnak az ellenséges torony jobb oldala felé. Ezek az oldalajtókon kitódulva a gyalogságunk támadást indíthat az ellenséges torony ellen, miközben a pajzsaikkal takarják magukat, a falakon lévők pedig fentről támogatják őket. Ezeket a kis kijáratokat kapukkal védjük, mivel így szükség esetén be lehet őket zárni, és nem maradnak nyitva.

A helyőrség katonáit osszuk szét a pártázaton, továbbá tartsunk készenlétben egy válogatott csapattestet, amelyet szükség esetén majd a veszélyeztetett szakaszon tudunk bevetni. Így, ha vészhelyzet áll be, a falakat védő katonáknak nem kell egyik helyről a másikra sietniük, tátongó réseket hagyva

a védelemben, ami igencsak veszélyes. Ha maradnak civil lakosok a városban, állítsuk őket a falakra a katonák közé. Így nem lesz idejük, hogy felkelést szervezzenek, és abban a hitben, hogy rájuk bízta a város védelmét, nem vetemednek lázadásra.

A város kapujához küldjünk megbízható embereket, és ne engedjük meg se a civileknek, se pedig a katonáknak, hogy az ostrom elején a falakon kívülre menjenek, és harcba bocsátkozzanak az ellenséggel, még akkor se, ha sok bátor katona van az erődben. A falak előtt csak akkor harcoljunk, ha szükségessé válik azoknak az ostromgépeknek az eltávolítása, amelyek már komoly károkat okoztak a falban. Egyébként felülről védjük a falakat ahelyett, hogy odakint kézitusában kockára tennénk az embereink életét. Mert ha ez megtörténik, azaz ha a legderekből katonák esnek vagy megsebesülnek, akkor a többi védőn csüggedés vesz erőt, és az ellenség könnyen föléjük kerekedik. Világos ugyanis, hogy amíg van elég katona, addig a falak biztonságban vannak; de ha egy szakasz elesik, akkor a többi is veszélybe kerül. Ha az erődünknek van külső fala, akkor ajánlatos azt őrszemekkel ellátni, különösen éjszaka, hiszen lehetnek olyanok a seregünkben, akik szökést terveznek, vagy titkos tervet szőnek a fal meggyengítésére. A falról csak akkor árásszuk el az ellenséget lövedékekkel, ha azok hathatós pusztítást tudnak végezni.

Az ivóvízzel, akár ciszternákból származik, akár a talajból, beosztással kell élni. Senkinek se legyen szabad annyit kivenni, amennyit csak akar. Az őrszemek pontosan váltsák egymást, különösen éjszaka. Szigorúan ügyeljünk az élelem kiosztásakor, és úgy helyezzük biztonságba, hogy senki arra tévedő ne tudjon belőle lopni.

4. HOGYAN ÉPÍTSÜNK HATÁR MENTI HELYŐRSÉGET ÉSZREVÉTTLENÜL, AMIKOR NINCS HADIÁLLAPOT

Keressünk olyan helyet, amelyet 10-12 nap alatt száraz fával körbekeríthetünk, és amelyet egy kisebb helyőrség az ellenség támadásakor sikeresen meg tud védeni. Azt is derítsük ki, hogy a környéken van-e építésre alkalmas kő,

fa vagy téglá, van-e ott víz, vagy valamilyen mód arra, hogy azt beszerezzük. Gyűjtsünk össze elég mesterembert, akik majd elkészítik a falakhoz tartozó kapukat és védelmi eszközöket, illetve megfelelő méretű, bátor és jól felfegyverzett gyalogosokból álló kiegészítő csapatot, amelynek élére válasszunk értelmes és tetterre kész tiszteket, továbbá lássuk el az egységet három vagy négy hónapra való élelemmel. Ha éppen nyár van, égessük el a környéken fellelhető terményeket. Ha ez valamiért nem lehetséges, akkor találjunk más módot az elpusztítására. Terjesszük el azt a szóbeszédet, hogy máshol akarjuk megtámadni az ellenséget, majd biztonságban küldjünk oda csapatokat az ellenség megtévesztésére. Előző nap öntsünk bátorságot ezekbe a csapatokba, jutalmakkal és ígéretekkel tüzelve fel őket. Miközben az ellenség ezzel a hellyel van elfoglalva, addig a sereg a legnagyobb titokban vonuljon arra a területre, amelyet eredetileg kinéztük magunknak, ott állítsuk fel megbízható előőrsöket, a gyalogosokkal építtessünk táborot az erőd körül, és ássunk egy mély árkot, ha a talaj alkalmas erre. Ha a területen van elég kő és téglá, akkor építsünk ezekből falat, amelyet farönkökkel tegyünk még biztosabbá. Ha a környéken csak faanyag lelhető fel, akkor azt használjuk, de az elsáncolt területet méretezzük sokkal kisebbre.

Miután ily módon sikerült körbekeríteni a területet, és az ellenség meg akarja támadni az erődöt, a hadvezér pedig nem akar nyílt csatába bonyolódni, akkor vonuljon vissza, és táborozzon le a közelben. Így nem lesz annyira közel az ellenséghez ahhoz, hogy csatára kényszerítsék, de túl távol sem ahhoz, hogy a helyőrségben lévő egységeket ne tudná megvédeni az ellenség támadásaitól. Meg kell egyezni jelzésekben, amelyekkel nappal és éjjel értesítik a kintieket a helyzetükről, hogy azok szükség esetén a segítségükre tudjanak sietni. Ha alkalom nyílik arra, hogy a gyalogság visszaverje az ellenséget, akkor ne fogják vissza magukat, mert ezzel veszélybe sodornák a helyőrséget. Ha a helyzet már megnyugtató, a helyőrséget vegyük körül szilárd, vakolattal megerősített fallal, és gondoskodjunk minden szükséges dologról. Lovas népek ellen ezeket a hadműveleteket a legalkalmasabb júliusra, augusztusra és szeptemberre időzíteni, amikor a legelők szárazak és gyűlékonyak, és az ellenséges lovasság rövid ideig sem tud egy helyben maradni.

Ha a helynek nincs vízforrása, folyója vagy kútja, akkor vigyünk magunkkal nagy méretű agyagkorsókat vagy erre alkalmas kannákat. Ezeket töltsük meg vízzel, majd tegyünk beléjük tisztított folyami kavicsot. Gondoskodjunk annyi vízről, amennyi a tél beálltaig elég lesz, ugyanakkor építsünk víztározót is, amellyel felfogjuk az esővizet. Hogy a víz ne poshadjon meg, fúrjunk a hordók aljára apró lyukakat, alájuk pedig tegyünk edényeket, így a víz cseppenként kifolyik és mozgásban marad. Ha ezek a kis gyűjtőedények megteltek, öntsük vissza a vizet a korsókba vagy a hordókba, így az állandó mozgítás közben a levegő felfrissíti a vizet, és nem válik poshadttá. Ha a víz kezd poshadttá válni, akkor nem árt, ha öntünk hozzá némi ecetet, amelytől a kellemetlen szagok gyorsan elillannak. Vehetünk erős és vastag deszkalapokat is, amelyeket egy árokba helyezünk, majd egy faladához hasonlóan, egymáshoz erősítjük őket. A szegélyeket és az illesztéseket szurokkal és csepűvel vagy fonadékkal tömítjük el. Egyet, de többet is készíthetünk belőle, amelyeknek a szélessége 10-20, a magassága pedig 8-10 láb legyen. Ezek megteszik addig, amíg a víztározók el nem készülnek. Világos ugyanis, hogy a nagyobb tárolókba több víz fér. A víztározók közepére állítsunk támasztógerendákat, a deszkázatot pedig építsük vastagra, hogy ellen tudjon állni a víz nyomásának, amely így nem fog kiömleni.

TIZENEGYEDIK KÖNYV



[A KÜLÖNFÉLE
NÉPEK SZOKÁSAI
ÉS TAKTIKÁJA]

A tizenegyedik könyv fejezetei:

1. Hogyan harcoljunk a perzsákkal
2. Hogyan harcoljunk a szkítákkal, vagyis az avarokkal, a türkökkel és a többi hasonló életmódú hun néppel
3. Hogyan harcoljunk a szőke hajú népekkel, úgymint a frankokkal, a longobárdokkal és a többi hasonló életmódú néppel
4. Hogyan harcoljunk a szlávokkal, az antokkal és a hozzájuk hasonlókkal

BEVEZETÉS

Miután szóltunk a lovasság taktikájáról és stratégiájáról, amely nélkül véleményünk szerint nem lehet a győzelem reményével szembeszállni az ellenséggel, foglalkoznunk kell azon népek szokásaival és taktikájával, amelyek napjainkban problémát okoznak a birodalomnak. Ezért ennek a fejezetnek az a célja, hogy segítséget nyújtson azoknak, akik e népek elleni harcra kívánnak felkészülni. Mert nem minden nép harcol ugyanazzal a taktikával és ugyanolyan módon, így aztán nem is lehet mindegyik ellen ugyanazt a taktikát alkalmazni. Vannak, akik határtalan vakmerőségükben bátran és nagy lendülettel vezetik seregüket, míg mások megfontoltan, szervezett csatarendben támadnak.

I. HOGYAN HARCOLJUNK A PERZSÁKKAL

A perzsa nép rosszindulatú, képmutató és szolgálalkú, de hazafias és engedelmes. A parancsot félelemből teljesíti, és így rendíthetetlenül viseli a megpróbáltatásokat és a hazáért vívott háborút.

A perzsák inkább arra törekednek, hogy a céljukat megfontolással és stratégiával ériék el, és fontosabb számukra a taktika, mint a vakmerőség és a lendület. Mivel forró égöv alatt nevelkedtek, könnyen viselik a hőséget, a szomjúságot, sőt akár az élelem hiányát is. Félelmetesek, amikor ostromolnak, és még félelmetesebbek, amikor őket ostromolják. A fájdalmat a legvégsőig el tudják rejteni, és bátran szembenéznek a kedvezőtlen körülményekkel, sőt azokat a saját javukra is fordítják. A tárgyalásokon nehéz velük megegyezésre jutni, mert nem kezdeményezik maguktól, amit a saját javukra el akarnak érni, hanem inkább megvárják, amíg az ellenség áll elő az indítvánnyal.

Páncélinget és vértet hordanak, továbbá íjat és kardot. Az összes harcias nép közül az ő íjászaik tüzelnek a leggyorsabban, noha nem igazán ütőképesek. A hadjárataik alatt táborokban laknak. Ezt a csatatérhez közeledve árokkal és gondosan sánccal veszik körül, ahová a málhát nem viszik be, míg az árkot

azért ássák, hogy a csata alatt szükség esetén oda tudjanak menekülni. A lovakat nem legeltetik, hanem saját kezüleg hordanak nekik takarmányt.

A csata előtt három azonos méretű hadrészt alakítanak ki: derékhadat, jobbszárnyat és balszárnyat. A derékhadhoz további 400 vagy 500 válogatott katonából álló egységet rendelnek. A csatarendjük mélysége nem egyforma, de igyekeznek a lovasságot az első és a második vonalba vagy phalanxba állítani, az arcvonalukat pedig egy vonalban és tömött sorokban tartani. A tartalék lovakat és a málhát a csatarendjüktől nem messze tartják. Kopjások ellen harcolva igyekeznek csatarendjüket egyenetlen terepen felállítani, és az ijaikat használni, mivel a kopjások rohamai a kedvezőtlen terep miatt szétszóródnak és könnyen felbomolnak. Egyenetlen terepen táborozva a csatát megelőző napon előszeretettel halogatják az összecsapást, kiváltképp akkor, ha tudják, hogy az ellenségük jól felkészült, és készen áll az összecsapásra. Ha eljött az összecsapás ideje, akkor különösen nyáron, a nap legforróbb óráiban szokásuk támadást indítani, hogy a nap melege és az idő múlása aláássa az ellenség bátorságát és harci kedvét. A támadást nyugodtan és határozottan indítják meg, lépésről lépésre, egyenes arcvonalú, tömött sorokban nyomulva előre.

Irtóznak a hidegtől, az esőtől, a déli széltől, és minden olyan dologtól, ami erőtlenné teszi az ijaik idegét. Ugyancsak zavarba jönnek, ha gondosan felállított gyalogság ellen kell harcolniuk, ha sík, akadályoktól mentes terepen kopjásokra vetik rá magukat, vagy ha közelharcot vívnak, mivel rövid távon a nyilaik hatás-talanok, és mert nem használnak sem kopjákat, sem pedig pajzsokat. Érdemes rohamot indítani ellenük, mivel hajlamosak a gyors megfutásra, és nem szoktak váratlanul megfordulva az üldözőikre támadni, mint a szkíta népek. Sérülékenysé-
gük azokban a támadásokban és átkaroló manőverekben mutatkozik meg, amelyeket oldalról indítanak a szárnyaik és a hátuk ellen, mivel a vonalaiknál nem állítanak fel elegendő oldalvédet egy erős támadás visszaveréséhez. Ugyancsak hatásos lehet, ha az éjszaka közepén váratlanul megrohanjuk a táborukat, mivel a sátraikat mindenféle rend nélkül, egymás hegyére-hátára szokták felállítani.

A seregünket tehát úgy állítsuk fel, ahogy azt a csatarendekről szóló könyvben kifejtettük, a lehetőségekhez mérten nyitott, egyenletes és sík terepen. Ne legyenek rajta ingoványok, árkok vagy bozótos területek, mivel ezek megbontják a csatarendünket. Ha a seregünk készen áll és felsorakozott, ne halogassuk

az ütközetet, ha már úgy döntöttünk, hogy aznap csatát vállalunk. Ha már csak egy nyíllövésnyire vagyunk tőlük, indítsunk rohamot egyenes vonalú, tömött, szabályos rendben, és igen gyorsan tegyük ezt, mivel bármiféle késlekedés ahhoz vezet, hogy a tűzgyorsaságuk miatt még több nyílvevesszővel fogják elárasztani a katonáinkat és a lovainkat.

Ha mégis úgy esik, hogy egyetlen terepen kell összecsapni velük, akkor jobb, ha a csatarendünket nem teljes egészében lovasokból állítjuk össze, hanem kialakítunk néhány gyalogos egységet is, miközben néhányan továbbra is a lovakon maradnak. Ha kopjások támadnak íjászokra, akkor a kopjások – ahogy mondtuk – a nyilaktól komoly károkat fognak elszenvedni, és nem tudnak közelebb férkőzni. Ezért van szükségük a kopjásoknak is sík terepre. De ha a seregünk még nem áll készen a harcra, akkor ne kezdjünk szabályos ütközetet, hanem inkább lesvetéssel, rajtaütésekkel és meglepetésszerű támadásokkal nyugtalanítsuk őket, ahogy a terep adottságai megengedik, így leplezve halogató szándékunkat az ellenség és a saját katonáink előtt, mert az őket csak felbátorítja, a mieinknek pedig elveszi a harci kedvét. Ha visszavernek minket, a megfordulást és ellentámadást ne a perzsák arcvonala, hanem a szárnyaik és a hátuk felé hajtsuk végre. A perzsák ugyanis üldözés közben is ügyelnek arra, hogy alakzatuk ne bomoljon fel, de hátukat gyakran fedetlenül hagyják az átkaroló csapatok előtt. Ezért a visszavonulók, ha megfordulva üldözőik arcvonalát támadják meg, súlyos veszteségeket fognak elszenvedni, hiszen zárt alakzatba ütköznek. A perzsák ugyanis nem rendezetlenül üldözik az ellenséget, mint a szkíták, hanem óvatosan és rendezetten. Ezért, ahogy korábban mondtuk, a visszatámadó csapatok ne zsemből támadjanak az üldözőikre, hanem oldalvást a hátuk ellen.

2. HOGYAN HARCOLJUNK A SZKÍTÁKKAL, VAGYIS AZ AVAROKKAL, A TÜRKÖKKEL ÉS A TÖBBI HASONLÓ ÉLETMÓDÚ HUN NÉPPEL

A szkíta népek életmódjukat és harcmódorukat tekintve csaknem egységesek, de sok fejedelemségre oszlanak és gondatlanok. Közülük csak a türkök

és az avarok törődnek komolyan hadviseléssel, és ezért erősebbek is más szkíta népeknél, amikor szabályos ütközetre kerül sor. A türk nagy létszámú és szabad nép. Távol tartják magukat a fontos tevékenységek legtöbbszörétől, és csak egy dologban gyakorlottak: hogyan kell vitézül harcolni az ellenség ellen. Az avarok gyarlók, körmönfontak, de nagyon tapasztaltak a harcban.

Ezek a népek, akiket a vezetőik minden hibáért könyörtelenül megbüntetnek, egyszemélyi uralom alatt élnek. Mivel a királyt nem szeretik, hanem félik, a fáradságot és a szenvedést szemrebbenés nélkül viselik. Mivel nomádok, egyaránt eltűrik a forróságot, a hideget és a nélkülözést is. Nyugtalanok, alattomosak, alávalók, és kielégíthetetlenül vágnak a gazdagságra. Esküjüket semmibe veszik, a megállapodásokat nem tartják be, az ajándékokkal sohasem érik be, sőt még mielőtt elfogadják azokat, ármánykodáson és a megállapodás megváltoztatásán törik a fejüket. Tévedhetetlenül ismerik fel a megfelelő pillanatot, és azonnal ki is használják, mert az ellenségüket nem nyílt csatában, hanem megtévesztéssel, váratlan rajtaütésekkel vagy kiéheztetéssel akarják legyőzni.

Láncinget viselnek, továbbá kardot, íjat és kopját. Ezekből a legtöbben a csatákban kettőt használnak; a kopját a vállukon átvetve, az íjakat pedig a kezükben viszik, és ahogy a szükség hozza, úgy használják az egyiket vagy a másikat. Nemcsak ők viselnek páncélt, hanem az előkelőik lovai is el vannak látva elülső vas, vagy nemezelt páncélzattal. Nagy gonddal gyakorolják a lóhátról való nyilazást.

Óriási ménesek követik őket, kancák és mének vegyesen, amelyek egyrésztől táplálékkul szolgálnak, másrésztől, hogy nagyobbnak tűnjön a seregük. Nem szállnak meg táborban, mint a perzsák vagy a rómaiak, hanem lovaikat a csata napjáig törzsekre és nemzetségekre oszolja legeltetik. Mindig így tesznek, legyen tél vagy nyár. Csata előtt a lovakat, amelyekre szükségük van, a sátruk mellett kikötözve őrzik, amíg csatarendbe nem állnak, amelyhez az éjszaka leple alatt látnak hozzá. Az őrszemeiket nagy távolságban, lánokban állítják fel, hogy ne érje őket váratlan rajtaütés.

Ellentétben a rómaiakkal és a perzsákkal, csatarendjüket nem osztják fel három hadrészre. Ehelyett az eltérő nagyságú és különféle egységeiket

szorosan egymás mellé sorakoztatják, azt a látszatot keltve így, hogy vonaluk hosszan elnyújtott. Csatarendjüktől elkülönítve kialakítanak egy kiegészítő csapatot is, amely a gyanútlan ellenséget lesből támadja meg, vagy a bajba került csapatok megsegítésére használják. A tartalék lovakat az arcvonalhoz közel tartják, a málhájukat pedig az arcvonal jobb vagy bal oldalától egy-két mérföldre, szerény méretű őrcsapat felügyelete alatt helyezik el. Gyakran megesik, hogy a tartalék lovaikat a hadsoraik hátában, azok védelmére terelik össze. Soraik mélysége a körülményektől függően változik, de inkább a nagyobb mélységre törekednek, arcvonalukat pedig egyenesen és tömören alakítják ki.

Szívesen harcolnak a távolból, kedvelik a lesvetést, az ellenség bekerítését, a színlelt visszavonulást és a váratlan ellentámadást, az ék alakú csatarendet, azaz a kötetlen felállást. Ha az ellenségüket megfutamtítják, mindent félretéve nem elégednek meg annyival, ahogy azt a perzsák, a rómaiak vagy más népek teszik, hogy észszerű távolságig üldözzék és felprédálják a javait, hanem addig hajszolják, amíg teljesen fel nem őrlik, és ehhez minden eszközt fel is használnak. Ha a menekülők egy része erődített helyre veti be magát, akkor élelem- és takarmányhiányra számítva hosszú időre lecövekelnek, hogy kiéheztessék őket, vagy kedvező békefeltételeket csikarjanak ki tőlük. Először méltányos feltételeket ajánlanak, majd amikor az ellenség beleegyezik, keményebb követelésekkel állnak elő.

Számos dolog tud nekik problémát okozni: rengeteg lovuk miatt a legelők hiánya, továbbá ha a csatában zárt sorban harcoló gyalogsággal néznek farkaszemet. Ők ekkor is a lovaikon maradnak, és nem szállnak le, de nem is képesek huzamosabb ideig gyalogolni, mert szinte összenőttek a lovaikkal, és nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy a lábaikat járásra használják. Ha ellenük harcolunk, akkor lapos, akadályoktól mentes területet válasszunk, lovasságunk pedig rohamozzon zárt és tömött sorokban, hogy közelharcra kényszerítsük őket. Az éjszakai támadások ugyancsak hatásosak lehetnek, ha a csapataink egy részét csatarendbe állítjuk, míg a másik részét lesvetésre küldjük. Gyakran okoznak nekik gondot az árulók és a dezertőrök, mert szeszélyesek, pénzsóvárok, és mivel sok törzsből állnak, semmibe veszik a rokoni köteleket

és az egységet. Így, ha néhányan elszöknek tőlük, akiket az ellenség befogad, sokan követik a példájukat.

Ha csatához sorakoznak, akkor elsőként riadóztassuk a felderítőinket, állítsuk fel őket egymástól egyenlő távolságra, és tegyünk előkészületeket a csata kedvezőtlen alakulására: keressünk jól védhető állást veszély esetére, továbbá gyűjtsünk össze néhány napra elegendő élelmet a lovaknak és az embereknek, legfőképpen pedig bőséges mennyiségű vizet. Ezenkívül gondoskodjunk a málháról úgy, ahogy azt az erről szóló könyvben kifejtettük. Ha gyalogosaink is vannak, akkor annak a népnek a szokásai szerint sorakoztassuk fel őket az első sorban, amelyikhez tartoznak. A sereget rendezzük el úgy, ahogy azt a hátrahajló csatarend ábrája mutatja,¹⁰⁵ vagyis a lovasságot soroljuk a gyalogság mögé. Ha a lovasság a csatadöntő fegyvernem, akkor úgy sorakoztassuk fel őket, ahogy a csatarendekről szóló könyvben szóltunk róla, és a szárnyakon helyezzük el a legerősebb csapattestet, hátul pedig elegendő, ha meghagyjuk a védekezőket. Ha üldözésre kerül sor, akkor a támadók ne távolodjanak el a védekezőktől három-négy nyíllövésnél messzebbre, és ne ragadtassák magukat rajtaütésre az ellenség ellen. Ha lehet, a csatarendet nyílt és akadályoktól mentes területen állítsuk fel, ahol nincsenek erdők, mocsarak vagy mély völgyek, amelyekben a rajtaütők meglapulhatnak, és arra is legyen gondunk, hogy a csatarend négy oldalától megfelelő távolságra járőrök álljanak. Jó továbbá, ha lehetséges, hogy a vonalaink hátában egy átgázolhatatlan folyó, mocsár vagy tó legyen, amelyek biztosan fedezik a hátunkat. Ha a csata szerencsésen végződik, akkor ne kapkodjunk az ellenség üldözésével, és ne legyünk gondatlanok. Ez a nép, ellentétben a többivel, nem adja fel a harcot az első vereség után, hanem minden követ megmozgat, hogy legyűrje az ellenségét, amíg erővel térdre nem kényszerítik. Ha a csatarend vegyes felállású, akkor is gondoskodjunk abrakról a lovak számára, mivel ha az ellenség a közelünkbe ér, a lovasoknak nem lesz módjuk takarmányt gyűjteni.

¹⁰⁵ Vö. Maur. *Strat.* XII. A. 7.

3. HOGYAN HARCOLJUNK A SZŐKE HAJÚ NÉPEKKEL, ÚGYMINT A FRANKOKKAL, A LONGOBÁRDOKKAL ÉS A TÖBBI HASONLÓ ÉLETMÓDÚ NÉPPSEL

A szőke hajú népek nagyra becsülik a szabadságukat, a csatában bátran és félelmet nem ismerve harcolnak. A gyávaságot, sőt a legapróbb visszavonulást is szégyennek tartják, és bátran néznek farkasszemet a halállal. Gyalogosan és lóháton egyaránt szilajul harcolnak. Ha a lovasságukat komolyan szorongatják, egyezményes jelre leszállnak a lovaikról, és gyalogosan sorakoznak fel. Akkor sem futnak el a harc elől, ha kevesebben vannak, mint az ellenséges lovasság. Fegyverzetük: pajzs, kopja és rövid kard, amelyet a vállukon átvetett szíjjon hordanak. Kedvelik a gyalogos harcot és a gyors rohamokat.

Akár gyalogosan, akár lovon harcolnak, nem állandó mérték és rend szerint, egységekre és csapattestekre oszolva sorakoznak fel, hanem törzsek, rokonsági kapcsolatok és rokonszenv alapján. Ez gyakran azt eredményezi, hogy amikor a dolgok nem alakulnak jól, és a társaik elesnek, akkor még az életük kockáztatása árán is bosszút állnak. Csatában az arcvonalatuk egyenesen és sűrűn állítják fel. Akár lovon harcolnak, akár gyalogosan, olyan szilajul és féktelenül rohamoznak, mintha egyedüli népként nem ismernék a félelmet. A vezetőikre nem hallgatnak, és semmibe veszik őket. Nem törődnek az összetett dolgokkal, a biztonsággal, de még a saját javukkal sem; megvetik a csatarendet, különösen a lovasságit. Kapzsiságuk miatt pénzzel könnyen meg lehet őket vesztegetni.

A szenvedés és a kimerültség viseli meg őket a legjobban. Noha birtokában vannak a bátorságnak és a vakmerő küzdőszellemnek, a testük mégis elkényeztetett, elpuhult, és a fáradságot nem viseli. Nehezen tűrik ezenkívül a forróságot, a hideget, az esőt, az ellátmány hiányát, kiváltképp, ha borról van szó, és a csata elhalasztását. Ha lovas csatára kerül sor, akkor az egyenetlen és erdős területektől jönnek zavarba. Vonatuk szárnyainál, illetve hátában könnyen le lehet csapni rájuk, mivel nem törődnek sem a felderítéssel, sem pedig egyéb biztonsági intézkedéssel. A soraik könnyedén szétverhetőek, ha visszavonulást színlelünk, majd visszatámadunk. Mivel táborverésben rendkívül szervezetlenek, ezért gyakran szenvednek érzékeny veszteséget, ha éjszaka ijáoszok támadnak rájuk.

Ezért először is tartózkodjunk a nyílt mezei csatáktól, különösen a háború korai szakaszában. Ehelyett alkalmazzunk jól megtervezett rajtaütéseket, megévesztő támadásokat és hadicseleket. Halogassuk a harcot, és tegyünk úgy, mintha meg akarnánk egyezni velük, míg bátorságukat és a hevesységüket le nem hűti az élelemhiány, a hőség vagy a hideg. Ezt azzal is elérhetjük, ha seregünket egyenetlen és nehezen járható terepen táboroztatjuk, ahol az ellenség a kopjáival nem jelent komoly veszélyt. Ha eljön az összecsapás ideje, úgy sorakoztassuk fel a seregünket, ahogy azt a csatarendekről szóló könyvben előadtuk.

4. HOGYAN HARCOLJUNK A SZLÁVOKKAL, AZ ANTOKKAL ÉS A HOZZÁJUK HASONLÓKKAL

A szlávok és az antok életmódja és szokásai megegyeznek. Szabadok, nem tűrik sem a szolgaságot, sem az alávetettséget, legkevésbé a saját földjükön. Népesek és szívósak, könnyen viselik a hőséget, a hideget, az esőt, a meztelenséget és a nélkülözést.

Szelídek és vendégszeretők az országukba tévedt utazókkal, és akárhova is tartanak, kézről kézre adva őket gondjukat viselik. Ha egy idegennek a vendéglátója gondatlanságából valamilyen kára keletkezett, akkor az, aki először ajánlotta a vendéglátót, háborút indít az illető ellen, mert az idegen védelmét vallásos kötelességnek tartják. A foglyokat nem tartják örökös szolgasorban, ahogyan az más népeknél szokás, hanem meghatározott idő után megengedik nekik, hogy eldöntsék, visszatérnek-e a hazájukba némi kárpótlás fejében, vagy pedig szabad emberként és barátként velük maradnak.

Sokfajta lábasjóságuk és szemes takarmányuk van, amelyeket halmokban tárolnak, különösen a közönséges kölest és a hajdinát. Az asszonyaik erényesebbek, mint bárki más a világon. Például amikor meghal a férjük, akkor néhányuk úgy érzi, mintha ő maga is meghalt volna, és inkább saját kézzel megfojtják magukat, mert számukra az özvegylét nem is élet.

Falvaik áthatolhatatlan erdők, folyók, tavak és mocsarak között fekszenek, amelyeknek a kivezető útjait a rájuk leselkedő veszélyek miatt úgy alakították

ki, hogy több irányba is el lehessen hagyni a településeket. Értékeiket ilyenkor titkos helyekre temetik, semmi fölösleget nem hagyva szem előtt. Mivel úgy élnek, mint az útonálló, szívesen támadnak ellenségeikre sűrű erdővel borított, szűk és meredek helyeken. Hatékonyak a lesvetésben, a váratlan támadásokban, a rajtaütésekben, és annak kitervelésében, hogy éjszaka és nappal miképp rontsanak rá az ellenségre. Felülmúlhatatlanok abban, hogy miként keljenek át a folyókon, és különösen sokáig kitartanak a vízben. Gyakran megesik, hogy amikor otthon egy rajtaütés során kutyaszorítóba kerülnek, lemerülnek a víz alá. Úgy húzzák ki odalent, hogy az ilyen helyzetekre üres nádszálát készítenek maguknak, amit aztán betesznek a szájukba, majd pedig feltolják azt a felszínre. Ezután lefeksznek a fenékre, és a nádszálon keresztül lélegezve órákig is kibírják anélkül, hogy bárki is gyanítaná a hollétüket. A gyakorlatlan szem, rápillantva fentről a nádszálakra, könnyen azt gondolja, hogy azok a vízben nőttek. A gyakorlottak azonban felismerik a nádszálakat a vágásukról és a helyzetükről, és vagy szájon szűrjék őket vele, vagy kihúzzák a nádszálakat, kiűzve őket ezzel a vízből, hiszen nem tudnak tovább ott maradni.

Rövid dárdákkal harcolnak, fejenként kettővel, néhánynak pedig szép, de nehezen szállítható pajzsa is van. Ezenfelül fából készült íjakat és rövid nyilakat használnak, amelyek, mivel mérgezett a hegyük, nagyon hatásosak. Ha valaki így szenvedett sérülést, és ezt megelőzően nem ivott ellenmérget vagy nem vett be gyógyszert a méreg semlegesítésére, amelyeket gyakorlott orvosok adhatnak, akkor az illetőnek azonnal ki kell vágnia a sebet, még mielőtt a méreg szétterjed a testében.

Mivel nincs államszervezetük és gyűlölik egymást, ezért a csatarendbe állás ismeretlen számukra. Ugyancsak nem fűlik a foguk az olyan harchoz, ahol szorosan összeczárva kell küzdeniük, és ahhoz sem, hogy nyitott és sík terepen sorakozzanak fel. Ha mégis összeszedik a bátorságukat a harchoz, a támadás pillanatában nagyot kiáltanak, és röviden előretörnek. Ha az ellenség a hangzavarra visszahőköl, vadul támadásba lendülnek; ha nem, akkor sarkon fordulnak, és nem törik magukat azért, hogy közelharcot vívjanak. Ezután beszaladnak a fák közé, ahol már sokkal előnyösebb helyzetben lesznek, mert mesterei a sűrűn benőtt terepen harcolásnak. Az is megesik, hogy

miközben zsákmánnyal megrakva vonulnak, a legkisebb fenyegetésre mindent hátrahagyva berohannak a fák közé. Amikor a támadóik rávetik magukat a zsákmányra, akkor nyugodtan előjönnek, és kardélre hányják őket. Ezt különböző változatokban minden külső fenyegetés nélkül is alkalmazzák, hogy csapdát állítsanak ellenségeiknek.

Teljesen megbízhatatlanok, semmibe veszik a megegyezéseket, és inkább hat rájuk a félelem, mint a megvesztegetés. Mivel véleményük sohasem egységes, vagy nem kötnek megegyezést az ellenséggel, vagy ha az egyik meg is köti, a másik rögtön megszegi, mert mindig hadilábon állnak egymással, és senki sem hajlandó engedni a másoknak.

A harcban sűrű nyílzápor, több irányból érkező rajtaütések és gyalogsági kézitusák okoz nekik veszteséget, különösen, ha könnyűgyalogosokkal kell összecsapniuk, és nyitott és akadályoktól mentes terepen kell harcolniuk. Ezért seregünkben legyenek lovasok és gyalogosok, főleg könnyűgyalogos csapatok vagy dárdavető, továbbá vigyünk magunkkal rengeteg muníciót, viszont ne csak nyílveszőket, hanem dobófegyvereket is. Ha lehetséges, vigyünk magunkkal hídépítéshez szükséges alapanyagokat is pontonhíd felépítéséhez, hogy könnyen átkelhessünk országuk sok átgázolhatatlan folyóján. A hidakat a szkíták módjára ácsoljuk össze, azaz néhányan építsék fel a vázat, míg mások fektessék le a pallókat. Ugyancsak legyenek nálunk ökr- vagy kecskebőr tömlők, amelyekből hajóhidat készíthetünk, illetve, hogy a katonáink nyáron ezek segítségével könnyebben át tudjanak úszni a túlpartra, ha rajta akarunk ütni az ellenségen.

A támadásokat ajánlatos télre időzíteni, mivel a kopár fák között nehezen tudnak elrejtőzni, a menekülők lábnyomai megmaradnak a hóban, a családjaik a nyomor miatt védtelenek, és a befagyott folyókon könnyű az átkelés. Az állataink nagy részét és a fölösleges fegyvereket helyezzük biztonságba saját országunkban egy alkalmas csapattest és egy rátermett parancsnok őrizete alatt. A dromónokat horgonyoztassuk ott, ahol szükség van rájuk. A védelem erősítése végett állítsunk egy moirára való lovas is a területen, hozzáértő tisztek irányításával, egyrészt az ellenséges rajtaütések elleni védelmül, másrészt, hogy elterjedjen a hír, hogy hamarosan máshol kívánjuk megtámadni az ellenséget;

így minden törzsfő a saját területe miatt fog aggódni, és nem lesz alkalmuk arra, hogy a csapataikat összevonják, és kárt okozzanak a mieinknek. Ezek az egységek ne állomásozzanak a Duna közelében, mivel az ellenségnek fel fog tűnni, hogy milyen kevesen vannak, és nem fog félni tőlük, de ne is legyenek túl távol, így ha a szükség úgy hozza, gyorsan csatlakozni tudnak az inváziós sereghez. A legjobb, ha egy napi menettávolságra vannak a Dunától. Az inváziós sereg váratlanul törjön be az ellenséges területre, a felvonulása pedig akadályoktól mentes és sík területen történjen. Egy rátermett tiszt mindenképpen lovagoljon előre néhány válogatott emberrel, hogy foglyokat ejtsen, akiktől értesülésekhez juthatunk az ellenségről. Ameddig csak módunkban áll, nyáron kerüljük el addig az egyenetlen és erdőkkel tarkított területeket, amíg nem végeztünk felderítést, és amíg a gyalogságunk vagy a lovasságunk vissza nem veri az ellenséget, ha az közben felsorakozott ellenünk. Ha szűk szoroson kell átkelnünk, és ugyanazon az útvonalon akarunk visszavonulni, akkor emlékezzünk arra, ahogy azt már említettük az erről szóló könyvben, hogy meg kell tisztítani és ki kell szélesíteni az utat, vagy elegendő katonát kell hátrahagynunk a terület őrzésére, hogy az ellenség ne tudjon váratlan támadást indítani vagy megtámadni a seregünket, amikor az zsákmánnyal megrakva hazatér.

Amennyire csak lehetséges, óvakodjunk attól, hogy sűrű erdővel benőtt területen táborozzunk, vagy hogy ezek közelében verjük fel a sátrakat, mert a szlávok ilyen helyeken könnyen arra vetemednek, hogy megtámadjanak minket, vagy elkössék a lovakat. A gyalogság a sáncokon belül, megfelelően elrendezve táborozzon, míg a lovasság legyen a sáncokon kívül. A járőröket messzire küldjük ki, hogy szemmel tarthassák a legelésző lovak által bejárt területet, hacsak nem sikerül a takarmányt a lovakhoz vinni, mivel ebben az esetben nappal és éjszaka is bent maradhatnak.

Ha alkalom nyílik arra, hogy összecsapjunk velük, akkor a vonalainkat ne túl mélyen sorakoztassuk fel, és ne csak a frontális támadásokra összpontosítsunk, hanem más hadrészeket is vegyünk célba. Ha az ellenség erős állást foglal el, a hátuk pedig védve van, és nem lehet bekeríteni őket, vagy a szárnyaik, vagy a hátuk ellen támadni, akkor a sereg egy része foglalja le az ellenség figyelmét, a többiek pedig végezzenek színlelt visszavonulást; így az üldözés

reményétől vezérelve talán feladják a jól védett állásukat, mire a mieink visszatámadnak, miközben a lesbe állított csapatok is rájuk vetik magukat.

Mivel sok királyuk van, akik állandóan harcolnak egymással, tanácsos néhányukat rábeszéléssel vagy ajándékokkal megvesztegetni, különösen a határ közelében, nehogy az ellenünk folytatott küzdelem egységbe és egy uralom alá terelje őket. Nagyon éberem kell őriznünk az úgynevezett szökevényeket, akiket azzal bízunk meg, hogy mutassák nekünk az utat, és lássanak el információval. Még néhány római is elfeledkezik az engedelmességről és a sajátjairól, amikor az ellenség jóindulatának megnyerését helyezi előtérbe. Akik hűségesek maradnak hozzánk, azokat jutalmazzuk, az ármánykodókat pedig büntessük meg. A környéken talált élelmiszert ne fogyasszuk el azonnal, hanem málhás állapotok és hajók segítségével szállítsuk a saját országunkba. A Dunába ömlő folyók megkönnyítik a hajókon történő szállítást.

A gyalogosoknak nemcsak a szűk szorosoknál és az erődöknél vesszük hasznát, hanem egyenetlen terepen és folyóknál is, sőt még az ellenség szeme előtt is át lehet őket vinni a túlpartra. Ha éjjel vagy napközben kisszámú, könnyű- és nehézfegyveres gyalogosokból álló csapatot küldünk át titokban a folyón, akik azonnal csatarendbe sorakoznak, hátukban a folyóval, akkor elég védelmet fognak biztosítani ahhoz, hogy a folyón hidat verjünk. A szűk folyókon vagy szorosokon való átkelésnél a hátvéd folyamatosan legyen készenlétben a terepnek megfelelően elrendezve, mivel akkor számíthatunk támadásra, amikor az erőink szét vannak osztva, és az elől vonulók nem tudnak a hátul lévők segítségére sietni. Az ellenség ellen indított rajtaütéseket a következő módon hajtsuk végre: az egyik különítmény vonuljon az ellenség elé, és provokálja harcra, miközben egy másik lovas vagy gyalogos egységet rejtünk el titokban azon út mentén, amelyen az ellenség menekülése várható. Erre azok az ellenséges csapatok, amelyek esetleg rejtve maradtak, vagy az első támadásra elmenekülnek, vagy váratlanul beleszaladnak a hátul felállított egységbe. Nyáron nem szabad hogy alábbhagyjon az ellenség területeinek pusztítása; az év ezen időszakában pusztítsuk a nyitott és kopár vidékeket, és hosszabb időre rendezkedjünk be a területükön. Ez a fogságban tartott rómaiaknak is alkalmat ad a szökésre, mert a fák lombjai között a foglyok félelem nélkül átszökhetnek.

A menetelés, a felvonulás, az ország felprédálásának mikéntjét, továbbá a többi fontos és szóba jöhető kérdést már tárgyaltuk az ellenséges terület megszállásával foglalkozó könyvünkben. Ezért most, amennyire csak lehet, a lényegre szorítkozzunk. A szlávok és antok falvai egymáshoz nagyon közel, folyók mentén, egymástól csekély távolságra, erdők, mocsarak és nádasok határában fekszenek; ezért mihelyt egy támadás eléri az első falut, a teljes seregük harcra száll, miközben a többi település lakossága észelve a felfordulást, ingóságait könnyen a közeli erdőkbe menekíti. Ifjú harcosaik közben kihasználva az adódó lehetőségeket, lesből támadnak a katonáinkra, megakadályozva a támadókat abban, hogy bármiféle veszteséget okozzanak nekik. Ezért meglepetésszerű támadásokat kell intézni ellenük ott, ahol a legkevésbé számítanak rá. A bandonokat vagy tagmákat úgy kell előzetesen felsorakoztatni, hogy tisztában legyenek azzal, hogy melyikük az első, a második és a harmadik a sorban, és ebben a sorrendben vonuljanak keresztül a nagy szűk területen, hogy soraik ne keveredjenek össze, és ne veszítsenek időt az újrendezésükkel. Ha egy gyors átkelés után két helyről is támadást lehet indítani, a sereget oszd kétfelé. Az egyik seregrész az alvezér vezetésével, csatarendbe állva és mállha nélkül nyomuljon be az ismeretlen területre, majd 15–20 mérföld megtétele után a célterületet oldalról közelítse meg, mintha egy hegyről készülne támadni, majd fosztogatni kezd és a hadvezér csapatai felé menetel. A hadvezérnek a másik seregrésszel a másik irányból kell megtámadnia és pusztítania a falvakat. Mindketten addig nyomuljanak, pusztítsanak és fosztogassanak, amíg az este közepén össze nem találkoznak; ekkor itt közös tábort vernek. Így lehet a támadást sikerrel végrehajtani, hiszen az ellenség, elmenekülve az egyik seregrész elől, beleütközik a másikba, és így nem tudja újra összevonni a csapatait.

Ha csak egy út kínálkozik a falvak elleni támadásra, a következőképpen kell szétosztani a sereget. Az alvezér vezesse a sereg egyik felét, de inkább a nagyobbik részét, amely legyen ütőképesebb, harcra kész, és ne vigye magával a mállháját. Az alvezér bandonja, vagyis ahol ő áll, vonuljon a seregrész elején, a többi tagma parancsnoka pedig kövesse őt. Amikor a seregrész megérkezik az első faluhoz, akkor különítsen el egy-két bandont azoknak a védelmére, akik fosztogatnak. Bölcs dolog nem túl sok bandont kijelölni az első településekhez, még akkor se, ha nagy településekről van szó. Így a seregünk megérkeztek a lakosoknak nem

lesz idejük arra, hogy megszervezzék az ellenállást. Az alvezér folytassa a gyors előrenyomulást, miközben a többi településen is ugyanígy cselekszik addig, amíg a tagmák ehhez elégségesnek bizonyulnak. Az alvezér óvakodjon attól, hogy részt vegyen az ilyen akciókban. Tartson maga mellett három-négy bandont, legfeljebb 1000 rátermett embert addig, amíg a hadjárat véget nem ér, mivel így gondoskodhat a csapat többi részének felderítő munkájáról és biztonságáról.

Miközben az alvezér ezeket a feladatokat intézi, addig a hadvezér haladjon mögötte, gyűjtse össze a fosztogató egységeket, és tartson az alvezér nyomában, majd az alvezér forduljon vissza, és ő is gyűjtse össze azokat a fosztogatókat, akiket a vonulása alatt szétszórt. Végül a találkozási ponton a két seregrész aznap verjen közös táborn. Az ilyesféle betörések során a két seregrész ne távolodjon el egymástól 15–20 mérföldnél messzebbre, mivel csak így tudnak egyszerre megérkezni, fosztogatni, és egyazon napon táborn verni. Az ilyen hadjáratokban nem szabad életben hagynod az olyan ellenséget, amely később még fegyvert foghat ellened. E helyett hányj kardélre mindenkit, majd állj tovább. Előrenyomulás közben ne hagyj, hogy ilyenekkel tartóztassanak; inkább tégy pontot a dolgok végére.

**

Ennyit írtunk tehát, felhasználva a saját és a régi írók tapasztalatait, mindazok hasznára, akik ezeket a megjegyzéseket majd elolvassák. Az összes olyan témakört, amely később felmerülhet, de nem fejtettünk ki ebben a munkában, a leírtak, a gyakorlat szülte tanítások és a dolgok természetes valója fényében kell kikövetkeztetni, és a problémákat, amennyire ez lehetséges, megoldani. Hogyan is lehetne nekünk vagy bárki másnak értekezni az összes olyan dologról, amely a későbbiekben felmerülhet? Hogyan írhatnánk arról, hogy az ellenségnek mi lesz a következő és az azutáni lépése? Ki képes előre látni a jövőt? Nem mindenki ugyanazon tervek mentén vívja a háborúit. A hadművészet igen sokoldalú tudomány; sok, egymástól eltérő harceljárást egyesít. Ezért kell a hadvezérnek időt szánnia az Istenhez való könyörgésre ahhoz, hogy segítségével túljárjon az ellensége eszén. Az emberi természet sok mindenre képes, és ésszel fel nem fogható; számos rossz cselekedetet képes kigondolni és véghez vinni.

TIZENKETTEDIK KÖNYV



[VEGYES
CSATARENDEK,
GYALOGSÁG,
TÁBOROK
ÉS VADÁSZAT]

A tizenkettedik könyv fejezetei:

A. VEGYES CSATARENDEK

1. A vegyes csatarend elrendezése. A vegyes haderő egységeit mutató jelek
2. Az úgynevezett vegyes csatarend
3. A lovasság első csatarendje
4. Másik csatarend
5. Az úgynevezett oldalsó csatarend
6. Felállás egyenes vonalban
7. Az úgynevezett hátrahajló csatarend

B. A GYALOGSÁGI CSATARENDRŐL

1. Milyen ruhát viseljenek a gyalogosok
2. Hogyan képezzük ki egyenként a nehézgyalogosokat
3. Hogyan képezzük ki a könnyűgyalogos katonákat vagy íjászokat
4. A fegyverzet. Milyen fegyverei legyenek a nehézgyalogos katonának
5. Milyen fegyverei legyenek a könnyűgyalogos katonának
6. Milyen egyéb felszerelésről kell még gondoskodni és előkészíteni
7. Mely katonákat válasszuk ki az arithmoszból a különleges posztok betöltésére
8. A gyalogosok hadszervezete és tisztjei
9. Hogyan történik a gyalogsági tagma legénységének kiválasztása, illetve megszervezése
10. Milyen büntetések szabhatók ki a gyalogosokra
11. Hogyan állítsuk fel a nehézgyalogos tagma csatarendjét
12. Miként tudjuk egy csatarendbe sorolni a könnyű- és nehézgyalogságot a lovassággal
13. Miként soroljuk egy csatarendbe a lovasságot a nehézgyalogsággal
14. Milyen manővereket gyakoroltassunk a gyalogosainkkal
15. Másik hadgyakorlat

16. Miért kell elvégezni az említett hadgyakorlatokat
17. Hogyan álljon fel a gyalogság csatarendje, és miként védje ki az ellenség támadásait
18. Hogyan kell felsorakoztatni a szekereket és a málhát
19. Hogyan vonuljunk az ellenség közelében
20. Hogyan vonuljon a gyalogságunk erdős területeken, nehezen járható terepeken és szűk szorosokban
21. Hogyan keljünk át a folyókon az ellenség jelenlétében
22. Hogyan kell erődített tábort építeni
23. Mire legyen tekintettel a gyalogság parancsnoka a csata napján
24. Összefoglalás azokról a manőverekről, amelyekkel a gyalogsági tagmák tribunusainak vagy parancsnokainak tisztában kell lenniük

C. AZ ERŐDÍTETT TÁBOR ÁBRÁJA

D. A VADÁSZATRÓL. HOGYAN VADÁSSZUNK VADÁLLATOKRA VESZTESÉG, BALESET ÉS SÉRÜLÉS NÉLKÜL

A. VEGYES CSATARENDEK

I. A VEGYES CSATAREND ELRENDEZÉSE.
A VEGYES HADERŐ EGYSÉGEIT MUTATÓ JELEK

†

hadvezér

Φ

alvezér

Ḿ

a lovasság merarkhésze

Ñ

a gyalogság merarkhésze

Ḟ

a lovasság moirarkhésze

†

a támadók bandonja

‡

a védekezők bandonja

τ

nehézfegyveres gyalogos

ι

könnyűfegyveres gyalogos, íjász, dárdavető

K

lovas

Ez a csatarend a lovasság elleni harchoz alkalmas, amikor a lovasság létszáma a miénkkel megegyezik, vagy kisebb, mint a gyalogságé.

3. A LOVASSÁG ELSŐ CSATARENDJE

```

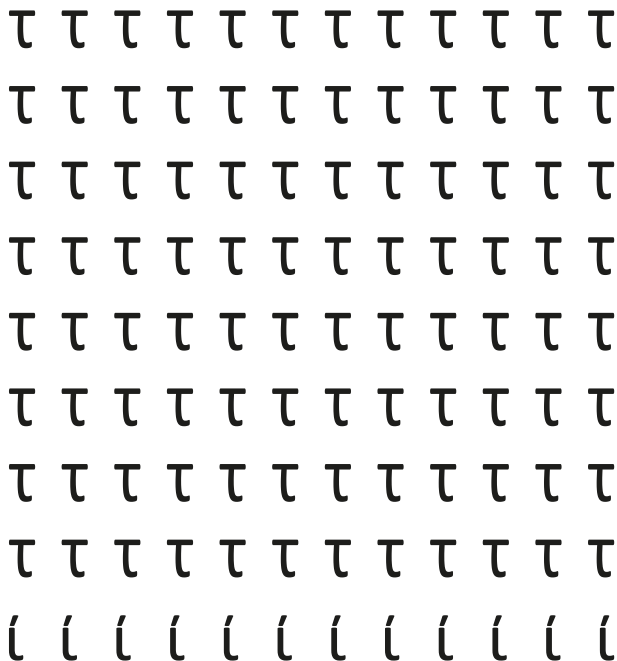
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K

K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K
K K K K K K K K K K K

```

Ez a csatarend lovasság elleni harcban vethető be, amikor a lovasaink létszámban felülműlják a gyalogságunkat, viszont az ellenséges lovasság létszámával azonos nagyságúak. Ebben az esetben két vonalat lovasokból, egyet pedig gyalogosokból állítsunk fel. Bizonyosodjunk meg arról, hogy a vonalak nagyjából egy nyíllövésnyi távolságra vannak egymástól. A lovasság vonalait nyitott és zárt rendben állítsuk fel.

A gyalogság második csatarendje



4. MÁSIK CSATAREND

K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K
K K K K K K K	Т Т Т Т Т Т Т Т	K K K K K K K

lovassági hátvéd

lovassági hátvéd

Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т
Í Í Í Í Í Í Í Í	Í Í Í Í Í Í Í Í
Í Í Í Í Í Í Í Í	Í Í Í Í Í Í Í Í

Ezt a csatarendet akkor alkalmazhatjuk az ellenséges gyalogság ellen, ha a gyalogosaink száma meghaladja a lovasaink számát.

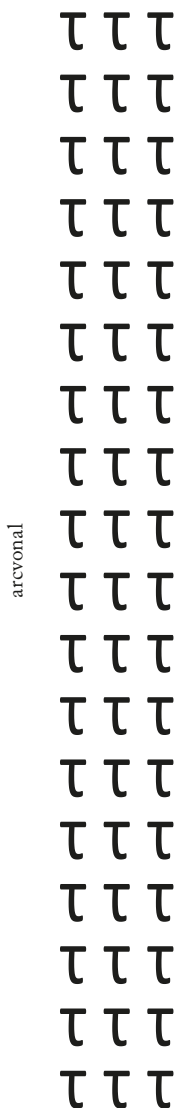
5. AZ ÚGYNEVEZETT OLDALSÓ CSATAREND



Ez a csatarend nyílt és akadályoktól mentes területeken alkalmazható.

6. FELÁLLÁS EGYENES VONALBAN

Ez a felállás szorosokban, nehezen járható terepeken és sűrű erdővel borított területeken alkalmazandó. Kettes, hármas és négyes vonalakban is fel lehet állítani, mindegyiket oszlopszerűen, a terület jellegétől függően.



7. AZ ÚGYNEVEZETT HÁTRAHAJLÓ CSATAREND

Hogyan kell felállítani a vegyese vagy hátrahajló csatarendet? Mire használható?

A phalanx mélységét és a csatarendet a sereg erejének és minőségének fényében kell kialakítani. Ha több lovasunk van, mint gyalogosunk, akkor a lovasságot nyolc vagy akár tíz sorban is fel lehet állítani, míg a gyalogságot kisebb mélységben, négy-öt sorban kell felsorakoztatni. Ha több gyalogosunk van, mint lovasunk, fordítva kell eljárni. Ezekben a csatarendekben az ideális arány egyharmadnyi lovas és kétharmadnyi gyalogos, de a sereg akkor sem lesz ingatag, ha a lovasság aránya csak egy negyedét tesz ki. Úgy vélem, hogy ha ismeretlen és erős nép ellen viselünk hadat, és seregünk harcra kész állapotban van, akkor az első összecsapás alkalmával, amikor is megismerjük az ellenség harcmodorát, a gyalogságot nyolc nehéz- és két könnyűgyalogos katonából álló oszlopokba kell elrendezni, a lovasságot pedig nyolc vagy tíz sor mélységben; így állni tudjuk az ellenség rohamait és áttörési kísérleteit. Ha viszont a csapataink fel vannak tüzelve a harcra, akkor elég, ha a mélységet négy nehéz- és egy könnyűgyalogos katona sorából alakítjuk ki, a lovasságot pedig közvetlenül mögéjük rendeljük; ezt a csatarendet így nem lesz könnyű megbontani. Az oldalvédek a két oldalon legyenek körülbelül 1000-1200-an, a hátvédek pedig négyszög alakzatban körülbelül 500-an, nehéz- és könnyűgyalogosok vegyesen. A csapatok úgynevezett ék alakzatba történő felsorakoztatása a hátvédek számára lehet előnyös. Parancsot kell adni a lovasságnak, hogy ha a gyalogság visszanyomja, és menekülésre készíti az ellenséget, akkor adott jelre a gyalogos katonák sorai, amelyek eddig a lovasság előtt voltak, álljanak be egy mélyebb alakzatba a lokhagoszaik vagy primoszaik vezetésével, és hagyjanak rést a vonalukban. A lovasság ekkor egyenletes tempóban és rendezetten lovagoljon előre a résen, hogy ne tapossa el a gyalogságot. Amint elhagyták a phalanx sorait, a lovassági sorok nagyobbik hányada, amennyire csak tőlük telik, vegyen fel egy gyorsabb, de továbbra is egyenletes tempót, és kövesse a visszavonuló ellenséget három vagy legfeljebb öt nyíllövésnyi távolságra, de az ellenség lesvetése miatt ennél semmiképpen se messzebbre. A lovassági sorok másik fele rendezetten, zárt és egyenes alakzatban kísérje őket, így ha majd

az elől lovagolóknak vissza kell fordulniuk, akkor ez a második egység vissza tudja fogadni őket. A gyalogsági phalanx szintén zárt alakzatba állva kövesse őket. Az sem rossz ötlet, ha mindkét oldalon egy lovassági tagmát csatolunk a gyalogsági oldalvédekhez, így a segítségükre tudnak sietni, ha úgy hozza szükség. Ugyanakkor, ha a teljes lovasság megindult az ellenség üldözésére, akkor oldalra kivágtatva közelebb húzódhatnak a hátukhoz, azaz oldalvédként támogathatják őket. A gyalogság, ahogy említettünk, a hátat védi. Abban az esetben, ha sem azok a lovasok, akik elsőként előrelovagoltak, sem pedig a második egység lovasai nem tudják felfogni az ellenség ellentámadását, és a gyalogosok vonalának végén keresztül visszavonulnak, akkor ezeknek az oldalvédeknek kell érkezniük, hogy felsorakozzanak a gyalogság vonala elé, viszont a rendezetlenség és a zűrzavar elkerülése végett ne az arcvonaluk mentén tegyék ezt. Ezt követően a gyalogság nyissa meg azt a zárt csatarendjét, amelybe korábban beállt, és a vonal hézagait újra kitöltve zárja össze a phalanxot, és készüljön fel az ellenség fogadására. Ha az ellenség egy nyíllövésnyi távolságon belülré érkezett, és megpróbálja megtámadni és szétverni a phalanxunkat, ami számunkra igencsak veszélyes lenne, akkor a gyalogság az előírtaknak megfelelően zárja össze a sorait: azaz minden sor első, második és harmadik tagja formázzon phoulkont,¹⁰⁶ azaz tegyék egymás mellé a pajzsaikat, vágják bele a kopjájukat a földbe, és tartsák azokat ferdén előre a pajzsok között, így bárki, aki közel merészkedik hozzájuk, az gyorsan megtapasztalhatja a hatásukat. A vállait ugyancsak döntsék előre, és nehezedjenek rá a pajzsokra, hogy felfogják az ellenség nyomását. A harmadik és a negyedik sorban álló katonák, akik már csaknem álló testhelyzetben vannak, úgy tartsák a kopjájukat, mintha dárdát markolnának, így amikor az ellenség a közelükbe ér, szúrhatnak és dobhatnak is velük, majd ezután rántsák elő a kardjaikat. A könnyűgyalogosok és a lovasok használjanak íjat. Ha az ellenség hátulról próbálja meg megtámadni a lovasságunkat, amire gyakran kísérlet is történik, akkor a gyalogság váljon szét dupla phalanxra; vagyis minden második sor, átvágva a lovassági egységek között, menjen hátra, a lovasság pedig maradjon középen. A könnyűgyalogosok szintén

¹⁰⁶ *Phoulkon* (lat. *fulcum*): a római *testudó*hoz hasonló védekező formáció volt, és az ellenséges lovasság visszaverésére szolgált.

váljanak ketté: az egyik csapat menjen az elülső phalanxhoz, míg a másik csapat a hátsóhoz. A négyszögek a hátsó rész megsegítésében is részt tudnak venni.

Hogy a csata előtt az ellenség ne egykönnyen vegye ki a csatarendünket, a gyalogosok phalanxa elé fel kell sorakoztatni egy hézagos, lovasokból álló védőfalat még azelőtt, mielőtt az ellenség a közelbe érne. Amikor már nagyjából négy-öt nyíllövésnyire vannak a vonalainktól, ez a lovasokból álló védőfal menjen el a gyalogosok sorai elől, és csatlakozzon a többi lovashoz, azaz álljon be a helyére, mivel ez a csapat fogja majd alkotni a lovasság első sorát, ahogy azt a csatolt ábra is mutatja. Ennek köszönhetően a vonal jól védve lesz a felbátorodva előrenyomuló ellenségtől, amely azt hiszi majd, hogy csak a lovassággal lesz dolga, de a gyalogság váratlan előretörésének következtében, ahogy azt elmagyaráztuk, gyors vereséget fog szenvedni. Ez a csatarend állandó gyakorlást követel, hogy ember és ló egyaránt hozzászokjon és megtanulja, hogy a lovasság milyen oldalsó távolságban tud üldözésnél gyorsan előretörni anélkül, hogy csatarendje felbomlana, és a gyalogság arcvonala se kuszálódjon össze és vékonyodjon el. Ezt a csatarendet akkor alkalmazzuk, ha a lovas csapatokat gyalogosok is követik, akár szekerekkel, akár azok nélkül, vagy ha a lovasság csak egymaga vonul fel. Ha a lovasság a terep nehézségei vagy egy visszavonulás miatt nehéz helyzetben találja magát, és rendezetlenné válik, akkor többen akár fel is kaphatják a nehézgyalogosok pajzsát, persze csak ha a sajátjukat elveszítették, és gyalogosan csatarendbe sorakozhatnak, miközben a többiek továbbra is nyeregben maradnak úgy, ahogy azt korábban kifejtettük, vagyis a veszélyt így elhárították.

A vegyese és az úgynevezett hátrahajló csatarend leírásához használt jelek:

T gyalogos az első sorban, oszlopvezető, dekárhész

O nehézgyalogos pajzsos, katona

I könnyűgyalogos, dárдавető, íjász

K lovas

B. A GYALOGSÁGI CSATAREND

A következőkben a gyalogsági csatarendről szólnunk, amelyet, noha már régóta elhanyagolták és csaknem elfelejtették, a legnagyobb figyelemre érdemesnek tartunk. Foglalkozunk a gyalogság kiképzésével, fegyverzetével, ruházatával, és minden olyannal, ami e fegyvernem hagyományos csatarendjére és hadszervezetére vonatkozik. Miután összegyűjtöttük a témával kapcsolatos ismereteket, írásban örökítjük azokat tovább az érintett tiszteknek, akik így megismerhetik és a gyakorlatban is megvalósíthatják azokat. A pontosabb megértés érdekében az egyes címeket tartalomjegyzékben is összefoglaltuk. Munkánkban mindvégig a gyakorlatot és a tömörséget tartottuk szem előtt a stílus helyett. A fejezetek címeit összevontuk egy listába, és a kapott áttekintést ide csatoltuk.

A gyalogsági csatarendekkel kapcsolatos fejezetcímek

1. Milyen ruhát viseljenek a gyalogosok
2. Hogyan képezzük ki egyenként a nehézgyalogosokat
3. Hogyan képezzük ki a könnyűgyalogos katonákat vagy íjászokat
4. A fegyverzet. Milyen fegyverei legyenek a nehézgyalogos katonának
5. Milyen fegyverei legyenek a könnyűgyalogos katonának
6. Milyen egyéb felszerelésről kell még gondoskodni és előkészíteni
7. Mely katonákat válasszuk ki az arithmoszból a különleges posztok betöltésére
8. A gyalogosok hadszervezete és tisztjei
9. Hogyan történik a gyalogsági tagma legénységének kiválasztása, illetve megszervezése
10. Milyen büntetések szabhatók ki a gyalogosokra
11. Hogyan állítsuk fel a nehézgyalogos tagma csatarendjét
12. Miként tudjuk egy csatarendbe sorolni a könnyű- és nehézgyalogságot a lovassággal
13. Miként soroljuk egy csatarendbe a lovasságot a nehézgyalogsággal
14. Milyen manővereket gyakoroltassunk a gyalogosainkkal

15. Másik hadgyakorlat
16. Miért kell elvégezni az említett hadgyakorlatokat
17. Hogyan álljon fel a gyalogság csatarendje, és miként védje ki az ellenség támadásait
18. Hogyan kell felsorakoztatni a szekereket és a málhát
19. Hogyan vonuljunk az ellenség közelében
20. Hogyan vonuljon a gyalogságunk erdős területeken, nehezen járható terepeken és szűk szorosokban
21. Hogyan keljünk át a folyókon az ellenség jelenlétében
22. Hogyan kell erődített tábort építeni
23. Mire legyen tekintettel a gyalogság parancsnoka a csata napján
24. Összefoglalás azokról a manőverekről, amelyekkel a gyalogsági tagmák tribunusainak vagy parancsnokainak tisztában kell lenniük

I. MILYEN RUHÁT VISELJENEK A GYALOGOSOK

A gyalogosok hordjanak gót tunikát vagy rövidebb, térdig érő ruhát. A lábukra húzzanak kemény talpú, bő orrú, egyszerűen megvarrt gót lábbelit, amelyet legfeljebb két csattal lehet összefogatni. Hogy ezek még tartósabbak legyenek, a talpukat kis szögekkel erősítsék meg. Ne hordjanak csizmát vagy bocskort, mert ezek alkalmatlanok a menetelésre, és nehéz őket viselni. Ezenkívül hordjanak a katonák keskeny övet, de ne bolgár köpönyeget. A hajuk legyen rövid, és az a legjobb, ha nem hagyjuk nekik, hogy megnövezzék.

2. HOGYAN KÉPEZZÜK KI EGYENKÉNT A NEHÉZGYALOGOSOKAT

Párharcban pajzsral és fadoronggal csapjanak össze egymással, továbbá gyakorolják a rövid hajítódárda és dobonyíl nagy távolságra történő elhajítását.

3. HOGYAN KÉPEZZÜK KI A KÖNNYŰGYALOGOS KATONÁKAT VAGY ÍJÁSZOKAT

Képezzük ki őket arra, hogy gyorsan lőjék ki a nyilat egy messzire felállított kopjára. Erre a célra vagy római, vagy perzsa módban lőjenek.¹⁰⁷ Gyakoroltassuk velük a szélesebb tüzelést úgy is, hogy pajzs van náluk, továbbá tudják a rövid hajítódárdát messzire eldobni, a parittyájukat kezelni, továbbá tudjanak ugrani és futni.

4. A FEGYVERZET. MILYEN FEGYVEREI LEGYENEK A NEHÉZGYALOGOS KATONÁNAK

Az arithmosz vagy tagma katonáinál legyen pajzs, amelynek színe legyen egységes, herul típusú kard, kopják, kis díszekkel és rojtokkal ellátott sisak, szintén rojtozott arcvédő – utóbbiakat az oszlopok első tagjai feltétlenül hordják –, továbbá parittyá és dobonyilak. Az oszlopok tisztjei viseljenek láncinget, persze ha lehetséges, akkor az oszlop minden tagja, viszont az első két ember mindenképpen. Viseljenek vasból vagy fából készült lábszárvérteket is, a sor első és utolsó katonája feltétlenül.

5. MILYEN FEGYVEREI LEGYENEK A KÖNNYŰGYALOGOS KATONÁNAK

Az íjaitak vigyék a vállaikon, továbbá a körülbelül 30–40 nyilat tartalmazó tegezt is. Legyen náluk kis méretű pajzs, továbbá szólénarion,¹⁰⁸ amelyhez

¹⁰⁷ Vö. 25. oldal, 1. lábjegyzet.

¹⁰⁸ *Szólénarion* (*szólénaria xülina*): a *szólénarion* interpretálásával kapcsolatban a szakirodalom megosztott. Haldon, Dennis és Kolias azt vallja, hogy a *szólénarion* egy számszeríjhoz hasonló nyíllövő volt. Napjainkban sokkal elfogadottabb Nishimura véleménye, aki szerint a *szólénarion* egy félcsőhöz hasonló, körülbelül nyíl hosszúságú fafoglalat (nyílvezető, lásd V. melléklet) volt, amelynek a végén madzag lógott. Az íjász beletette a hagyományosnál sokkal rövidebb

a rövidebb nyilakat a kisebb tegezbe tegyék bele. Ha ezeket az íjakkal kilövik, akkor nagy kárt tudnak okozni vele az ellenségnek. Akiknek nincsen íjuk, vagy nem számítanak gyakorlott íjászoknak, azoknak adjunk rövid hajítódárdákat vagy szláv hajítógerelyeket.¹⁰⁹ Ugyancsak legyenek náluk dobónyilak bőrtokokba betéve, továbbá parittyák.

6. MILYEN EGYÉB FELSZERELÉSRŐL KELL MÉG GONDOSKODNI ÉS ELŐKÉSZÍTENI

Dekarkhiánként vagy sátorközösségenként legyen egy-egy könnyű szekér, viszont semmiképpen se több, hogy a katonák ne ezekkel legyenek elfoglalva, elhanyagolva egyéb teendőiket. A szekereken vigyék a kézi malmokat, továbbá fejszét, szekercéket, bárdot, fűrész, két csákányt, kalapácsot, két lapátot, kosarat, kecskebőrt, sarlót, dobónyilakat, illetve könnyű kötelekkel összekötött lábtöviseket, amelyek egy vasrúdhoz legyenek hozzáerősítve, így könnyedén össze lehet majd őket szedni. Kellenek olyan szekerek is, amelyek a két végükön forgó kőhajítókat viszik, továbbá a nehézségek kezelésére szolgáló, az ácsok és a kovácsok fölé külön parancsnokot nevezünk ki. Szükség van még málhás lovakra: ha lehetséges, minden sátorközösségnek legyen egy lova, ha nem, kettő osztozzon egyen. Ha úgy esik, hogy a gyalogosoknak egy hely elfoglalása miatt

és vastkosabb nyílveszőt a foglalatba, a nyílvesző végét pedig a szokott módon rácsúsztatta az új húrjára, végül az egész foglalatot a madzag segítségével felhúzta. Amikor eleresztette a foglalatot, a húrhoz beakasztott nyílvesző kirepült a foglalatból. Modern rekonstrukciók szerint a *szólénarion* nyílveszője komoly sérüléseket okozhatott. Nagy előnye volt a hagyományos íjjal szemben, hogy a kilőtt nyílveszőt az ellenfél – nyílvezető híján – nem tudta visszalőni. Bővebben: John F. Haldon: *Solenarion. The Byzantine Crossbow. Historical Journal of the University of Birmingham*, 12. (1970), 2. 155–157.; George T. Dennis: *Flies, Mice, and the Byzantine Crossbow. Byzantine and Modern Greek Studies*, 7. (1981), 1. 1–5.; Taxiarchis G. Kolias: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988. 239–253.; David Nishimura: *Crossbows, Arrow Guides, and the Solenarion. Revue Internationale des Etudes Byzantines*, 58. (1988), 2. 422–435.

¹⁰⁹ Szláv hajítógerely (*lankidia Szklaviniszkia*): a szláv hajítógerely jellegzetessége az volt, hogy kötelet kötöttek rá, és elhajítás után vissza lehetett húzni.

hátra kell hagyniuk a szekereiket, akkor majd ezek az állatok tartsanak velük, és vigyék nekik a 8-10 napra való élelmet addig, amíg a lassabb szekerek meg nem érkeznek. További szekerek kellenek az arithmoszok [tartalék] fegyvereinek szállításához, illetve további 10, de inkább 12 szekér szükséges a liszt, a kétszersült, a nyilak és a tartalék íjak szállításához.

7. MELY KATONÁKAT VÁLASSZUK KI AZ ARITHMOSZBÓL A KÜLÖNLEGES POSZTOK BETÖLTÉSÉRE

A hírvivők legyenek éberek, értelmesek, élénkek, jól beszéljenek, tudjanak latinul, ha lehetséges, perzsául, továbbá görögül. Legyenek még kiképzők, zászlóvivők vagy sárkányhordozók, kürtösök, fegyverkovácsok és fegyverkészítők, íj- és nyílkészítők, és további különleges beosztottak az előírásoknak megfelelően. Legyenek olyanok is, akik az elveszett eszközöket összeszedik, és visszajuttatják azokat a tulajdonosaikhoz. Ahogy a lovassági málha esetében, itt is bízunk meg valakit a málha felügyeletével, akinek a málha őrzői engedelmeskedni fognak, és a meroszóból válasszunk ki egy embert, aki a teljes málha őrizetét ellátja. Ahogy a lovakkal szokás, az ökrökre is bélyeget kell ütni, amely jelzi, hogy az adott ökör melyik arithmoszhoz tartozik, és hogy a katonák könnyen felismerjék. Kiváltképp fontos, hogy minden meroszoban legyen két sashordozó, ha van rá lehetőség.

8. A GYALOGOSOK HADSZERVEZETE ÉS TISZTJEI

Régen, amikor a legiókba sok embert sorakoztattak fel, a nehézgyalogos tagmákat 16 sorból, azaz 256 főből állították össze. Mindegyik sor 16 főből állt, a teljes csatarendet pedig 64 tagmából vagy 1024 sorból alakították ki, azaz a teljes haderő 16 384 főt tett ki, amelyhez hozzácsatoltak 8000 könnyűgyalogost, például íjásokat,

dárdásokat és parittyásokat, továbbá 10 ezer lovas.¹¹⁰ A nehéz- és könnyűgyalogos tagmákat négy egyenlő hadrésztre osztották: jobbszárnyra, balszárnyra, balközépre és jobbközépre, a lovasságot pedig két kontingensre. Mivel azonban a mostani egységeink mérete nem azonos, ezért a tagma létszámát nem is lehet pontosan meghatározni. Mivel a 256 főnél nagyobb egységgel nem lehet mit kezdeni, ugyanakkor a katonák összezavarodnak, ha olyanokat osztunk be melléjük, akiket nem ismernek, ezért az a legjobb megoldás, ha az egység létszámát rugalmasan kezeljük. Emberanyagtól függően vagy egyetlen nagyobb tagmát állítsunk fel, vagy két kisebbet, ahol mindegyik tagmának legyen saját zászlaja és parancsnoka. Utóbbi általában a tribunus szokott lenni, egy köztiszteletben álló, értelmes, közelharcban kiváló személy, de a helyettesét vagy a kiképzőt is választhatjuk. A lényeg, hogy bizonyosodjunk meg arról, hogy minden tagma 16 sor mélységű, és hogy mindegyik a feladatának megfelelően sorakozott fel. A csatarendet a sereg létszámának arányában alakítsuk ki, és négy egyenlő hadrésztre osszuk fel: jobbszárnyra, amelynek parancsnoka a jobb oldali merarkhész vagy sztratélatész, balszárnyra, amelynek parancsnoka a bal oldali merarkhész vagy sztratélatész, balközépre, élén a balközép merarkhésszel vagy sztratélatésszel, és jobbközépre, élén a jobbközép merarkhésszel vagy sztratélatésszel. Azokat a katonákat és tiszteket pedig, akikre éppen nincs szükség a csatarendben, tartalékban kell hagyni, így majd vészhelyzetben be lehet őket vetni a lovasság mögötti vonalak szárnyainál, de a málfha őrizeténél vagy más helyeken is hasznunkra lehetnek. Ha a sereg létszáma 24 ezer főnél kevesebb, akkor négy helyett három hadrészt alakítsunk ki. Ekkor a hadvezéri zászlót a középső merosznál húzzuk fel, amely a többi egység számára tájékozási pontként szolgál.

¹¹⁰ Az itt felsorolt egységek és létszámok alapján Maurikiosz forrása Ailianosz Taktikosz volt: Ail. Takt. *Takt.* VIII–IX. Érdekes a *legio* (λεγιών) első és egyetlen említése. Úgy tűnik, hogy az író tudatában volt annak, hogy a klasszikus római gyalogság alapegysége a legió volt, viszont részletes információkkal már nem rendelkezett erről, hiszen a továbbiakban a hellenisztikus kori *szüntagma* sarokszámaira ismerhetünk rá. Dennis kiadásában (1981) 10 ezer lovas szerepel, viszont van olyan kézirat, amely 4000-et említ. Követve Ailianoszt, ez sokkal közelebb áll a valósághoz (4096). Bővebben: Philip Rance: Maurice's Strategicon and „the Ancients”: The Late Antique Reception of Aelian and Arrian. In Philip Rance – Nicholas V. Sekunda: Greek Taktika. *Ancient Military Writing and its Heritage. Proceedings of the International Conference on Greek Taktika held at the University of Toruń, 7–11 April 2005.* Gdańsk, Akanthina, 2017. 232–233.

9. HOGYAN TÖRTÉNIK A GYALOGSÁGI TAGMA LEGÉNYSÉGÉNEK KIVÁLASZTÁSA, ILLETVE MEGSZERVEZÉSE

Először is könnyűgyalogosoknak azokat kell besorozni, akik tudnak nyilazni, vagy hajlandóak megtanulni, továbbá fiatalok és tetterősek. Ha a seregünkben 24 ezer főnél több gyalogos van, akkor válasszuk ki a moirák felét, ha kevesebb, a moirák harmadát. Ezután szervezzük őket dekarthészekbe, egy-egy rátermett dekarthész vezetésével, és egy másik tiszttel, akit első íjásznak neveznek. A másik két tagmát szervezzük tizennyolcas oszlopokba, amelyekbe vegyesen kerüljenek veteránok és újoncok. A két leggyengébbet jelöljük ki a málfha őrizetére, vagy olyan helyre, ahol éppen szükség van rájuk. A fennmaradt 16 embert állítsuk csatarendbe egy bátor és értelmes oszlopvezető irányítása alatt. A 16 emberből a legjobb 8 állomásozzon az oszlop elején és végén, azaz az egyes, kettes, hármas, négyes, továbbá a tizenhatos, tizenötös, tizennégyes és tizenhármass pozíciókban, így ha az oszlopot meg kell kurtítanunk négy fővel, akkor az oszlop eleje és a vége továbbra is erős marad. A többieket, azaz a gyengébbeket soroljuk az oszlop közepére.

A 16 főből mindenkit vagy „első”-nek, vagy „második”-nak titulálnak, és ketten kettős titulust viselnek: az egyiket lokhagosznak és primosznak, míg a másikat dekarthésznek és szekundosznak hívják. Ebből kifolyólag nevezik a többieket „első”-nek vagy „második”-nak. A parancsnoklás megkönnyítése és az együttműködés végett az oszlopot két sátorközösségre osszuk fel: az „első”-k tartsanak a lokhagossal, a „második”-ok pedig a dekarthésszel. Noha így az oszlopot ideiglenesen kettéosztjuk, mégis ez garantálja a 16 katona egységét, és erre alapozva hozza meg az oszlopvezető a döntéseit. Így tehát könnyen tudjuk érvényesíteni a rendet és a fegyelmet.

A nehéz- és könnyűgyalogos egységeket négy egyenlő nagyságú kontingensre osszuk fel. Ha megoldható, akkor a nehézgyalogosok tizenhatos oszlopaikat nemcsak a képzettségük szerint érdemes elrendezni, hanem a természetük szerint is, mivel ha a nagyobbakat előreállítjuk, akkor az egész csatarend sokkal rendezettebb és pompásabb látványt fog nyújtani. Ha viszont nem tudjuk

őket magasság és rátermettség szerint összeválogatni, akkor az oszlopok jobb katonáit – ahogy mondtuk – sorakoztassuk az oszlopok elejére és végére, a gyengébbeket pedig középre úgy, ahogy azt kifejtettük.

Mindebből az következik, hogy az elődeink okkal állapították meg az oszlopok létszámát 16 főben. Egyrésről ez biztosítja a szükséges létszámot, amelyet nem szabad túllépnünk, ugyanakkor, ha a szükség úgy hozza, könnyedén fel lehet osztani, és rendezetten lehet egy emberre csökkenteni.

IO. MILYEN BÜNTETÉSEK SZABHATÓK KI A GYALOGOSOKRA

Miután a fent közölteknek megfelelően megszerveztük a haderőnket, az egyik nap mindenkit hívjunk össze. Ha a katonák és a tisztek már tiszttában vannak a törvényben lefektetett előírásokkal, akkor emlékeztessük őket ezekre. Ha nem, akkor a tagma tisztjei olvassák fel az alapelveket oly módon, ahogy azt a lovasságra vonatkozó fejezetben kifejtettük.

II. HOGYAN ÁLLÍTSUK FEL A NEHÉZGYALOGOS TAGMA CSATARENDJÉT

Miután az előírásokat kihirdették, a tagmák parancsnokai állítsák csatarendbe az egységeiket. Először is küldjék a tagmákat a kijelölt helyekre, néhányat pedig a parancsnoki zászló bal és jobb oldalára sorakoztassanak fel. A parancsnok ekkor a zászlóvivővel, a hírvivővel, a kiképzővel és a kürtőssel együtt menjen előre. A lokhagoszok erre a nekik kijelölt pozícióban kövessék őket, először azok, akik balra vannak, majd azok, akik jobbra következnek. Miután a parancsnok megérkezett a hadszíntérre, a zászlóvivővel együtt álljon meg, majd álljon meg mögöttük a többi tiszt és a kürtös is. Ezután a tagma sorai fejlődjenek fel a számukra kijelölt helyre, némi távolságra egymástól, hogy elkerüljék az összeütközést, megtartva a 16 fős mélységet, a hátuk

mögött pedig álljanak fel a könnyűgyalogos csapatok. A nehézgyalogosok a balesetek elkerülése végett tartsák felfelé a kopjáikat. A kiképző és a hírvívő ekkor vonuljon az arcvonal elé; az előbbi szemlélje meg a területet és a felállást, az utóbbi pedig közvetítse a parancsnok utasításait. Ha a tagma kiképzéséről beszélünk, akkor a tagma parancsnoka álljon előre a hírvívővel és a kiképzővel. Ha meroszról van szó, akkor senkinek sem szabad előre állnia, kivéve a merosz parancsnokát, aki üljön lovon, és tartson vele két-két hírvívő és kiképző, egy-egy szárnysegéd és kardhordozó, továbbá két sashordozó. Ők addig maradjanak elől, amíg a vonalak meg nem érkeznek az összecsapásra kijelölt helyre, majd mindannyian térjenek vissza arra a pontra, ahol a zászlójuk lobog. A parancsnok ne vegyen részt személyesen az ütközetben, és a sashordozók se avatkozzanak be, mivel nem viselnek fegyvereket. Akármennyi harsona és kürt van a meroszban, csakis a merarkhész hangszerének szabad megszólalnia, különben hatalmas zűrzavar keletkezne, amely meggátolná a parancsok értelmezését.

12. MIKÉNT TUDJUK EGY CSATARENDBE SOROLNI A KÖNNYŰ- ÉS NEHÉZGYALOGSÁGOT A LOVASSÁGGAL

A könnyűgyalogosokat többféleképpen is fel lehet sorakoztatni. Az íjászokat gyakran fel lehet állítani a sorok végénél, figyelembe véve az arányokat, amely ebben az esetben négy íjász és 16 nehézgyalogos, vagyis ha a nehézgyalogosok sorainak mélységét négyre csökkentjük, akkor négy nehézgyalogos mögé egy íjász kerül. Az is elő szokott fordulni, hogy az íjászokat betagozzák az oszlopokba, vagyis a nehézgyalogost íjással helyettesítik, esetleg az oszlopok közé és a vonal szárnyaihoz, a lovasság közé küldik őket. Ha sokan vannak, akkor gyakran megesik, hogy nem messze a lovasságtól néhány nehézfegyveres gyalogossal alkotják annak a lovasegységnek az oldalvédjét, amely éppen ott állomásozik. A rövid hajtódárdákkal és dobónylakkal harcoló csapatokat ne középre állítsuk fel, hanem vagy a nehézgyalogosok mögé, vagy pedig a vonal

szárnyaiba. Mostanában gyakorlaskor az íjászokat, illetve a többi könnyűfegyverest a nehézgyalogosok sorai mögött szokás felállítani.

13. MIKÉNT SOROLJUK EGY CSATARENDBE A LOVASSÁGOT A NEHÉZGYALOGSÁGGAL

A lovasságot állítsuk fel a gyalogság hadsorainak szárnyaiba, a legjobb tagmákat pedig, a saját parancsnokaik vezetése alatt, küldjük egy kicsit távolabb. Ha sok lovasunk van, azaz 12 ezer főnél több, akkor a mélységük legyen körülbelül tízsoros, ha kisebb, akkor nagyjából ötsoros. A hátuk védelme érdekében a málhán túl állítsunk fel egy tartalék különítményt is. Ha az ellenség néhány egysége ebből az irányból támadna, akkor ezek fogják visszaverni őket, vagy ha erre nincs szükség, akkor a vonal szárnyainak támogatásában segídekzenek. A soraik legyenek nagyon lazák, hogy ne akadályozzák egymást akkor, ha vissza kell fordulniuk.

Mindenképpen parancsoljuk meg a lovasoknak, hogy ne vágatssanak az ellenség után, vagy hogy ne távolodjanak el túlságosan a gyalogságtól, még akkor se, ha az ellenség menekülőre fogja, mert az ellenség rajtaütőinek csapdájába kerülhetnek, és mivel kevesen vannak, ráadásul távol minden segítségtől, könnyen vereséget szenvedhetnek. Ha az ellenség visszaverte őket, akkor keresenek menedéket a vonalak mögött, de ne menjenek túl a málhán. Ha még így sem tudják tartani magukat, akkor szálljanak le a lóról, és gyalogosan védjék tovább magukat.

Ha a csapatokat csatarendbe akarod állítani, de aznap még nem szándékozol harcba bocsátkozni, ámde az ellenség megrohanja a lovasainkat, akik képtelenek azt visszaverni, akkor ne várják be ott helyben, a szárnyakon az ellenség támadását, hanem vonuljanak a gyalogosok mögé, azaz a vonal és a málha közötti területre. Az ilyesfajta manőver megkönnyítése végett növeljük meg a vonal és a málha közötti távolságot, hogy a lovasság ne torlódjon össze, és ne tegyenek kárt bennük az ellenség nyilai.

14. MILYEN MANŐVEREKET GYAKOROLTASSUNK A GYALOGOSAINKKAL

A hírvivő a következő parancsokat szokta kiadni: „Csendet! Figyelj a parancsra! Ne zavarodj össze! Tartsd a helyed! Kövesd a zászlód! Ne hagyd el a zászlódat és ne üldözd az ellenséget!”¹¹¹ A csapatok ezután egyenletes tempóban és csendben haladjanak anélkül, hogy bárki egy szót is szólna. Szoktassuk őket hozzá az ilyesféle manőverekhez, vagyis hogy egyetlen parancsszóra, kézmozdulatra vagy bármilyen más jelre elinduljanak, megálljanak, csökkentsék vagy éppen tagolják a sorok mélységét, hogy szilárdan, zárt rendben, különféle terepviszonyok között sokáig tudjanak masírozni, hogy mélységben vagy éppen vonalban összezárják vagy elnyújtsák a soraikat, hogy phoullkonba álljanak, hogy színlelt ütközetet vívjanak, amelyben felváltva fadorongokkal és életlen kardokkal csapnak össze.

15. MÁSIK HADGYAKORLAT

Váljanak szét kettős phalanxra, majd ismét egyesüljenek, ezután forduljanak jobbra és balra, vonuljanak a szárnyhoz, majd álljanak vissza az eredeti helyükre, az arcvonallukat tolják el jobbra és balra, nyissák ki és vékonyítsák el a phalanxukat, mélyítsék vagy kettőzzék meg a sorokat, az arcvonalat váltsák át hátra, majd vissza.

16. MIÉRT KELL ELVÉGEZNI AZ EMLÍTETT HADGYAKORLATOKAT

Ezeket a hadgyakorlatokat a következő okokból kell elvégezni. A csapatokat parancsszóval, kézmozdulattal vagy valamilyen más jelzés segítségével lehet

¹¹¹ „Silentium, mandata captate, non vos turbatis, ordinem servate, bando sequite, nemo demittat bandum et inimicos seque.”

elindítani vagy megállítani. Ha a kiképző el akarja indítani őket, akkor megfúvatja a kürtöt, vagy int a kezével, amire azok elindulnak. A megállás jelét harsonával, kiáltással vagy kézmozdulattal adja ki, amire azok megállnak. Fontos, hogy a csapatok hozzászokjanak ezekhez a szóbeli parancsokhoz és jelzésekhez, mivel így a csatazaj, a por vagy a köd nem fogja őket összezavarni a parancsok értelmezésében.

Az általában 16 fő mélységű sorokat akkor lehet elvékonyítani vagy széttagolni, ha a parancsnok el akarja nyújtani a csatarendjét, vagy azért, hogy hatásosabb látványt keltsen, vagy pedig azért, hogy a vonalai szélességét az elleniségéhez igazítsa. Ekkor kiadja a „Nyolcra!” vagy a „Kilépni!”¹¹² parancsokat, amire minden második ember kilép a sorából, vagyis a mélység megfeleződik, azaz a hadsorok kiszélesednek, a mélység pedig nyolc emberre csökken. Ha azt akarja, hogy a hadsorok négy ember mélységűek legyenek, akkor megint kiadja a „Kilépni!” parancsot. Erre az előbbieknél megfelelően mindenki balra vagy jobbra kilép. Mindenképpen figyeljünk arra, hogy az összes be- és kilépés oldalra, illetve oldalról történjen.

Zárt csatarendben is hasonlóképpen mozogjanak. Tehát amikor néhány katona előrébb jár, aminek révén a sor egyenetlenné válik, akkor a következő parancs szokott elhangzani: „Arcvonalat kiegyenesíteni!”¹¹³ amire az arcvonal ismét egyenessé válik.

A sorok szűkítése, azaz összezárása akkor történik, ha a gyalogosok két-három nyíllövésnyi távolságra érnek az ellenség vonalától, és rohamra készülnek. Ekkor elhangzik a „Sorokat zárni!”¹¹⁴ parancs, vagyis az oldalt, az elől és a hátul állók középre zárnak, amire az első sor tagjainak pajzsai egymáshoz feszülnek, a mögöttük állók pedig csaknem teljesen összefonódnak. Ezt a manővert menet közben és egy helyben is el tudják végezni. Ha szükséges, akkor a felzárkóztatóknak kell utasítaniuk a hátul lévőket, hogy határozottan nyomuljanak föl, és tartsák szilárdan a sort, ha esetleg néhány katona félelmében tétovázna.

¹¹² „Ad octo. Exi.”

¹¹³ „Dirige frontem.”

¹¹⁴ „Junge.”

Phoulkonba akkor rendeződünk, amikor a két arcvonal, azaz az ellenség vonala és a mi vonalunk egymás közelébe ért, az íjászaik tüzelésre készülnek, és az első sorban állók nem viselnek mellpáncélt meg lábvértet. Ekkor elhangzik a „Phoulkonba!”¹¹⁵ parancs, amire az első sorokban lévők addig zárnak [egymás felé], amíg a pajzsaik össze nem érnek, teljesen betakarva így magukat deréktól lefelé, a mögöttük állók pedig a fejük fölé tartva a pajzsaikat összekapcsolódnak az előttük állóval, és így védve a mellüket meg az arcukat támadásra indulnak.

Miután a sorok rendben összezártak, és a vonalunk nagyjából egy nyíl-lövésnyire megközelítette az ellenséget, az összecsapás pedig küszöbön áll, akkor a következő parancs hangzik el: „Készülj!”¹¹⁶ Rögtön ezután egy másik tiszt azt kiáltja, hogy „Segíts rajtunk”, amire mindenki egyszerre, hangosan és érthetően így felel: „Istenem!”¹¹⁷ Ezután a könnyűgyalogos katonák elkezdik magasba lőni a nyilaikat, a nehézgyalogosok pedig, akik elől sorakoznak, még közelebb húzódnak az ellenséghez. Ha vannak dobónyilaik vagy hajítógerelyeik, akkor leteszik a kopjájukat a földre, és eldobják ezeket, ha viszont nem rendelkeznek ilyen fegyverekkel, akkor még közelebb nyomulnak, majd miután dárdaaként elhajították a kopjáikat, kirántják a kardjaikat, és összecsapnak az ellenséggel, miközben mindenki a számára kijelölt helyen marad, és nem követik az ellenséget, ha az éppenséggel visszavonulna. A hátul állók a pajzsuk alá húzódnak be, a kopjájukkal pedig az elől állókat segítik. Természetesen az első sorban állók addig is védjék magukat, amíg össze nem csapnak az ellenséggel, mivel az ellenség nyilai súlyos sérüléseket okozhatnak nekik, kiváltképp akkor, ha nem viselnek páncélinget és lábvértet.

A gyalogosokból akkor szoktunk kettős phalanxot formázni, ha a vonalunk egyenesen halad előre, és elől, illetve hátul is ellenséges csapatok tűnnek fel. Ha az ellenség már az arcvonalunk közvetlen közelébe ért, továbbá feltételezve, hogy a soraink 16 ember mélységűek, akkor add ki a „Kettős phalanxra

¹¹⁵ „Ad fulcon.”

¹¹⁶ „Parati.”

¹¹⁷ „Adiuta [...] Deus.”

szétválni!”¹¹⁸ parancsot, amire az első nyolc ember álljon meg, a másik nyolc pedig forduljon meg és lépjen vissza, így hozva létre a kettős phalanxot. Ha a sorok mélysége nyolc, vagy esetleg négy ember, akkor ez a parancs szóljon: „Első«-k állj, »második«-ok kilépni, kettős phalanxba!”¹¹⁹ Erre a „második”-ok a dekarkhész vezetésével megfordulnak, és 300 lépés vagy láb távolságra eltávolodnak az első phalanxtól, amelytől így elég messze kerülnek ahhoz, hogy az ellenség nyilai ne a phalanxok hátában okozzanak kárt, hanem a közöttük létrejött üres területen csapódjanak be. A „Visszarendeződés!”¹²⁰ parancsra, ha a szükség úgy hozza, az utóbbiak megint forduljanak meg, és rendeződjenek vissza az eredeti felállásba. Ha a nagyobbik ellenséges csapatot, ahogy az történni szokott, a vonalunk hátát támadja meg, és nem sorakoznak ott a málhás szekereink, akkor a másodikok álljanak meg, és az első lépjenek ki. A kettős phalanx felállítás akkor hatásos, ha nincs velünk a málhánk, vagy az ellenség már elragadta azt.

Jobbra és balra fordulásról akkor beszélünk, ha a parancsnok el akarja fordítani a vonalat valamelyik oldalra a szárny segítségével, vagy ami valószínűbb, hogy az ellenség átkarolása végett meg akarja nyújtani a vonalat, vagy hogy megakadályozza az ellenség átkarolását, esetleg hogy kedvezőbb terepen vegye fel a csatarendjét, vagy hogy szoroson tudjon átkelni. Tehát ha azt akarja, hogy jobbra legyen az arcvonalluk, akkor kiadja a „Kopja felé nézz!”¹²¹ parancsot, amire a katonák továbbra is a helyükön maradván jobbra fordulnak, az „Indulj!”¹²² parancsszóra a kijelölt helyre vonulnak, végül az „Arcvonalat visszaállítani!”¹²³ parancsra helyreállítják az eredeti arcvonalat. Ha azt akarja, hogy balra menjenek, akkor kiadja a „Pajzs felé nézz! Indulj!”¹²⁴ parancsot, a többi lépés pedig úgy történik, ahogy az előbbieken. Kétarcú csatarendet abban az esetben szoktunk

¹¹⁸ „Medii partitis ad diffalangiam.”

¹¹⁹ „Primi state, secundi ad diffalangiam exite.”

¹²⁰ „Reverte.”

¹²¹ „Ad contum clina.”

¹²² „Move.”

¹²³ „Redi.”

¹²⁴ „Ad scutum clina, move.” A klasszikus katonai forrásokban nem volt ritka, hogy a pajzs és a lándzsa helyzetével adták meg a bal- és jobboldali irányt. A pajzs mindig a bal kézben volt, a lándzsa pedig a jobban (a balkezéseket átszoktatták).

alkalmazni, amikor az ellenség még azelőtt veszi körbe hirtelen az arcvonalkat és a hátunkat, hogy a vonalunk kettős phalanxba rendeződött volna. A parancs ekkor: „Kétfelé nézz!”¹²⁵ amire a csapatok egyik fele nem mozdul; ezek várják a szemből jövő támadást, míg a másik csapat hátrafordul. A középen lévők ekkor a helyükön maradnak, és a pajzsaik alá bújnak.

Az arcvonalt jobbra és balra váltása akkor történik, amikor a parancsnok az arcvonalt jobbra vagy balra szeretné átváltani, mivel éppen ott alakult ki kritikus helyzet. A parancs ekkor „Jobbra válts! vagy Balra válts!”¹²⁶ amire a tagmák arcvonalt váltanak, vagyis az alakzat arcvonala a kívánt irányba fog nézni.

Az arcvonalt akkor lehet nyitottabbá és szélesebbé tenni, amikor a katonák zárt rendben vannak, és a parancsnok szellősebbé akarja tenni a sorokat, és meg akarja növelni az arcvonalt hosszát, vagy ha csak nyitottabb felállást szeretne elérni. Ekkor kiadja a „Nyitás mindkét oldalra!”¹²⁷ parancsot, amire távolabb lépnek egymástól. Ezt a manővert akkor lehet kivitelezni, ha a teljes vonal menetben van, vagy ha éppen megállnak, miközben a szárnyak kifelé nyúlnak el, továbbá csakis egyetlen merossal vagy a teljes hadsereggel lehet elvégezni.

A sorok mélységét lehet növelni, azaz kettőzni is. Feltételezve, hogy a csapatok négy sor mélységűek, amelyet a hadvezér azért akar megkettőzni, hogy az ellenség csatarendjének mélységével összhangban legyenek, és hogy a támadás megindításához még szilárdabbá tegye őket, kiadja a „Belépés!”¹²⁸ parancsot, amire a sorok nyolcfős mélységet vesznek fel. Ha azt szeretné, hogy a mélység 16 fős legyen, akkor megint csak kiadja a „Belépés!” parancsot, amire a katonák egyenként visszalépnek a helyükre, amely révén a sor újra megduplázódik, visszanyerve így az eredeti, 16 fős létszámot. Noha általában véve ezt nem tanácsos alkalmazni, de a hadvezér 32 fős mélységet is kialakíthat a „Sort a sorba!”¹²⁹ paranccsal, vagyis a sor az előbbieket szerint megduplázódik, és a csatarend még mélyebb lesz, miközben az arcvonala megrövidül.

¹²⁵ „Undique servate.”

¹²⁶ „Depone ad dextram ad sinistram.”

¹²⁷ „Large ad ambas partes.”

¹²⁸ „Intra.”

¹²⁹ „Acia in acia.”

Ha a csatarendünk egyenesen nyomul előre, és az ellenség nem szemből, hanem hátulról nyomulva támad felénk, akkor a csatarendet meg is lehet fordítani. Ha a hadvezér át akarja váltani az arcvonalat, vagyis az oszlopvezetőket hátraküldeni úgy, hogy a soroknak továbbra is meglegyen a 16 fős mélységük, akkor kiadja a „Helycsere!”¹³⁰ parancsot. Erre a sorok a helyükön maradnak, az oszlopvezetők a sorok között hátraszaladnak, majd a sor minden egyes tagja követi a saját oszlopvezetőjét, létrehozva így az ellenséggel szembeni új arcvonalat. Ezt a manővert azelőtt érdemes elindítani, hogy a sorok összezárnának. Ha viszont már összezártak, és nincs idő a megnyitásukra, akkor kiadják a „Hátra arc!”¹³¹ parancsot, amire mindenki megfordul, vagyis a 16 ember élére a felzárkóztató kerül, nem pedig az oszlopvezető.

17. HOGYAN ÁLLJON FEL A GYALOGSÁG CSATARENDJE, ÉS MIKÉNT VÉDJE KI AZ ELLENSÉG TÁMADÁSAIT

Miután minden egyes tagmát a fentieknek megfelelően kiképeztünk, hívjuk össze a teljes hadsereget, és sorakoztassuk fel szabályos ütközetre. Legyenek ott a nehéz- és könnyűgyalogosok, a lovasok, a málhás szekerek, és a málhá több része is. Velük szemben állítsunk fel egy egyszerű vonalat, ahonnan gyalogos vagy lovas íjászok lőnek ránk tompított nyilakkal. Formázzanak ellenünk különféle csatarendeket, néha verjenek fel nagy port, hallassanak csatakiáltást, és támadjanak rendezetlenül, hátulról, vagy rontsanak rá a szárnyainkra vagy a hátunkra, hogy a katonáink, a gyalogosok és a lovasok hozzászokjanak a harci körülményekhez, és azok ne keltsenek zavart a soraikban [éles helyzetben], a merarkhészek pedig így szerezhetnek tapasztalatot a támadásokról. A lovasok is kapjanak hasonló kiképzést, azaz néha álljanak a szárnyakon, néha vonuljanak a gyalogság hátához, majd csináljanak hátraarcot.

A meroszokat sorakoztassuk fel egymástól körülbelül 100–200 láb távolságra: így vonulás közben nem fognak összetömörülni, viszont a csatában elég

¹³⁰ „Muta locum.”

¹³¹ „Transforma.”

közel lesznek egymáshoz ahhoz, hogy együtt tudjanak mozogni, és egymás segítségére legyenek. Hagyjuk meg nekik, hogy a középső meroszt használják viszonyítási pontként, mivel ott van felhúzva a hadvezér zászlaja. Ez volt az oka annak, hogy a régiiek szájnak vagy köldöknek nevezték a csatarend közepét, mivel az alakzat többi része a [középen álló] vezért követte.¹³²

Mivel gyorsabb és biztonságosabb összezárni és szorosabbra fűzni az oszlopokat, mint megnyitni és elnyújtani, ezért kezdetben az oszlopok 16 helyett csak 4 fő mélységűek legyenek. Ez egyrésztől nagyobb hatást tesz az ellenségre, másrésztől a katonáinknak nagyobb terük lesz hosszú menetelés közben. Ha a helyzet úgy hozza, hogy az oszlopokat 8 vagy 16 főre kell mélyíteni, akkor az ilyen típusú zárást könnyen meg lehet tenni menetelés közben. Ugyanakkor, ha a csatarendünk tömött és zárt, és szükség van az arcvonal nyújtására, akkor ennek kivitelezésére sokkal több időt kell szánnunk, ráadásul nem is igazán bölcs dolog elnyújtani a vonalunkat akkor, amikor az ellenség a közelünkben van.

A zászlóvivők és a tisztek eleinte maradjanak lóháton, míg az alakzat fel nem sorakozott, majd gyalogosan álljanak be a helyükre. Ne foglalkozzunk azzal, hogy az ellenség oszlopai milyen mélyek vagy éppen mennyire vékonyak. Csakis azzal törődjünk, hogy a mi oszlopaink mélysége ne lépje túl a 16 főt, és ne legyen kevesebb 4 főnél, mivel a 16-nál több már hasznavehetetlen, a 4 főnél kisebb mélység pedig erőtlen lenne. A középső oszlopokba 8 nehézfegyveres katona legyen besorolva. Legyen teljes csend a seregben, és utasításba kell adni a felzárkóztatóknak, hogy ha meghallják, hogy valaki egy pissenést is elengedett, akkor azt azonnal szurkálják meg a kopjájuk hegyével. A csatában szintén ők tolják maguk előtt a katonákat, nehogy azok meginogjanak és visszahőköljenek. Nem szabad elvárni a gyalogosoktól, hogy teljes páncéltatban sokáig meneteljenek, továbbá akkor se kínozzuk őket órákon át, ha az ellenség elhalasztja az összecsapást, ők pedig már harcra készen felsorakoztak, mivel ha így tennénk, akkor már a csata kezdetére elfáradnának a súlyos fegyverek terhe alatt. Ehelyett inkább ültessük le őket, hogy hadd pihenjenek, és csak az ellenség közeledtének hírére riadóztassuk őket,

¹³² Ail. Takt. *Takt.* VII.

hogy frissek és kipihentek legyenek. Senkinek sem szabad kilépnie a csatarendből, kivéve a lovon ülő merarkhészeket, akiket két-két hírvívő és kiképző, egy-egy szárnysegéd és kardhordozó, továbbá két-két sashordozó kövessen. Nekik addig kell elöl maradniuk, amíg az ellenség a közelbe nem ért. Ezt követően térjenek vissza, és vegyék fel a helyüket a saját meroszukban.

Ne feledkezzünk el arról, hogy nagy haszonnal és előnnyel járhat, ha a gyalogos seregünket, vagyis az alegységeit hozzászoktatjuk a hadgyakorlatok során használt jelzésekhez és parancsszavakhoz, mivel így sokkal engedelmesebben fogják követni az utasításainkat, és bátrabban mennek a csatába. Csatában nem szükséges, hogy a teljes vonalat egyetlen jelzés segítségével irányítsuk, mivel a terepviszonyok vagy a helyzet ezt nem mindig teszi lehetővé. Különösen igaz ez akkor, ha a vonalunkat nagyon sokféle ember alkotja, és messzire elnyúlik. A különféle helyzetekben kiadott jelzések nem mindegyik egység számára tűnnek egyértelműnek, ugyanakkor az ellenség hadmozdulatai sem azonosak a hadszíntér különböző pontjain. Például a vonalunkban az egyik egység mélysége kisebb, amelyet visszaszorított az ellenség, míg más egységek, amelyek mélyebbek, könnyebben kitartanak; vagy az egyik egységünket körbevette az ellenség, amire a többiek kétarcú csatarendet formázva kelnek a bajban lévők segítségére. Ezért tehát az egységeknek hozzá kell igazítaniuk a korábban tárgyalt manőverváltozatokat a támadó sereg csatarendjéhez ahelyett, hogy a parancsra várnának. A csata kezdetéig természetesen szükséges, hogy a sereg egyetlen parancsra engedelmesen megálljon és elinduljon. Ez az oka annak, hogy elődeink a hatalmas seregeiket különféle egységekre és tagmákra osztották fel.

18. HOGYAN KELL FELSORAKOZTATNI A SZEKEREKET ÉS A MÁLHÁT

Ha úgy döntöttünk, hogy szekerek kísérik a sereget, akkor egy teljes nyíl-lövésnyi távolságra kell őket elhelyezni a gyalogosok mögött úgy, hogy mindegyik szekéregység a saját merosza után következzen. A szekereket

ugyanakkora kiterjedésű területre sorakoztassuk fel, mint amekkorán az arcvonalunk áll, mivel ha azt meghaladnák, akkor nem lehetne őket rendszeresen megvédeni. A szekerek hátulját fedjük be erős ponyvával, így a hajtók, miután felálltak, úgy tudnak harcolni, mintha egy bástya takarná őket, és az ökrök is védve lesznek a felénk záporozó nyilaktól. A kőhajítókat szállító szekereket osszuk szét az arcvonal mentén, a legtöbbet pedig, amelyek között legyenek ott a legjobb kőhajítók, helyezük el a szárnyaknál. A hajtók értsenek a dárdák, a parittyák, a dobónyilak vagy az íjak kezeléséhez. A málna többi részét állítsuk be a szekerek közé. A csatarendünk és a szekerek közötti teret mindenképpen hagyjuk szabadon, mivel ha a szekereket támadás éri, akkor a gyalogságnak kell majd hely ahhoz, hogy kettős phalanxba tudjon váltani, ugyanakkor a lovasok vagy a könnyűgyalogosok sem fognak akadályba ütközni vagy összezavarodni, ha ezen a területen kell átszágulniuk. Ha egy erős ellenséges különítmény hátulról rohanta meg a szekereinket, és sem a hajtók, sem pedig a kettős phalanx egységei nem bírják visszavetni a támadókat, akkor szórj szét néhány lábtövist. Ebben az esetben viszont bizonyosodj meg arról, hogy a sereged egy másik úton fog távozni, elkerülendő így a sérüléseket, és nem azon, amelyen eldobáltattad a lábtöviseket.

19. HOGYAN VONULJUNK AZ ELLENSÉG KÖZELÉBEN

Küldjünk ki lovas járőröket a sereg elé és mögé, és ne engedjük meg a gyalogosoknak, hogy túlmenjenek a járőrök hatósugarán. A tábor ne legyen túl messze, hogy a gyalogságot ne merítse ki a hosszú menetelés. A szekereket meroszok szerint állítsuk fel, amely a terepviszonyok függvényében lehet oszlopos vagy vonalas elrendezésű. Először vegyük sorra a jobb oldali merosz szekereit, majd a bal oldaliét, ezt követően a balközépét, végül a jobbközép meroszét. Ne keverjük össze a szekerek menetvonalban elfoglalt helyét. Ha az ellenség a közelben ólálkodik, akkor a gyalogosok ne hagyják a fegyvereiket a szekereken, hanem

vigyék magukkal a menetelésnél, így harcra készek lesznek, ha támadás éri őket. Ha az idő szorít minket, akkor rendezetten, tagmánként vezessük őket, és ne összevissza szétszórta, mivel ha a szükség úgy hozza, hogy csatarendbe kell állniuk, akkor így már sokkal könnyebben fel tudják venni a pozícióikat. Ha az ellenségnek sok lovasa van, és megközelítette a seregünket, akkor nem szabad táborhelyet váltani vagy vonulásba kezdeni addig, amíg a csata véget nem ért. Ehelyett inkább két-három nappal korábban érkezzünk meg arra a helyre, ahol az összecsapás várható, és ott állítsuk fel a táborunkat, természetesen megfelelő körütekintéssel.

20. HOGYAN VONULJON A GYALOGSÁGUNK ERDŐS TERÜLETEKEN, NEHEZEN JÁRHATÓ TEREPEKEN ÉS SZŰK SZOROSOKBAN

Ahhoz, hogy sikeresen vezessünk hadjáratot erdős területeken, nehezen járható terepeken és szűk szorosokban harcoló ellenséggel szemben, különösen a szlávok és az antok ellen, a csapatainkat könnyű fegyverzettel és kevés lóval szereljük fel, továbbá ne vonuljanak a szekereik kíséretében. A málhasorok ne legyen túl hosszú, és ne szállítsanak nehéz dolgokat, úgymint sisakokat vagy láncingeket. A nehézfegyveres csapatok közepes méretű pajzsokat és kopjákat vigyenek magukkal, de ne olyanokat, amelyeket a lovasság szokott használni. A könnyűgyalogosoknál legyenek kis méretű pajzsok, könnyebb íjak és nyilak, rövid hajtódárdák, rövid, mór típusú hajtógerelyek és néhány dobonyíl. Az összes fellelhető szekercét is gyűjtsék össze, amelyeket a málhás állatokkal szállítsanak addig, amíg szükség nem lesz a használatukra. A nehézgyalogosokat ne egyenes vonalba vagy csatarendbe állítsuk fel, ahogy azt a sík és nyitott területeken szoktuk tenni, hanem a sereg méretétől függően kettő vagy négy meroszban, két vagy négy fő mélységben tagolva. A meroszok együtt mozognak, és ahogy a lenti ábra is mutatja, szárny szerint,¹³³ az adott körülményekhez

¹³³ Vö. 151. oldal, 102. lábjegyzet.

igazodva vonuljanak, egy kőhajításnyi távolságra egymástól. Ha a lovasság és a málha is jelen van, akkor a málhát állítsuk a gyalogság hátába, a málha mögé a lovasságot, majd őket kövesse az a néhány nehéz- és könnyűfegyveres katona, akik hátrvédtként majd felfogják a hátunk ellen indított meglepetésszerű támadásokat. Néhány könnyűgyalogos egy kisebb lovassági egységgel távolodjon el a fő seregtesttől, és menjen előre körülbelül egy mérföldet, míg mások a szárnyak mentén járőrözzenek, és derítsék fel az ellenség által állított csapdákat. Nagy gonddal fürkészzék ki azokat a fákat, amelyek ugyan egyenesen állnak, de részben elfűrészelték a tönkjüket, és gyorsan kidöntve útakadályt képezhetnek azokon a szűk helyeken, ahol egy meglepetésszerű támadás komoly károkat okozhat nekünk. A könnyűgyalogosok, kiegészülve néhány lovas katonával mindenképpen figyeljen az ilyesféle trükkökre, ugyanakkor ezzel egy időben tisztítsa meg a területet a rejtőzködő ellenséges csapatoktól is. A sereg csak ezután kezdjen el átkelni a szoroson.

Ha a terület megfelelően nyitott, akkor a lovasság menjen előre járőrözni, ha viszont sűrű és nehezen járható, akkor a könnyűgyalogoságot kell előreküldeni. Egyébként a könnyűgyalogoságot ne olyan tömött sorokba állítsuk fel, mint a nehézgyalogosokat. Inkább álljanak fel szabálytalan alakzatba, amelyekben a három vagy négy katona pajzzsal és dárdákkal legyen felszerelve, hogy szükség esetén megvédhessék magukat, miközben eldobják a dárdáikat. A csapattestekkel tartson egy-egy íjász is, akik majd fedezék-tűzet biztosítanak nekik. Ezek a kis csapattestek, ahogy az előbb mondtuk, ne egységes kötelékben, de ne is egymástól messzire elszórva vonuljanak, hanem egyenként egymás után, hogy az előttük haladó hátát is biztosítani tudják. Ha az elől haladó csapattesttel történik valami, például ellenségbe ütközik, vagy az egyenetlen terep megakasztja őket, akkor a mögötte érkező csapattest észrevétlenül vonuljon fel egy magasabb pontra, és onnan támadja hátba az ellenséget. A könnyűgyalogosok mindig arra törekedjenek, hogy még az ellenség előtt elfoglalják ezeket a magaslatokat. Hagyjuk meg a könnyűgyalogosoknak azt is, hogy csak olyan messzire távolodjanak el a főseregtől, ahonnan még hallják a harsonák és a kürtök hangját, különben elszakadva a többiektől veszélybe kerülhetnek. Ha szoroson történő átvonuláskor olyan

helyzet adódik, hogy a fő seregtest négy merosza, amelyek a szárnyon haladnak, nem tud a szoros egy szűkebb pontján egyszerre átkelni, akkor két merosz maradjon hátra, és képezzen kettős menetoszlopot.¹³⁴ Ha az adott szakasz még két merosz számára is túl szűk, akkor egyszerre egy keljen át, szintén szárny szerinti menetoszlopba rendeződve,¹³⁵ a többi pedig kövesse, természetesen mindig úgy, hogy a könnyűyalogosokat maguk elé küldik. Miután átkeltek a kritikus ponton, álljanak vissza az eredeti rendjükbe, azaz ismét négy merosz vonuljon a szárnyon.

Ha erős ellenséges egység bukkan fel előttük vagy az oldalukban, akkor a fenyegetett ponton álljanak csatarendbe. Ha például az oszlop bal oldalában tűnik fel az ellenség, akkor az ottani szárnyat alkotó első merosz álljon meg, és vegyen fel csatarendet, a másik három pedig zárkózzon fel mellé, miközben szintén csatarendbe áll. Ha az ellenség jobboldalt bukkan fel, akkor végezzük el ugyanezt a manővert, hogy az arcvonalunk abba az irányba nézzen. Ha az ellenség az egyik vagy mindkét középső merosz előtt tűnik fel, akkor a másik kettő mozduljon ki jobbra, az oszlopból fejlődjenek vonalba, a szárnyaikkal együtt álljanak csatarendbe, és így alakítsák ki az arcvonalat. Ha a terepviszonyok megengedik, hogy a csapataink zárt rendben masírozzanak az ellenség felé, akkor a könnyűyalogosoknak és a lovasságnak kell körbevennie az ellenséget, ha viszont a zárt csatarend nem megoldható, akkor a nehézgyalogosok sorait nagyobb mélységben és szellősebben állítsuk fel, így könnyebben át tudnak kelni az erdős területeken, majd pedig, ha szükséges, akkor vissza lehet állítani a zárt rendet. Ha viszont ez sem kivitelezhető, akkor a fő seregtestet állítsuk meg arra az időre, amíg a könnyűyalogság, kiegészítve néhány nehézgyalogossal és lovassal, rá nem veti magát a támadókra.

Közöljük a seregünkkel, hogy abban az esetben, ha menetelés közben riadót fúj valaki az ellenség közeledése miatt, akkor ne essenek pánikba, és ne rohanjanak arra a helyre, ahonnan a riadót hallották. A nehézgyalogosok

¹³⁴ Ail. Takt. *Takt.* VII. Továbbá: Maur. *Strat.* XII. B. 20. „Oszlopba felállított kettős phalanx” ábrája.

¹³⁵ Maur. *Strat.* XII. B. 20.

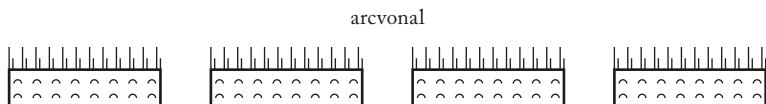
továbbra is tartsák meg a rendjüket, és inkább a könnyűgyalogosok robbanjanak ahhoz, aki a riadót kiadta, ugyanakkor se az elől vonuló csapatok ne mozduljanak el meggondolatlanul a szárny felé, se a szárny egységei az elől vonulók felé, kivéve, ha erre a parancsnokuk utasítást adott. Riadókor a meroszok a saját egységeiket támogassák úgy, ahogy az adott helyzet megköveteli. Ha egy egységet komolyan szorongatnak, akkor siessenek vissza a nehézgyalogosok fő seregtestéhez, így az ellenség nem fog fölérni keredni. Ahogy kifejtettük, a gyalogság képes biztonságosan és rendezetten átvonulni erdős területeken és nehezen járható terepeken, ha kötelékük szárnyban masírozik, akár négy meroszban, akár kettőben felállva teszik ezt a tereptől függően, és nyitott területeken átkelni úgy, hogy a csatarendjük oldalából frontvonalat képeznek, persze ha a soraik kellően nyitottak és elég mélyek ehhez.

Ne feledkezzünk el arról, hogy a sűrű erdővel benőtt területeken több dárdavetőre és kevesebb íjászra van szükségünk, így a könnyűgyalogosok többségét inkább gerely- és dárdavetésre képezzük ki. Az íjászok inkább a vonalak támogatásában, illetve a nehezen járható, meredek, szűk és nyitott területeken hasznosak. A dárdavetőket állítsuk fel a vonalaktól távolabb, akiknek a legnagyobb hasznát a sűrű erdővel benőtt területeken vesszük.

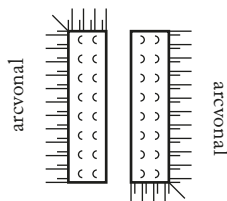
Ügyeljünk táboraink és védműveink biztonságára is. Ha lehetséges, a sátrakat nyílt területen verjük fel. Ha erre nincs mód, akkor se járjunk el gondatlanul. Táboraink legyenek erősek és gondosan őrzöttek, továbbá tartsuk magunkat távol a közelben húzódó magaslatoktól. Ne bocsássuk el a csapatainkat addig, amíg mindenki fel nem verte a sátrát, amíg rendesen körbe nem sáncolták a táborot, és amíg az őrzőjáratok útra nem keltek. Vessük mindenkinek az emlékezetébe, hogy a harsona zúgása a megállás jele, míg a kürt bűgása az indulásé.

Ide csatoltuk azokat a rajzokat, amelyek a fejezetben tárgyalt alakzatok könnyebb megértését segítik elő.

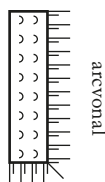
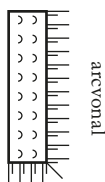
Párhuzamos felállás, amely kinézetre lenyűgözően hat, és nyitott területeken hasznos.



Oszlopba felállított phalanx, amely alapvető csatarendnek tekinthető. Akkor szoktuk használni, ha szűk átjárókon kell átkelni, illetve ha a vonulásra csak egy út alkalmas.



Oszlopba felállított kettős phalanx. Ez a formáció a sűrűn benőtt, erdős területeken hasznos, ugyanakkor ezért is jó, mivel menedéket nyújthat a menekülőknél, gyülekezési pontot biztosíthat a gyalogságnak és a lovasságnak, továbbá megvédeheti a málhasort.



Négy phalanx oszlopba felállítva. Ezt akkor tekintjük alapvető formációnak, ha a gyalogosok sokan vannak és megfelelőek a terepviszonyok, továbbá akkor is, ha gyorsabban akarunk átvágni egy területen, ráadásul ebben a felállásban könnyebb az arcvonalat szárnyra képezni.

21. HOGYAN KELJÜNK ÁT A FOLYÓKON AZ ELLENSÉG JELENLÉTÉBEN

Előre készenlétbe kell helyezni a dromónokat, az élelemszállító hajókat, a kisebb hajókat, a hidépítéshez szükséges anyagokat, köztük a gerendákat és a hajóhid darabjait, a flottát pedig úgy kell megszervezni, mintha egy szárazföldi hadsereget készítenénk elő a hadjáratra; a flottát vezessék moirarkhészek és merarkhészek, és a tisztek tagmák szerinti besorolása is maradjon meg. Mindegyik dromón húzzon fel az árbócára egy zászlót, amely világosan mutatja, hogy a hajó melyik tiszttel vezetése alatt áll, majd nevezzünk ki egy flottaparancsnokot vagy hadvezért a flotta élére. Ha sok dromónunk van, akkor soroljuk őket három egységbe, három parancsnok vezetése alá, és mindegyikük mellett szolgáljon egy-egy kürtös és hírvívő. Az összes dromón, de legalábbis a legtöbb orrába telepítsünk kisebb, ponyvával letakart nyílvetőket, így lövéseikkel az ellenség támadásait távolról is visszaverhetik. A hajókat szereljük fel jó és gyakorlott íjászokkal, és biztosítsunk számukra megfelelő fedezéket. Ha elérkezett az indulás ideje, jelöljük ki a célállomásokat, majd a dromónok egységei szerint és az előre meghatározott formációban keljenek útra, és ahogy említettük, amikor megérkeztek a kijelölt célállomásra, és megbizonyosodtak arról, hogy mindenki biztonságosan befutott és jelen van, az alakzatot fenntartva hajózzanak tovább. Mivel nem biztos, hogy a hálókat és a nehezebb felszerelést mindig be tudják rakodni a dromónokba, ezért ezeknek a dolgoknak a szállítását azon tisztek segítségével oldják meg, akik a szárazföldi málha elrendezéséért is felelősek. A célállomásokat ne túl messze jelöljük ki egymástól, mivel a nehezebb hajók nem biztos, hogy időben befutnak, és nem tudnak a dromónokkal egy időben kikötni meg újra útnak indulni. A nehezebb hajók a dromónok farvizén haladjanak, a kíséretükben pedig legyen néhány védőhajó. Ha úgy hozza szükség, hogy szárazföldön, az ellenség közelében kell letáboroznunk, akkor bizonyosodjunk meg arról, hogy a katonák készítettek sáncokat, amelyek majd felfogják az ellenség éjszakai rajtaütéseit. Ha az összecsapás küszöbön áll, és az ellenség vonalba sorakoztatta a hajóit, akkor mi is állítsuk párhuzamos vonalba a hajóinkat, és hagyjunk köztük akkora mozgásteret, hogy a csatában ne zavarják egymást, ne ütközzenek össze, vagy hogy az evezők ne

akadjanak egymásba. A vonalunk legyen elég hosszú ahhoz, hogy a folyó teljes hajózható szélessége a mi fennhatóságunk alá kerüljön. Csak az ismétlés végett: a hajók első vonala legyen hézagokkal teletűzdelt, míg a többi hajót állítsuk a második és harmadik vonalba, egy nyíllövésnyire egymás hátától.

Abban az esetben, ha el kell foglalnunk a szemközti partot, ahol az ellenség már felsorakozva vár minket, építsünk hajóhidat, amelyhez a szükséges alapanyagokat, többek között a nagyobb csónakokat is, a saját oldalunkon gyűjtsük össze, majd pedig fektessük le a gerendákat a híd padlózatának megépítéséhez, feltéve persze, hogy minden, a gerendák és a csónakok is rendelkezésünkre állnak. Ha az épülő híd már csak egy nyíllövésnyire van a túlsó parttól, akkor vessük be a nyílvetőkkal felszerelt dromónokat, illetve az összes olyan hajót, amely hasonló fegyverrel rendelkezik, és kergessük el a túlpartról az ellenséget, így a hajóhid felépítését lépésről lépésre, immár biztonságos körülmények között tudjuk folytatni addig, amíg el nem érjük a szárazföldet. Miután mindkét oldalt biztosítottuk, kiváltképp azt, amelyiken az ellenség tartózkodik, a híd további védelme érdekében emeljünk a végébe fából, téglából vagy egyszerű kőből álló tornyokat. Ehhez először is építsünk ki egy erős fedezéket, ahová nyílvetőkkal együtt vesse be magát a gyalogság, így a tornyok építését senki nem fogja zavarni. Ezt követően a sereg már átkelhet a lovassággal és a málhával együtt.

22. HOGYAN KELL ERŐDÍTETT TÁBORT ÉPÍTENI¹³⁶

A szekereket sorakoztassuk fel a táborverésre kijelölt hely körül, és ha veszélyben vagyunk, akkor ássuk be őket, amennyire a talaj ezt lehetővé teszi. A szekerek külső vonala mentén ássunk öt-hat láb széles és hét-nyolc láb mély árkot úgy, hogy a kivájt földet hányjuk belülré. Az árok vonalán túl szórjunk szét lábtöviseket, és ássunk kis üregeket, amelyeknek az aljába állítsunk hegyesen meredező karókat. Ezeknek az üregeknek az elhelyezkedését mindenképpen tudassuk a csapatainkkal, mivel ha arra járnak, súlyos sérüléseket szenvedhetnek.

¹³⁶ Vö. Maur. *Strat.* XII. C. Az erődített tábor ábrája.

A tábornak legyen négy nagyobb és néhány kisebb kapuja, amelyeknek a védelméért az a parancsnok feleljen, akinek az egysége az adott kapuhoz legközelebb táborozik. A szekerek vonalán belül legyenek a könnyűgyalogosok kisebb sátrai, ezt kövesse egy nagyobb, 300-400 láb hosszú szabadon hagyott terület, majd ezután sorakozzon a többi sátor: így, ha az ellenség nyilakkal áraszt el minket, akkor azok nem fogják elérni a középen táborozókat, és ehelyett a szabadon hagyott területen fognak becsapódni. Két széles út vezessen át a táboron, amelyek a tábor közepén keresztezzék egymást. Nagyjából 40-50 láb szélesek legyenek, és ezek mentén sorakoztassuk fel a sátrakat, kis hézagokat hagyva közöttük. A merarkhészek sátrait a saját csapataik táborhelyének közepén verjük fel. A hadvezér sátra inkább kerüljön valamelyik oldalra, de ne a két út kereszteződésébe, mivel így nem kerül az átmenő forgalom útjába, és őt sem fogják háborgatni az ott járkáló csapatok. Ha úgy esik, hogy a lovassággal együtt kell táboroznunk, akkor őket a tábor közepén, és ne a szélén helyezzük el.

A rátermettebb tribunusokat és a tagmáikat állítsuk fel a táborkapuknál, így az esti takarodótól egészen a reggeli ébresztőig terjedő időszakban senki sem mehet be vagy ki a hadvezérek engedélye nélkül. Ha a lovasság a táborban éjszakázik, küldjünk ki éjszakai őrzőjáratot.

A meroszok parancsnokai mindig tartsák az egyik hírvivőjüket a hadvezér sátrában, és a tribunusoknak is legyen az egyik hírvivőjük a merarkhész sátrában, így a parancsok mindenkire gyorsabban fognak eljutni.

A harsonások és a kürtösök maradjanak a hadvezér mellett. Esténként háromszor szóljon a harsona, ami az aznapi szolgálat végét jelenti. A katonák ekkor fogyasszák el a vacsorájukat, és énekeljék el a Triszagiont, majd a vezér saját csapatai közül néhány ellenőrizze az őrseget, és szerezzenek érvényt a teljes táborcsendnek, ami azt jelenti, hogy senki ne merészelje akár csak a nevében szólítani a társát. A mindenre kiterjedő csendnek több előnye is van. Például ekkor lehet leleplezni a táborban ólálkodó kémeket, de a láрма sok bajjal is jár. Ne hagyjuk, hogy a katonák táncoljanak és tapsoljanak, főleg ne az esti takarodót követően, mivel ezzel nemcsak hogy felforgatják a rendet és zavarnák a többieket, de ki is fárasztják saját magukat. Ha a sereg reggel továbbáll, akkor még este ki kell adni a parancsokat, és másnap hajnalban háromszor kell megfújatni

a kürtöt, amely az indulás parancsának jele. Ekkor az egységek rendezetten hagyják el a táborot, elsőként a nehézfegyveresek, majd utánuk a szekerek.

Mindenképpen használjuk a lábtöviseket. Ha a talaj sziklás, és nem lehet benne ásózni, vagy ha már túl késő van ahhoz, hogy ilyenekkel foglalkozzunk, akkor szórjuk szét a lábtöviseket nagy körültekintéssel, amely a sereg számára ugyanolyan hasznos a táborban, mintha sáncárkot húztunk volna magunk köré.

A régiek többféle tábor- és erődítési formát hagytak ránk, de e sorok írója azt javasolja, hogy építsünk négyoldalú, téglalap alakú táboralapot, mert az jól rendezett és szükséges. Továbbá kerüljön sík és magas helyre, mivel a seregünk hatásosabb látványt fog nyújtani így, mint ha alacsony fekvésű vagy lejtős területre építkeztünk volna. Vagyis, ha le akarjuk nyűgözni az ellenség felderítőit, akkor sík területre essen a választásod, különösen akkor, ha az rendelkezik az ellátmányhoz szükséges alapvető forrásokkal.

Egészséges és tiszta környezetet válasszunk táborhelyül, de ne maradjunk sokáig egy helyen, kivéve akkor, ha a levegő tisztasága és a helyi források a maradást indokolják, mert máskülönben betegségek üthetik fel a fejüket. Nagyon fontos, hogy a kellemetlen szagokkal járó egészségügyi szükségleteket ne a táboron belül, hanem azon kívül intézzük el, különösen akkor, ha a sereg bizonyos okok folytán egy helyen marad.

Kritikus helyzetekben válasszunk olyan táborhelyet, ahol kisebb folyó folyik keresztül a táborunkon, amely a csapatok számára könnyen átjárható. Ha viszont a folyó bővizű és sebes sodrású, akkor a táborod essen a folyó mellé, amely így védelmet fog képezni az oldalunkban.

Ha a lovasság a táborban éjszakázik, akkor még alaposabban járjunk el az éjszakai őrség felállításában.

Ha nagyobb folyó hömpölyög a tábor mellett, akkor a lovakat ne a folyó fentebbi szakaszán itassuk meg, mivel felkavarják az iszapot, és ihatatlanná teszik a vizet. Erre a célra inkább a lejjebb eső folyószakaszokat használjuk. Ha a folyó nem elég bővizű, vödörből itassuk meg a lovakat, mivel ha odaengedjük őket a vízhez, felkavarják a folyó hordalékát.

A táborunkat sohase építsük olyan magaslatok közelébe, amely az ellenség számára megmászható, mivel ezekről könnyűszerrel nyílzáport zúdíthat ránk.

Ha az ellenség többnapj járóföldre van tőlünk, akkor táborunkat, főleg a lovasság miatt vízforrás közelében verjük fel, mivel a lovak és lovasaik ahhoz vannak hozzászokva, hogy nagy mennyiségű vizet vesznek magukhoz, ha pedig a vízhozzáférés korlátozott, akkor a nélkülözést nehezen viselnék el, és legyengülnének.

Amíg nincs közelünkben az ellenség, addig a gyalogság ne táborozzon együtt a lovassággal az erődítéseken belül. A lovasok inkább maradjanak kívül, de közel a táborhoz, mivel így nem lesznek helyszükében, és az ellenséges kémeknek sem lesz könnyű dolguk, ha meg akarják számolni őket. Ha a helyzet mégis úgy követeli, hogy a lovasoknak be kell jönniük a táborba, akkor napokkal előtte fel kell mérni, hogy mekkora helyre lesz szükségük, és miként lesznek elszállásolva. Az ellenség közeledtével a lovasok csatlakozzanak a gyalogsághoz, és táborozzanak együtt, előre meghatározott csoportokban. A harc ideje alatt fordítsunk különös figyelmet arra, hogy a tábor jól védhető legyen, és gondoskodjunk többnapj élelemről is, de ne csak az emberek számára, hanem ha lehetséges, akkor az állatok számára is, mivel a csata kimenetele bizonytalan. Mindezeket túl fordítsunk nagy gondot arra is, hogy a vízforrásokat megvédjük az ellenségtől arra az esetre, ha a tábornak szüksége van vízutánpótlásra.

Ha a csatatér széles és nyitott, mindig törekedjünk arra, hogy a hátunkat folyó, tó vagy valamilyen más természetes akadály védje. A táborunkat jól sáncoljuk el, és figyeljünk arra is, hogy a szekerek rendezetten kövessék a csapatainkat. Ha a csatatér nehezen járható és egyenetlen, akkor hagyjuk a szekereket és a málha többi részét a táborban a hajtók őrizete alatt, a csatarendet pedig a tábor tövében, erre alkalmas helyen állítsuk fel. Ha a terep nehezen járható, ráadásul az ellenséget lovasok alkotják, akkor a nehéz terep önmagában a seregünk védelmét segítheti elő, ha viszont ilyesféle terepadottságok között a szekerek is a csapatainkkal tartanak, akkor a szekerek nemcsak hogy feleslegesek lesznek, hanem a saját mozgásunkat is akadályozni fogják.

Mindenképpen figyeljünk a szekereket húzó ökrökre is, nehogy a sereget követve a szükséges megállók idején megrémüljenek az ellenség keltette hangzavartól vagy a fölöttük átsuhanó nyílveszőktől, zűrzavarba taszítva az egész málhasort. Tegyük a lábaikra béklyót, vagy kössük ki őket: ezáltal, ahogy

említettük, még ha néhányukat nyilak sebeznek is meg, akkor sem fogják összezavarni a gyalogság sorait. Ezen okból kifolyólag ne is soroljuk őket a gyalogosok közelébe.

Ha a szükség úgy hozza, hogy fel kell mentenünk egy szorongatott állást, vagy ha gyorsan el kell foglalnunk egy helyet, és a szekerek nem érkeznek meg időre, akkor hagyjuk őket egy jól védhető helyen, a gyalogosok pedig vegyenek magukhoz élelmet, és menjenek előre. Ez esetben tegyünk előkészületeket arra, hogy a málhájukat az erre a célra összegyűjtött tevéken és lovakon tudják szállítani. Vigyék magukkal a lábtöviseket is, hogy ha majd tábort kell verni, és a szokott módon kiépítik a sáncokat, kiszórhassák a lábtöviseket, belülről pedig fallal vagy palánkkerítéssel kerítsék körbe magukat. Ez a módszer olyan védelmet biztosít számukra, mintha csak szekerekkel vennék körbe magukat, ráadásul nem lassítja le őket, és semmiféle olyan problémát nem okoz, amely a szekerek esetében gyakran megesik.

Ha a seregünkben sok a lovas, viszont kevés a gyalogos, és úgy esett, hogy a málhát a táborban kellett hagyni, akkor ne engedjük, hogy a gyalogosok a táborban maradjanak. Egy részüket küldjük ki őrszolgálatba, míg mások ügyeljenek a kapuk és a sáncok biztonságára, majd pedig, ha a lovasságot visszavetették, és nem kíséri őket gyalogság, akkor ezek a gyalogosok biztosítsák nekik a fedezetet és alkalmat arra, hogy ismét rávessék magukat az ellenségre, vagy hogy rendezetten bejussanak a táborba, és ne tömörüljenek össze a kapuk előtt, veszélyes helyzetet teremtve ezzel.

23. MIRE LEGYEN TEKINTETTEL A GYALOGSÁG PARANCSNOKA A CSATA NAPJÁN

Ha az ellenség nagyszámú lovassal rendelkezik, amely létszámban meghaladja az övéit, továbbá a csapatait nem kíséri málha, akkor ne nyitott és sík vidéken bocsátkozzon csatába, hanem inkább egyenetlen és nehezen járható terepen, mocsaras helyeken vagy sziklával, göröngyökkel és fákkal tarkított területen.

Legyen gondja arra, hogy őrzőjáratokat küldjön ki, amelyek a hátát és a szárnyait védik az ellenséges támadásoktól.

Állítson néhány tartalék nehézfegyveres gyalogost a szárnyakhoz és a szekerek közé, hogy szükség esetén segítsenek az ellenség támadásakor, vagy támogassák a vonalakat és a lovasokat.

Ne vessen be túl sok lovasat a gyalogsági összecsapásokban; inkább küldjön néhányat a hadsorok szárnyaihoz. Legfeljebb 3-4000 lovassal számoljon, és ne többel, mert az nem biztonságos. Ezek a lovasok értsék a dolgukat, és viseljenek vértet magukon. Ha a helyzet úgy hozza, akkor az ő feladatuk a visszavonuló ellenség üldözése.

Ha az ellenséges sereg lovasokból áll, és vonakodnak gyalogosokat bevetni a csatában, továbbá ha sok lovassal rendelkezik, de kevés gyalogossal, akkor sorakoztasson fel három merosznyi lovasat az arcvonalba, a gyalogsági hadsorokat pedig rendezze mögéjük, nagyjából egy-két mérföldre tőlük, és parancsolja meg a lovasoknak, hogy ennél messzebbre semmi esetre se távolodjanak el a gyalogosoktól. Ha az ellenség visszaverte a lovasokat, akkor a szárnyak és a hát felé vonuljanak vissza, és ne az arcvonal irányába, mivel így felborítanak a [gyalogság] rendjét.

Az összecsapás napján nem szabad hosszú távú menetelésekkel kifárasztani a gyalogságot. Ha a tábortól két mérföldnél jobban eltávolodnak, a súlyos vértezet cipelése kimeríti őket. Ha az ellenség elhalasztja az ütközetet, akkor ültesse le a katonákat, és pihentesse őket addig, amíg meg nem látja az ellenséget közeledni. Nagy melegben hagyja, hogy levegyék a sisakjaikat, és megszellőztessék a fejüket. Ilyen időben ne legyen náluk bor, mert attól csak még jobban felmelegednek, és ez eltompítja az agyukat. Víz mindenképpen legyen a szekereken, és ha valaki inni akar, akkor vigyenek neki, mivel csatarendben állnak.

24. ÖSSZEFOGLALÁS AZOKRÓL A MANŐVEREKRŐL, AMELYEKSEL A GYALOGSÁGI TAGMÁK TRIBUNUSAINAK VAGY PARANCSNOKAINAK TISZTÁBAN KELL LENNIÜK¹³⁷

A hírvívő a következő parancsokat szokta kiadni: „Figyelj a parancsra, így nem fogod összekuszálni a hadsorokat! Mindenki tartsa szemmel a zászlót!

¹³⁷ Az író ebben a caputban a már korábban tárgyalt (Maur. *Strat.* III. 4, 5.; XII. 16.) parancsokat ismétli meg, illetve egészíti ki néhány újjal.

A zászlót senki sem hagyhatja el, kivéve, ha az ellenség egyöntetű és rendezett üldözésére kerül sor!” Az egységek nyugodtan, csendesen és egyenletes tempóban rohamozzanak, a kopjáik hegyét pedig tartásuk felfelé. Szokjanak hozzá, hogy a jelzésekre, akár parancsszavakra, akár kézjelekre tudjanak manővereket végrehajtani, hogy elinduljanak, és hogy megálljanak, hogy elvékonyítsák, vagy éppen felosszák a soraikat. Ha a „Hagyd el az állást!”¹³⁸ parancsot hallják, akkor egyenletesen, tömött sorokban vonuljanak előre. Ha a tagma vonala egyenletesen, akkor az „Arcvonalhoz igazodj!” parancs hangzik el. Ha csökkenteni vagy növelni szeretnék a mélységet és a szélességet, akkor a „Sorokat zárni!” utasítás szól. A „phoulkonba!” parancsra formázzanak phoulkont. Állásapások során gyakoroljanak, néha fadorongokkal, néha csupaszkardokkal. Ha az hangzik el, hogy „Segíts rajtunk!”, akkor mindenkinek egységesen azt kell felelnie, hogy: „Istenem!”

Egyéb manőverek

A kettős phalanx formázásának parancsa: „Első«-k állj, »második«-ok kilépni!” Ami a balra és jobbra kanyarodást illeti, ha a parancsnok azt szeretné, hogy jobbra térjenek ki, akkor így szól: „Jobbra tarts!”, ha balra, akkor meg „Balra tarts!”, amire elkanyarodnak. Az „Indulj!” parancsra elindulnak, a „Visszarendeződés!”-re visszatérnek eredeti helyzetükbe. Ha kétarcú védekező vonalba kell váltani, akkor ez szól: „Kétfelé nézz!” Ha az arcvonalat jobbra vagy balra szeretnék átváltani, akkor a jobbra esetében a „Jobbra válts!” hangozzon el, a balra esetében pedig a „Balra válts!” Ami a hadsor nyújtását vagy szélesítését illeti, ha a parancsnok jobbra akarja elnyújtani a hadsort, akkor így szól: „Nyújtás jobbra!”,¹³⁹ ha mindkét irányba, akkor meg: „Nyújtás mindkét irányba!” Mélység növelése vagy kettőzése esetén, ha nyolc- vagy négyfős a mélység, akkor a „Belépni!” hangzik el. Ha azt akarja, hogy hátra forduljanak, akkor kiadja a „Hátra arc!” parancsot.

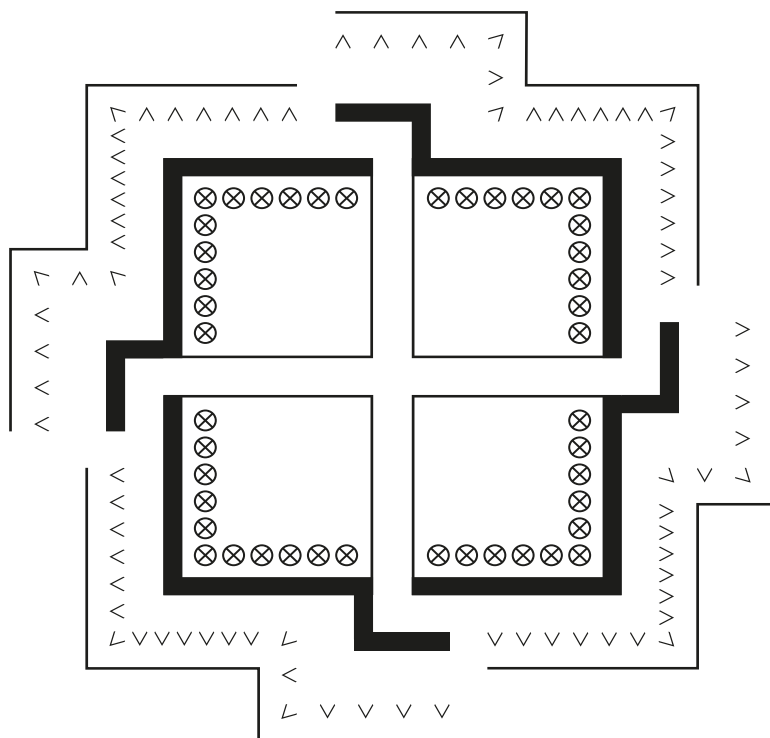
Ezeknek a manővereknek az ismérveit írásban kell tudatni a tribunusokkal, ugyanakkor a merarkhészek is legyenek tisztában a manőverek lépéseivel.

¹³⁸ „Exi a stema.”

¹³⁹ „Largi a dextra.”

C. AZ ERŐDÍTETT TÁBOR ÁBRÁJA

Érdemes megemlíteni, hogy a málhás szekereken kívüli vonal egy árkot jelez.¹⁴⁰ A lábtöviseket a lambdák jelölik, a középen látható jelek pedig a sátrakra utalnak. A kereszt alakú főutak szélessége 50 láb legyen, a szekerek körüli térrész pedig 200 láb. Az árok vonalát a lábtöviseken kívül ássuk ki, így a táborból sem állat, sem ember nem fog tudatlanul beléjük gabalyodni.



¹⁴⁰ A Maur. *Strat.* XII. B. 22. caputban foglaltakat alapul véve a lambdával jelölt lábtöviseknek a sáncárkon (vékony vonal) kívül kellene lenniük, és nem belül, ahogy az ábra mutatja.

D. A VADÁSZATRÓL. HOGYAN VADÁSSZUNK VADÁLLATOKRA VESZTESÉG, BALESET ÉS SÉRÜLÉS NÉLKÜL

A vadászat nagy hasznára van a katonáknak; nemcsak óvatosabbá teszi őket és edzettebbé a lovakat, hanem mindennapi tapasztalatokkal is felvértezi őket, amelyeket aztán a hadszíntéren tudnak kamatoztatni. Kiváltképp fontos, hogy az év erre alkalmas időszakaiban, folyamatos gyakorlással jártasságot szerezzenek benne, amikor is a tapasztalatlanok könnyebben tanulhatnak, akik pedig hibát követnek el, ahogy az megesik, akkor a hibát sérülés nélkül ki tudják javítani. Mivel az isteni gondviselés rengeteg ravasz és ürge lábú állatot teremtett a világra, amelyeket a saját falkavezéreik vezetnek, ezért az elejtésüket csakis a taktika és a stratégia tervszerű eszközeivel lehet megtenni.

A [vadász]köteléket ne mélyítsük el túlságosan, különben olyan kis területet fedne le, hogy a zsákmány bekerítése eredménytelen lenne. Ugyanakkor az sem jó, ha a kötelék katonáit messzire elnyújtjuk, mivel az így keletkező réseken átcsusszanna és elszökne a préda. Sík és nyitott terepen a vonalunk nagyjából hét vagy nyolc mérföld hosszú lehet, de ennél ne több. Sík, viszont erdőkkel szabdalt terepen ennél rövidebb.

Fontos megszabnunk, hogy mérföldenként hány lovas egységet sorakoztassunk fel, mivel szellősen kell állniuk ahhoz, hogy üldözés közben ne ütközzenek egymásba és ne kuszálódjanak össze. Mérföldenként legfeljebb 800 vagy 1000 lovas sorakoztassunk fel.

A vadászat előtti napon néhány járőr keresse meg a prédát, és alaposan vegye szemügyre a terepet, majd a parancsnokok hagyják meg a következőket a katonáknak: miután az alakzat felsorakozott, mindenki csendesedjen el, és nesztelenül haladjon; senki se hagyja el a számára kijelölt helyet, még akkor se, ha nehezen járható terepen kell átküzdenie magát; senki se sarkantyúzza meg a lovát, és senki se lőjön akkor, amikor az alkalom nem megfelelő. Ha egy vad felugrott, akkor aki egy nyíllövésnyi távolságra van az állattól, lőjön rá, de a köteléket ne hagyja el. Ezután az egyik hírvivő adja át a prédát a tagma parancsnokának, a tetemhez pedig senki más nem nyúlhat

hozzá. Ha valakinek a figyelmetlensége folytán a préda megszökött, akkor a hibázó katonát meg kell büntetni.

Senki sem lovagolhat a kötelék elé, kivéve a merarkhészeket és az őket kísérő hírvivőket, továbbá a tagmaparancsnokokat és a hozzájuk tartozó hírvivőket. A merarkhészek állítsák fel a hírvivőiket a meroszaik teljes hossza mentén, hogy a hadvezér utasításait és a kémek híreit mihamarabb megkapják, végül a tagmák parancsnokai sorakoztassák fel a tagmáikat.

A vadászat napján, a nap második órájában¹⁴¹ a sereg induljon útnak, és kezdje meg a vadászatot. A katonák könnyű fegyverekkel, például íjakkal legyenek felszerelve, akik pedig nem járatosak az íjászatban, vigyenek magukkal kopjákat. Néhány járőr menjen előre, hogy becserkésszék a prédát, míg a többi vezesse a sereget. Amikor a préda már a közelben van, nagyjából három-négy mérföldre, egy erre alkalmas és rejtett helyen sorakoztassuk fel az egységeket, de semmiképpen se közelebb, mivel az állatok, amelyek éles érzékekkel vannak megáldva, gyorsan megneszelik a katonák közeledését, és elfutnak. A sereget phalanxba sorakoztassuk fel, és alakítsunk ki három seregrészt: derékhadat, jobbszárnyat és balszárnyat. Az oldalvédeket állítsuk egy kicsit hátrébb, de ne messze a szárnyaktól. A sorok mélysége, ahogy korábban már szoltunk róla, a sereg nagyságától, a terepviszonyoktól és a megteendő távtól függ, azaz a mélység lehet négy-, két-, de még egylovasnyi is. Miután a kémek¹⁴² visszatértek, álljanak a szárnyak élére, amelyeknek az lesz a dolga, hogy bekerítsék és teljesen körbefogják a prédát. A hadsoraink induljanak el rendesen phalanx alakzatban, majd amikor a préda láthatóvá válik, a szárnyak nyíljanak ki oldalra, azaz vegyennek fel félhold alakzatot, és a szarvak szépen egyenletesen közelítsenek egymás felé addig, amíg össze nem zárnak, és teljesen körbe nem kerítik a prédát.

Ha erős szél fúj, akkor a szél felől érkező szárny távolabbról lovagoljon a préda felé, különben az állat megszimatolja őket, és még azelőtt elslisszolna, mielőtt bekeríthetnék. Ha a préda azelőtt riad fel, mielőtt a szárnyak összezárnának, és hirtelen nekiiramodva elvágatna, azaz kicsusszanna a szárnyak közötti résen, akkor a szárnyak oldalában érkező oldalvédeknek

¹⁴¹ „[A] nap második órájában”, azaz reggel 8 órakor.

¹⁴² Itt azokról a járőrökről van szó, akik korábban a préda becserkészése miatt mentek előre.

kell szélesebben oszlopba rendeződniük, még azelőtt, mielőtt ők is összekapcsolódnának. Siessenek a szárnyak csúcsaihoz, és tömjék be az ott tátongó rést, így a vad bennragad a gyűrűben. Miután elvágta a vad menekülési útját, a szárnyak összeérnek, és a lovasok elhaladnak egymás mellett, amely során a jobbszárny belül, a balszárny pedig kívül halad el. Azzal, hogy a szárnyak folytatják a kígyózó mozgást, a prédát fokozatosan a derékhad felé terelik, ahol a lovasok gyűrűje által közrefogott térrész egyre szűkösebbé válik, köszönhetően annak a négy vagy még több körös vágtnak, amelyet az egy-két mérföldes kör kerületében megtesznek. Ezután már könnyedén hozzáférhetünk a prédához, a térrész pedig elég nagy lesz ahhoz, hogy az íjászaink ne sebesítsék meg egymást.

Miután a leírt módon bezártuk a kört, a gyalogosok, ha vannak, pajzsral a kezükben menjenek be a körbe, és a lovasok körvonala mentén tegyék egymás mellé a pajzsukat. Ezzel megakadályozzuk, hogy a szorult helyzetben lévő kisebb állatok kisurranjanak a lovak lábai között. Ha éppen nincsenek gyalogosaink, akkor vegyünk el néhány lovas a külső gyűrűből, és a leírt módon sorakoztassuk fel őket. Ezt követően a hadvezér jelöljön ki néhány ügyes tisztet vagy katonát, akiknek az lesz a feladata, hogy lóhátról lenyilazzák a prédát. A kint sorakozók közül senki sem lovagolhat be a prédához. Ha már későre jár, akkor tovább szűkíthetjük a kört azzal, hogy a gyalogosokkal egymás mellé emeltetjük a pajzsokat, így a prédát szinte már kézzel is el lehet kapni. Ha mindent a leírtaknak megfelelően tettünk, és a vadászat megérte a fáradságot, akkor a zsákmányt egyenlően osszuk szét a tagmák között, így erősítve a sereg összetartását, mivel az emberek egyenlő mértékben élvezhetik a közös munka gyümölcseit. Ha viszont a zsákmány nem becses, akkor sorshúzás révén osszuk szét. Mindenképpen hagyjunk egy részt a járőröknek is, ha jól végezték el a munkájukat.

Ezt az alakzatot akkor szoktuk alkalmazni, amikor a sereg kifejezetten vadászat céljából hagyja el a táborát, és tér oda vissza, vagy ha éppen vonul, mivel nemcsak akkor jó, amikor az állatot már előre becserkéztük, hanem akkor is, ami gyakrabban megesik, hogy a sereg vonulás közben hirtelen felveri őket. Ez hasonlít ahhoz az alakzathoz, amelyet a szkíták szoktak alkalmazni, de egy

kicsit tovább tart a felsorakozás, és nyitottabbak a soraink. A csapatok ne akkor próbálják ki először, amikor a vadászat már élesben megy, mivel a tapasztalat hiánya miatt felmerülő hibák, bosszúságok és fáradozások arra sarkallhatnak minket, hogy elveszük ezt az alakzatot. Először inkább jelöljünk ki néhány lovas, hogy játsszák el a prédák szerepét, így a sorok előre fel tudják mérni a helyzetüket, és az átkaroló manővereket is könnyebben meg tudják tanulni.

Létezik egy másik vadásztaktika is, amely szerintünk gyorsabb és egyszerűbb, ráadásul kisebb lovascsapattal is végre lehet hajtani, kiváltképp akkor, ha a vadakat már előre kiszemeltük magunknak. Ebben az esetben a vadászat előtti napon osszuk fel a csapatainkat öt seregtestre: egy harmadra, két negyedre, és két tizenkettedre. A harmad legyen a középső seregtest, a két negyed és tizenketted pedig a két-két szárny és oldalvéd. Miután az egységek megérkeztek a kijelölt helyre, ahogy azt az előbb kifejtettük, a hajtóként dolgozó kémek a nekik megszabott idő alatt igyekezzenek a vadakat ne a szárnyak, hanem a középső seregtest felé hajtani. A középső seregtest először álljon phalanxba, amely a „száj” vagy arcvonal lesz. Őket kövesse a balszárnyon a bal oldali seregtest, amelynek oldalvédei húzódnak a phalanx hátába. Ugyanígy következzen a jobbszárnyon a jobb oldali seregtest, amelynek oldalvédei szintén húzódnak a phalanx hátába. A kémek térjenek vissza, és vegyék fel az állásukat a szárnyakon posztoló egységek oldalában, ahol az oldalvédek sorakoznak. A középső seregtest vonalba rendeződve álljon meg, a többi seregtest pedig induljon meg egyenletesen a szárnyokról a préda irányába. Amikor a két [oldal] seregtest ezt megtette, a középső seregtest folyamatosan kövesse őket, így az egész kötelék úgy fog kinézni, mint az a csatarend, amelyben a szárnyak indulnak meg.¹⁴³ Addig nyomuljanak előre, amíg a szárnyak túl nem mennek a prédán [hogy körbekeríthessék], amely most már közöttük van. Amikor már csaknem körbekerítették a prédát, az oldalvédek a szárnyokról oszlopba rendeződve induljanak meg, gyorsítsák fel a lépteiket, és a túloldalt egymással összekapcsolódva, alakítsák ki a negyedik oldalt, így az egész formáció úgy fog kinézni, mint egy téglalap. A préda teljes bekerítéséhez a lovasok mind a négy

¹⁴³ Vö. Maur. *Strat.* VI. 1.

oldalon zárjanak közelebb egymáshoz, azaz húzódnak összébb. A szárnyaknál álló lovasok zárják közre az oldalvédeket és az őket követő centrumot, amire az oldalvédek összébb húzzák a soraikat és a szárnynál mozgókat, így nem jön létre rés, amelyen át a préda elszökhetne. Miután a vonalakat kellően lezártuk, válasszunk egy megfelelő helyet, ahol az így körbefogott prédát már le tudjuk nyilazni. Miután ez megtörtént, a két oldal álljon tömött sorokba, a másik kettő pedig zárjon összébb, vagy mélyítse el a sorait, és induljanak meg egymás felé, amíg három vagy négy nyíllövésre nem kerülnek egymástól. A másik két oldal igazítsa a mozgását hozzájuk, ahogy arról többször szóltunk, és a szárnyakon zárjanak velük össze. Amint a préda körüli hely kezd egyre szűkösebbé válni, a fentiek szerint vonuljanak be, és lőjék le az állatot. Ezt a formációt már közvetlenül a tábor elhagyása után felállíthatjuk; vagyis a középső hadrész, ahogy írtuk, vonuljon elől, a másik kettő pedig kövesse azt addig, amíg meg nem közelítik a prédát. Ha a csapatok találtak egy rejtett helyet a vadtól körülbelül három-négy mérföldre, akkor a fent közölt módon kezdjék meg a manővert.

Létezik egy másik módszer is, amelyet még kevesebb lovassal is végre lehet hajtani, és amelyet a szkíták alkalmaznak szívesen. Ez esetben soroljuk be a lovasokat, akiknek a többsége íjász, 5-10 fős sátorközösségekbe, majd osszuk fel közöttük azt a területet, ahol a préda megbújt. Ha a préda felugrott, akkor az ahhoz a területhez kirendelt lovasok, amennyire csak tőlük telik, közelítsék meg az állatot, és kezdjenek el rá lőni. Ez a módszer azonban, noha sokkal több izgalmat és testmozgást biztosít az embereknek, veszélyes lehet az újoncokra nézve, kimerítheti a lovakat, és kudarcélménnyel járhat.

UTÓSZÓ



A KELETRÓMAI BIRODALOM TÚLÉLÉSE ÉS HADSEREGÉNEK ÚJJÁSZERVEZÉSE

A római legiók már réges-rég lehanyatlottak, dicsőségük pedig már csak legendákban élt tovább, sőt a birodalom nyugati fele is csak emlék volt csupán, amikor a *Sztratégikont* papírra vetették. Az író a saját vállán érezte a súlyos római örökséget, amely példaként lebegett előtte, de egyúttal tisztán látta azokat a kihívásokat is, amelyeket a korszak hadművészete állított elé. Helyesen ismerte fel, hogy ebben a változásokkal terhelt időszakban a túlélés egyetlen záloga a hadseregben rejlik, amelynek újabb reformja a feltétele a Keletrómai Birodalom túlélésének. Ez az ember, aki talán maga Maurikiosz császár volt, művelt és praktikus katona lévén úgy tartotta helyesnek, ha lefekteti azokat a hadügyi alapelveket, amelyek a haderők megújításához kellenek, és továbbadja azt a szerteágazó tudást, amelyet saját karrierje során halmozott fel, megkönnyítve azoknak az életét – ahogy ő fogalmazott –, akik a jövőben majd hadvezetéssel szeretnének foglalkozni. Így tehát megírta a *Sztratégikont*, a keletrómai taktikai irodalom első magas szintű értekezését, amely nemcsak a birodalom későbbi taktikusainak, hanem a 17. század nyugati katonai gondolkodóinak is nagy hasznára vált.

A *Sztratégikon* születésekor Európa már egyáltalán nem hasonlított arra az Európára, amely a római császárság idején volt. Az egykor oly hatalmas Római Birodalom, amely a Rajnától és a Dunától Afrikáig, illetve Skóciától egészen Szíriáig húzódott, és amely több száz évig a nyugati civilizáció bástyája volt, a 7. századra már nem létezett. Amikor 476-ban a birodalom nyugati fele végleg felbomlott, a császári hatalom súlypontja már Konstantinápolyban,

az „Új Rómában” koncentráldott. Az itteniek, noha latin helyett görögül beszéltek, továbbra is a Római Birodalom alattvalóinak tekintették magukat, és még csak nem is bizáncinak, ahogy az utókor később elnevezte őket, hanem *rhómaioinak*, „rómaiak”-nak hívták magukat, akiknek egyedülként volt joguk továbbvinni – persze görögös formába öntve – az antik római kultúrát és eszmeiséget. Noha az 5. században ez a birodalomrész is súlyos megrázkódtatásokon ment keresztül, a keleti területek viszonylagos egységét egészen a 13. századig sikerült megőrizni.

A bizánciak ezeréves sikerének kulcsát persze nem csak a történelmi hagyományokban kereshetjük. Amellett, hogy gazdagabb, urbanizáltabb, a kereskedelmi útvonalakhoz közelebb eső területeket kaptak örökül, amelyeket ráadásul nem érintettek olyan katasztrófálisan a barbárok betörései, túlélésüket annak is köszönhatték, hogy többször is képesek voltak katonai intézményeik megújítására, amelyek révén évszázadokig ellen tudtak állni a perzsák, a szlávok és az arabok hódításainak. A nyugatiakkal szemben a keletrómaiak nagy előnye az volt, hogy sikerült megakadályozniuk hadseregük túlzott elbarbarizálódását, miközben jól alkalmazkodtak az új típusú hadviselés kihívásaihoz. Persze a római császárok már sokkal korábban, jóval a két birodalomrész szétválása előtt rájöttek arra, hogy a lassan és nehézkesen mozgó, több ezer fős nehézgyalogos legiók nem lehetnek hatékonyak a gyorsan mozgó, talpig vértbe öltözött szászánida lovasok vagy a nagy tömegben támadó gótok ellen, főleg úgy, hogy a birodalom határait egyszerre több fronton is védeni kellett; vagyis a szükség vezette rá a késő római reformcsászárokat, Gallienust (260–268), Diocletianust (284–305) és I. Constantinust (306–337) arra, hogy a legiókat feldarabolják, és a hadügyet teljesen új alapokra helyezték. Nagyjából tehát a 3. század második felében indult el, de a 4. század elején vált igazán érezhetővé az a hadszervezeti átalakulás, amely majd a keletrómai-bizánci hadsereg kifejlődéséhez fog vezetni.

A változások a hadviselés minden szintjén, a hadszervezetben, a fegyverzetben, a taktikában és a stratégiában is éreztették hatásukat, amelyek eredményeképpen alakult ki az úgynevezett későrómai hadügy. Az egykori legiók cohorsaiból és lovassági aláiból egyrészlől létrejöttek a helyben toborzott határ menti alakulatok (*limitanei*, *ripenses*), amelyek a *limes* erődjeiben szolgálva

igyekeztek ideiglenesen feltartóztatni a betörő barbárokat, másrésről pedig a mélyebben állomásozó (mélységi stratégia) központi hadseregek (*comitatenses*), amelyekben már a csapatok negyedét tették ki a perzsa mintára felszerelt, kopjával, hosszú karddal, egynémelyikük íjjal, továbbá ovális pajzzsal harcoló, sisakot, pikkelypáncélt és lábvértet viselő nehézlovasok (*cataphractarii*). A késő római nehézgyalogosok (*scutarii*) fegyverzete is átalakult, szerepük specializálódott. Megjelent a kezükben a lovasoktól átvett hosszú kard (*spatha*), a *pilumot* felváltó könnyebb hajtódárdák (*verutum*, *spiculum*, *lancea*), az egyénre szabott ovális vagy kerek pajzs (*clipeus*), a pajzs belső oldalára csatolt nehéz dobonyilak (*mattiobarbulii*, *plumbatae*). A principátus korához képest felértékelődött az íjászok szerepe, akiket már lovasítva (*sagittarii*) is egyre gyakrabban alkalmaztak.

Különösen szembeötlő volt a hadvezetés és a hadszervezet átalakítása. Gallienus száműzte a senatorokat a hadseregből, és Diocletianus elválasztotta egymástól a provinciák polgári és katonai vezetését. A legiókat kisebb, mozgékonyabb egységek váltották fel, maga a legio szó is lassan feledésbe merült. A lovasok új adminisztratív-taktikai egysége a 300-500 fős *vexillatio* lett, a gyalogosok pedig 1000 fős *auxiliák*ba tömörültek. A lovasság és gyalogság végleges szétválását az tetőzte be, hogy I. Constantinus átalakította a *praefectus praetorio* hatáskörét, és létrehozta a lovassági (*magister equitum*) és gyalogsági (*magister peditum*) főparancsnok tisztét. Ugyancsak ő volt az, aki a régi praetorianus gárda helyébe két új alakulatot szervezett: a császári testőrséget alkotó *protectorest*, és az elitegység szerepét betöltő, többségében már germánokból verbuvált *palatinust*.

A késő római hadsereg legnagyobb kerékkötője mégis a régen oly nagy gonddal végzett újoncozás lett. Jelentkezők híján a császárok először zsoldemeléssel, majd a katonaélet megkönnyítésével (például házasság, földadomány) próbálták meg vonzóvá tenni a hadba lépést. A nagybirtokosokat arra kötelezték, hogy colonusaik egy részét a hadseregnek ajánlják fel, aminek egyrészt a termelés látta kárát, másrésztől pedig olyanok is bekerültek a hadsereg kötelékébe, akik csak nyűgnek tekintették a szolgálatot. Az ellenszenvet tetézte, hogy a szolgálatot örökletessé tették, azaz a veterán fia is csak katona lehetett. Mindezekből következően sokkal kifizetődőbbé vált, ha a határokon túlról soroznak; egyre nagyobb számban fogadtak fel barbár zsoldosokat, gótokat, germánokat,

perzsákat, akik viszont ahelyett, hogy romanizálódtak volna, tömegüknel fogva lassan barbarizálták a sereget.

Az összes nehézség ellenére a 4. századi római hadsereg még mindig erős volt, hiszen hallunk hatalmas fejlesztésekről, katonai vállalkozásokról vagy taktikai manőverekről, viszont a hanyatlás jelei már nyilvánvalóak voltak. Noha Iulianus, a későbbi császár (361–363) több sikeres hadjáratot is vezetett a frankok és az alemannok ellen, a perzsák elleni expedíciója a rossz taktika miatt teljes kudarcba fulladt, ráadásul ő maga is életét veszítette. A megújulásra képtelen római hadsereg agóniáját a 378-ban lezajlott hadrianopolisi csata tetőzte be, amelyben a gótok 40 ezer rómait hánytak kardélre Valens császárral (364–378) egyetemben.

A történelem furcsa fintora, hogy a birodalom végleges kettéválása (395) előtt a keleti hadseregben több barbár szolgált, mint a nyugatban, mivel Iulianus balszerencsés kimenetelű perzsa hadjárata és Hadrianopolis után a keleti haderő romokban hevert, így emberanyag híján I. Theodosius (379–395) kénytelen volt a gótokat *foederatik*ként hadba állítani. A császár végül mégis a nyugati hadsereg koporsójába verte be az utolsó szöveget, mivel miután győzött a Frigidus menti „birodalomegyesítő” csatában (394), az ütközetet eldöntő germán segítők benyújtották neki a számlát, és a hunoktól menekülve nagy tömegekben kértek és kaptak tőle letelepedési engedélyt a nyugati területeken, illetve felvételt a seregbe. I. Theodosius keleti utódai azonban nem követték el ezt a hibát, és folyamatosan ügyeltek arra, hogy ne nyakló nélkül sorozzák be a barbárokat. A tömegesítés helyett válogattak a jelentkezők között, akiket pedig kiválasztottak, azokat alapos kiképzésnek vetették alá, ahogy azt a *Sztratégikon* első soraiból is kiolvashatjuk.

A keleti birodalomrész túlélése persze sokkal összetettebb volt annál, mint-hogy a császárok megválogatták a katonáikat. A három kontinensre kiterjedő Keletrómai Birodalomban egyrészt megvolt az a területi és gazdasági potenciál, amely a megerősödéshez kellett, ugyanakkor a vezetőik rendelkeztek azzal a politikai előrelátással és stratégiai gondolkodással, amellyel meg tudták fékezni régi-új ellenségeiket. Összevetve a római hagyományokkal, a bizánciak nem mindig arra törekedtek, hogy a csatatéren szerezzenek érvényt akarataiknak. Nagy hangsúlyt fektettek a diplomáciára, ügyesen játszották ki az ellenségeiket

egymás ellen, vagy éppen küldték hadba a szövetségeseiket, de hatékonyan alkalmazták a meggyőzést, a lefizetést, a megtévesztést, a csata halogatását vagy a belügyekbe való beavatkozást. Ha csatára került sor, akkor nem feltétlenül törekedtek az ellenség teljes megverésére, hiszen tisztában voltak vele, hogy a mai napi ellenség holnap már szövetséges lehet.

A bizánciak sikerében kétségtelenül az is közrejátszott, hogy az új típusú stratégiai gondolkodást remekül ötvözték a rómaiak hagyományosan jó alkalmazkodóképességével. Tudatosan tanulmányozták az ellenség hadviselését, taktikáját és arzenálját, majd az értékes tanulságokat levonva integrálták azt a hadművészetükbe. A keletrómai-bizánci hadsereg gerincét az tette bizáncivá, hogy olyan magasan képzett, többféle fegyver kezelésében jártas, az ellenség taktikájából felkészült harcosokból válogatták össze, akik nemcsak akkor állták meg a helyüket, amikor változatos terepviszonyok között harcoltak, hanem akkor is, amikor létszámhátrányban voltak. Ez a szemlélet tükröződik a *Sztratégikon*ból is, amelyben a szerző külön fejezetet szentelt az újoncok egyéni kiképzésére, a manőverek begyakorlására vagy az aktuális ellenségek bemutatására.

A keletrómai-bizánci állam stratégiája persze nem egyik napról a másikra alakult ki, és az 5. század császárai komoly áldozatokat hoztak azért, hogy birodalmuk túlélését biztosítsák. Az első öntisztuló és önszervező lépések reménykeltők voltak, hiszen I. Theodosius keleti utódja, Arcadius (395–408) és udvara felismerte a hosszú távú stratégiai gondolkodás fontosságát, és bár rövid időre, de sikeresen letörte a gót befolyást Konstantinápolyban és a seregben. A hunok rendkívül gyors és nagy tömegben végrehajtott mélységi támadásaira azonban a kisebb seregtestekből és határ menti csapatokból álló keletrómai haderő még nem volt felkészülve, így az elsődleges stratégia mindenképpen védekező jellegű kellett hogy legyen. Arcadius fia, II. Theodosius (408–450) kivárára játszott: államot szervezett, törvénykezett, megerősítette Konstantinápoly falait, békét kötött a szászánidákkal, és inkább feladta a balkáni területeket, meg vállalta a rendszeres hadisarc kifizetését a hunoknak, mintsem hogy fővárosát Róma sorsára juttassa. A hun birodalom szétesésével Marcianus (450–457), az első keleti katonacsászár ugyan lélegzetvételnyi

szünethez jutott, viszont a defenzív stratégiából neki sem sikerült kitörnie, mivel újabb hatalmas népvándorlási hullám indult meg a Balkán belseje felé, ami megint megerősítette a gót befolyást az udvarban és a seregben. Érezhető változás a tehetséges iszauriai hadvezér, Zénón (474–491) uralkodása alatt történt, aki már kiválóan alkalmazta a klasszikus bizánci diplomáciai manővereket és cselfogásokat: belső ellenzékét megosztotta, a keleti gótokat egymás ellen játszotta ki, akiktől így végleg megszabadult, és hogy ne kelljen többfrontos háborút vívnia, ideiglenesen kiegyezett a vandálokkal, illetve tartós békére törekedett a szászánidákkal. Zénón utódjának, I. Anasztasziosznak (491–518) már sokkal nagyobb volt a mozgástere, és noha továbbra is súlyos belső ellentétek feszítették a birodalmat (vallási megosztottság, iszauriaiak lázadása), pénz- és adóreformjával megteremtette az alapot ahhoz, hogy a defenzív stratégia után a birodalom végre támadólag lépjen fel.

I. Iusztinianosz (526–565) politikájának minden egyes lépését az egyetememes Római Birodalom restaurációja határozta meg. 533-ban Észak-Afrikába küldte tehetséges hadvezérét, Beliszarioszt, aki 18 ezer fős serege élén szédületes gyorsasággal döntötte meg a Vandál Királyságot. Itália birtoklásáért 535-ben indult meg egy 20 évig tartó küzdelmes háború a Keleti Gót Királyság ellen, amelyet a másik kiváló hadvezér, Narszész tudott végleg megdönteni, ugyanakkor a nyugati gótoktól is sikerült elragadni néhány part menti területet Hispániában, így a Földközi-tenger ismét a rómaiak beltengerévé vált (III. melléklet). Bár a császár a sikereket főleg Beliszariosz és Narszész hadvezéri talentumának köszönhette, a hódításokat nem lehetett volna lefolytatni hatékony hadsereg és hadszervezet nélkül.

I. Iusztinianosz idejére a gazdaság helyzete már megengedte egy kicsi, de jól kiképzett és felszerelt katonai erő fenntartását. A korábbi századok gyakorlatával ellentétben megszűnt az öröklődő fegyveres szolgálat. A toborzás önkéntes alapon zajlott, viszont nem sorozták be tömegesen a barbárokat, hanem válogattak a jelentkezők között. A 6. századra a Kis-Ázsiában és a Balkánon lakó, harcedzettségükről híres iszauriaiak alkották az újoncozás legfőbb bázisát, de nagy számban jelentkezhettek thrákiai lovasok és szíriai íjászok is. A hadsereg alapját a jórészt közülük sorozott, lovas íjászból és nehézlovasokból álló mozgó

csapatok tették ki, amelyekben a jelentkezőknek szigorú alkalmassági vizsgán kellett átesniük, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet kaptak a birodalommal szövetséges, könnyűlovasként harcoló barbár népek (herulok, gótok, hunok) is, akiket saját nemzeti parancsnokaik irányítottak. A határvédelem továbbra is a határ menti alakulatok feladata volt, akik a családjukkal a limes erődjeiben laktak, és művelhették a szolgálatukért cserébe kapott földet. A korszakban erősödtek meg a császári gárdát felváltó, a hadvezérek és nagybirtokosok szolgálatába szegődő úgynevezett magán csapatok, amelyek ugyan formálisan felesküdték a császárra, viszont ténylegesen a hadvezérük felé voltak lojálisak.

A legfőbb hadvezetés rendszerét I. Constantinus alakította át utóljára, aki létrehozta a lovassági főparancsnok, illetve a gyalogsági főparancsnok tisztét, amelyeket főleg keleten a *magister militum* tisztség egyesített. I. Iusztinianosz, hogy csökkentse e nagy hatalmú katonai vezetők befolyását, több katonai körzetet alakított ki a keleti területeken. Külön *magister militum*ot kapott Armenia, Mezopotámia, Egyiptom, Szíria, Scythia és Moesia, majd miután sikerült visszafoglalni a nyugati területek egy részét, Itáliát, Hispániát és Afrikát is bevonta a katonai körzetek sorába. Speciális funkciót látott el a *magister militum praesentalis*, aki Konstantinápolyban, a császár mellett állomásozott, és a város falainak védelméért felelt. A körzetek tényleges katonai vezetői a *magister militum*ok beosztottjai, a *dux*ok voltak. Ők vezették a körzetben szolgáló határ menti és mozgó csapatokat, feleltek az erődök rendjéért és a csapatok ellátásáért. A hadjáratokra nem vontak össze 20-25 ezer főnél nagyobb erőt, a döntő összecsapást pedig igyekeztek elkerülni, mivel a veszteségeket sokkal nehezebben pótolták, mint a nagy tömegben támadó barbárok.

A korszak tipikus keletrómai katonája (*sztratiótész*) alapos kiképzést kapott fegyverismeretből, taktikai alakzatokból, manőverekből, táborfegyelemből, sőt még jogszabályokból is. Valójában nem volt sem gyalogos, sem lovas, hanem inkább mindkettő, de elsősorban íjász, aki remekül ki tudta használni az eltérő fegyvertípusokban és harcmodorokban rejlő lehetőségeket. Értett az íj, a kard és a kopja kezeléséhez, ráadásul lovon ülve is ismernie kellett e fegyverek használatát.

A fő fegyvernemet alkotó lovasság könnyű páncélzatot viselt. Fejüket tollforgóval díszített, szegecselt sisak (*kasszisz*), testüket pedig lábszárig érő,

deréktájon kettéválasztható páncélköpeny (*zaba*) védte, kezükben kis méretű, kerek pajzsot (*szkutarion*) hordtak. Csak a különleges alakulatok (*bukellarioi*) tagjai engedhettek meg maguknak páncélkesztyűt (*kbeiromanika*). A páncélköpeny alatt gyapjúból készült gót tunikát viseltek, amelyre vastag, hosszú ujjú, csuklyával ellátott gyapjú- vagy vászonköpenyt vettek fel. A tiszték, a különleges alakulatok, illetve az első sorban harcolók lovai vaslemezekből összehajtogatott homlokpáncélt kaptak, szügyüket avar típusú nemezelt szügy-páncél, illetve egyéb vérték védték. A lovasok fő fegyvere az összetett reflexíj (*toxaria*) és a könnyű, szintén avar mintájú, zászlócskával díszített és szíjjal ellátott kopja (*kontarion*) volt, amelyet szúrás mellett dobásra is használtak. Nyergükre avar típusú lovassági kard (*szpathia*) volt felcsatolva. A felszereléshez tartozott még egy-egy íjtok és tegez, a nyereghez egy pár kengyel, továbbá egy bőrtáska és egy kulacs. A könnyűlovasokat elsősorban felderítésre, zavarásra és üldözésre használták. Páncélzatuk gyéribb volt, és általában egy-két fegyver használatára specializálódtak: íj, kopja, dárda, parittyá.

A nehézgyalogosok arcvédővel ellátott és rojtokkal díszített sisakot hordtak, testüket páncéling, lábaikat pedig vasból vagy fából készült lábszárvérték védték, amelyeket meneteléskor levetettek velük. Páncéljuk alá ők is térdig érő gót tunikát, rá pedig könnyebb köpenyt vettek fel. Gót típusú, csatokkal összefogatható, szegecselt lábbelijük keményebb és tartósabb lehetett, mint a lovasoké. Alapfegyverzetük: nehéz pajzs, herul mintájú kard és egy-két kopja. Ismerték még a parittyát, a dobonyilakat és a szekercét is, bár ezek használata korántsem lehetett általános. Szerepük nem csak a „falszerű” felállásra korlátozódott. Noha a *Sztratégikon*ban leírt gyalogsági phalanxok hadszervezetben és néhány terminológiában a makedón phalanxra emlékeztetnek, valójában inkább a római manipulus kötelékrendszer hagyományát elevenítették fel, hiszen kiválóan lehetett velük manőverezni, alakzatot és arcvonalat váltani, réseket kitölteni, vagy az ellenséges lovasság támadását visszaverni. Ha szükség volt rá, támogatták a saját lovasságot, sőt ék alakzatot felvéve támadásba is lendülhettek. A könnyűgyalogosok ijakkal (IV. melléklet), parittyákkal, könnyebb hajítódárdákkal és dobonyilakkal harcoltak, védelmüket kis kerek pajzs látta el. Egynémelyük értett a *szólénarion* (V. melléklet) kezeléséhez is.

A lovasság alapvető taktikai egysége a 300-400 fős *tagma* volt, amelynek élén a *tribunus* vagy *comes* állt. A taktikától és a sereg létszámától függően a tagmák 8-10 sor mélységű négyzetekben, phalanxszerűen, térközökkel elválasztva sorakoztak fel egymás mellé két vonalban. Az első vonalban kaptak helyet a támadók és a védekezők tagmái, míg a második vonalat tartalékban hagyták, és ha kellett, akkor az első kisegítésére vetették be. Létszámtól függően harmadik vonalat, úgynevezett hátvédet is képeztek, megelőzendő a hátbatámadást. A csatarend bal szárnyát oldalvédek, jobb szárnyát átkarolók zárták le, rajtuk túl rajtaütők rejtőztek. Az első vonal mögött felcserek, a második vonal mögött tartalék lovak, málhás kocsik és szintén felcserek sorakoztak. Ha csatára került sor, akkor az elsődleges taktika nem a frontális támadásra, hanem az ellenség támadásának kivédésére, manővereinek kijátszására, szárnyainak bekerítésére és derékhadának hátbatámadására épült, ahogy azt a taginae-i (552), a volturusi (554) vagy a solachoni (586) csaták manőverei is mutatják. A sereg létszáma „papíron” 8100 fő volt, amit azonban sok minden befolyásolt, ráadásul ez nem tartalmazta a gyalogsági tagmákat.¹⁴⁴

Bár I. Iusztinianosz császársága kivételesen emlékezetes időszak volt a Keletrómai Birodalom történetében, uralkodásának végét számos csapás árnyékolta be, és ezek komolyan rányomták a bélyegüket a későbbi évtizedekre. 550 körül a Duna mentén új, agresszív ellenségek (szlávok, avarok) gyülekeztek, a birodalmon többször is átgázolt a bubópestis, a megfogyatkozott lakosság pedig nem bírta tovább elviselni azokat az adóterheket, amelyeknek bevételeit a császár hódításokra és monumentális építkezésekre költött el. Iusztinianosz Római Birodalomról szőtt terve is tiszavirág-életű volt, hiszen néhány évvel a halála után a longobárdok elfoglalták Itália nagy részét.

Az új uralkodó, II. Iusztinosz (565–578) hatalmas birodalmat, viszont üres kincstárat és területre éhes ellenségeket örökölt. A bajokat csak tetézte, hogy területi érdekek és kereskedelmi viták miatt ismét kiújultak az összecsapások a szászánida perzsákkal. A birodalmát háborúba hajszoló labilis idegzetű császár végül a daraszi erőd elestének hírére szó szerint megőrült, a háború pedig

¹⁴⁴ Vö. II. melléklet: *Lovassági hadszervezet és tisztikar a Sztratégikonban.*

négyéves fegyverszünettel ért véget, köszönhetően a császár testőrparancsnokának, aki II. Tiberiosz (578–582) néven ragadta magához a hatalmat. Az új császár, számítva az avarok balkáni hadjáratára, a négy év fegyvernyugvást arra használta fel, hogy elsőként a perzsákkal számoljon le. A keleti csapatokat újjászervezte, élükre pedig kinevezte tehetséges testőrparancsnokát, a kappadókiai származású Maurikioszt (582–602), aki majd 591-ben, immár császári minőségben fog véget vetni a harcoknak.

A *Sztratégikomban* többször szereplő, ázsiai származású avarok 570 körül tűntek fel a birodalom északi határainál. Miután széleseben leigázták a szlávokat, figyelmük a Balkán-félsziget felé fordult. Nem sokat hezitálva kihasználták a rómaiak keleti lekötöttségét, és az alávetett szlávok segítségével sorra foglalták el a határerődöket, Sirmiumot, Singidunumot, Viminaciumot és Augustát. Maurikiosz csak azután jött át a Balkánra, miután keleten békét kötött, viszont a szerencse nem kísérte el. Ugyan harcedzett csapataival mesterien manőverezett, és többször is megverte az avarokat meg a szlávokat, azonban nem tudott mit kezdeni az ellenség nagy tömegével. A császár hiába fizette le az avarokat, 600-ra azok megérkeztek Konstantinápoly falai alá. Noha sikerült őket visszaverni, a katonák annyira kimerültek az állandó harcoktól meg a zsold elmaradásától, hogy 602-ben fellázadtak, és a félbarbár Phokaszt tették meg császárnak. Maurikiosz elmenekült Konstantinápolyból, viszont hamarosan elfogták, és öt fiával együtt kivégezték.

Maurikiosz küzdelmes császársága fontos állomás volt a középkori Bizánci Birodalom kialakulásának rögös útján. Megalapította a Karthágói és a Ravennai Exarchátust, továbbá fenntartotta az egységes Római Birodalom eszméjét. Bár a szlávok ellen elbukott, a perzsákat megfékezte. Noha a kor leghíresebb krónikása, Theophülaktosz Szimokattész kissé túlmisztifikálja a személyét, annyit megállapíthatunk, hogy Maurikiosz éles eszű, tetterős és előrelátó császár volt, aki a harctéren szerzett tapasztalatait az államszervezésben kívánta kamatoztatni. Kritikaként szokás megfogalmazni vele szemben, hogy nem volt tisztában a népszerűtlenségével, amely végső soron a bukását okozta, a szászánidák elleni háborúja pedig felemésztette a birodalom utolsó tartalékait, aminek egyenes következménye volt a szlávok

sikertelen megfékezése; vagyis még tovább gyengítette a birodalmat, kikövezve így az utat az arab hódítás előtt.

A korabeli források ugyan sejtetik, hogy Maurikiosz hadügyi reformokra készült, viszont a részletekbe egyáltalán nem merültek bele, a *Sztratégikon* pedig még csak utalás szintjén sem bukkan fel az elbeszélésekben. Az biztos, hogy a benne megfogalmazott javaslatok új irányt mutatnak, amelyek az egyetlen lehetséges megoldást hordozzák a hanyatlás megállítására. Például hatékony kiképzés, taktikai variabilitás, a hadvezér legyen felkészült, a katonák a császárt szolgálják, a hadsereg legyen egységes stb. Az író olyan szervezett és a hadviselés minden szintjére kiterjedő alapelveket fogalmazott meg benne, amelyek az elkövetkezendő évszázadokban alig változtak. A 300 évvel később író VI. (Bölcs) León is csak apróbb kiegészítéseket tett, amikor a *Sztratégikont* felhasználva megírta a *Taktikát*.

AZ ANTIK HADTUDOMÁNYÍRÁS ÖRÖKSÉGE ÉS A SZTRATÉGIKON

A bizánciak a rómaiakhoz hasonlóan nagyon komolyan vették a hadviselést. A háborúra nem csak mint területszerzésre vagy feljebbvalóságuk kimutatásának eszközére tekintettek. Az ő szemükben a háború művészet volt, amelyben a kívánt célokat nemcsak nyílt mezei összecsapással lehet elérni, hanem diplomáciával, hadicselekkal vagy vesztegetésekkel is. A *Sztratégikon* írója is ezt vallja: „A háború olyan, mint a vadászat. Ahogy a vadállatokat inkább lopakodással, hálókka, meglapulással, becserkészéssel és ehhez hasonló trükkökkel, mintsem pusztá erővel lehet elejteni, úgy a háborúban is ezeket a módszereket kell alkalmazni, akár sok az ellenség, akár kevés.”¹⁴⁵ Ez a szemlélet viszont nem a bizánciaktól ered, hanem abból a több száz éves háborús tapasztalatból, amelyet az antik hadtudományírók vetettek papírra, és amely az idő előrehaladtával, új ellenségek és harcmódorok feltűnésével állandó változásokon

¹⁴⁵ Maur. *Strat.* VII. A. prol.

esett át. A bizánci hadvezérek professzionális katonák voltak, akik a hadviselést nem csak a hadszíntéren tanulmányozták. Ellentétben a nyugati lovagokkal, ők tudatosan olvasták, értékelték és újítták fel az antik szakirodalmat, és alaposan felkészültek ellenségeik szokásaiból, taktikájából. Nem elégedtek meg annyival, hogy lovaikat biztosan megülve, fegyvereiket látványosan forgatva, félelmet nem ismerve vessék bele magukat a harcokba, és nem arra apelláltak, hogy létszámfölény kialakításával vigyék döntésre a csatát. „Bizánciságuk” inkább abban mutatkozott meg – szorosan kötődve így a római gyökerekhez –, hogy a háborút alapos tervezéssel, taktikai és morális felkészültséggel és persze Isten segédelmével lehet megnyerni, a véletlen teljes kizárásával. Nem csoda, hogy Maurikiosz kétszer is emlékeztet minket arra, amit egy hadvezérnek nem szabad mondania, azaz: „Erre nem számítottam!”¹⁴⁶

A keletrómai-bizánci hadviselés nem lehetett volna művészet, illetve a hadvezérek sem lehettek volna professzionális katonák, ha nem veszik figyelembe a korábbi korok tapasztalatait, és ha nem fordítanak figyelmet eme örökség folytatására. Az antik hadtudomány művelése messzire nyúlik vissza, egészen Homéroszig, ha hihetünk Ailianosz Taktikosznak,¹⁴⁷ és bár az iratpusztulás ezzel az irodalommal sem volt kíméletes, még így is tekintélyes számú értekezés és kivonat maradt ránk a legkülönbözőbb témakörökből. Az ostromharcászat és a haditechnika szakírói Aineiasz Taktikosz (*Poliorkétika*), Hérón (*Belopoeica*, *Cheiroballistra*), Bitón (*Polemikón organón kai katapultikón*), Athenaeus Mechanicus (*Peri mékhanématón*) és Bizánci Phülón (*Mékkhaniké szüntaxisz*), a makedón phalanxé Aszklépiodosz (*Taktika keialaia*), Ailianosz Taktikosz (*Taktika*) és Arrhianosz Xenophón (*Ektaxisz kata Alanón*) voltak, az antik hadicselekről Frontinus (*Strategemata*) és Polüainosz (*Sztratégémata*) tájékoztat minket, míg Onoszandrosz ideális hadvezérről szóló munkáját (*Sztratégikosz*) nemcsak VI. (Bölcs) León forgatta buzgón, hanem a 18. század jeles hadvezére, Szász Móric (Hermann Moritz Graf von Sachsen) is. A sort még kisebb szerzőkkel lehetne folytatni (Psz. Hüginosz: *De munitionibus castrorum*, Anonymus: *De rebus bellicis*), nem konkrétan a hadtudományban értekező,

¹⁴⁶ Maur. *Strat.* VIII. 1. 26., 2. 36.

¹⁴⁷ Ail. *Takt. Takt.* prol.

de fontos katonai forrásnak tekinthető írókkal (Xenophón, Polübiosz, Iulius Caesar, Vitruvius, Ammianus Marcellinus), és persze a *Sztratégikon* írója által is ismert Vegetiusszal, aki ugyan nem volt katona, mégis olyan zseniálisan megszerezte a római hadművészetet, hogy katonai kézikönyve (*Epitoma rei militaris*) hidat képzett az antik és középkori hadtudomány művelése között, és ezer évre meghatározta a nyugat-európai elméleti hadviselés fejlődését. A késő római polgári és katonai apparátus alapvető jegyzéke a *Notitia dignitatum*. A *codex Theodosianus* és a *Corpus Iuris Civilis* rendeletei ugyancsak hasznos betekintést nyújtanak a korabeli hadseregek működésébe. A bizánciak tehát tekintélyes mennyiségű forrásanyaghoz juthattak hozzá, és a hagyományokat folytatva ők maguk is kivették részüket a hadtudomány műveléséből.

Maurikiosz *Sztratégikon*ja nem volt előzményektől mentes. A keletrómai taktikai irodalom megszületése a 6. századhoz köthető, amikor egy amatőr taktikus, bizonyos Urbikiosz (vagy Orbicios) I. Anasztasziosz császár figyelmébe ajánlotta a *Taktikonját*,¹⁴⁸ amelyben gyakorlatilag az arrhianoszi phalanx felépítését és működését kivonatolta. Ugyancsak ő jegyezte az *Epitedeuma*¹⁴⁹ című rövid katonai pamfletet is, amelyben a „saját” zseniális találmányát, a hordozható sáncot (*canones*) magyarázza, és lelkesen kifejti nekünk, hogy miként lehet ezekkel az eszközökkel visszaverni a barbár lovasság támadásait. Valószínűleg ebből az időszakból ered a vitatott keltezésű, Syrianos Magister-féle (Anonymus Byzantinus) katonai kompendium is, amelyből viszont csak három, egymástól független rész maradt meg: a *De re strategica* (*Peri Sztratégikész*)¹⁵⁰ a szárazföldi hadviseléssel, a *Rhetorica Militaris*¹⁵¹ a hadvezér szónoklataival, míg a *Naumakhia*¹⁵² a tengeri hadviseléssel foglalkozik.

¹⁴⁸ Philip Rance: The Etymologicum Magnum and the „Fragment of Urbicius”. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 47. (2007), 2. 193–224.

¹⁴⁹ Geoffrey Greatrex – Hugh Elton – Richard Burgess: Urbicius’ Epitedeuma: An Edition, Translation, and Commentary. *Byzantinische Zeitschrift*, 98. (2005), 1. 37–76.

¹⁵⁰ George T. Dennis (szerk.): *Three Byzantine Military Treatises*. Washington, DC, Dumbarton Oaks, 1985. 10–135.

¹⁵¹ *Byzantine Military Rhetoric in the Ninth Century. A Translation of the Anonymi Byzantini Rhetorica Militaris*. Ford. Georgios Theotokis – Dimitrios Sidiropoulos. London – New York, Routledge, 2021.

¹⁵² John H. Pryor – Elizabeth Jeffreys: *Age of the Dromón. The Byzantine Navy ca 500–1204*. Leiden–Boston, Brill, 2006. 455–481.

A keletrómai hadtörténetírás kétségkívül legeredetibb és legjobban sikerült darabja a Maurikiosz császárnak tulajdonított *Sztratégikon* (Στρατηγικόν, stratégia, „hadtudomány”), amely ugyan tartalmaz néhány idézetet és vissza-utalást, mégis önálló alkotásnak tekintjük. Szerzője a kora középkorban elsőként ismerte fel a hadtudomány és a hadművészet megújításának szükségességét, így olyan kézikönyvet tett le az asztalra, amelyben megpróbálja tisztázni az elméleti fogalmakat, miközben gyakorlati szempontok segítségével igazítja el a jövő hadvezéreit a hadszervezet és a taktika rengetegében. Történelmi jelentőségét csak tovább növeli, hogy megbízható információkat közöl a birodalommal akkor szemben álló barbár népek társadalmi szervezetéről, haderejéről és harceljárásairól.

Első olvasat után teljesen nyilvánvaló, hogy a *Sztratégikon* írója több háborút és csatát megjárt, széles körű tapasztalattal felvértezett katona, valószínűleg főtitst volt, aki nemcsak a hadszervezetben és a hadvezetésben mozgott otthonosan, hanem a katonai terminusokban és a törvénykezésben is. Írónk tanult ember benyomását kelti, aki értett latinul, járatos volt az antik szakirodalomban, a római történetekben, ismerte más népek harcmodorát, szokásait, és tisztában volt a katonák mindennapi életével. Hogy az író valóban Maurikiosz császár lett volna, azt ma már nem lehet eldönteni. Kétségtelen, hogy a kéziratok többsége Maurikioszt jelöli meg szerzőnek, aki ráadásul rendelkezett is azzal a tapasztalattal és apparátussal, amely egy ilyen munka megírásához kellett, viszont akkoriban ez nem úgy működött, hogy a császár leült, és kiírta magából a gondolatokat. A megjelölés inkább arra utal, hogy a mű megírása és összeállítása az ő kezdeményezésére és felügyelete alatt történt. A szerző személyének kiléte egyébként akkor kérdőjeleződött meg először, amikor a *Sztratégikon* firenzei, az eredetihez legközelebb álló kézirátát kezdték el tanulmányozni, mivel ez a fentebb említett Urbikiosznak tulajdonítja a művet. Dennis viszont ezt egyszerű elírásnak tartja,¹⁵³ ugyanakkor Urbikiosz a *Sztratégikon* kronológiájába sem illik bele. A szerzőséggel kapcsolatban J. E. Wiita vetette még fel, hogy a *Sztratégikont* Maurikiosz

¹⁵³ *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy.* Ford. George T. Dennis. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1984. XVI.

sógora, Philippikosz is írhatta.¹⁵⁴ Philippikosz katonai karrierjét Maurikiosz egyengette, miután hozzáadta nővérét, Gordiát. A rendkívül energikus fiatalember korán megcsillogtatta katonai tehetségét; először a keleti határszakaszokon vívott sikeres harcokat Maurikiosz felügyelete alatt, majd 584-től már ő maga volt a keleti területek teljhatalmú parancsnoka. Az 590-es években valószínűleg nagyköveti feladatokat látott el, majd 598-ban ismét visszatért a sereghez, és többször is megverte a Balkánon pusztító avarokat és thrákokat. Híres volt olvasottságáról, rajongott Hannibalért, valószínűleg több nyelven is beszélt, jól ismerhette az ellenséges népek harcmódorát, ugyanakkor katonatisztként volt rálátása a hadügyekre is, tehát összességében véve alkalmas volt a *Sztratégikon* megírására. Egyúttal erre meg is volt a lehetősége, hiszen Maurikiosz halála után Phókaszt eltávolította az udvarból, és a khrüszopoliszi kolostorba száműzte, az itt töltött évek (603–610) pedig biztosították számára azt a nyugalmat, amely az emlékezéshez, a kutatáshoz és az íráshoz kellett.

A fenti okokból kifolyólag a *Sztratégikon* pontos datálása sem tisztázódott még megnyugtatóan, annak ellenére, hogy van néhány utalás, amelyek kapaszkodóként szolgálhatnak. Egyvalami leszögezhető: a *Sztratégikon*ban előforduló népek közül a longobárdok, a szlávok és az avarok 570 körül kerültek összetűzésbe a birodalommal, sőt az ugyancsak gyakran emlegetett perzsákkal is ekkortájt kezdődtek az ellenségeskedések, úgyhogy ez a dátum tekinthető *terminus post quem*nek. Az is nyilvánvaló, hogy az arab inváziók (629) és a themarendszer (630–640) előtt született, mivel e nagy horderejű eseményekről nem kapunk tájékoztatást. Szűkítve a határokat, az író három eseményt említ: az elsőben a perzsák megmérgezik a keletrómai lovak árpáját (IX. 3.), amely a perzsa háborúk első szakaszában (572–591), valószínűleg Maurikiosz trónra lépése után, tehát 582 és 591 között történt. A másodikban utal Akbasz 583-as ostromára (X. 1.), míg a harmadikban az avarok hadicselére (IX. 2.), amellyel sikeresen verték meg a keletrómaiak lovasságát Hérakleianál. Utóbbi 592-re datálható, vagyis mindebből az következik, hogy a *Sztratégikon* papírra vetése Maurikiosz császársága idején kezdődött el. A befejezés dátuma bizonytalanabb, mivel semmilyen

¹⁵⁴ John E. Wiita: *The Ethnika in Byzantine Military Treatises*. PhD-disszertáció. Minneapolis, University of Minnesota, 1977. 30–49.

korabeli utalás sincs a munkára vagy az első másolatok születésére, így csak valószínűsítjük, hogy a kéziratot vagy lezárták Maurikiosz 602-es halála előtt, vagy Phókasz császársága idején (602–610) végezték el az utolsó simításokat.¹⁵⁵

Mivel a szerző a saját tapasztalatait örökítette meg a *Sztratégikon*ban, ezért nem igazán volt szüksége arra, hogy korábbi írókat is felhasználjon a szöveg összeállításához. Ugyan többször utalt a régi hagyományokra vagy az ókori szerzők tapasztalatára, név szerint azonban senkit sem említett, és egy-két kivételtől eltekintve senkitől sem idézett hosszabban. A finom célzások azt feltételezik, hogy az író olvasott volt, és ismerte a releváns görög taktikai szakmunkákat, elsősorban Ailianosz Taktikosz *Taktikáját*, amelyből a makedón phalanx hadszervezetét vette át. Jó pár tanács bizonyosan Polüainoszhoz köthető, és talán a kezébe került Onoszandrosz *Sztratégosza*, illetve Arrhianosz Xenophón *Az alánok elleni csatarendje* is. Néhány jól hangzó aforizma és egy-két elhanyagolható javaslat Vegetius Renatus *Epitoma rei militaris* című munkájából származik.

Ami a *Sztratégikon* szerkezetét illeti, feltűnő, hogy az író eredetileg 11 könyvet készített el, mivel a XI. könyv legvégén, egyfajta zárásként, röviden összefoglalja munkája tartalmát. Az utolsó, XII. könyv részben vagy egészben külön készült el, de ugyanazon szerző révén, és talán nem is sokkal később illesztette hozzá a többihez. A XII. könyvnek egészen egyedi a felépítése és a tartalma, amely azt sugallja, hogy egy már korábban elkészült anyag újraírt változatát olvashatjuk. Például a gyalogságról szóló szekció külön tartalomjegyzékkel és bevezetéssel rendelkezik, továbbá előkerülnek olyan, azóta már legyőzött népek által használt eszközök, mint a gót lábbeli, a mór hajtógerely vagy a herul kard, de az igen látványos táborrajz vagy a vadászatról szóló befejező rész is azt sejteti, hogy ez a fejezet eredetileg nem volt szerves része a *Sztratégikon*nak.

¹⁵⁵ Idehaza Darkó Jenő foglalkozott behatóbban a *Sztratégikon* datálásával és szerzőségével, amit akadémiai székfoglalójában fejtett ki részletesen. Végső következtetése szerint a *Sztratégikont* Hérakleiosz császár írta titokban 621 környékén. Darkó Jenő: *Bölcs Leó Taktikájának hitelessége magyar történeti szempontból*. Akadémiai székfoglaló. Budapest, MTA, 1915. 5–59. Bár érvei fegyelemre méltók és megfontolandók, a nemzetközi szakirodalomban nincs nyoma annak, hogy elméletét széles körben elfogadták volna. Konklúziója azért támadható, mert a kéziratok az urbi-kioszi kivételével Maurikiosznak tulajdonítják a munkát.

A *Sztratégikon* kéziratait nem sokszor másolták, mivel olyan korszakban született, amelyben az amúgy is gyér írásbeliség és kéziratismásolás igencsak visszaszorult, így még az is nagy szerencse, hogy a mű egyáltalán fennmaradt. Ahogy ez ilyenkor szokás volt, miután a szerző befejezte az írást, és elvégezte a végső simításokat, több másolatot készíttetett. Ez esetben legalább három ilyen másolat készült, mindhárom a 7. század első felében, és ezek képezték az alapját annak a három kéziratcsaládnak, amelyek aztán eljutottak hozzánk.

Az első család a firenzei Biblioteca Laurenzianában őrzött kéziratból vezethető le, amely a Mediceo-Laurentianus graecus LV-4 elnevezésű kódexben található. A kódex születése része volt annak az enciklopédiakészítő programnak, amelyet VII. (Bíborbanszületett) Kónsztantinosz rendelt el a 10. században a konstantinápolyi birodalmi könyvtár állományának megőrzése végett, és úgy tűnik, hogy ebbe a kódexbe gyűjtötték össze a görög nyelvű taktikai munkákat. A 15. században a kódex Démétriosz Laszkarisz Leontarész bizánci hadvezér és államférfi tulajdonában volt, majd a leszármazottja, Ióánnész Laszkarisz vitte magával a kódexet Firenzébe. A kódex három egységre bontható: az első a bizánci hadtudományi írók munkáit tartalmazza, köztük az „urbikioszi” *Sztratégikon*t, a második az antik görög taktikusok, a harmadik pedig VI. (Bölcs) León műveit gyűjtötte össze.¹⁵⁶ Dennis kutatásai rávilágítottak arra, hogy a *Sztratégikon*nak ez a verziója áll legközelebb az eredetihez, mivel a rajzok sokkal pontosabbak, mint a többi kéziratcsaládban, ugyanakkor a görögül beírt vezényszavak ebben hasonlítanak legjobban az eredeti latin verzióhoz.

A második kéziratcsaláddhoz három kódex tartozik, amelyeket ma a Vatikánban, Nápolyban és Párizsban őriznek. Hasonlóan a firenzeihez, e kódexek is részét képezték a VII. (Bíborbanszületett) Kónsztantinosz-féle enciklopédiakészítő programnak, és ezekben is a klasszikus és bizánci taktikai értekezések, illetve poliorkétikai szakmunkák kaptak helyet. A *Sztratégikon* itteni verziói nem annyira pontosak, mint a firenzei, ugyanis tele vannak hibákkal, széljegyzetekkel és utólagos betoldásokkal.

¹⁵⁶ A kódex tartalmáról részletesen: Dennis (1981): i. m. 20.

A harmadik kéziratcsaládot VI. (Bölcs) León *Problématájából* és *Taktikájából* lehet rekonstruálni. A *Problémata* egy katonai kérdezz-felelek, amelyben VI. (Bölcs) León kérdéseket tett fel, és amelyekre szintén ő a *Sztratégikon*ból vett válaszokkal reagált.

A nyugati hadtudomány viszonylag későn, a 16–17. században fedezte fel magának a görög taktikai irodalmat. Komolyabb szinten először a németalföldi hadvezérek, például Nassaui Móric (Maurits van Nassau), Oránia helytartója, vagy Lajos Vilmos hessen-orániai herceg érdeklődött Ailianosz Taktikosz, Maurikiosz vagy éppen VI. (Bölcs) León munkája iránt, mivel belátták, hogy a reguláris hadseregek megteremtése felé vezető út első állomása az alaki kiképzésben rejlik, ehhez pedig hasznos segítséget nyújthatnak a görögök alaki hadmozdulatai, alakváltoztatásai vagy zárt csatarendjei. A *Sztratégikon* latin nyelvű fordítását Johannes Schefferus svéd humanista készítette el és jelentette meg 1664-ben, Arrhianosz *Taktikájával* egy kötetben.¹⁵⁷ Ennek a fordításnak azonban korlátozott a használhatósága, mivel Schefferus a második kéziratcsaládból dolgozott, így sok hiba került bele, ráadásul csak részben közölte a szöveg megértéséhez oly elengedhetetlen ábrákat.

A *Sztratégikon* iránti érdeklődés a 20. században nőtt meg igazán. Hosszú szünet után, 1903-ban készült el az első modern fordítás orosz nyelven Cibisev (Tsybyshev) révén.¹⁵⁸ Néhány rövidebb részt Várady László és Szádeczky-Kardoss Samu fordított le.¹⁵⁹ 1970-ben Mihăescu készített egy román fordítást,¹⁶⁰ majd 1981-ben jelentette meg Dennis az első kritikai kiadást görög–német tükörfordításban,¹⁶¹ illetve angolul 1984-ben.¹⁶²

¹⁵⁷ Johannes Schefferus: *Arriani Tactica et Mauricii artis militaris libri duodecim*. Uppsala, Henricus Curio, 1664. (Fakszimile: *Arriani Tactica Et Mauricii Ars Militaris*. Osnabrück, Biblio-Verlag, 1967.)

¹⁵⁸ Mavrikij [Маврикий]: *Тактика и стратегия*. Ford. K. Cibisev [К. Цыбышев]. Санкт-Петербург, (k. n.), 1903.

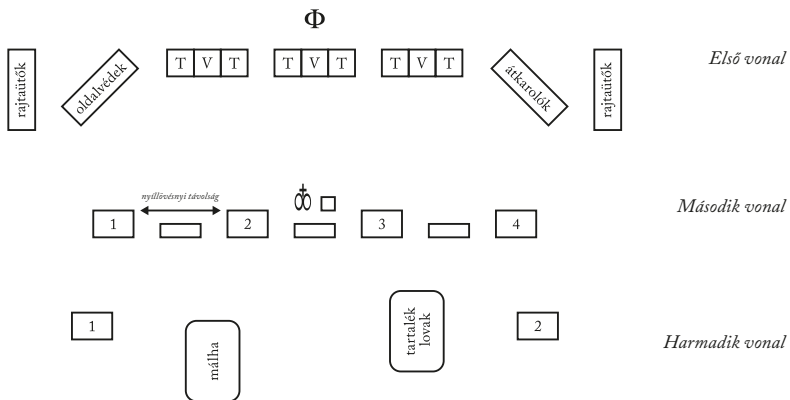
¹⁵⁹ Rázsó Gyula (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974. 95–101.; Szádeczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, Balassi, 1998. 80–87.

¹⁶⁰ Mauricius: *Arta militară*. Ford. H. Mihăescu. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.

¹⁶¹ Dennis (1981): i. m.

¹⁶² Dennis (1984): i. m.

MELLÉKLETEK



I. melléklet. *A keletrómai hadsereg általános csatarendje*

Megjegyzés:

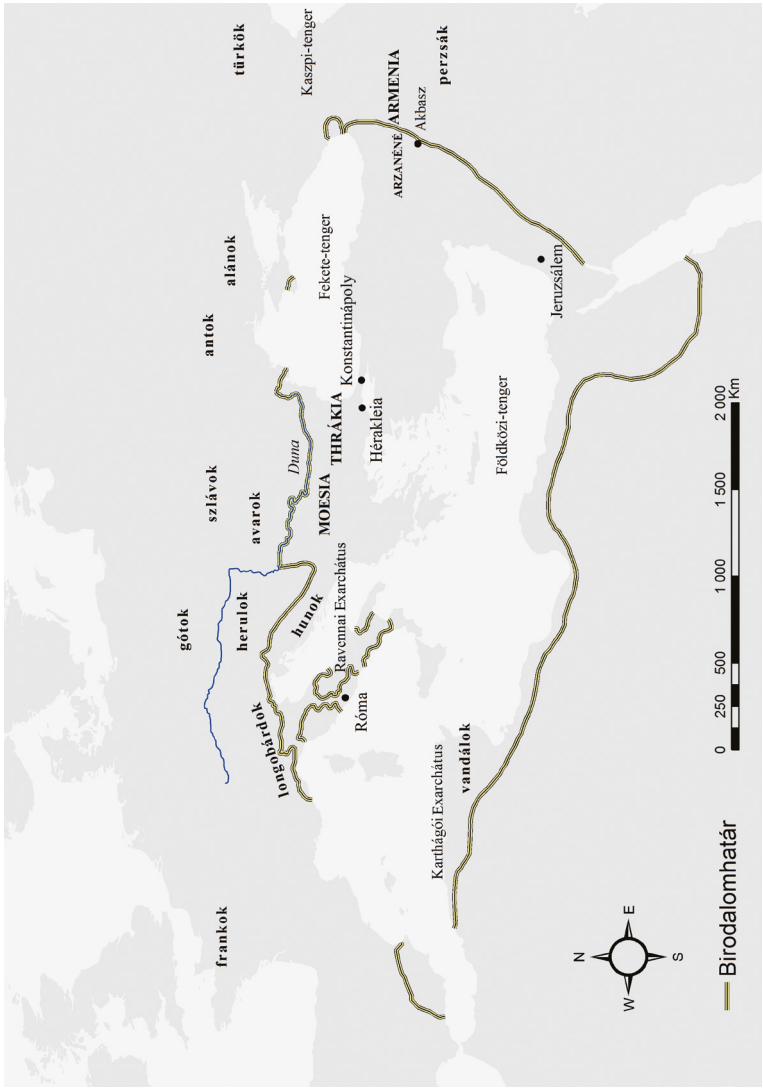
Első vonal (promakosz): a hadsereg kétharmada, amelynek élén az alvezér (Φ) állt. A centrum három merosza egyenként három-három moirából állt, középen védekezőkkel (V), a szárnyakon támadókkal (T). A vonal bal szárnyát oldalvédek, jobbját átkarolók fedezték. A szárnyakat távolabb elhelyezkedő rajtaütők zárták le. Második vonal (tartalék): a második vonalat, a sereg egyharmadát a hadvezér (Φ) vezette, aki a második vonal centrumában vette fel az állását. A négy merosz nyíllövésnyi távolságra állt fel egymás mellé. A hézagokban néhány száz fős egységek kaptak helyet. Harmadik vonal (hátvéd): létszám fölöttiekből szervezték meg a harmadik vonal két meroszáit. A közöttük húzóó térrészen sorakoztatták fel a málhát és a tartalék lovakat.

Forrás: Kákóczi Balázs szerkesztése

II. melléklet. *Lovassági hadszervezet és tisztikar a Sztratégikonban*

<i>Egység neve</i>	<i>Katonák száma</i>	<i>Alárendelt egység</i>	<i>Parancsnok</i>
hadsereg (sztratosz)	8100	3 merosz	hadvezér (sztratégosz)
merosz	2700	3 moira	merarkhész (sztratélatész)
moira (khiliarkhia)	900	3 tagma	moirarkhész (dux, khiliarkhész)
tagma (bandon, numerosz)	300	3 hekatontarkhia	tribunus (comes)
hekatontarkhia	100	10 dekarkhia	hekatontarkhész
dekarkhia	10	2 pentarkhia	dekarkhész (oszlopvezető)
pentarkhia	5	1 tetrarkhia	pentarkhész
tetrarkhia	4	3 katona	tetrarkhész (felzárkóztató, őr)
katona (sztratiótész)	1	–	–

Forrás: Kákóczki Balázs szerkesztése



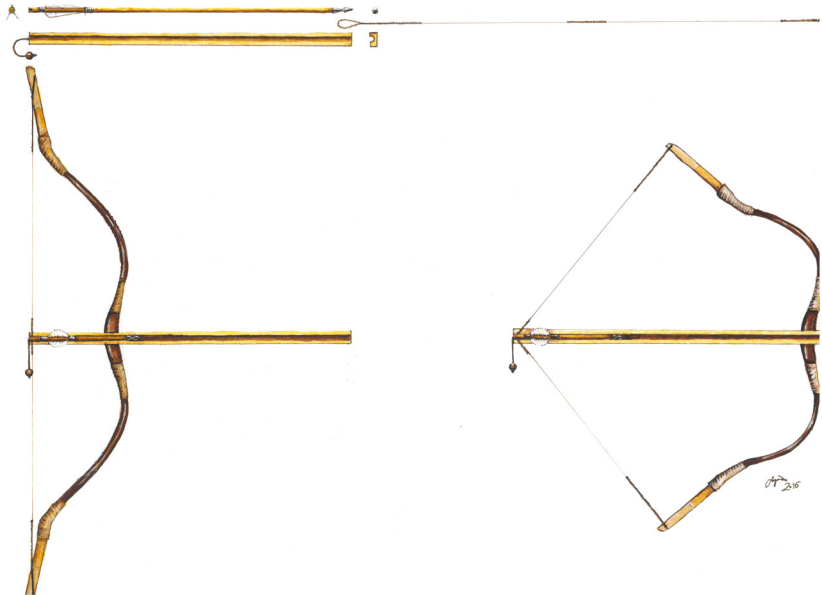
III. melléklet. *A Keletrómai Birodalom a 6. században*

Forrás: Lehrer Nándor rajza



IV. melléklet. Keletrómai könnyűlovás és könnyűgyalogosok

Forrás: Agócs Nándor rajza



V. melléklet. *Szólénarion*
Forrás: Agócs Nándor rajza

FOGALOMTÁR



alánok sztyepei nomád nép, szállásterületük a Fekete-tenger északi részére és a mai Észak-Oszétiára terjedt ki.

alvezér (hüposztratégosz) a hadvezér helyettese, a parancsnoki lánc második embere, egyúttal az első vonal középső meroszának parancsnoka. Ő vezette a hadsereg kétharmadából álló első vonalat.

antok szláv népcsoport, nagyjából a mai Moldova területén és Ukrajna nyugati részén élt.

arithmosz gyalogsági tagma.

átkarolók az első vonal jobb oldali meroszának jobbján állomásozó, íjászokból álló, egy-két bandonnyi seregrész, amelynek az ellenséges szárny bekerítése volt a feladata.

avarok az eurázsiai sztyeppékről származó nomád nép, akik a 6–8. század között erős birodalmat hoztak létre Kárpát-medencei központtal.

bandon egyrészt jelenti a tagma zászlaját, ugyanakkor a tagma szinonimájaként is használták. *Lásd még* tagma.

beszállásolók feladatuk a táborozásra alkalmas terület kiválasztása és a sereg odavezetése volt. Felderítették a környék élelem- és vízforrásait, továbbá a folyók átkelési pontjait. *Lásd még* földmérők.

bosszúállók *lásd* védekezők.

comes (tribunus) egy tagma, numerosz vagy bandon parancsnoka.

csapattest *lásd* drungosz.

csatarend az első, a második és a harmadik vonal együttes felsorakozásának rendje, alakzata.

dekarkhész a lovasságnál 10, a gyalogságnál 8 ember parancsnoka, a gyalogsági oszlop másodtisztje.

dekarkhia a lovasságnál 10, a gyalogságnál 16 főből álló taktikai egység (oszlop). A lovasságnál 3 tiszt (dekarkhész, pentarkhész, tetrarkhész) és 7 közkatona, a gyalogságnál 2 tiszt (lokhagosz, dekarkhész) és 14 közkatona. A táborban – a sereg létszámától függően – egy vagy két sátorközösségre osztották fel. A *Sztratégikon* írója nem választja el konzekvensen egymástól a dekarkhiát és a sátorközösséget (Maur. *Strat.* I. 5.). *Lásd még* sátorközösség.

dromón gyors és könnyű keletrómai/bizánci hadihajótípus.

drungosz (csapattest) laza kötelékben felálló egység, amelyet váratlan rajtaütésekkel vagy lesvetések során lehetett bevetni.

dux *lásd* moirarkhész.

elit csapatok eredetileg a hadvezérek szolgálatába szegődő magánkatonák voltak, akik csak a vezérüknek tettek esküt. A 7. századra már külön alakulatot képeztek, és saját zászlójuk volt.

előkészítők hasonló feladatot láttak el, mint a beszállásolók, viszont pontos szerepük nem ismert.

első íjász a gyalogos íjászokból felálló dekarkhiák másodtisztje.

első vonal az elől álló három merosz/tagma, a hadsereg kétharmada: bal (különítményesek), középső (szövetségesek), jobb (illürikiánoszok).

felcserek a sorok mögött sorakoztak, feladatuk a sebesültek kimentése volt. Nyergük bal oldalán dupla kengyel volt, és minden élet megmentéséért egy nomiszmát kaptak.

felderítők fő feladatuk az ellenség felderítése, megfigyelése, illetve az ellenség sorai közé való beépülés volt. Bár nagyjából a kémek feladatait végezték, valószínűleg külön egységet alkottak. *Lásd még* kémek.

felzárkóztató *lásd* tetrarkhész.

font körülbelül 320 gramm.

földmérők ők feleltek a tábor méretének és körleteinek kijelöléséért, így pontosan tudniuk kellett, hogy mekkora létszámú sereg fog tábort verni.

frankok Európa történetét nagyban befolyásoló germán eredetű népcsoport. A 6. században főképp Itáliában kerültek összetűzésbe a Keletrómai Birodalommal.

gótok a Dunától északra élt germán eredetű népcsoport, akik az 5–6. században nagy befolyást gyakoroltak a keleti és nyugati birodalomrész sorsának alakulására.

hadsereg a hadvezér által vezetett hadrészek összessége.

hadvezér (sztratégosz) a hadsereg parancsnoka.

hajítófegyverek (1) *dárda (akontion)*: görög eredetű, körülbelül embernyi hosszú, karcú kialakítású gyalogsági dobófegyver. Jellegzetessége, hogy a közepén bőrszík volt, amelybe a dobó belekapaszkodott, hogy stabilizálja a dárda repülését és fokozza a hatótávolságát. A klasszikus kori görög atléták célba dobásra használták. A *Sztratégikon*ban a gyalogság és a lovasság egyaránt használja; (2) *dobónyl (martzobarbulon)*: ókori eredetű, ólomhehézzel ellátott, vashegyben végződő gyalogsági dobófegyver volt. A nehézgyalogosok a pajzsuk belső oldalára akasztották, a könnyűgyalogosok egy bőrtokban tartották a dobónyilaikat; (3) *rövid hajítódárda (verutta)*: római eredetű, körülbelül egy méter hosszú, könnyű gyalogsági dobófegyver; (4) *rövid hajítógerely (riptaria)*: rövidebb hajítódárda, gyalogsági dobófegyver.

harsonások a harsonát fújták. A harsona zúgása egyrészt a megállás jele volt, ugyanakkor az éjszakai takarodót is jelezte.

hátvédek egy-két bandonnyi egység, a csatarend harmadik vonala. Feladatuk a sereg hátának fedezése, a hátulról érkező támadások kivédése, illetve az első két vonal kíségetése.

hekatontarkhész 100 ember (hekatontarkhia) parancsnoka, tagmanként három volt.

herulok germán eredetű népcsoport. A 6. században zsoldosként harcoltak a keletrómaiak szolgálatában.

hírvivők szárnysegédként szolgáltak a tisztek mellett. Feladatuk többértű volt: vezényszavak kiadása, parancsközvetítés.

hunok ázsiai eredetű népcsoport. Birodalmuk összeomlását követően egyes törzseik a Balkánra szorultak vissza, amelyek a 6. században többnyire zsoldosként harcoltak a keletrómaiak szolgálatában.

ilarkhész a tagma első hekatontarkhésze, a comes helyettese. *Lásd még* hekatontarkhész.

illürikianoszok Szíriából, Palesztinából, Mezopotámiából és Föníciából toborzott lovas alakulatok voltak.

járőrök az őrzáratok szinonimája. *Lásd még* őrzáratok.

kardhordozók eredetileg a birodalmi testőrség tagjai voltak. Néhány fős egység lehetett, amely a hadvezér fegyvereit őrizte.

kémek elsődleges feladatuk a hírszerzés, az ellenséges sereg megfigyelése és nyomon követése volt, míg a csatában szemmel kellett tartaniuk az ellenséges és saját csapatokat, megelőzendő a lesvetéseket, rajtaütéseket vagy átállásokat. A kémek, a felderítők és az őrzáratok (járőrök) szerepe többször is összemosódik. *Lásd még* felderítők, őrzáratok.

khiliarkhész a moirarkhész szinonimája; az elnevezés használata szimbolikusnak tekinthető. *Lásd még* moirarkhész.

khiliarkhia a moira szinonimája; az elnevezés használata szimbolikusnak tekinthető. *Lásd még* moira.

kiképzők a gyalogsági tagmák kiképzéséért feleltek.

kikiáltók a csata előtt buzdító beszédeket tartottak a katonáknak, és emlékeztették őket korábbi győzelmeikre.

kopja a keletrómai lovasok alapvető, karcsú kialakítású, könnyű, fából készült és vashegyben végződő szálfegyvere, amelyet elsősorban szúrásra használtak, de dobásra is alkalmas volt. A gyalogosok kopjája terminológiájában és funkciójában megegyezett a lovassági kopjával, és csak hosszúságbeli eltérések lehettek a katona alkatától vagy a terepviszonyoktól függően (Maur. *Strat.* XII. B. 20.).

köpenyhordozó a zászlóvivő helyettese.

különítményesek az első vonal bal oldali meroszának tagjai.

kürtösök a kürtöt fújták, meroszonként egy volt belőlük, és mindig az illetékes parancsnok mellett volt a helyük. A kürt elsősorban az indulás jele volt (csatatéren, illetve a tábor elhagyásakor), de figyelmeztető hangot is kiadtak vele, továbbá használták az ellenség megtévesztésére is.

láb 31,23 centiméter. Mivel a *Sztratégikon* bizánci mérföldet használt (*lásd* mérföld), ezért valószínű, hogy ekkor már a bizánci láb volt érvényben, és nem a hagyományos római láb (29,63 centiméter).

lábtövís vasból, ritkábban fából készült csillag alakú test, amelyet az ellenséges lovasság vagy gyalogság elé szórtak. Különböző méretben készültek, viszont abban megegyeztek, hogy négy tüskével rendelkeztek, így akárhogy értek földet, egy tüske biztos, hogy felfelé állt. A lábtöviseket többnyire nem egyenként szórták szét. A darabokat drótokkal összekötötték, majd az így keletkezett „lábtövís-láncot” felcsavarták egy vastag karóra vagy rúdra, amit aztán az ellenség útjában kiterítettek.

lokhagosz a gyalogsági oszlop első tagja, parancsnoka. *Lásd még* dekarkhész.

longobárdok germán eredetű népcsoport. A 6. század derekán először a mai Dunántúlon, majd Itália északi részén hoztak létre önálló királyságot.

málha meghatározott sorrendben felállított szekérsor, ami a katonák, illetve a sátor-közösségek nehezebb eszközeit vitte, például sátrakat, karókat, malomköveket, tartalék fegyvereket stb. Idetartoztak a szolgák, az ökrök, a málhás lovak, a hajtók, a katonák családtagjai (ha a sereggel tartottak), illetve minden olyan állat, amely tápláléklul szolgálhatott. A védelem kialakításában is hasznos volt.

második vonal a csatarend második vonalában álló négy merosz. Feladatuk az első vonal támogatása, kiegészítése volt.

merarkhész (sztratélatész) egy merosz parancsnoka. A három merarkhész alkotta a hadvezér haditanácsát. A középső merosz parancsnoka egyben az alvezér is. *Lásd még* alvezér.

mérföld 5000 láb, 7,5 sztadion, 1574 méter. Ezt a *Sztratégikon* is megerősíti, amely szerint 900 ezer láb 180 mérfölddel egyenlő (Vö. Maur. *Strat.* IX. 5.).

merosz 3 moirából álló, 6-7000 fős egység.

moira (khiliarkhia) három tagmából álló, 1000-2000 fős egység.

moirarkhész (dux, khiliarkhész) egy moira parancsnoka.

nomizma I. Constantinus által bevezetett, jó minőségű aranyérme, amely a Keletrómai/Bizánci Birodalom pénzügyi alapját képezte.

numerosz *lásd* tagma.

nyíllövés távolságmérésre használt mérték volt. Gyakorlatilag a nyílvesző célra kilőtt hatótávolságát jelenti, amely a körülményektől függően mindig változott, így valószínűleg hozzávetőleges hosszúságot jelölt. Modern becslések szerint 297–337 méter közé esett.

oldalvédek két-három különálló tagmából álló hadrész, amely az első vonal bal oldali meroszának balján állt. Feladatuk az ellenség átkarolásának megakadályozása volt.

optimates a legjobb katonákból összeválogatott, különálló moirákbba szervezett egység. Rendszerint a második vonalban állnak.

oszlopvezető *lásd* dekarkhész.

őr *lásd* tetrarkhész.

őrzáratok (járőrök) feladatuk sokoldalú volt: a két csatarend közötti csatater felderítése, biztosítása, a felsorakozott ellenséges csapatok megszemlélése, figyelőszolgálat, őrzáratozás, saját csapatok védelme, az ellenség mozgásának felderítése, szökevények elfogása, kémkedés. *Lásd még* kémek.

pentarkhész öt ember parancsnoka.

pentarkhia öt főből álló egység.

perzsák a szászánida perzsák (újperzsák) Kr. u. 224-ben alapítottak birodalmat a Párthus Birodalom helyén, és évszázadokon keresztül súlyos harcokat vívtak a rómaiakkal. Hatalmuknak az arab hódítás vetett véget 636-ban.

phalanx nehézsúlyosokból álló, négyszög alakú csatarend.

promakhosz *lásd* első vonal.

rajtaütők feladatuk a csapdaállítás, az ellenség rajtaütésszerű megtámadása volt, illetve hogy megakadályozzák az ellenség hasonló jellegű akcióit.

sárkányhordozók a sárkány jelvényének hordozói. Az évszázadok alatt főleg a lovasság jelvénye volt, de a 3. század végétől a gyalogság is használta csapatmegjelölésre vagy parádék alkalmával. A funkció a 6. század végére már kiveszendőben volt, így megjelenése szimbolikusan tekinthető.

sashordozó (ornithoborasz) szó szerint madárhordozó. Valószínűleg a régi római aquiliferekhez hasonló jelvényhordozók voltak, akik a legio sas szimbólumát vitték.

sátorközösség 5-10 főből álló adminisztratív egység (sátor). *Lásd még* dekarkhia.

stratégia a hadvezér által végzett „hadvezetés” összessége, amely magában foglalt mindennemű hadviseléssel kapcsolatos tevékenységet: csapatok irányítása, hadicselek, tárgyalás, szövetségkötés stb.

szárnysegéd görögül sztrator, aki eredetileg lovászmester volt. Szerepe nincs kibontva, viszont úgy tűnik, hogy egyféle hadsegédi funkciót töltött be.

szkíták ókori lovas-nomád népcsoport, akik a Kr. u. 4. századra már beolvadtak más népcsoportokba. A szónak nem volt határozott etnikai értelme, és általánosan használták olyan ismeretlen népekre vagy törzsekre, amelyek keletről jöttek, és lovas-nomád életmódot folytattak.

szlávok a *Sztratégikon*ban az Al-Duna térségében élő szláv törzsekről van szó.

szövetségesek a sereggel együtt harcoló szövetséges törzsek csapatai, különítményei.

sztratélatész *lásd* moirarkhész. A szó használata szimbolikusnak tekinthető.

tagma (bandon, numerosz) a keletrómai hadsereg alapvető, 300-400 fős taktikai egysége.

taktika szó szerint „csatarend”, „elrendezés”. A görögök a csapatok kiképzését, felfegyverzését, csatarendjét, illetve a csatában alkalmazott manővereket értették alatta.

támadók feladatuk a visszavonuló ellenség megtámadása és üldözése.

tartalék alapvetően a második vonal elnevezése. *Lásd még* második vonal.

Jelenthetett egyéb tartalékban hagyott egységeket, lovakat stb.-t is.

taxiarkhész az optimates parancsnoka. *Lásd még* optimates.

tetrarkhész négy ember parancsnoka, utolsó az oszlopban.

tribunus *lásd* comes.

türkök a *Sztratégikon*ban a nyugati türkökről van szó, akiknek a területe Perzsia északi részétől nagyjából a mai Fekete-tenger északkeleti partjáig húzódott.

védekezők rendezetten és zárt rendben támogatást nyújtottak a támadóknak.

Az első vonal kétharmada.

zászlóvivők az egységek, illetve a főtisztek zászlaját (*banda*) vitték.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE



- Ail. Takt. *Takt.* – Ailianosz Taktikosz: *Taktika*
Christopher Matthew (szerk., ford.): *The Tactics of Aelian. A New Translation of the Manual that Influenced Warfare of the Fifteen Centuries.* Barnsley, Pen & Sword Books, 2012. Magyarul (részletek): Ailianosz: *Taktika.* Ford. Sarkady János. In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi, 1963. 687–700.
- Caes. *Bell. Gall.* – Iulius Caesar: *A gall háború*
Iulius Caesar feljegyzései a gall háborúról és a polgárháborúról. Ford. Szepešy Tibor. Budapest, Magyar Helikon, 1974.
- Dio Cass. *Hist. Rom.* – Cassius Dio: *Historiae Romanae*
Dio's Roman History. Ford. Earnest Cary – Herbert B. Foster. Cambridge, MA, Harvard University Press, 2014.
- Hom. *Il.* – Homérosz: *Iliász*
Homérosz: *Iliász.* Ford. Devecseri Gábor. Budapest, Magyar Helikon, 1972.
- Iszokr. *Demon.* – Iszokratész: *Ad demonicum*
Isocrates: *Ad Demonicum et Panegyricus.* Ford. J. Edwin Sandys. London, Rivington, 1872.
- Leo *Takt.* – VI. (Bölcs) León: *Taktika*
The Taktika of Leo VI. Ford. George T. Dennis. Washington, DC, Dumbarton Oaks, 2010.
- Liv. Tit. *Ab urb. cond.* – Livius Titus: *Ab urbe condita*
Titus Livius: *Arómai nép története a város alapításától.* Ford. Kis Ferencné és Muraközy Gyula. Budapest, Európa, 1974–1982.
- Maur. *Strat.* – Maurikiosz: *Sztratégikon*
George T. Dennis (szerk.): *Das Strategikon des Maurikios (Mauricii Strategicon)* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Vindobonensis 17.). Ford. Ernst Gamillscheg. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981.
- Plut. *Mor.* – Plutarkhosz: *Moralia*
Plutarkhosz: *Moralia. Erkölcsi, filozófiai, állambölcsészeti kérdések.* Ford. Rakonczai János. Szeged, Bába, 2012.
- Poly. *Strat.* – Polüainosz: *Strategemata*
Polyaeni Strategematon libri octo ex recensione Edvardi Woelfflin. Lipsiae, Teubner, 1887.

Polyb. *Hist.* – Polübiosz: *Hisztoriai*

Polübiosz történeti könyvei I–II. Ford. Murakózy Gyula – Forisek Péter – Kató Péter – Sipos Flórián – Patay-Horváth András. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2004.

Theo. Sim. *Hist.* – Theophülaktosz Szimokattész: *Historiae*

Theophylacti Simocatae Historiae. Ford. Carl de Boor. Lipsiae, Teubner, 1887.

Veg. *Epit.* – Vegetius Renuat: *Epitoma rei militaris*

Vegetius: *Epitoma rei militaris.* Szerk. M. D. Reeve. New York, Oxford University Press, 2004.
Magyarul: Vegetius Renuat: A hadtudomány foglalata (ford. Várady László). In Hahn István (szerk.): *A hadművészet ókori klasszikusai.* Budapest, Zrínyi, 1963. 751–865.

Zos. *Hist.* – Zószimosz: *Historia Nova*

Zosime: *Histoire nouvelle I–III.* Ford. François Paschoud. Paris, Les Belles Lettres, 1971–1989.

FELHASZNÁLT IRODALOM



- Byzantine Military Rhetoric in the Ninth Century. A Translation of the Anonymi Byzantini Rhetorica Militaris.* Ford. Georgios Theotokis – Dimitrios Sidiropoulos. London – New York, Routledge, 2021.
- Darkó Jenő: *Bölcs Leó Taktikájának bitelessége magyar történeti szempontból.* Akadémiai székfoglaló. Budapest, MTA, 1915. Online: <http://real-eod.mtak.hu/551>
- Dennis, George T.: Flies, Mice, and the Byzantine Crossbow. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 7. (1981), 1. 1–5. Online: <https://doi.org/10.1179/030701381790206571>
- Dennis, George T. (szerk.): *Das Strategikon des Maurikios (Mauricii Strategicon)* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Vindobonensis 17.). Ford. Ernst Gamillscheg. Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1981. Online: <http://ludovika.lnkiy.in/Strategikon>
- Dennis, George T. (szerk. és ford.): *Three Byzantine Military Treatises.* Washington, DC, Dumbarton Oaks, 1985. Online: http://lnkiy.in/Dennis_1985
- Gillmor, Carroll: Stirrups and Stirrup Thesis. In Clifford J. Rogers (szerk.): *Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology*. III. Oxford, Oxford University Press, 2010. 312–314. Online: <https://doi.org/10.1093/acref/9780195334036.001.0001>
- Greatrex, Geoffrey – Hugh Elton – Richard Burgess: Urbicius' Epitedeuma: An Edition, Translation, and Commentary. *Byzantinische Zeitschrift*, 98. (2005), 1. 37–76. Online: <https://doi.org/10.1515/BYZS.2005.35>
- Grotowski, Piotr L.: *Arms and Armour of the Warrior Saints. Tradition and Innovation in Byzantine Iconography (843–1261).* Leiden, Brill, 2010. Online: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004185487.i-599>
- Haldon, John F.: Solenarion. The Byzantine Crossbow. *Historical Journal of the University of Birmingham*, 12. (1970), 2. 155–157. Online: <http://opac.regesta-imperii.de/id/297959>
- Haldon, John F.: *Constantine Porphyrogenitus. Three Treatises on Imperial Military Expeditions.* Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990. Online: http://ludovika.lnkiy.in/Haldon_1990
- Kolias, Taxiarchis G.: *Byzantinische Waffen. Ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkunde von den Anfängen bis zur lateinischen Eroberung.* Wien, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1988. Online: http://ludovika.lnkiy.in/Kolias_1988
- Luttwak, Edward N.: *The Grand Strategy of the Byzantine Empire.* Cambridge, MA – London, Harvard University Press, 2009. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjhzrf5>
- Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy.* Ford. George T. Dennis. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1984.
- Mauricius: *Arta militară.* Ford. H. Mihăescu. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970.
- Маврикий [Маврикий]: *Тактика и стратегия.* Ford. К. Сибисев [К. Цыбышев]. Санкт-Петербург, (k. n.), 1903.

- Nishimura, David: Crossbows, Arrow Guides, and the Solenarion. *Byzantion*, 58. (1988), 2. 422–435. Online: <https://www.jstor.org/stable/44171061>
- Pryor, John H. – Elizabeth Jeffreys: *Age of the Dromōn. The Byzantine Navy ca. 500–1204*. Leiden–Boston, Brill, 2006.
- Rance, Philip: The Etymologicum Magnum and the „Fragment of Urbicius”. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 47. (2007), 2. 193–224. Online: http://ludovika.lnkiy.in/Rance_2007
- Rance, Philip: „Win But Do Not Overwin.” The History of a Proverb from the Sententiae Menandri, and a Classical Allusion in St. Paul’s Epistle to the Romans. *Philologus*, 152. (2008), 2. 191–204. Online: <https://doi.org/10.1524/phil.2008.0033>
- Rance, Philip: Maurice’s Strategicon and “the Ancients”: The Late Antique Reception of Aelian and Arrian. In Philip Rance – Nicholas V. Sekunda: *Greek Taktika. Ancient Military Writing and its Heritage. Proceedings of the International Conference on Greek Taktika held at the University of Toruń, 7–11 April 2005*. Gdańsk, Akanthina, 2017. 232–233. Online: http://ludovika.lnkiy.in/Rance_2017
- Rázsó Gyula (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest, Zrínyi, 1974.
- Schefferus, Johannes: *Arriani Tactica et Mauricii artis militaris libri duodecim*. Uppsala, Henricus Curio, 1664. (Faksimile: *Arriani Tactica Et Mauricii Ars Militaris*. Osnabrück, Biblio, 1967.)
- Schilbach, Erich: *Byzantinische Metrologie*. (Handbuch der Altertumswissenschaft, XII, 4.) München, C.H. Beck, 1970.
- Szádóczky-Kardoss Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, Balassi, 1998.
- Wiita, John E.: *The Ethnika in Byzantine Military Treatises*. PhD-disszertáció. Minneapolis, University of Minnesota, 1977.

A római legiók már réges-rég lehanyatlottak, dicsőségük pedig csak a legendákban élt tovább, sőt a birodalom nyugati fele is csak emlék volt csupán, amikor a *Sztratégikont* papírra vetették. Írója a saját vállán érezte a súlyos római örökséget, de egyúttal tisztán látta azokat a kihívásokat is, amelyeket a korszak hadművészete állított elé. Helyesen ismerte fel, hogy ebben a változásokkal terhelt időszakban a túlélés egyetlen záloga a hadseregben rejlik, amelynek újabb reformja a Keletrómai Birodalom túlélésének feltétele. Ez az ember, aki talán maga Maurikiosz császár (582–602) volt, művelt és praktikus katona lévén úgy tartotta helyesnek, ha lefekteti azokat a hadügyi alapelveket, amelyek a haderők megújításához kellenek, és továbbadja azt a szerteágazó tudást, amelyet saját karrierje során halmozott fel, megkönnyítve így azoknak az életét – ahogy ő fogalmazott –, akik a jövőben majd hadvezetéssel szeretnének foglalkozni. Megírta tehát a *Sztratégikont*, a keletrómai taktikai irodalom első magas szintű értekezését, amely nemcsak a birodalom későbbi taktikusainak, hanem a 17. század nyugati katonai gondolkodóinak is nagy hasznára vált, a jelen kötetben pedig először olvasható teljes terjedelmében magyarul.

ISBN 978-963-531-866-7



9 789635 318667